

Redakčná rada:

Predsedníčka: PhDr. Stanislava Knapčoková, PhD. – Slovenská národná knižnica;
Členovia: Mgr. Miriam Ambrúžová Poriezová, PhD. – Univerzitná knižnica
v Bratislave; Mgr. Mária Bóbová, PhD. – ŠVK Banská Bystrica; PhDr. Viliam
Čičaj, PhD. – Historický ústav SAV; doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD. – ŠVK
Prešov; prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc. – UPJŠ Košice; Mgr. Lucie Heilandová, PhD.
– Národní knihovna ČR; doc. Mgr. Erika Juríková, PhD. – Trnavská univerzita;
doc. PhDr. Gabriela Žibritová, CSc.; Dr. habil. Eszter Kovács, PhD. – OSZK,
Maďarsko; PhDr. Eva Kowalská, DrSc. – Historický ústav SAV; Univ. Prof. Dr.
Eva Márza – Rumunsko; Viktorija Vaitkevičiūtė, Ph.D. – Národná knižnica Litva

© Slovenská národná knižnica – Odbor správy a spracovania HKD a HKF, 2024

Všetky práva vyhradené. Za obsahovú a vecnú stránku príspevkov, ako aj
za obrazový materiál použitý v tomto časopise zodpovedajú autori príspevkov.
Príspevky v sekciách štúdie a materiály prešli dvojitém nezávislým recenzným
konaním.

ISSN 2989-4158

Evidenčné číslo: EV 308/24/EPP

K N I H ATM
A C T A C U L T U R A E L I B R O R U M

ČASOPIS PRE VÝSKUM DEJÍN KNIŽNEJ KULTÚRY
I/2024

SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA
MARTIN 2024

OBSAH / CONTENTS

Zoznam autorov / <i>List of Contributors</i>	8
Úvod / <i>Editorial</i>	10

RECENZOVANÁ ČASŤ / PEER-REVIEWED SECTION

ŠTÚDIE / STUDIES

Miriám AMBRÚŽOVÁ PORIEZOVÁ – Tomáš JANURA	15
Stopy talianskej kultúry v knižnici Gašpara Pongrácza / <i>The Traces of Italian Culture in the Library of Gašpar Pongrácz</i>	
Michaela SIBYLOVÁ	27
Tlače 16. storočia z knižnice grófa Rudolfa Choteka z Dolnej Krupej / <i>The Prints from 16th Century from the Library of Count Rudolf Chotek from Dolná Krupá</i>	
Alica KRIŠTOFOVÁ	37
K provenienčnému výskumu šľachtických knižníc na Považí / <i>The Research of the Provenance of the Noble Libraries in the Region of Považie</i>	
Matúš MOLNÁR – Katarína BÁNYÁSZOVÁ	51
Šľachtická knižnica Andrásyovcov v betliarskom kaštieli: Genéza knižničného fondu so zameraním na posesorské vzťahy a vlastnícke značky / <i>Noble Library of Andrassy Family in the Betliar Estate : The Development of Book Collection with Regard on Exlibris Marks and Ownership of the Books</i>	
Pavla HOLÍKOVÁ	69
Rukopisná exlibris a dedikace. Zajímavé až kuriózne prípisky v moravských šľachtických knihovniach / <i>Handwritten Exlibris and Dedication Notes. The Interesting and Curious Notes in Moravian Noble Libraries</i>	
Mariana ČENTĚŠOVÁ	87
Zborovský farár Jozef Rembecký a jeho knižnica / <i>Zborov Priest Jozef Rembecký and his Library</i>	

Mária ONDRIOVÁ	95
Farské knižnice v Lubovnianskom dekanáte /	
<i>The Parish Libraries in the Deanship of Stará Ľubovňa County</i>	
Juraj KISS	107
Počiatky knižnice banskobystrického biskupstva /	
<i>The Beginings of the Bishop's Library in Banská Bystrica</i>	
Lenka RIŠKOVÁ	115
Kniha ako prostriedok budovania vzťahu k domácejmu jazyku	
na prelome 18. a 19. storočia. Z úvah Bohuslava Tablica (1769 – 1832) /	
<i>The Book as Means of Building Relationship with Native Language</i>	
<i>at the Turn of 18th and 19th Centuries. Reflections of Bohuslav Tablic (1769 – 1832)</i>	

MATERIÁLY / MATERIALS

Anna TŮSKÉS	127
Rukopisy a rukopisné záznamy v zbierkach knižnice	
premonštrátskeho kláštora v Jasove /	
<i>Manuscript and Manuscript Entries in the Miscellanea Collection</i>	
<i>of the Premonstratensian Abbey's Librabry in Jasov</i>	
Ida GIRÁŠKOVÁ	139
Vydanie Mattioliho herbára vo fonde Štátnej vedeckej knižnice	
v Košiciach a formy ich sprístupnenia širšej verejnosti /	
<i>The Editions of Mattioli Herbarium in the Collections</i>	
<i>of State Scientific Library in Košice – Public Access</i>	
Ingrid PAPP	153
Databáza novovekých uhorských pohrebných kázní /	
<i>The Database of Hungarian Early Modern Funeral Speeches</i>	
Eszter KOVÁCS	161
Jazykové slovacikální tisky v najnovjším svazku (V. 1671 – 1685)	
Régi Magyarországi Nyomtatványok (Staré uherské tisky) /	
<i>The prints written in Slovak Language in The Latest Edition</i>	
<i>of Régi Magyarországi Nyomtatványok (V. 1671 – 1685)</i>	

NERECENZOVANÁ ČASŤ / NON PEER-REVIEWED SECTION

**SPRÁVY O ČINNOSTI KNIŽNÍC / REPORTS FROM
THE LIBRARIES**

Mária PITÁKOVÁ	177
Dejiny Generálneho katalógu tlačí 16. storočia / <i>The History of the General Catalogue of the 16th Century Prints</i>	
Viktorija VAITKEVIČIŪTĖ	189
Výskum kultúrneho dedičstva v Litovskej národnej knižnici Martina Mažvydasa / <i>Researching Documentary Heritage at the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania</i>	

RECENZIE / REVIEWS

PALENČÁROVÁ, Radka. <i>Ženy pred súdom. Hriešne ženy z Abova v 18. storočí.</i> (Stanislava Knapčoková)	203
VOIT, Petr. <i>Boj o voľnou plochu. Slepotisk na české knižní vazbě 16. století</i> <i>dle databáze NUSK a Strahovské knihovny v Praze.</i> (Martin Baloga)	207

ZOZNAM AUTOROV

LIST OF CONTRIBUTORS

Mgr. Miriam Ambrúžová Poriežová, PhD.

Univerzitná knižnica v Bratislave,
Michalská 1, 814 17 Bratislava
miriam.poriezova@ulib.sk

PhDr. Katarína Bányászová

Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar,
Lesná ulica 9/17, 049 21 Betliar
katarina.banyaszova@snm.sk

Mgr. Mariana Čentéšová, PhD.

Štátna vedecká knižnica v Prešove,
Hlavná 99, Prešov
marianacentesova@gmail.com

Mgr. Ida Girašková

Štátna vedecká knižnica v Košiciach,
Hlavná 10, 042 30 Košice
ida.giraskova@svkk.sk

PhDr. Pavla Holíková

Národní památkový ústav – Územní památková
správa Kroměříž,
Sněmovní náměstí 1, 76701 Kroměříž
e-mail: holikova.pavla@npu.cz

Mgr. Tomáš Janura, PhD.

Historický ústav SAV, v.v.i.,
Klemensova 19, 811 09 Bratislava
histjanu@savba.sk

Mgr. Juraj Kiss

Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici,
Lazovná 9, 975 58 Banská Bystrica
juraj.kiss@svkbb.eu

Dr.habil. Eszter Kovács, PhD.

Országos Széchényi Könyvtár,
Régi nyomtatványok Tára, 1827 Budapest,
Budavári Palota F épület
kovacs.eszter@oszk.hu

Alica Kristífová

Trenčianske múzeum v Trenčíne,
Mierové námestie 42, 912 50 Trenčín
alica.kristifova@muzeumtn.sk

Mgr. Matúš Molnár

Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar,
Lesná ulica 9/17, 049 21 Betliar
matus.molnar@snm.sk

Mgr. Mária Ondriová, PhD.

Štátna vedecká knižnica v Prešove,
Hlavná 99, 081 89 Prešov
ohkf3@svkpo.gov.sk

Dr. Ingrid Papp

Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Irodalomtudományi Intézet,
Ménesi út 11-13, 1118 Budapest,
Magyarország
papp.ingrid@abtk.hu

Mgr. Mária Pitáková, PhD.

Slovenská národná knižnica,
Nám. J. Čigera Hronského 1, 036 01 Martin
maria.pitakova@snk.sk

Mgr. Lenka Rišková, PhD.

Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava
lenka.riskova@gmail.com

Mgr. Michaela Sibylová, Ph.D.

Univerzitná knižnica v Bratislave,
Michalská 1, Bratislava 814 17
michaela.sibylova@ulib.sk

Viktorija Vaitkevičiūtė, Ph.D.

Martynas Mažvydas
National Library of Lithuania,
Gedimino Ave. 51, LT-01109 Vilnius, Lithuania
viktorija.vaitkeviciute@lnb.lt

Anna Tüskés Dr. habil.

HUN-REN Research Centre
for the Humanities Institute
for Literary Studies 1118 Budapest,
Ménesi út 11-13
tuskes.anna@gmail.com

ÚVOD

Vážení čitatelia,

vítame Vás na stránkach časopisu *Knih*a určeného pre knihovedcov, historikov a priaznivcov dejín knižnej kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore. Časopis nadväzuje na dlhoročnú tradíciu vydávania zborníka *Knih*a, ktorý tento rok oslávil svoje 50. výročie. Potrebu vydania zborníka, podľa slov jeho prvého zostavovateľa, dr. Jozefa Telgárskeho, si vynútila snaha dať publikačnú možnosť všetkým pracovníkom pamäťových inštitúcií a prinášať výsledky rezortnej výskumnej úlohy o výskume dejín knižnej kultúry. Zborník od svojho vzniku uverejňoval príspevky o projektoch, plánoch, významných udalostiach a dejateľoch a o výskume rôznych aspektov knižnej kultúry a počas uplynulých rokov prešiel významnými zmenami v poslaní i v obsahovej náplni. Trvalo pomerne dlho, kým nadobudol svoju súčasnú podobu a je venovaný výlučne štúdiám z konferencií o výskume dejín knižnej kultúry. Zborník zo začiatku vychádzal nepravidelne, potom v dvojročnej periodicite, od roku 2005 každý rok a doteraz vyšlo 40 zväzkov.

Obsahová náplň zborníka sa začala meniť v 90. rokoch, keď sa v ňom začali uverejňovať príspevky z celoslovenských seminárov a konferencií, ktoré postupne nadobudli medzinárodný a interdisciplinárny charakter. Prvé semináre celoslovenského charakteru sa organizovali v jednotlivých regiónoch Slovenska s cieľom podať čo najkomplexnejší prehľad o knižnej kultúre daného regiónu. Prvý ročník sa konal v Bratislave v roku 1991, bol venovaný dejinám bratislavských tlačiarň, potom nasledovali semináre v Rožňave, Skalici, Bardejove, Trnave, Leviciach, Košiciach a inde. Veľkým prínosom týchto podujatí bola účasť nielen zamestnancov knižníc, ale aj archívov a múzeí, ktoré vo svojich zbierkach uchovávajú vzácne pamiatky knižnej kultúry, z ktorých mnohé čakajú ešte na svoje objavenie. Od roku 2014 sme pristúpili k novej koncepcii organizácie konferencií a vydávania zborníka *Knih*a. Motto jednotlivých konferencií poskytovalo tematicky široký záber problematiky výskumu knižnej kultúry a zborník vychádzal s vročením konania konferencie.

Po uplynutí 50 rokov je čas na zmenu. Preto sme sa rozhodli pre transformáciu zborníka na vedecký časopis, v ktorom chceme poskytnúť priestor pre publikačnú činnosť nielen knihovníkom, ale aj zamestnancom ostatných pamäťových inštitúcií, vysokých škôl a univerzít. Časopis bude vychádzať dvakrát ročne, našou ambíciou je uverejňovať najnovšie výsledky bádania v oblasti dejín knižnej kultúry, recenzie nových publikácií z tohto a príbuzných odborov, správy z konferencií a pripomienky výročí. Samozrejmosťou je zachovaný recenzný proces odborných a vedeckých článkov. Zvýšenie odbornej úrovne časopisu si sľubujeme aj od založenia redakčnej rady časopisu, ktorá je zložená z odborníkov z oblasti kultúrnych a knižných dejín zo Slovenska, Česka, Maďarska, Rumunska a Litvy.

Dúfame, že si novovznikajúci časopis *Kniha* získa priazeň odbornej verejnosti a bude dôstojným nástupcom zborníka *Kniha*.

Příjemné chvíle strávené čítaním Vám prajú
zostavovatelia

RECENZOVANÁ ČASŤ

**PEER-REVIEWED
SECTION**

STOPY TALIANskej KULTÚRY V KNIŽNICI GAŠPARA PONGRÁCZA¹

Miriam AMBRÚŽOVÁ PORIEZOVÁ – Tomáš JANURA

Abstract

The family and county archives represent an important source of knowledge about book collections and libraries, most of which no longer exist. Most often such inventories are found among estate inventories, during the division of estates or within orphan matters. The library of Gaspar (XII) Pongrácz (*1738 †1791) is one of the most unknown collections in the history of 18th century book culture. Its existence is evidenced only by a posthumous inventory of its possessions, made in 1797 in Rimavská Sobota (Rimaszombat, Großsteffelsdorf). The owner of the library himself is also within the family history is an unknown person. His family, property and career status will be the subject of the first part of the paper. The second part will consist of an analysis in linguistic terms, of a library that was diverse in terms of territory and content, the specificity of which was the emphasis on the printing of educational content and the occurrence of linguistic and territorial *italica*, including theater plays.

Key words: nobleman's library, Gašpar Pongrácz (1738 – 1791), *italica*, theater plays

Abstrakt

Rodové a stoličné archívy predstavujú významný prameň poznatkov o súboroch kníh a knižniciach, z ktorých väčšina už dnes neexistuje. Najčastejšie sa takéto súpisy nachádzajú medzi pozostalostnými inventármi, pri delbách majetkov alebo v rámci sirotských záležitostí. Knižnica Gašpara (XII.) Pongrácza (*1738 – †1791) patrí k úplne neznámym zbierkam v dejinách knižnej kultúry 18. storočia. Jej existenciu dokladá len posmrtný majetkový súpis, vyhotovený v roku 1797 v Rimavskej Sobote. Aj samotný majiteľ knižnice je v rámci rodovej histórie neznámou osobou. Jeho rodové, majetkové a kariérne postavenie bude predmetom prvej časti štúdie. Druhú časť bude tvoriť rozbor jazykovo, územne a obsahovo rozmanitej knižnice, ktorej špecifikom bol dôraz na tlač vzdelávacieho obsahu a výskyt jazykových a územných *italík*.

Kľúčové slová: šľachtické knižnice, Gašpar Pongrácz (1738 – 1791), *italiká*, divadelné hry

¹ Text Tomáša Januru bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 2/0024/22 *Divadlo ako priestor a nástroj spoločenskej zmeny*, riešeného v Historickom ústave SAV, v. v. i.; Text M. Ambrúžovej bol vypracovaný v rámci projektu APVV-22-0130 *Šľachtické knižnice 18. a 19. storočia na západnom a strednom Slovensku*.

Na súpis kníh Gašpara Pongrácza narazil spoluautor štúdie Tomáš Janura pri svojom výskume k pripravovanej knihe *Vidiecke šľachtické sídla v Gemersko-malohontskej stolici* v rámci archívneho fondu Malohontský dištrikt. Pri skúmaní osudov kaštieľov a ich majiteľov môžeme vďaka štúdiu archívnych materiálov, najmä v rodových a stoličných archívoch, naraziť na zoznamy kníh aj z dnes už neexistujúcich knižníc. Najčastejšie sa takéto záznamy nachádzajú medzi pozostalostnými inventármi, pri delbách majetkov alebo v rámci sirotských záležitostí.

Knižnica Gašpara (XII.) Pongrácza (*1738 – †1791) patrí k úplne neznámym v rámci uhorskej knižnej kultúry 18. storočia. Aj samotná osobnosť vlastníka sa až do prípravy príspevku radila v publikovanej genealogickej literatúre k neznámym individualitám. Márton Szluha² síce spracoval rodostrom rodu Pongrácz zo Svätého Mikuláša a Starého hradu, ale pri samotnom Gašparovi (XII.) neuviedol žiadne ďalšie bližšie životopisné údaje. Iba ho rámcovo zatriedil do ondrašovskej katolíckej vetvy deviatej línie zemianskej hlavnej línie rodu. Až výskum v matrikách priniesol personálne dáta, že Gašpara (XII.) pokrstili 16. februára 1738 v hontianskych Kamenných Kosihách a pochovali ho 11. augusta 1791 v Tomášovej (dnes mestská časť Rimavskej Soboty) v Malohonte, tvoriacom samostatný okres Hontianskej stolice, avšak od jej jadra oddelený územím Novohradskej stolice.³

Gašpar (XII.) Pongrácz sa síce narodil na území Hontianskej stolice, ale jeho predkovia pochádzali z Liptovskej stolice, kde sa ešte narodil aj Gašparov otec Ladislav st. (VI.) Pongrácz. Udialo sa tak niekedy na konci 17. storočia v dodnes stojacej kúrii (s. č. 1) v Liptovskej Ondrašovej (dnes mestskej časti Liptovského Mikuláša). Ladislav st. (VI.) ako predpokladaný najstarší syn Daniela (V.) Pongrácza dostal síce časť dedičstva, ale nie obydlie po otcovi. Preto musel nakoniec rodný kraj opustiť, keďže Pongráczovci už v prvej polovici 18. storočia neboli schopní rozšíriť svoje majetky pre rozrastajúci sa počet mužských príslušníkov. V podstate išlo o podobný jav ako pri sťahovaní poddanského obyvateľstva na juh za novou pôdou. K presídleniu došlo zrejme po alebo pred Ladislavovým sobášom s Evou Kubínyiovou.⁴

Ladislavovi st. (VI.) Pongráczovi sa zrejme, na rozdiel od jeho mladších bratov, nepodarilo významnejšie presadiť v akejkoľvek cirkevnej alebo úradníckej kariére. Dalo by sa však predpokladať, že mohol pri budovaní nových kontaktov v Honte ťažiť zo skutočnosti, že jeho brat Gašpar (X.) Pongrácz (*1693 – †1766) sa stal kanonikom najvýznamnejšej uhorskej Ostrihomskej kapituly. 21. októbra 1735 ho navyše už ako kanonika cisár Karol VI. vymenoval za prísediaceho Dolnouhorského kráľovského tabulárneho súdu.⁵ O takmer rok neskôr 28. septembra 1736 panovník dovtedajšiemu kanonikovi a prísediacemu prenechal aj post titulárneho opáta sv. Ondreja-apoštola de

² SZLUHA, Márton. *Liptó vármegye nemes családjai*. Budapest: Heraldika Kiadó, 2000, s. 592.

³ Záznam o narodení G. Pongrácza je zaznamenaný v matrike krstov – Kamenné Kosihy, Modrý Kameň [online]. [cit. 2024-23-02]. Dostupné z: [https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9R1T-9W4T?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A6N93-1R1JW&action=view](https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:KDVH-Z79; záznam úmrtia zaznamenaný v Registri úmrtí – Rimavská Sobotka [online]. [cit. 2024-17-03]. Dostupné z: <a href=)

⁴ JANURA, Tomáš. *Vidiecke šľachtické sídla v Liptovskej stolici*. Liptovský Mikuláš: Liptovská galéria Petra Michala Bohúňa v Liptovskom Mikuláši, 2008, s. 78.

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (ďalej MNL – OL), fond (ďalej f.) Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii 37, pag. 417.

Bisztria (zaniknutý kláštor v extraviláne súčasnej obce Frumušeni).⁶ Ďalší Ladislavov brat František (XVIII.) Pongrácz zastával v Liptovskej stolici v rokoch 1719 – 1725 miesto slúžneho východného okresu, v rokoch 1725 – 1730 riadneho notára, v rokoch 1728 – 1730 zastupujúceho podžupana a nakoniec v rokoch 1730 – 1740 riadneho podžupana.⁷

Napriek úradnícky aktívnemu bratovi a prítomnosti aj iných pôvodom liptovských rodov v Hontianskej stolici Ladislav st. (VI.) Pongrácz neprenikol do úradníckeho stavu svojej novej domovskej oblasti. Preto sa zrejme zamerlal hlavne na upevnenie svojho hmotného zázemia, keďže v čase tereziánskej urbárskej regulácie v 70. rokoch 18. storočia už v siedmich lokalitách v Gemerskej stolici a Malohonte disponoval 284 katastrálnymi jutrami pôdy a 17 poddanskými rodinami. Na základe klasifikácie Zoltána Fónagya sa tak radil do skupiny stredne veľkých pozemkových vlastníkov v rozpätí od 100 do 500 katastrálnych jutár.⁸ Okrem uvedenej držby získal do zálohu aj ďalšie neurbárske majetky v Gemerskej stolici v Blhovciach. K dedičnému imaniu 3. apríla 1731 na základe donácie od palatína Mikuláša Pálffyho pribudla aj gemerská samota Ceveková (dnes zaniknutá lokalita v extraviláne Konrádoviec).⁹

I keď sám Ladislav st. (VI.) Pongrácz nedosiahol žiadny post v správe Hontianskej stolice, úradnícku kariéru urobili jeho synovia. Z hľadiska váhy jednotlivých pozícií bol najmenej úspešný práve majiteľ knižnice Gašpar (XII.) Pongrácz, pretože v rokoch 1770 – 1784 zastával iba post podnotára. V danej dobe išlo v uhorských stolicích len o akúsi krátkodobú prechodnú funkciu k vyšším métam. Zdarenejší postup postihol Gašparovho brata Juraja (XV.) Pongrácza, ktorý v 70. rokoch 18. storočia vykonával povinnosti fiškála pre Malohont. Jednoznačne najvydarenejšia kariéra sa podarila druhému Gašparovmu bratovi Ladislavovi ml. (XI.) Pongráczovi, keďže sa v rokoch 1759 – 1769 stal riadnym notárom a v rokoch 1769 – 1777 riadnym podžupanom.¹⁰

Gašpar (XII.) Pongrácz nezískal po otcovi asi žiadnu rezidenciu, a preto sa snažil nadobudnúť si vlastné bývanie, čo sa mu podarilo v Rimavskej Sobote.¹¹ Podľa posmrtného súpisu jeho písomností z 20. septembra 1798, ktoré sa však nezachovali v úplnom

⁶ MNL – OL, f. Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii 37, pag. 532.

⁷ JANURA, Tomáš. Archontológia Liptovskej stolice v rokoch 1709 – 1786. In: *Archívny almanach*. 2019, roč. 2, s. 32, 33, 36.

⁸ FÓNAGY, Zoltán. *A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2013, s. 63, 1284. Z. Fónagy prisúdil Ladislavovi Pongráczovi ešte ďalšie majetky, ide však o omyl, pretože v čase urbárskej regulácie žili až traja Pongráczovci s krstným menom Ladislav. SZLUHA, odk. 2, s. 563, 566, 592.

⁹ Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠABB), f. Malohontský distrikt, i. č. 83, k. 47, rok 1801, no. 143.

¹⁰ MNL – OL, f. Majthényi László és Ottó (P 487), csomó 1, rok 1769. MNL – OL, f. Tihanyi család (P 683), csomó 16, rok 1776. Slovenský národný archív, f. Rod Rakovský, i. č. 133, fasc. 137, k. 82, no. 4091. ŠABB, f. Malohontský distrikt, i. č. 53, fons VI, fasc. 1, k. 13, no. 35. ŠABB, f. Malohontský distrikt, i. č. 7, kongregačný protokol z rokov 1778 – 1784, pag. 141, 258; i. č. 8, KP z rokov 1784 – 1790, pag. 1, 7. ŠABB, f. Hontianska župa, determinačný protokol z rokov 1771 – 1772, k. 15; determinačný protokol z roku 1759, k. 41. PALÁSTHY, Pál. *A Palásthyak III. kötet*. Budapest: „Hunyadi Mátyás“ Intézet, 1891, listina č. 413, s. 319.

¹¹ MV SR, ŠABB, f. Malohontský distrikt, i. č. 53, fons VI, fasc. 1, k. 13, no. 35.

prepise, majetky v tomto zemepanskom meste zakúpil v roku 1773, pričom do konca 70. rokov 18. storočia prevzal aj ďalšie nehnuteľnosti na jeho území.¹²

Majetkové postavenie Gašpara (XII.) Pongrácza sa upevnilo potom, ako sa niekedy okolo roku 1781 oženil s Klárou Pongráczovou (*1763 – †1840), ktorá vyrastala v dodnes stojacom kaštieli v neďalekej Tomášovej.¹³ Klárin otec Jozef (IV.) Pongrácz totiž disponoval približne rovnakým objemom pozemkov a poddaných ako Gašparov otec. V čase urbárskej regulácie Jozef (IV.) vlastnil v siedmich lokalitách v Malohonte, Liptovskej a Novohradskej stolici spolu 230 katastrálnych jutár a 33 poddanských rodín.¹⁴

Súpis kníh Gašpara (XII.) Pongrácza sa začal pripravovať až potom, ako sa jeho vdova Klára Pongráczová 7. februára 1797 v Rimavskej Sobote po druhý raz vydala za Tobiáša Zathureczkého. Aby predstavitelia Malohontu ochránili majetkové záujmy Gašparových sirôt, dcér Kláry Pongráczovej (*1783), Kristíny Pongráczovej (*1786) a Apolónie Pongráczovej (*1789), urobili súpis celej jeho pozostalosti, ktorý dokončili 20. septembra 1798. Podľa neho sirotské vlastníctvo tvoril kamenný podpivničený prízemný dom v radovej zástavbe na Pokoradzskej ulici v Rimavskej Sobote s hospodárskymi budovami na konci parcely a ďalšie pozemky v chotári zemepanského mesta. Okrem neho išlo o budovu v Tomášovej, postavenú Klárou a jej nebohým manželom Gašparom (XII.). V Blhovciach sa nachádzali len pozemky bez budov.¹⁵

Zariadenie domácnosti v Rimavskej Sobote patrilo k dobovému štandardu šľachticov s podobným majetkovým postavením. Za zaujímavejšie položky okrem titulov kníh možno považovať veľké a malé stenové hodiny, čierny mramorový stolík, pár dobrých pištolí, osem párov strieborných nožov, deväť strieborných lyžíc, veľkú striebornú servírovaciu lyžicu a tri strieborné lyžičky na kávu. Ostatný stolovací servis tvorili hlavne lacnejšie cínové a medené predmety. K vzácnostiam sa radili aj dary Gašpara (XII.) Pongrácza svojej nastávajúcej v podobe päťradového granátového náhrdelníka a 22-radového perlového náramku. Niektoré cennejšie predmety musela Klára Pongráczová využiť v čase svojho vdovstva na zisk hotovosti, aby sa mohla postarať o svoje deti. Preto za 50 rýnskych zlatých predala strieborný kord po manželovi, vreckové hodiny za 14 rýnskych zlatých a dve pištole za 12 rýnskych zlatých.¹⁶

¹² MV SR, ŠABB, f. Malohontský dištrikt, i. č. 83, k. 47, rok 1801, no. 143.

¹³ Geodetický a kartografický ústav Bratislava, Ústredný archív geodézie a kartografie, mapa a parcelný protokol Tomášovej, sign. Ge 234. SZLUHA, odk. 1, s. 556, 557. SZLUHA, Márton. *Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest: Heraldika Kiadó, 2008, s. 842. ŠABB, f. Malohontský dištrikt, i. č. 117, fons IV, fasc. 4, k. 72, no. 158. Záznam úmrtia Kláry Pongráczovej zaznamenaný v Registri úmrtí – Rimavská Sobota [online]. [cit. 2024-20-03]. Dostupné z: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GR1T-94K1?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A6N93-Y5B8&action=view>

¹⁴ FÓNAGY, odk. 7, s. 1283. Z. Fónagy prisúdil Jozefovi (IV.) Pongráczovi ešte ďalšie majetky, ide však o omyl, pretože v čase urbárskej regulácie žili až dvaja Pongráczovci s krstným menom Jozef. SZLUHA, odk. 2, s. 556, 582.

¹⁵ ŠABB, f. Malohontský dištrikt, i. č. 83, k. 47, rok 1801, no. 143. SZLUHA, Sáros Turóc vármegye, s. 842. Údaje o narodení a krste detí zaznamenané v Rimavská Sobota – Register krstov [online]. [cit. 2024-22-03]. Dostupné z: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9TMV-YX9?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKDKR-B7L&action=view>

¹⁶ ŠABB, f. Malohontský dištrikt, i. č. 83, k. 47, rok 1801, no. 143.

Ako vyplýva z textu, archívne pramene umožnili získať základné biografické údaje a objasniť rodinné zázemie a majetkové pomery Gašpara Pongrácza. Z úradníckej kariéry bolo zatiaľ možné identifikovať len jeho pôsobenie v správe Hontianskej stolice, ale dosiaľ zostalo neznámym jeho vzdelanie a počiatky kariéry, ktoré by pomohli objasniť aj budovanie knižnice. Jej obsah, najmä bohatý výskyt italiík, totiž dovoľuje uvažovať aj o možnosti jeho pobytu na území súčasného Talianska.

Elenchus librorum post denatum Dominum Casparem Pongrácz

Predmetom analýzy sa stala knižnica, o ktorej existencii neevidujeme v odbornej literatúre žiadnu zmienku. Zatiaľ jediným dôkazom o tejto zbierke je predmetný súpis.¹⁷ Jednotlivé položky boli zoradené v dvoch skupinách podľa jazyka a v rámci nich podľa formátu, bez uplatnenia napr. abecedného poradia. Spolu obsahoval 160 záznamov.

Libri latini

V prvej časti zoznamu bolo zaznamenaných 106 tlačí v latinskom jazyku z obdobia 16. – 18. storočia. Zápis obsahuje meno autora a stručný názov diela, zväčša aj miesto a rok vydania, takže tlače sú dobre identifikovateľné.

Zo 16. storočia pochádza 9 tlačí, zameraných prevažne na diela antických autorov v rôznych vydaniach a úpravách. Takmer polovicu tvoria učebnice a príručky rétoriky, etiky a filozofie reflektujúce Aristotelove dielo. Medzi nimi napríklad učebnica etiky *Epitome doctrinae moralis*,¹⁸ ktorú pripravil profesor na gymnáziu v Štrasburgu Theophilus Golius (1528 – 1600), autor príručiek latinčiny a gréčtiny. Zaujímavým titulom sú komentáre k Aristotelovi, vydané v Lyone v roku 1561.¹⁹ Ich autorom je významný filozof a predstaviteľ peripatetickej školy v Aténach Alexander z Afrodízie (2. – 3. storočie). Pravdepodobne ide o vydanie prekladu, ktorého autorom bol významný grécky humanista a prekladateľ Theodorus Gaza (1398 – 1475). Z ďalších autorov boli zastúpené napr. výber sentencií M. T. Ciceróna²⁰ v úprave Pierra Lagniera (1543 – 1597), francúzskeho renesančného prekladateľa a vydavateľa. Súčasťou najstaršej časti zbierky bolo i benátske vydanie jedného z diel francúzskeho filozofa, predstaviteľa scholastického smeru, Alana ab Insulis (111? – 1202/1203), *Anticlaudianus*.²¹ V tejto poéme autor ozrejmoval zlyhanie prírody pri vytváraní dokonalého človeka. Z teologických diel spomenieme spis anglického benediktínskeho učenca Beda Venerabilis (672/673 – 735) *Dicta praetiosa*,²² ktorý pripravil benátsky tlačiar a editor Giacomo Leoncini (činný 1560 – 1589). Obsahovo zaujímavý je i traktát talianskeho renesančného básnika a lekára Girolama (Hieronyma) Fracastera (1483 – 1553) *De sympathia et antipathia*,²³ venovaný téme nákazlivosti a prenosu chorôb. Posledným spomenutým autorom v tejto

¹⁷ ŠABB, f. Malohontský dištrikt, i. č. 83, k. 47, rok 1801, no. 143.

¹⁸ Golius, Theophilus: *Epitome doctrinae moralis, ex decem libris Ethicorum Aristotelis ad Nicomachum collecta, pro Academia Argentinensi*. Štrasburg, 1592.

¹⁹ *Aristotelis problematum 40 et Alexandri Aphrodisii Problemata*. Lyon, 1561.

²⁰ *Collectio M T. Ciceronis Sententiarum*. Kolín, 1560.

²¹ *Anticlaudianiani singulari festivitate*. Benátky, 1592.

²² *Dicta preciosa, siue Loci communes ex omnibus fere doctoribus, qui in sacris literis scripserunt, a venerabil. Beda excerpti*. Benátky, 1580.

²³ Fracasterus, Girolamo. *Tractatus desympathia et antipathia rationeque nonnullorum morborum*. Lyon, 1550.

skupine je portugalský dominikán a archeológ Andre de Resende (1498 – 1573) a jeho výber sentencií antických a kresťanských autorov, ktorý vyšiel v Benátkach v roku 1585.²⁴

Len o málo viac bolo v knižnici G. Pongrácza zastúpených diel zo 17. storočia (spolu 12). Z nich časť predstavujú opäť rôzne učebnice poetiky a rétoriky. Druhú skupinu tvoria diela z teológie a komentáre antických autorov. V knižnici sa nachádzalo napr. dielo škótskeho básnika Johna Barclaya (1582 – 1621) *Icon animarum*²⁵ o povahách a spôsoboch európskych národov, známy spis talianskeho filozofa a teológa Tomáša Akvinského (1224/25 – 1274) *De rebus publicis*²⁶ či dielo belgického jezuitu Wiliama Stanyhursta (1601 – 1663) o každodennej zbožnosti *Quotidiana Christiani Militis tessera*.²⁷ K zaujímavým titulom patrí leydenské vydanie spisu o formách vlády florentského diplomata Nicolla Machiavelliho (1469 – 1527) *Disputationum de republica libri* z roku 1643,²⁸ ako aj podľa roku a miesta vydania pravdepodobne bruselské vydanie diela *Aphorismi Hypocratis*. Ide o zveršovanú podobu latinskej predlohy *Hypocratis opera omnia* z roku 1595.

Knižnicu jej majiteľ dopĺňal do roku 1790, z tohto roku totiž pochádza zápis najmladšej tlač. Diela z 18. storočia tvoria aj najväčšiu časť zbierky (77 tlačí). Mnohé pochádzajú z tlačiarní v Benátkach, Miláne (a ďalších talianskych miest ako Parma či Padova), v Lipsku a Wittenbergu. Obsahom ich možno zaradiť najmä do kategórií učebníc, slovníkov a príručiek práva, filozofie a teológie.

Benátskej proveniencie je napr. dvojdielny geografický lexikón francúzskeho geografa Michaela Antonia Baudranta (1633 – 1700),²⁹ súborné dielo Q. Horatia Flacca,³⁰ ako aj bližšie neurčené vydania rímskych básnikov lásky Catulla, Propertia a Tibulla.³¹ Nie náhodou sa v knižnici nachádzali aj dvojjazyčná učebnica taliančiny a latinčiny, slovník a príručky rétoriky.³²

Diela z filozofie pochádzali prevažne z územia nemeckých zemí. Zastúpené sú vydania-mi známych autorov a predstaviteľov filozofických prúdov prvej polovice 18. storočia. V knižnici sa nachádzali dve vydania spisu Friedricha Christiana Baumeistera (1709 – 1785) *Elementa philosophiae*³³ určeného študentom, prehľad filozofických kategórií *Systema philosophiae*³⁴ Friedricha Getzkena (1679 – 1757) a učebnica filozofie *Institutiones Philosophiae Wolfianae* spracovaná Ludwigom Philippom Thümmigom (1697 – 1728).³⁵ Vzdelávaciemu procesu bola určená aj jedna z najlepších príručiek svojho druhu *Fun-*

²⁴ Resende, Andre de. *Exemplorum memorabilium cum ethnicorum, tum christianorum*. Benátky, 1585.

²⁵ Barclay, John. *Icon animarum*. Bologna, 1657.

²⁶ Akvinský, Tomáš. *De rebus publicis*. Leyden, 1643.

²⁷ Stanyhurst, Wiliam. *Quotidiana Christiani Militis tessera*. Kolín, 1682.

²⁸ Machiavelli, Nicollo. *Disputaionum de republica libri*. Leyden, 1643.

²⁹ Baudrant, Michael Antonius. *Lexicon geographicum*. Benátky, 1738.

³⁰ Q. Horatius Flaccus. *Opera*. Benátky, 1737.

³¹ Catullus, Tibullus, Propertius. Benátky, 1737.

³² *Grammatica latino italica*. Miláno, 1759; *Vocabularium italico latinum*. Miláno, 1735; Alvarez, Emanuel. *Principia*. Benátky, 1758; *Ars rhetorica*. Benátky, 1743.

³³ Baumeister, Friedrich Christian. *Systema philosophiae*. Lipsko 1742 a 1755.

³⁴ Getzken, Friedrich. *Systema philosophiae*. Hamburg, 1735.

³⁵ Thümmig, Ludwig Philipp. *Institutiones Philosophiae Wolfianae*. Lipsko, 1740.

damenta stili cultioris, ktorej autorom bol známy právnik a filológ Johann Gottlieb Heinecke (1681 – 1741). Ojedinelé svojím obsahom je dielo právnika Benedikta Carpzova ml. (1595 – 1666) *Criminalium rerum Synopsis*.³⁶ Ako odborník na trestné právo sa venoval aj procesom s osobami obvinenými z čarodejníctva. Prvé vydanie vyšlo v roku 1635, v knižnici sa teda nachádzalo niektoré mladšie vydanie.

Súčasťou knižnice bola aj literatúra pochádzajúca z územia bývalej habsburskej monarchie. Medzi nimi tri právne príručky a latinsko-nemecký slovník z Viedne a dielo z pražskej tlačiarne venované liečebným účinkom minerálnych prameňov v Děčine,³⁷ ktoré napísal chemik a prírodovedec Jan Josef Jindřich Bauer (1719 – 1802). Významnejší podiel mali diela vytlačené v známych tlačiarniach v Trnave, Bratislave a Košiciach,³⁸ zväčša určené pestovaniu zbožnosti a vzdelávaniu, teda učebnice, príručky a slovníky. Z tlačiarnie košickej jezuitskej univerzity pochádzalo päť tlačí, a to základy latinskej gramatiky,³⁹ dve náboženské diela,⁴⁰ učebnica geometrie *Elementa geometriae* flámskeho jezuitu André Tacqueta (1612 – 1660) a druhé vydanie prírodovedného spisu univerzitného profesora Antona Gabona (1677 – 1735) *Physica exotica*.⁴¹ Podobné zloženie malo aj zastúpenie bratislavských tlačí, a to najmä stručne zapísané gramatiky latinského a maďarského jazyka,⁴² z odborných tlačí bola zaznamenaná napr. príručka súdneho lekárstva právnika a spisovateľa Mateja Bodóa (1690 – ?). Svojím obsahom sa uvedeným dielam vymyká titul z oblasti hospodárstva, konkrétne o chove oviec a pestovaní tabaku. Preklad z nemeckého jazyka vyšiel v roku 1773 u Jána Michala Landerera pod názvom *A' Juh-Tartásról Való Rövid Oktatása*.⁴³

Hoci sa nám nepodarilo doložiť priamo štúdium G. Pongrácza na gymnáziu v Trnave, v jeho knižnici sa nachádzali viac ako dve desiatky titulov z Akademickej tlačiarne Trnavskej univerzity.⁴⁴ Prevažnú časť tvorili diela určené vzdelávaciemu procesu na gymnáziu, filozofickej a teologickej fakulte. Ako aj v predchádzajúcich prípadoch boli to predovšetkým predpísané a obľúbené jazykové učebnice a príručky poetiky a rétoriky prevažne jezuitských autorov Juraja Dobronokiho (1588 – 1649), Georga Worpitza (1645 – 1720), Františka Wagnera (1675 – 1748), Cypriana Soaria (1523 – 1593), Johanna Buchlera (1570 – 1640) a Františka Pomeya (1618 – 1673), opakovane v tejto tlačiarňi aj vydávané.⁴⁵

³⁶ Carpzov, Benedikt. *Criminalium rerum synopsis*. Lipsko, 1703.

³⁷ Bauer, Jan Josef Jindřich. *Tractatus de fonde minerali Tetschnensis*. Praha, 1771.

³⁸ Pre úplnosť boli v súpise zaevidované aj dve diela z Győru a dve z Jágru obsahovo orientované na uhorské právo a štatistiku v latinskom a maďarskom jazyku.

³⁹ *Compendium latinae grammaticae*. Košice, 1752.

⁴⁰ Majthényi, Karol. *Consilia sapientiae sive collecta, selectaque Salamonis axiomata ...* Košice, 1758; Steinhauer, Anton. *Vado mori sive via universae carnis morte duce*. Košice, 1771.

⁴¹ Gabon, Anton. *Physica exotica, sive secreta naturae et artis*. 1742.

⁴² *Donatus latino hungaricus*. Bratislava, 1773; *Principia seu ridomenta grammaticae*. Bratislava, 1773; Cellarius, Christoph. *Latinitatis liber Memorialis*, Bratislava, 1764.

⁴³ Paul, Václav Jan. *A' Juh-Tartásról Való Rövid Oktatása*. Bratislava, 1773.

⁴⁴ Príslušníci tohto rozvetveného rodu v 17. a 18. storočí často študovali napr. na jezuitských gymnáziách v Bratislave, Trnave a Győri: *Jezsuita gimnáziumok diákjai (17. – 18. század)* [online]. Dostupné z: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_JezsuitaGimnaziumokDiakjai/

⁴⁵ Dobronoki, Juraj. *Phrases latinae...* Trnava, 1709. Worpitz, Georg. *Manuale rhetorum*. Trnava, 1737; Wagner, František. *Universae phraseologiae latinae corpus*. Trnava, 1750; Soarius, Cyprianus. *De arte*

Niekoľko titulov reprezentuje rozmanitosť filozofických smerov pestovaných na univerzite, a to napr. príručku *Institutiones dialecticae*⁴⁶ slovínskeho jezuitu Antona Erbera (1695 – 1746), v ktorej nasledoval staršie vzory, najmä Aristotela, alebo naopak novšie názory na spracovanú látku v učebnici logiky známeho jezuitskeho filozofa a fyzika Jána Krstiteľa Horvátha (1732 – 1800).⁴⁷ Zastúpenie má aj obľúbená oblasť filozofie etického a morálneho obsahu, vychádzajúca z antických a biblických vzorov, ktorej autormi boli zahraniční i domáci jezuitskí autori.⁴⁸ Súčasťou knižnice boli aj diela z vybraných vedných odborov ako učebnica geografie v prepracovaní jezuitu Ladislava Nedeckého (1703 – 1759),⁴⁹ dve spracovania biblických dejín⁵⁰ a právnická príručka, súčasť takmer všetkých typov knižníc na území dnešného Slovenska – komentované vydanie zbierky zákonov *Verböczius illustratus*, konkrétne vydanie z roku 1753.⁵¹

Libri Italici

Ako bolo naznačené vyššie, prvá časť knižnice obsahovala diela vydané v latinskom jazyku, medzi nimi aj územné italiká. V druhej časti boli zaznamenané jazykové italiká, vytlačené až na niekoľko výnimiek v talianskych mestách. Všetky pochádzali, okrem dvoch, z 18. storočia. Zaznamenaných bolo spolu 32 položiek, avšak celkový počet tlačí bol 53.

Približne tretinu tvorili opäť rôzne jazykové príručky, viaceré zaznamenané ako *Rudimenta Della Lingua Italiana* alebo *Grammaticae Italicae*. Knižnica obsahovala rozličné gramatiky talianskeho jazyka, napr. dve jazykové učebnice talianskeho teológa a lingvistu Benedetta Buonmatteiho (1581 – 1647), a to 6. vydanie jeho diela o toskánskom dialekte a učebnicu taliančiny.⁵² Podobne orientovaná bola aj obľúbená príručka jezuitskeho autora Benedetta Ragacciho (1646 – 1719), doplnená o pravidlá štylistiky.⁵³ Súčasťou zbierky bola aj prvá gramatika talianskeho jazyka vytlačená v Rakúsku *Grammatica Italiana ... oder Weg-Weiser zu der Italienischer Sprache*.⁵⁴ Vďaka svojmu spracovaniu bola aj opakovane vydávaná viedenskými tlačiarňami.⁵⁵ Zaujímavá je i dvojjazyčná učebnica talianskeho a francúzskeho jazyka *Nuova grammatica italiana e francese*, ktorú

rhetorica ... libri tres. Trnava, 1741 a 1744; Bucher, Johann. *Thesaurus concribendarum epistolarum*. Trnava, 1750; Pomey, Franciscus. *Syntaxis ornata*. Trnava, 1754.

⁴⁶ Erber, Anton. *Institutiones dialecticae*. Trnava, 1752.

⁴⁷ Horváth, Ján Krstiteľ. *Institutiones logicae*. Trnava, 1761.

⁴⁸ Scoda, Juraj. *Philosophia morum*. Trnava, 1815; Vanoši, Anton. *Philosophia morum*. Trnava, 1746; Fredro, Andreas Maximilianus. *Monita politico-moralia*. Trnava, 1751; Marlianus, Ambrosiu. *Theatrum politicum*. Trnava, 1757.

⁴⁹ Nedecký, Ladislav. *Geographia globi terraquei*. Trnava, 1755;

⁵⁰ *Historia biblica*. Trnava, 1731; *Rudimenta historiae biblicae*. Trnava, 1748.

⁵¹ *Verböczius illustratus*. Trnava, 1753.

⁵² Buonmattei, Benedetto. *Della lingua Toscana*. Ed. 6. Benátky, 1761 a *Avvertimenti Grammaticali per la Lingua italiana*. Miláno, 1754.

⁵³ Rogacci, Benedetto. *Pratica, E Compendiosa Istruzione A' Principianti, Circa L'Uso Emendato, Et Elegante Della Lingua Italiana*. Benátky, 1751.

⁵⁴ Tarmini, Renoado. *Grammatica Italiana ... oder Weg-Weiser zu der Italienischer Sprache*. Viedeň, b. r.

⁵⁵ Vo Viedni vyšli viaceré vydania, medzi rokmi 1700 – 1780. Boaglio, Bualtiero. *Geschichte der italienischen Literatur in Osterreich. Theil 2: Von Campoformido bis Saint-Germain 1797 – 1918* [online]. [cit. 2024-03-22]. Wien: Böhlau Verlag, 2012. Dostupné z: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/34415/437165.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

prípravil taliansky lingvista Lodovico Goudar (1709 – 1782).⁵⁶ Príkladom didaktickej príručky je i dielo francúzskeho teológa a básnika François Fénelona (1651 – 1715) *Telemachove dobrodružstvá*,⁵⁷ konkrétne benátske vydanie z roku 1765.

Vzdelávať, poučiť a aj pobaviť čitateľa bolo cieľom dvoch diel pôvodne vydaných v 16. storočí. Prvým je spis básnika a diplomata Giovanniho della Casa (1503 – 1556) *Il Galateo overo de' costumi*,⁵⁸ venovaný etikete, odievaniu a konverzácii. Už krátko po svojom vydaní v roku 1558 si získal značnú popularitu a bol preložený do hlavných európskych jazykov. Druhým je dielo lekára a prírodovedca Tommasa Tomaiho (1523 – 1593) z roku 1586 určené zachovaniu zdravia vo forme filozofických úvah a hravých otázok.

Okrem uvedených titulov sa v knižnici nachádzali aj viaceré príručky o správnom koncipovaní a štylizácii listov, a to vydania starších aj novších autorov,⁵⁹ ďalej diela venované dejinám⁶⁰ a vybrané tituly z oblasti prózy a poézie. Medzi nimi sa nachádza vydanie *Dekameronu* básnika Giovanniho Boccaccia (1313 – 1375), ktoré pripravil neapolský právnik Lorenzo Ciccarelli a vytlačil ho s falošným impresom s označením Amsterdam, v skutočnosti vyšlo v Neapole v roku 1718.⁶¹ Milostnú poéziu zastupuje renesančný literát, predstaviteľ poézie „lži“ Francesco Moise Chersino a jeho listy Filéna Rosalbe.⁶² Samostatnú pozornosť si zasluhuje výskyt divadelných hier, 20 bolo zapísaných spoločne ako *Libelli comici italiani*, zvyšné boli zaznamenané každá osobitne a podarilo sa ich identifikovať. Časť z nich zaraďujeme do formy tzv. opera seria, teda vážnej opery, ktorá sa vyvíjala v Taliansku od druhej polovice 17. storočia a označovali sa v libretách názvom *dramma per musica*.⁶³ Ich podoba bola výrazne ovplyvnená v 18. storočí dvoma významnými autormi libriet, pričom obaja našli uplatnenie na cisárskom dvore vo Viedni. Benátskeho básnika Apostola Zena (1668 – 1750) vystriedal v roku 1730 vo funkcii dvorského básnika spisovateľ a autor libriet Pietro Metastasio (1698 – 1782). Tento najslávnejší libretista 18. storočia zanechal po sebe viac ako 150 diel, okrem opier aj duety, kantáty či árie. Okrem toho vydával aj zbierky básní, eseje a úvahy. Jednotlivé texty boli zhudobnené mnohými skladateľmi a samostatné diela vychádzali tlačou už aj počas jeho života.⁶⁴ Z jeho tvorby sa nachádzalo v knižnici libreto opery *La Nitteti*, ktoré vzniklo v roku 1756.⁶⁵ V roku 1770 naň zložil operu významný český

⁵⁶ Goudar, Lodovico. *Nuova grammatica italiana e francese*. Benátky, 1760

⁵⁷ Fénelon, François. *Le aventure di Telemaco figliuolo d'Ulisse*. Benátky, 1765.

⁵⁸ della Casa, Giovanni. *Il Galateo overo de' costumi*. Benátky, 1754.

⁵⁹ Manutio, Aldo. *Eleganze insieme con la copia della lingua toscana, e latina*. Miláno, 1727; Nardi, Isadoro. *Il segretario principiante ed istruito : Lettere moderne*. Benátky, 1738; Gabriele, Angelo. *Lettere Di Complimenti Semplici*. Benátky, 1760.

⁶⁰ Boli identifikované len dve, a to spis literáta, filozofa a historika Emanuela Tesauro (1592 – 1675). *Del Regno d'Italia*. Turín, 1681 a dielo o živote a činoch Alexandra Velkého *L'eroismo ponderato della vita di Alessandro Il Grande, illustrata con Discorsi Istorici, Politici, e Morali*. Parma, 1716.

⁶¹ Canneti, Caterina. *Boccaccio, il Decameron e la Crusca: le fonti spogliate dagli Accademici* [online]. [cit. 2024-03-03]. Dostupné z: <https://media.fupress.com/files/pdf/24/5918/15739>

⁶² Mosé Chersino, Francesco. *Amori di Fileno scritti a Rosalba in lettere amorose*. Miláno, [1732].

⁶³ *Dramma per musica* [online]. [cit. 2024-03-07]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1421/jaro2010/SHK10/Dramma-per_musica_Serenata_Sepolcro.pdf

⁶⁴ Pietro Metastasio [online]. [cit. 2024-04-02]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Pietro-Metastasio>

⁶⁵ Metastasio, Pietro. *La Nitteti Drama per musica*. Mantova, 1766.

skladateľ Josef Mysliveček (1737 – 1781), ktorý podobne spracoval aj Metastasiovo libreto *Ezio*.⁶⁶ Ďalším titulom je libreto *Partenope*,⁶⁷ zhudobnené v roku 1767 nemeckým skladateľom Josephom Adolphom Hassem (1799 – 1783) pri príležitosti zasnub arcivojvodkyne Márie Jozefy s neapolským kráľom Ferdinandom IV. Záujem o texty Pietra Metastasia dokladá i milánske vydanie jeho dovtedajšieho dramatického a básnického diela z roku 1748.⁶⁸ Ako *dramma per musica* je uvedené i libreto *L'Artaserse*,⁶⁹ ktorého autorom bol Giulio Agosti.

Ďalším typom opier bola *dramma giocoso*, teda veselohra, oblúbený žáner komických opier v polovici 18. storočia. Takto bolo označené napr. libreto Antonia Galuppiho *L'amante di tutte*,⁷⁰ ktoré neskôr zhudobnil jeho otec Baldassare Galuppi (1706 – 1785)⁷¹ ako aj dielo *La sciocchezza in amore*⁷² libretistu a básnika Giuseppeho Petrosselini (1727 – 1799), zhudobnené neskôr známym skladateľom Niccolom Piccinni (1728 – 1800).

Záver

Príklad „objavenia“ knižnice Gašpara Pongrácza je dôkazom dôležitosti prieskumov a využívania rôznych archívnych prameňov. Ako vyplýva z textu, nedá sa určiť, kedy a kým bola táto zbierka založená, ani ako a kde prebiehalo jej dopĺňovanie. Istý je len posledný majiteľ a jej stav pri spisovaní majetku. Je možné, že počiatky knižnice sú omnoho staršie a jej obsah sa kreoval podľa potrieb a preferencií jednotlivých členov rodiny.

V knižnici sa nachádzalo množstvo titulov určených na vzdelávanie a rôzne vydania antických autorov. Na druhej strane evidujeme veľmi málo tlačí z odborov história, právo, hospodárstvo alebo prírodné vedy, a dokonca žiadne dielo významných osvietených autorov. Skutočnosťou, ktorá nás ale zaujala, bol pomerne vysoký výskyt jazykových itálik. To by mohlo vypovedať o záujme majiteľa o taliansky jazyk, snahu o jeho dobré zvládnutie, a tým aj možnosť porozumieť divadelným libretám, čím by sa aj dala vysvetliť ich bohatá prítomnosť v knižnici. Jednou z hypotéz je kontakt či dokonca pôsobenie G. Pongrácza vo Viedni alebo na území Talianska, napr. vo vojsku. Avšak vzhľadom na nedostatok informácií o jeho živote to nie je možné momentálne potvrdiť.

Áké boli ďalšie osudy knižnice po jej spísaní, či ju dedičia predali, rozdelili, resp. sa rozptýlili do iných fondov, nie je zrejme.

⁶⁶ Metastasio, Pietro. *L' Ezio. Drama per musica*. Mantova, 1766.

⁶⁷ Metastasio, Pietro. *Del Sign. Abbate Metastasio Partenope poeta Caesareo*. [B. m. a r.].

⁶⁸ Metastasio, Pietro. *Opera drammatiche e componimenti poetici*. Miláno, 1748.

⁶⁹ Agosti, Giulio. *L'Artaserse tragedia*. Benátky, 1734. Bližšie údaje o autorovi libreta sa nepodarilo zistiť.

⁷⁰ Galuppi, Antonio. *L'amante di tutte Dramma giocosa per musica*. [B. m. a r.]. Opera bola uvedená v roku 1760.

⁷¹ Baldassare Galuppi. [online]. [cit. 2024-03-12]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Baldassare-Galuppi>

⁷² Petrosselini, Giuseppe. *La sciocchezza in amore Drama giocosa per musica*. Mantova, 1765.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Pramene

Geodetický a kartografický ústav Bratislava,
Ústredný archív geodézie a kartografie,
mapa a parcelný protokol Tomášovej.

Jezsuita gimnáziumok diákjai (17 – 18. század)
[online]. [cit. 2024-02-22]. Dostupné z:
https://library.hungaricana.hu/hu/col-lection/iskolai_ertesitok_JezsuitaGimn-aziumokDiakjai/

Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár,
fond (ďalej f.) Magyar Kancelláriai Levéltár,
Libri regii.

Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár,
f. Majthényi László és Ottó (P 487), rok
1769.

Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár, f.
Tihanyi család (P 683), rok 1776.

*Matrika krstov – Kamenné Kosihy, Modrý
Kameň* [online]. [cit. 2024-02-25]. Do-
stupné z: [https://www.familysearch.org/
en/united-states/](https://www.familysearch.org/en/united-states/)

Register krstov – Rimavská Sobota [online].
[cit. 2024-02-25]. Dostupné z: [https://
www.familysearch.org/en/united-states/](https://www.familysearch.org/en/united-states/)

Register úmrtí – Rimavská Sobota [online].
[cit. 2024-02-25]. Dostupné z: [https://
www.familysearch.org/en/united-states/](https://www.familysearch.org/en/united-states/)

Slovenský národný archív, f. Rod Rakovský,
i. č. 133.

Štátny archív v Banskej Bystrici, f. Hontianska
župa, determinačný protokol z rokov
1771 – 1772, determinačný protokol
z roku 1759.

Štátny archív v Banskej Bystrici, f. Malohontský
dištrikt.

Literatúra

BOAGLIO, Bualtiero. *Geschichte der ita-
lienischen Literatur in Osterreich. Theil
2: Von Campofornido bis Saint-Germain
1797 – 1918* [online]. [cit. 2024-03-22].
Wien: Böhlau Verlag, 2012. Dostupné
z: [https://library.oapen.org/bitstream/
handle/20.500.12657/34415/437165.
pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/34415/437165.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

CANNETI, Caterina. *Boccaccio, il Decameron
e la Crusca: le fonti spogliate dagli Accade-
mic* [online]. [cit. 2024-03-03]. Dostup-
né z: [https://media.fupress.com/files/
pdf/24/5918/15739](https://media.fupress.com/files/pdf/24/5918/15739)

Dramma per musica [online]. [cit. 2024-03-07].
Dostupné z: [https://is.muni.cz/el/1421/
jaro2010/SHK10/Dramma-per_musi-
ca_Serenata_Sepolcro.pdf](https://is.muni.cz/el/1421/jaro2010/SHK10/Dramma-per_musi-ca_Serenata_Sepolcro.pdf)

FÓNAGY, Zoltán. *A nemesi birtokviszonyok
az úrbérrendezés korában*. Budapest: MTA
Bölcsészettudományi Kutatóközpont Tör-
ténettudományi Intézet, 2013. ISBN 978-
963-9627-59-8.

Baldassare Galuppi. [online]. [cit. 2024-03-12].
Dostupné z: [https://www.britannica.com/
biography/Baldassare-Galuppi](https://www.britannica.com/biography/Baldassare-Galuppi)

JANURA, Tomáš. Archontológia Liptovskej
stolice v rokoch 1709 – 1786. In: *Archívny
almanach*. 2019, roč. 2. ISBN 978-80-
972999-1-0.

JANURA, Tomáš. *Vidiecke šľachtické sídla v Liptovskej stolici*. Liptovský Mikuláš: Liptovská galéria Petra Michala Bohúňa v Liptovskom Mikuláši, 2008. ISBN 978-80-85706-45-1.

PALÁSTHY, Pál. *A Palásthyak. III. kötet*. Budapest: „Hunyadi Mátyás“ Intézet, 1891.

Pietro Metastasio [online]. [cit. 2024-0402]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Pietro-Metastasio>

SZLUHA, Márton. *Liptó vármegye nemes családjai: Felvidéki nemes családok I.* Budapest: Heraldika Kiadó, 2000. ISBN 963-85645-2-0.

SZLUHA, Márton. *Sáros Turóc vármegye nemes családjai: Felvidéki nemes családok II.* Budapest: Heraldika Kiadó, 2008. ISBN 963-9204-44-7.

Mgr. Miriam Ambrúžová Poriežová, PhD.

Univerzitná knižnica v Bratislave,
Michalská 1, 814 17 Bratislava
miriam.poriezova@ulib.sk

V Kabinete retrospektívnej bibliografie Univerzitnej knižnice v Bratislave sa podieľa na bibliografickom spracovaní a výskume nepravých periodík (schematizmy, direktóriá, almanachy, ročenky) z obdobia 1701 – 1918. V rámci dejín knižnej kultúry sa ďalej venuje témam latinského písomníctva, dejín knižníc a tlačenej produkcie v priebehu 18. a 19. storočia.

Mgr. Tomáš Janura, PhD.

Historický ústav SAV, v.v.i.,
Klemensova 19, 811 09 Bratislava
histjanu@savba.sk

Vyštudoval odbor história na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V súčasnosti pracuje na oddelení dejín raného novoveku ako samostatný vedecký pracovník. Venuje sa predovšetkým stoličným úradníckym elitám a šľachtickým kaštieľom a kúriám. Je autorom i spoluautorom série monografií *Vidiecke šľachtické sídla*, pričom už vyšli diely o Liptovskej, Oravskej, Turčianskej, Zvolenskej, Spišskej a Hontianskej stolici.

TLAČE 16. STOROČIA Z KNIŽNICE GRÓFA RUDOLFA CHOTEKA Z DOLNEJ KRUPEJ¹

Michaela SIBYLOVÁ

Abstract

The Chotek family, an old Bohemian noble family, acquired estates in Hungary in 1813, after the marriage of Herman Chotek (1786 – 1822) to Henrietta Brunsvik (1789 – 1857). Their son Rudolf Chotek the Elder (1822 – 1903) owned the exlibris which marks the books of the Chotek library from Dolná Krupá. The oldest books of this aristocratic library have been preserved in the collection of the University Library in Bratislava. These are thirteen prints of legal content, which were printed in the 16th century. The paper will deal not only with these prints, but also briefly with the history of the Chotek family and the history of the library. The library together with the theatre and the museum had a separate building and formed the cultural background of the castle in Dolná Krupá in the times of the Brunswick family as well as the Chotek family.

Keywords: aristocratic library, Rudolf Chotek, Dolná Krupá (Slovakia), 16th century prints

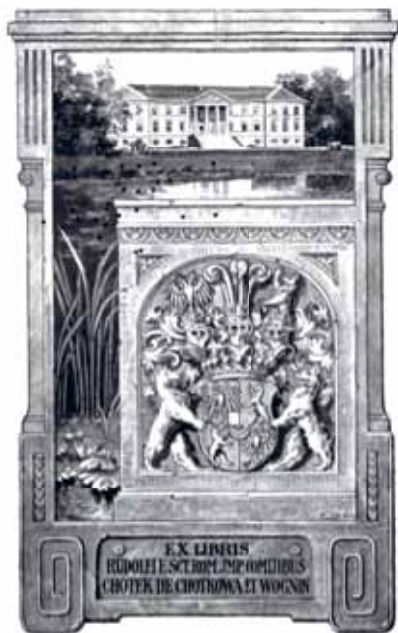
Abstrakt

Chotekovci, starý český šľachtický rod, získali majetky v Uhorsku v roku 1813 po sobáši Hermana Choteka (1786 – 1822) s Henrietou Brunsvikovou (1789 – 1857). Ich syn Rudolf Chotek starší (1822 – 1903) dal vytvoriť exlibris, ktorým sú označené knihy Chotekovej knižnice z Dolnej Krupaj. Najstaršie knihy tejto šľachtickej knižnice sa zachovali vo fonde Univerzitnej knižnice v Bratislave. Ide o trinásť výtlačkov právnického obsahu, ktoré boli vytlačené v 16. storočí. Príspevok sa bude zaoberať nielen týmito tlačami, ale stručne aj históriou Chotekovcov a históriou knižnice. Knižnica spolu s divadlom a múzeom mali samostatnú budovu a tvorili kultúrne zázemie zámku v Dolnej Krupaj v časoch Brunsvickovcov, ale aj Chotekovcov.

Kľúčové slová: šľachtická knižnica, Rudolf Chotek, Dolná Krupá (Slovensko), tlače 16. storočia

¹ Štúdiá bola vypracovaná v rámci projektu APVV-22-0130 *Šľachtické knižnice 18. a 19. storočia na západnom a strednom Slovensku.*

Šľachtická knižnica uhorskej vetvy Chotekovcov, starého českého šľachtického rodu, bola pôvodne uložená v kaštieli v Dolnej Krupej, v obci neďaleko Trnavy. Jediným priamym dokladom o jej existencii je heraldický exlibris v zachovaných knihách, ktorý navrhol nemecko-rakúsky grafik a heraldik Ernst Krahl (1858 – 1926), od roku 1891 cisársko-kráľovský maliar erbov pôsobiaci vo Viedni. V exlibrise dominuje erb Chotekovcov, v dolnej časti doplnený textom: „*Ex Libris Rudolphi E. Sct. Rom. Imp. Comitibus Chotek De Chotkowa Et Wognin.*“ A keďže meno Rudolf bolo v tomto rode frekventované, určiť správneho vlastníka exlibrisu je náročné. Komplikovala to aj nesprávna identifikácia budovy v hornej časti exlibrisu, ktorá sa zamieňala so zámkom v Kačinej, sídlom tohto rodu v Čechách, ktoré je známe rozsiahlou rodovou knižnicou.² Na exlibrise je však zobrazený kaštieľ v Dolnej Krupej, preto treba majiteľa exlibrisu hľadať v uhorskej vetve roku Chotek. Existovali však dvaja nositelia tohto mena, ktorým možno exlibris pripísať: Rudolf Chotek st. (1822 – 1903) a jeho syn Rudolf Chotek ml. (1870 – 1921). Exlibris nie je datovaný, takže až výskum dejín tejto knižnice nám dá odpoveď na otázku, ktorému z nich exlibris naozaj patril. Domnievame sa, že exlibris si dal zhotoviť gróf Rudolf Chotek st., ktorý spravoval dolnokrupské panstvo 50 rokov, počas ktorých zažíval kaštieľ aj celé panstvo veľmi úspešné obdobie.³

Obr. 1. Heraldický exlibris chotekovskej knižnice z Dolnej Krupej

² BERNHARD, Peter. *Historische heraldische Exlibris* (13) [online]. [cit. 2024-04-16]. Dostupné z: <http://www.welt-der-wappen.de/Heraldik/seiten/exlibris13.htm>
Moravská zemská knihovna chybně označuje za vlastníka tohto exlibrisu Rudolfa Karla Choteka (1832 – 1894). [online]. [cit.2024-04-30]. Dostupné z: <https://www.historickefondy.cz/Record/cbvk.0752615>.[

³ Rudolfa Choteka st. identifikuje ako vlastníka tohto exlibrisu aj databáza *Provenio*. [online]. [cit.2024-04-30]. Dostupné z: <https://provenio.cz/records/6e0417b1-a360-4114-a956-eb88ba9d92c7>

Dolnokrupskí Chotekovci, Rudolf st. (1822 – 1903) a jeho syn Rudolf ml. (1870 – 1921)

Uhorskú vetvu Chotekovcov založil Herman Chotek (1786 – 1822), ktorý sa v roku 1813 zosobáčil s Henrietou Brunšvikovou (1789 – 1857). Brunšvikovci vlastnili panstvo Dolná Krupá na Slovensku, ako aj panstvá Futog a Čerevič v Srbsku.⁴ Tieto panstvá prevzal Hermanov syn, Rudolf Chotek st. v roku 1853, čím sa oficiálne stali majetkom Chotekovcov.

Rudolf Chotek st. sa narodil 12. februára 1822. Vychovávali ho len matka a stará matka, keďže otec v apríli 1822 zomrel. Študoval na gymnáziách v Trnave a v Pešti. Na univerzite v Pešti absolvoval štúdium práva. V roku 1862 sa vo Viedni oženil s grófkou Máriou Khevenhüller-Metschovou (1838 – 1892). Mali spolu štyri deti, z ktorých sa dospelosti dožili dcéry Henrieta a Gabriela a jediný syn Rudolf ml. (1870 – 1921). Rudolf Chotek st. zastával v Uhorsku významné funkcie, bol cisársko-kráľovským komorníkom, podnotárom Báčsko-Bodrockej župy a získal dedičné členstvo v Uhorskej panskej snemovni. Kvôli svojim povinnostiam veľa cestoval, hlavne do Viedne a Budína, ale venoval sa aj hospodáreniu na rodových majetkoch. Bol obľúbený medzi obyčajným ľudom svojho panstva, ktorých poznal po mene a rozprával sa s nimi krupským nárečím. Venoval sa aj charite, napr. v roku 1870 pri príležitosti narodenia jediného syna daroval značný finančný obnos chudobným. Za dobrovoľné sanitné služby, ktoré poskytol Rádu nemeckých rytierov bol v roku 1898 vyznamenaný princom Eugenom Habsburským, posledným svetským veľmajstrom Rádu nemeckých rytierov. Aktívne sa zaujímal o históriu rodu a dejiny kaštieľa a do rodinného archívu umožnil prístup historikovi a cirkevnému hodnostárovi šľachtického pôvodu Pavlovi Jedličkovi (1844 – 1917). Ním napísané najstaršie dejiny kaštieľa a obce vyšli knižne v roku 1891 v knihe *Kiskárpáti emlékek II.* (Malokarpatské pamiatky).⁵ Rudolf Chotek st. zomrel ako 81-ročný v decembri 1903. Celý rodový majetok zdedil jediný syn Rudolf ml. (1870 – 1921), ktorý takmer celý život prežil v Dolnej Krupej. V roku 1895 sa oženil s grófkou Irmou Rádayovou (1871 – 1945), ktorá bola dcérou bývalého ministra obrany Gedeona Rádaya. Irma ako predstaviteľka vysokopostavenej maďarskej šľachty zaviedla v dolnokrupskom panstve silnú maďarizáciu. Rudolf ml. nebol takým dobrým hospodárom ako jeho otec a panstvo začalo postupne upadať. Keď v roku 1921 bezdetný zomrel, vymreli ním dolnokrupskí Chotekovci po meči. Dedičkami sa stali Rudolfove netere, dcéry jeho sestry Gabriely.

⁴ Pre viac informácií o rode Brunšvik pozri: RISTOVSKÁ, Radoslava. Brunšvikovci a ich život v Dolnej Krupej. In: *Historické rozhľady* VII/2012. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, s. 49-72; PETRÁŠ, Stanislav. *Kaštieľ Dolná Krupá (1749 – 1999)*. Dolná Krupá: Obecný úrad, 1999, s. 75-92.

⁵ JEDLIČKA, Pavol. *Kiskárpáti emlékek, Éleskötöl – Vágujhelyig*. Eger: Érseki Lyceumi Könyvnyomdában, 1891. [online]. [cit. 2024-04-20]. Dostupné z: https://real-cod.mtak.hu/5581/7/CsaladHely_MonografiaMegye_KiskarpatiEmlekek_2.pdf

Obr. 2. Rudolf Chotek st. (1822 – 1903)⁶

Obr. 3. Rudolf Chotek ml. (1870 – 1921)⁷

Kaštieľ v Dolnej Krupej a chotekovská knižnica

Kaštieľ v Dolnej Krupej patriaci medzi najkrajšie vidiecke klasicistické kaštiele na Slovensku sa pýšil bohatstvom umeleckých zbierok už v časoch, keď ho obývali predchádzajúci majitelia Brunšvikovci. V zbierke starožitností nechýbali ani knihy. Tieto zbierky boli pôvodne umiestnené v salónoch kaštiela, aby reprezentovali spoločenské postavenie a umelecký vkus majiteľov. Neskôr boli z kapacitných dôvodov sústredené do samostatnej budovy, ktorá už dnes neexistuje. Určenie pôvodnej lokácie tejto budovy je komplikované, staršie literárne pramene ju situovali do budovy spoločnej alebo susediacej s divadlom. A keďže pri kaštieli existovali dve budovy, dochádzalo k zámene a nesprávnym určeniam. Najnovší výskum Stanislava Petráša vylúčil, že by knižnicou bola poschodová budova hneď pri kaštieli a lokalizoval ju do budovy, ktorá je na plánoch označovaná termínom Kammergebäude.⁸ Išlo o objekt určený na uchovávanie zbierkových predmetov, v suteréne ktorého bola ľadovňa. Budova bola postavená v rokoch 1817 – 1818. Počas rekonštrukcie neďalekej budovy divadla v roku 1819 sa budovy prepojili a navonok vytvorili jeden celok. Takto zadefinované určenie polohy knižnice zodpovedá aj zmienke historika a cirkevného hodnostára Pavla Jedličku: „V prístavbe pri divadle je významná knižnica kaštiela, ktorá predtým patrila Brunšvikovcom.“⁹ Tento výrok z roku 1891 je najstaršou zmienkou o knižnici.

⁶ Zdroj obrázka: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/ab/Rudolf_Chotek_%281822-1923%29.jpg/1200px-Rudolf_Chotek_%281822-1923%29.jpg [cit. 2024-05-07].

⁷ Zdroj obrázka: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/74/Rudolf_II._Chotek.jpg [cit. 2024-05-07].

⁸ PETRÁŠ, Stanislav. Kaštieľske divadlo a divadelné predstavenia šľachty v Dolnej Krupej. In: *Vplyv šľachtických rodov na európske kultúrne dedičstvo*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum, 2022, s. 151-178. ISBN 9788080605346.

⁹ JEDLIČKA, odk. 5, s. 168.

Objekt divadla a knižnice spojenej s múzeom sa nezachoval. Na začiatku 20. storočia málo využívané budovy chátrajú a časť divadla bola v roku 1937 zbúraná bez povolenia. Hoci bolo búranie zastavené a vtedajší pamiatkový ústav žiadal zachovanie, poškodená stavba bola na konci 40. rokov 20. storočia zdemolovaná. Osud kníh a zbierok múzea okolo roku 1937 nepoznáme. Museli byť presťahované späť do kaštiela alebo snáď do poschodovej budovy hneď pri kaštieli, ktorá sa zamieňala s knižnicou. Knihy navždy opustili priestory kaštiela o desať rokov. Majetok posledných potomkov Chotekovcov, rodiny Pallavicini, bol po skončení 2. svetovej vojny zoštatnený a knihy, ktoré zostali po vyrabovaní kaštiela boli v máji 1947 odvezené na dvakrát do Bratislavy.¹⁰ Išlo o 3 200 kníh, ktoré skončili v Univerzitnej knižnici v Bratislave a v Múzeu Červený Kameň.¹¹ 400 kníh bolo z kaštiela odvezených ešte v septembri 1945.¹² 1. septembra 1945 prišiel Jaroslav Dubnický (Honza), prednosta Odboru pre ochranu pamiatok na Povereníctve školstva a osvety do Dolnej Krupej po majetok odcudzený z kaštiela. Okrem 400 kníh, dvoch rytín a 42 obrazov mu miestni odovzdali aj časť rodinného archívu Chotekovcov.¹³

Zachované tlače 16. storočia z chotekovskej knižnice

Medzi chotekovskými knihami zachovanými v Univerzitnej knižnici v Bratislave (ďalej UKB) sú najstaršími knihy vytlačené v 16. storočí v počte 13 titulov. Nepochybujeme, že sa v tejto šľachtickej knižnici pôvodne nachádzali aj inkunábuly, hoci doteraz nemáme o tom doklad. Mohli byť odnesené poslednými majiteľmi, alebo sa stali predmetom povojnového rabovania.

Väčšina tlačí zo 16. storočia je právnického obsahu a pochádzajú z nemeckých, francúzskych a talianskych oficín. V konvolúte sa nachádza aj jedna tlač zo 17. storočia, ktorú sme tiež zaradili do analýzy. Právnické tlače chotekovskej knižnice sa venujú právu súkromnému, verejnému aj cirkevnému. Nachádzajú sa medzi nimi aj dve učebnice práva od talianskych univerzitných profesorov. Na pokročilú právnu výučbu sa používali Justiniánske Digesta (Pandekta), ktorých odprednášané komentáre vychádzali potom tlačou. O vytlačenie prednášok Mariana Socciniho ml. (1482 – 1556), pôsobiaceho na univerzitách v Siene, Padove a Bologni, sa postaral jeho syn a Chotekovci vlastnili prvé vydanie z roku 1566, vytlačené v Benátkach.¹⁴ Aj iný slávny taliansky právnik Giasone del Maino (1435 – 1519), ktorý prednášal na univerzite v Pavii, zanechal univerzitné prednášky, ktoré s poznámkami mladšieho talianskeho právnika Giovanna

¹⁰ Archív Pamiatkového úradu SR, fond: Povereníctvo pre školstvo a národnú osvetu – pamiatkové oddelenie 1945 – 1948, Dolná Krupá – kaštieľ, krabica č. 30, Zápisnica z 14. mája 1947 a zápisnica zo 16. mája 1947 o prevzatí predmetov z majetku gr. Pallaviciniho z Dolnej Krupej.

¹¹ O osudoch šľachtických knižníc zo západného Slovenska po roku 1945 pozri: KUJOVIČOVÁ, Michaela. Osudy šľachtických knižníc vo fonde UKB – knižnica Pálfiocov z hradu Červený Kameň. In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2006*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2006, s. 108-118. ISBN 80-85170-97-3.

¹² Archív Pamiatkového úradu SR, odk. 9, Zápisnica o prevzatí predmetov z majetku bývalého majiteľa gr. Pallaviciniho z 1. 9. 1945.

¹³ VÁROŠ, Milan. *Stratené slovenské poklady (1) : Osudy umeleckých pamiatok šľachty a panovníkov*. Martin: Matica slovenská, 2006, s. 160. ISBN 8070908173.

¹⁴ SOCCINI, Mariano ml. *Commentaria cum profundissima, tum fructuosissima in quatuor lectura uesperinas*. [Venetiis: Apud Franciscum Franciscium. Senensem, 1566]. – Sign. UKB 25.B.2234.

Francesca Porporata (1484 – 1544) vydal a vytláčil lyonský tlačiar Thomas Bertheau.¹⁵ Do skupiny najstarších talianskych univerzitných profesorov práv patria Alexander de Imola a Pietro Paolo Parisio. V knižnici Chotekovcov sa nachádzali ich „consilia“, čiže právnické posudky na rôzne oblasti občianskeho a cirkevného práva, ktoré si vyžadovala neprehľadná právna situácia. Rozsiahle *Consilia* Alexandra de Imola (cca 1424 – 1477) v lyonskom vydaní z roku 1585 mali osem častí, keďže išlo o komentované vydanie aj so životopisom autora od N. A. Gravazia.¹⁶ Aj Pietro Paolo Parisio (1473 – 1545), profesor práva v Bologni a Padove, spojil pedagogické povolanie s poradenskou činnosťou, výsledkom ktorej bolo dvojdielne vydanie *Consilii* (Benátky 1570).¹⁷ Opakujúce sa sťažnosti na neprehľadnú právnu situáciu v Sasku podnietili saského kurfirsta Augusta, aby si koncom 60. rokov 16. storočia vyžiadal expertízy od právnických fakúlt v Lipsku a Wittenbergu. Autorom lipského posudku bol saský právnik Jakob Thoming (1524 – 1576) a za wittenberskú univerzitu posudzovali Johann Schneidewein (1519 – 1568) a Matthias Wesenbeck (1531 – 1586). Táto modernizácia saského práva, ktorou sa zjednotil výkon súdnictva v Sasku vyšla tlačou prvýkrát v roku 1599.¹⁸ V chotekovskej knižnici sa zachovali aj súbory rozhodnutí najvyšších súdov. Dokladajú to dve tlače. Rozhodnutia najvyššieho súdu Portugalského kráľovstva obsahuje dielo najvýznamnejšieho portugalského právnika Antonia de Gama (1520 – 1604) *Decisiones Supremi Senatus Regni Lusitaniae*.¹⁹ Taliansky právnik Gaspare Antonio Tesauro (1563 – 1617/28?) zostavil zbierku rozhodnutí najvyššieho súdu v Piemonte, kde pôsobil ako sudca.²⁰ Jeho *Quaestionum forensium libri* majú štyri časti a Chotekovci vlastnili turínske vydanie z roku 1655, ktoré je zviazané v konvolúte s právnickou tlačou zo 16. storočia. Táto tlač obsahuje diela o poručníkoch sirôt a o užívacom práve vdov od dvoch právnikov: Joosta de Damhouder (1507 – 1581) a Borgnina Cavalcaniho (1530 – 1607), ktoré už predtým vyšli samostatne. O spoločné frankfurtské vydanie z roku 1586 sa postaral frankoflámsky právnik Francois Modius (1556 – 1597).²¹ Dedičskému právu sa venuje spis francúzskeho právnika Etienna Ranchina (? – 1587?) z roku 1582.²² Nemeckú právnickú literatúru v chotekovskej knižnici zastupujú diela Andreasa Pernedera (1500 – 1543) a Johanna Sicharda (1499 – 1552). Pernederovo dielo z roku 1581 prináša

¹⁵ MAINO, Giasone del. *Prima super Infortiato*. Lygdvni: per Thomam Bertheau, 1546. – Sign. UKB 25.A.416.

¹⁶ ALEXANDER DE IMOLA. *Consiliorvm ... liber quintus – septimus*. Lygdvni: [Compagnie des Libraires], 1585. – Sign. UKB 25.A.486.

¹⁷ PARISIO, Pietro Paolo. *Prima pars consiliorum*. Venetiis: Apud Nicolaum Beuilacquam, & socios, 1570. – Sign. UKB 25.A.411.

¹⁸ ILLUSTRÉS, aureae, ... *Quaestionum Variarum Apud Iuris Utriusque Interpretes Controversarum Decisiones & Discussiones*. Francofurti ad Moenvm: Johannes Spiessius; Sump. J. T. Schönwetterus, 1599. – Sign. UKB 25.B.1041.

¹⁹ GAMA, Antonio de. *Decisionum Supremi Senatus Regni Lusitaniae*. In nobili Francofurte: Cura et studio musarum Novenarum Paltheniani, 1599. – Sign. UKB 25.A.2291.

²⁰ TESAURO, Gaspare Antonio. *Quaestionum forensium libri quatuor*. Augustae Taurinorum: Sump. A. F. Caualerij, 1655. – Sign. UKB 25.A.1294.

²¹ DAMHOUDER, Joost de. *Patrocinium pupillarum et viduarum novum*. Francofurti: imp. Sigism. Feirabendij, 1586. – Sign. UKB 25.A.1294 – 1. priv.

²² RANCHIN, Etienne. *Continuatio repetitionis cap. Raynutius*. Lygdvni: Bartholomaeus Vincentius, 1582. – Sign. UKB 25.A.2291 – 1. priv.

jazykovo nemeckú aktualizáciu práva súkromného, procesného, feudálneho a trestného.²³ Perneder, mestský prokurátor a podsudca dvorského súdu v Mníchove, čerpal z Justiniánových zákonov, do ktorých vkladal nemecké právne normy. *Responsa Iuris* od J. Sicharda, profesora práva v Tübingene, rozoberajú otázky trestného, feudálneho, manželského a dedičského práva a majú formu „responz“ – právnych expertíz.²⁴ Cirkevnému právu sa venuje jediné dielo *Repetitionvm in Vniuersas fere Iuris Canonici partes*, ktoré vyšlo anonymne v Benátkach v roku 1587.²⁵

Výnimočným exemplárom chotekovskej knižnice je konvolút dvoch tlačí, ktorý pôvodne patril českému šľachticovi a slávnemu bibliofilovi Petrovi Vokovi z Rožmberka (1539 – 1611). Dokladá to medirytinový heraldický exlibris s jazdeckým portrétom a datovaný rokom 1609. Táto kniha musela opustiť slávnú rožmberskú knižnicu ešte skôr ako sa jej v roku 1647 počas tridsaťročnej vojny zmocnilo švédske vojsko počas lúpežného prepadnutia Prahy a odnieslo si ju ako vojnovú korisť. S približne 11 000 zväzkami kníh bola rožmberská knižnica najväčšou českou predbielohorskou knižnicou a jednou z najväčších šľachtických knižníc 16. storočia. Z jej fondu sa zachovalo nie viac ako 10 % kníh. Jednou zo zachovaných je aj náš konvolút, ktorý do roku 1593 patril rožmberskému alchymistovi Antonínovi Michaelovi z Ebbersbachu,²⁶ poverenému výrobou elixíru mladosti pre Viléma z Rožmberka. Prvá tlač konvolútu priblížila dobovému čitateľovi tajomnú severnú Európu. Ide o dielo švédskeho historika a arcibiskupa Olausu Magnusa, ktoré obsahuje aj jednu z prvých máp severnej Európy.²⁷ Kniha bohatá na ilustrácie opisuje životný štýl Severanov, ich zvyky, vzťah k prírode a severské legendy. Druhá tlač konvolútu obsahuje kroniku Meissenska od zakladateľa saskej historiografie Petra Weißeheho (Albinus 1543 – 1598).²⁸ Dvojzväzková kronika vyšla v roku 1590 ako dotlač a okrem histórie ilustrovanej erbami a portrétmi šľachty obsahuje aj informácie o saskom a európskom baníctve.

Z posesorského hľadiska musíme konštatovať, že ani v jednej zo skúmaných tlačí nie sú vlastnícke záznamy Brunšvikovcov, bývalých majiteľov panstva Dolná Krupá. Z predchádzajúcich vlastníkov poznáme majiteľa šiestich právnických kníh, baróna Johanna Baptistu Wensera, a to na základe jeho heraldického exlibrisu, pričom tri knihy vlastnil pred ním Georg Harrer. Z nedatovaného rukopisného záznamu Harrera vieme, že bol právnikom a advokátom v Burghausene.²⁹ Jeho knihy získal J. B. Wenser, cisársky

²³ PERNEDER, Andreas. *Institvtiones, Auszug und anzaigung etlicher geschriebenen Keyserlichen vnd dez H. Römischen Reichs Rechten*. Jngolstatt: in der Weissenhornischen Truckerey durch Wolffgang Eder, 1581. – Sign. UKB 25.B.2316.

²⁴ SICHARD, Johannes. *Responsa iuris*. Francofvrti ad Moenvm: Joannes Spiesius; sumpt. Johannes Theobaldus Schönwetterus, 1599. – Sign. UKB 25.B.1041 – 1. priv.

²⁵ REPETITIONVM *in univasas ferè Iuris Canonici partes, materiasq; sanè frequentiores, volumina sex*. Venetiis: Apud Iuntas, 1587. – Sign. UKB 25.A.419.

²⁶ Na titulnom liste je rukopisný exlibris: Ex libris M. Anthonij Michaelis ab Eberspach.

²⁷ MAGNUS, Olaus. *Historien der Mitnächtigen Länder*. Basel: in der Officin Heinrichpetrina, 1567. – Sign. UKB 25.B.2260.

²⁸ WEIßE, Peter. *Meisznische Land und Berg-Chronica*. Dresden: bey Gimel Bergen, 1590. – Sign. UKB 25.B.2260 – 1. priv.

²⁹ Ex libris Georgii Harrer Jurium Licentiati et Advocati Burkhus. Harrerovo miesto pôsobenia v Burghausene sme objavili na exlibrise chotekovských kníh zo 17. stor. so signatúrami UKB 25.B.2201, UKB 25.B.2301.

radca a vyslanec v Graubündene. Graubünden leží v juhovýchodnej časti Švajčiarska na hraniciach s Talianskom, Rakúskom a Lichtenšteinskom a Habsburgovci tam vlastnili panstvo Rätzüns, kde bol Wensler správcom. Z Wensleroveho vyslaneckého pôsobenia sa zachovalo desať tlačených správ z rokov 1706 – 1707 a 1727, týkajúcich sa obchodných a dopravných vzťahov medzi konfederáciou Troch líg a cisárom.³⁰ Keďže Wensler zomrel v roku 1731 vo Viedni je veľmi pravdepodobné, že knihy jeho knižnice sa dostali do knižnice kaštieľa v Dolnej Krupej ešte za Brunšvikovcov.

Hoci nami predstavená najstaršia časť chotekovskej knižnice v počte 14 titulov nereprezentuje dostatočne danú knižnicu, ide o prvú štúdiu o tejto knižnici vôbec. Knižnica spoločne s divadlom a múzeom tvorili kultúrne zázemie dolnokrupskej rezidence. O pôvodnom rozsahu knižnice nás neinformujú dobové katalógy ani iné pramene. Na základe zápisníc o zaistení chotekovskej knižnice z rokov 1945 a 1947, uložených v Archíve Pamiatkového úradu SR vieme, že obsahovala minimálne 3 200 kníh. Dnes sa väčšina zachovaných kníh nachádza v Univerzitnej knižnici v Bratislave. Okrem najstarších tlačí spomenutých v tomto príspevku sa nám podarilo objaviť vo fonde UKB ďalších 230 titulov zo 17. – 19. storočia a náš výskum bude pokračovať ďalej.

³⁰ Bibliografické záznamy týchto správ sú dostupné z: https://www.opac.gr.ch/discovery/search?query=any,contains,wensler,%20johann%20baptista&tab=LibraryCatalog&search_scope=MyInstitution&vid=41BGR_INST:41BGR_V1&offset=0[cit.2024-4-30].

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Pramene

Archív Pamiatkového úradu SR, fond Povereníctvo pre školstvo a národnú osvetu – pamiatkové oddelenie 1945 – 1948.

ALEXANDER DE IMOLA. *Consiliorvm ... liber quintus – septimus*. Lvgdvni: [Compagnie des Libraires], 1585. – Sign. UKB 25.A.486

DAMHOUDER, Joost de. *Patrocinium pupillorum et viduarum novum*. Francofurti: imp. Sigism. Feirabendij, 1586. – Sign. UKB 25.A.1294 – 1. priv.

GAMA, Antonio de. *Decisionum Supremi Senatus Regni Lusitaniae*. In nobili Francofurti: Cura et studio musarum Novenarum Paltheniani, 1599. – Sign. UKB 25.A.2291.

ILLUSTRES, aureae, ...*Qvaestionum Variarum Apud Iuris Utriusque Interpretes Controversarum Decisiones & Discussiones*. Francofvrti ad Moenvm: Johannes Spiessius; Sumpt. J. T. Schönwetterus, 1599. – Sign. UKB 25.B.1041.

MAGNUS, Olaus. *Historien der Mittnächtigen Länder*. Basel: in der Officin Heinrichpetrina, 1567. – Sign. UKB 25.B.2260.

MAINO, Giasone. *Prima super Infortiato*. Lvgdvni: per Thomam Bertheau, 1546. – Sign. UKB 25.A.416.

PARISIO, Pietro Paolo. *Prima pars consiliorum*. Venetiis: Apud Nicolaum Beuilacquam, & socios, 1570. – Sign. UKB 25.A.411.

PERNEDER, Andreas. *Institvtiones, Auszug und anzaigung etlicher geschriebenen Keyserlichen vnd desz H. Römischen Reichs Rechten*. Jngolstatt: in der Weissenhornischen Truckerrey durch Wolffgang Eder, 1581. – Sign. UKB 25.B.2316.

RANCHIN, Etienne. *Continuatio repetitionis cap. Raynutius*. Lvgdvni: Bartholomaeus Vincentius, 1582. – Sign. UKB 25.A.2291 – 1. priv.

REPETITIONVM in universas ferè Iuris Canonici partes, materiasq; sanè frequentiores, volumina sex. Venetiis: Apud Iuntas, 1587. – Sign. UKB 25.A.419.

SICHARD, Johannes. *Responsa iuris*. Francofvrti ad Moenvm: Joannes Spiesius; sumpt. Johannes Theobaldus Schönwetterus, 1599. – Sign. UKB 25.B.1041 – 1. priv.

SOCCINI, Mariano ml. *Commentaria cum profundissima, tum fructuosissima in quatuor lectura uespertinas*. [Venetiis: Apud Franciscum Franciscium. Senensem, 1566]. – Sign. UKB 25.B.2234.

TESAURO, Gaspare Antonio. *Qvaestionum forensium libri quatuor*. Augustae Taurinorum: Sumpt. A. F. Caualerij, 1655. – Sign. UKB 25.A.1294.

WEIßE, Peter. *Meisznische Land und Berg-Chronica*. – Dreszden: bey Gimel Bergen, 1590. – Sign. UKB 25.B.2260 – 1. priv.

Literatúra

BERNHARD, Peter. *Historische heraldische Exlibris (13)*. [online]. [cit. 2024-04-16]. Dostupné z: <http://www.welt-der-wappen.de/Heraldik/seiten/exlibris13.htm>.

- JEDLIČKA, Pavol. *Kiskárpáti emlékek, Éleskőtöl - Vágújhelyig*. [online]. Eger: Érseki Lyceumi Könyvnyomdában, 1891. [cit. 2024-04-20]. Dostupné z: https://real-eod.mtak.hu/5581/7/CsaladHely_MonografiaMegye_KiskarpatiEmlekek_2.pdf
- KUJOVIČOVÁ, Michaela. Osudy šľachtických knižníc vo fonde UKB – knižnica Pálfiovcov z hradu Červený Kameň. In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2006*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2006, s. 108-118. ISBN 80-85170-97-3.
- PETRÁŠ, Stanislav. Kaštielske divadlo a divadelné predstavenia šľachty v Dolnej Krupěj. In: *Vplyv šľachtických rodov na európske kultúrne dedičstvo*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum, 2022, s. 151-178. ISBN 978-80-8060-534-6.
- PETRÁŠ, Stanislav. *Kaštieľ Dolná Krupá (1749 – 1999)*. Dolná Krupá: Obecný úrad, 1999. ISBN 80-968141-5-X.
- RISTOVSKÁ, Radoslava. Brunšvikovci a ich život v Dolnej Krupěj. In: *Historické rozhľady*. Roč. VII. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, s. 49-72. ISBN 978-83-7490-478-0.
- RISTOVSKÁ, Radoslava. *Druhá polovica 19. storočia v hospodárskych dejinách dolnokrupského veľkostatku*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2019. ISBN 978-83-8111-153-9.
- RISTOVSKÁ, Radoslava. Panstvo Dolná Krupá a jeho majetky v druhej polovici 19. storočia. In: *Studia Historica Tyrnaviensia XIX*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2017, s. 266-279. ISBN 978-83-8111-013-6.
- RISTOVSKÁ, Radoslava. Rudolf Chotek I. a rod Chotekovcov v Dolnej Krupěj. In: *Studia doctoralia tyrnaviensia*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2012, s. 177-195. ISBN 978-83-7490-484-1.
- VÁROŠ, Milan. *Stratené slovenské poklady (1) : Osudy umeleckých pamiatok šľachty a panovníkov*. Martin: Matica slovenská, 2006, ISBN 8070908173.
- VESELÁ, Lenka. *Knihy na dvorě Rožmberků*. Praha: Knihovna Akademie věd ČR, Scriptorium, 2005. ISBN 80-86675-06-8 (KNAV ČR), 80-86197-60-3 (Scriptorium). [online]. [cit. 2024-04-30]. Dostupné z: <https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:7471538a-bbfb-4901-b62a-a5c5f7610329?page=uuid:fff69757-71a3-4245-b873-b39863638da9e>

Mgr. Michaela Sibylóva, PhD.

Univerzitná knižnica v Bratislave,
Michalská 1, Bratislava 814 17
michaela.sibylova@ulib.sk

Autorka pracuje v Kabinete rukopisov, starých a vzácných tlačí. Dlhodobo sa venuje výskumu a bibliografickému spracovaniu tlačí 16. storočia. V rámci úlohy Generálnej katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska vydala *Tlače 16. storočia v Univerzitetnej knižnici v Bratislave*. Svoje výskumné aktivity zameriava na dejiny knižnej kultúry v 16. – 17. storočí na území Slovenska a na dejiny šľachtických knižníc.

K PROVENIENČNÉMU VÝSKUMU ŠLACHTICKÝCH KNIŽNÍC NA POVAŽÍ

Alica KRIŠTOFOVÁ

Abstract

Považie has always been a significant cultural center with a well-developed network of libraries. These libraries were owned by towns, nobility, associations, schools, and religious institutions, as well as by individuals or collectors of books and manuscripts who built their own book collections. From the end of the 16th century, there was an increased interest in books and book culture, which was associated with the establishment of libraries. The owners of these libraries sought to acquire rare and valuable book editions for their collections and enriched them with unique titles through their collecting activities.

Keywords: noble libraries, old prints, incunabula, exlibris, nobility, Považie Museum Library in Trenčín, Považie

Abstrakt

Považie patrilo už v minulosti k významným kultúrnym centráam s rozvinutou sieťou knižníc. Vlastnili ich mestá, šľachta, spolky, školské a cirkevné inštitúcie, ale aj jednotlivci či zberatelia kníh a rukopisov, ktorí si budovali svoje knižné zbierky. Už od konca 16. storočia pozorujeme zvýšený záujem o knihu a knižnú kultúru spojený s budovaním knižníc, ktorých majitelia sa snažili získať do svojich zbierok vzácne a raritné knižné vydania a svojimi zberateľskými aktivitami ich obohacovali o unikátne tituly.

Kľúčové slova: šľachtické knižnice, staré tlače, inkunábuly, exlibrisy, šľachta, knižnica Trenčianskeho múzea v Trenčíne, Považie

Región Považia patril k významným slovenským kultúrnym centráam s rozvinutou tradíciou knižnej kultúry a existenciou viacerých tlačiarní. Bol tu usadený veľký počet šľachtických rodov, ktorých členovia boli vlastníkami hodnotných knižných zbierok. Ukryvali v sebe často významné literárne a vedecké diela európskych a svetových autorov, medzi ktorými našli svoje miesto aj slovenskí národovci a učitelia. Osud väčšiny týchto knižníc bol poznamenaný nepriaznivou spoločenskou a politickou situáciou po roku 1948, vojnovými udalosťami, vývozom za hranice, mnohé knižnice boli rozkradnuté alebo skonfiškované, a to vlastne znamenalo ich postupný zánik. Len časť týchto knižníc sa podarilo zachrániť pred skazou, napríklad ich umiestnením v múzeách alebo iných kultúrnych inštitúciách.

Dôležitým prameňom k výskumu šľachtických knižníc na slovenskom území sú historické štatistiky, predovšetkým štatistika uhorských knižníc, ktorú vydal Krajinský štatistický úrad v Budapešti v roku 1886.¹ Podľa nej bolo na území Slovenska 45 šľachtických knižníc, ale uvedené číslo musíme brať s rezervou, pretože nie všetky knižnice sa zapojili do štatistiky, niektoré už neexistovali a niektoré ešte len vznikali. Dôležitá je aj tá skutočnosť, že významná časť knižných zbierok sa z nášho územia dostala napríklad do Maďarskej národnej knižnice v Budapešti,² a to ešte pred zostavením štatistiky.³ Na začiatku druhej polovice 20. storočia sa postaral o prehľad šľachtických knižníc historik a archivár Teodor Lamoš v rámci spracovania *Bibliografie k archívu Slovenska*.⁴ Vo svojej práci čerpal okrem uvedenej štatistiky aj z monografií o uhorských stolicích a mestách, zostavených autormi S. Borovszkým a J. Sziklom *Magyarország vármegyéi és városai*.⁵

Celkový počet šľachtických knižníc na číslo 121 sa podarilo zvýšiť literárnemu historikovi Jozefovi Kuzmíkovi na základe výskumu zachovaných exlibrisov a supralibrosov v slovenských a zahraničných zbierkach, nie sú tu však zarátané knižnice šľachticov, ktorí pôsobili v cirkevných hodnostiach.⁶

Knižnica Ladislava Vietorisa (1802 – 1870) z Horoviec

Rodina Vietorisovcov, ktorej pôvodným sídlom bola obec Vieska v Trenčianskej stolici,⁷ bola významnou rodinou, ktorej členovia zastávali v rámci Trenčianskej stolice najvyššie funkcie. V roku 1710 získal Ján Vietoris od rímskonemeckého cisára a uhorského kráľa Jozefa I. armáles, listinu o povýšení a udelení výsad za zásluhy počas Tökölyho povstania a vernosť cisárovi Leopoldovi I., ktorá bola oficiálne vyhlásená v roku 1711.⁸

¹ GYÖRGY, Aladár. *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben*. Budapest: Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája, 1886. 615 s.

² Országos Széchényi Könyvtár.

³ Knižnica Iľesháziovcov z Dubnice nad Váhom, knižnica palatína Juraja Turzu z Bytče alebo knižnica turčianskeho župana Františka Révaya zo Sklabinského hradu.

⁴ LAMOŠ, Teodor. *Bibliografie k archívu Slovenska*. Bratislava: Slovenský ústredný archív, 1953. 183 s.

⁵ BOROVSZKY, Samu a János SZIKLAY. *Magyarország vármegyéi és városai. I.-XXVI*. Budapest: Apollo irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1896.

⁶ KUZMÍK, Jozef. *Knižnice na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 1954, s. 116-123.

⁷ Vieska - Vaska, neskôr sa zlúčila s obcou Slávnica, v súčasnosti okres Ilava.

⁸ NAGY, Iván. *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. XII. Kötet.*

Vachott család-Zochy család. Pest: kiadja Ráth Mór, 1865, s. 187-188. Pozri aj CSERGHEŐ DE

V ich rodinnom sídle v kaštieli v Horovciach sa nachádzala cenná knižnica, o ktorej význame svedčí skutočnosť, že sa dostala do uvedeného štatistického súpisu uhorských knižníc z roku 1886. Podľa súpisu bola knižnica Vietorisovcov založená v roku 1806 Ladislavom Vietorisom starším (1758 – 1843) a v roku 1886 obsahovala viac ako 2 000 zväzkov.⁹ Postupne sa rozrastala, o jej rozvoj sa zaslúžili viacerí členovia rodiny, predovšetkým Ladislav Vietoris (1802 – 1870), od roku 1861 trenciansky hlavný župan, kráľovský radca a vyslanec na uhorskom sneme za Trenciansku stolicu, ktorý najviac prispel k rozšíreniu rodovej knižnice. Po jeho smrti starostlivosť o knižnicu prevzal jeho syn Ján, cisársko-kráľovský komorník a trenciansky podžupan v rokoch 1849 – 1850 a nakoniec Jánov syn Filip Vietoris s manželkou Helenou (rodenou Grundemanovou), ktorí boli poslednými vlastníkami kaštiela a knižnice. V roku 1917 predal Filip Vietoris svoj majetok banke v Budapešti a ponechal si len kaštieľ s knižnicou, neskôr po roku 1926 predal aj kaštieľ.

Knižná zbierka Vietorisovcov bola považovaná za vzácnu starobylú knižnicu, ktorá obsahovala väčší počet vzácných kníh a niekoľko inkunábul. Jedna z nich *Plinius Secundus Caius Historia naturalis* (Venetiis, 1499) je uložená v Univerzitnej knižnici v Bratislave, ktorá ju kúpila v roku 1958 v antikvariáte Slovenskej knihy v Bratislave.¹⁰

Počas nepokojných revolučných rokov 1848 – 1849, v snahe knižnicu ochrániť pred prípadným poškodením alebo zničením, bola uložená v klenbovej miestnosti na prízemí kaštiela v Horovciach.

Obr. 1. a 2. Trenciansky župan Ladislav Vietoris (1820 – 1870), vlastník heraldického exlibrisu. Zo zbierok Trencianskeho múzea v Trenčíne

NEMES TACSKÁND, Géza: *Wappenbuch des Adels von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone*. Nürnberg: Verlag von Bauer und Raspe, 1891 – 1892, 716 s.

⁹ GYÖRGY, odk. 1, s. 458, 520.

¹⁰ KOTVAN, Imrich. *Inkunábuly na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 1979, s. 310.

Viac ako 30 titulov z pôvodnej knižnice Vietorisovcov sa zachovalo vo fonde knižnice Trenčianskeho múzea v Trenčíne, ktoré sa neskôr stali súčasťou rodovej knižnice zemianskej rodiny Zamarovských zo Zamaroviec. Vo všetkých knihách sa nachádza heraldický exlibris Ladislava Vietorisa, ktorý si ako svoju knižnú značku zvolil figúru leva, držiaceho v labách vavrínový veniec. Po stranách hore má slnko a dorastajúci polmesiac, nad tým je korunka a text *Ex Bibliotheca Ladislai Vietoris de Kiss = Kovalocz et in Horocz*. Väčšinu titulov tvorí cestopisná literatúra, napríklad opisy ciest po Taliansku, Holandsku a starých ruských provinciách alebo opisy ciest okolo sveta. História zastupujú viacväzbové obsiahle dejiny cisára Napoleona Bonaparta od nemeckého spisovateľa a prekladateľa Heinricha Elsnera (1806 – 1858).

Informácie o ďalšom osude knižnice Vietorisovcov chýbajú, predpokladáme, že časť kníh sa nachádza v rukách súkromných zberateľov na Slovensku a v zahraničí.

Knižnica rodiny Silvayovcov (Szilvay) zo Zemianskeho Lieskového

Rodina Silvayovcov podľa niektorých historikov pochádzala pôvodne z Bardejova, šľachtické výsady jej boli udelené cisárom Rudolfom II. v roku 1602.¹¹ V Trenčíne sa objavili koncom 16. storočia a zaradili sa medzi najvýznamnejších trenčianskych šľachticov.¹² Klasicistický kaštieľ, ktorý sa stal rodinným sídlom Silvayovcov dal v roku 1770 postaviť Imrich Silvay (1726 – 1775), po jeho smrti kaštieľ prevzal jeho syn Ján (1759 – 1846), pokrokový hospodár, tabulárny sudca a dozorca Trenčianskeho evanjelického seniorátu.¹³ Ján Silvay bol v 19. storočí najvýznamnejším členom rodiny, ktorý väčšiu časť života prežil na rodovom majetku v Zemianskom Lieskovom.

Zemianska rodina Silvayovcov vlastnila rodovú knižnicu, ktorej osudy však nepoznáme a o ktorej sa odborná literatúra nezmieňuje, avšak posesorské záznamy členov rodiny naznačujú, že budovanie a rozvíjanie knižnej zbierky malo v tomto rode tradíciu. Na základe najnovších výskumov môžeme skonštatovať, že išlo o veľmi cennú a pozoruhodnú knižnicu, ktorá odrážala bibliofilské záujmy jednotlivých príslušníkov rodiny, ich vzdelanostnú úroveň a záujem o knižnú kultúru. Súčasťou ich pôvodnej knižnice boli nielen tlače 16. a 17. storočia od známych autorov, ale aj väčšia zbierka inkunábul, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú vo fondoch slovenských aj zahraničných knižníc. V štátnom archíve v Bytči sa nachádza testament Jána Silvayho z roku 1845, v ktorom vyjadruje želanie, aby sa knižnica nedelila a spolu s archívom zostala v Zemianskom Lieskovom.

¹¹ MORIŠOVÁ, Viera. Genealógia rodiny Silvayovej. In: KUSENDOVÁ, O. a M. VAŠKOVÁ, eds. *Melčice – Lieskové 1398 – 1998*. Melčice – Lieskové: Obecný úrad, 1998, s. 143-146.

¹² FEDERMAYER, Frederik. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica*. Bratislava: Hajko & Hajková, 2000, s. 237. Pozri aj BRINDZA, Peter. *Trenčianska mestská elita a jej genealogické väzby v storočí stavovských povstaní*. Stropkov; Trenčín; Lysá pod Makytou: Slovenská spoločnosť o.z.; Peter Brindza vlastným nákladom, 2015, s. 65-77.

¹³ HÁBL, Vlastimil. Kultúrno-umelecké pamiatky obce Melčice-Lieskové. In: KUSENDOVÁ, O. a M. VAŠKOVÁ, eds. *Melčice – Lieskové 1398 – 1998*. Melčice – Lieskové: Obecný úrad, 1998, s. 143-146. FEDERMAYER, Frederik. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica. Melčice – Lieskové 1398 – 1998*. Melčice – Lieskové: Obecný úrad, 1998, s. 123-125.

Obr. 3. Heraldický exlibris Jána Silvaya

V historickom fonde knižnice Trenčianskeho múzea sa nachádzajú dve tlačé 16. storočia, ktoré boli súčasťou pôvodnej knižnice Silvayovcov a ktoré boli v roku 2002 vyhlásené Ministerstvom kultúry SR za historické knižničné dokumenty. Prvou tlačou je *Gentillet Innocent Commentariorvm De Regno Avt Qvovis Principatu recte & tranquille administrando* (Geneve, 1577), ktorá sa neskôr stala súčasťou knižnice Zamarovských, pravdepodobne zberateľskými aktivitami Štefana Zamaróczyho a druhou tlačou *Tripartitum Opus Iuris Consuetudinarij incltyi Regni Hungariae ... Stephanum de Werbewtz* (Viennae Pannonie, 1561), signovaná Pavlom Szilvayom, neskôr vo vlastníctve Štefana Zamaróczyho.

Od Jána Silvaya sa v niekoľkých knihách zachoval heraldický exlibris, do ktorého si ako základ zvolil výrok Cicera „*Corpus alimento: animus nobilis studio, labore, praemio, et emulatione nutritur*“¹⁴ a od ďalších členov rodiny, Gustáva a Štefana sa objavujú exlibrisy vo forme pečiatky. Gustáv Szilvay (1859 – 1926) zostal bývať v Zemianskom Lieskovom, bol cirkevným inšpektorom a dozorcom a zároveň najväčším vlastníkom pôdy v Belej až do vypuknutia druhej svetovej vojny. Meno Štefana Silvaya (1853 – 1916), župného notára, ktorý bol v roku 1909 zvolený za podpredsedu Prírodovedného spolku župy Trenčianskej,¹⁵ sa objavuje v knihách s témou záhradníctva a prírody. V Biblii z roku 1861 *Szent Biblia*¹⁶ sa popri pečiatkovom exlibrise zachovala aj pôvodná signatúra s číslom 1026, čo umožňuje predpokladať rozsah knižnice a existenciu katalógu pôvodnej Silvayovskej knižnice.

Spomínanou súčasťou knižnej zbierky Silvayovcov v Zemianskom Lieskovom bola aj cenná zbierka inkunábul o čom svedčí skutočnosť, že posledná príslušníčka rodiny Mária Silvayová - Barošová († 1967) v roku 1948 predala z rodinnej knižnice tri inkunábuly, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú vo fonde inkunábul Univerzitnej knižnice v Bratislave.¹⁷ Tá v roku 1969 odkúpila z pozostalosti Márie Silvayovej za vtedajších 900 korún aj ďalšiu vzácnu tlač z roku 1581, išlo o dielo *Rerum Ungaricarum decades quattuor cum dimidia* od Antonia Bonfiniho, vydané vo Frankfurte u Andreasa Wechelusa.¹⁸ Veľmi vzácnu tlačou zo Silvayovskej knižnice bolo dielo českého evanjelického kazateľa a spisovateľa Martina Philadelpha Zámrského (tiež Martin Filadelf Zámorský, asi 1550 – 1592) *Postilla Ewangelitska* z roku 1592. Zaraďuje sa medzi najvýznamnejšie reformačné diela 16. storočia s vysokou historickou hodnotou, zachovalo sa iba niekoľko exemplárov. Prvé vydanie bolo katolíckou cenzúrou označené za kacírské a sčasti zabavené, ďalšie dve vydania boli vytlačené v Lipsku a Drážďanoch. Postila má 1 274 strán, drevorezové ilustrácie, renesančnú koženú väzbu so slepotlačovou výzdobou. Pôvod-

¹⁴ Telo sa živí potravou, ušľachtilý duch usilovnou prácou a popritom sa riadil heslom: modli sa, pracuj a dúfaj, nad tým je rok M.D.CCC (1800).

¹⁵ HRABOVEC, Ivan. *Prírodovedný spolok župy Trenčianskej 1877 – 1911*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1960, s. 50.

¹⁶ *Szent Biblia*. Pest: Heckenast Gusztýv, 1861.

¹⁷ KOTVAN, odk. 10, s. 170, 187, 358.

¹⁸ KOTVAN, Imrich. *Slaviká XVI. storočia Univerzitnej knižnice v Bratislave*. Bratislava: Univerzitná knižnica, 1981, s. 61.

ným vlastníkom tejto cennej tlače bol Štefan Silvay, čo dokladá rukopisný exlibris, ktorým si označil vlastníctvo tlače *Ex Libris D. Steph. Silvay De Bella*.¹⁹

Jedenásť tlačí 16. storočia je uložených v knižnici Podunajského múzea v Komárne, z toho jedna je signovaná Imrichom, dve Pavlom a osem tlačí Štefanom Silvayom, ktorý na označenie vlastníctva kníh používal aj svoj heraldický exlibris.²⁰ Medzi tlačami sa nachádza napríklad známe dielo geografa a astronóma Sebastiana Münstera *Cosmographie oder Beschreibung aller Länder ...* vydané v roku 1588 v Bazileji, ktoré patrilo popri Biblii k najcítanejším dielam Európy a jeho súčasťou sú početné drevorezové ilustrácie s historickými výjavmi, mapy, erby a portréty. Vzácnou a pozoruhodnou tlačou s rokom vydania 1515 je *Scriptores rerum rusticarum*, vydaná vo Florencii v slávnej kníhtlačiarскеj dielni Giuntovcov a ktorej súčasťou je takisto vplepený exlibris D. Steph. Szilvay De Bella – Stephanus Szilvay.²¹

Celý majetok rodiny Silvayovej v Zemianskom Lieskovom bol skonfiškovaný nariadením Slovenskej národnej rady č. 104 z roku 1945 a kaštieľ bol pridelený Poverenictvu školstva a národnej osvety.

Knižná zbierka rodiny Rakovských z Kočovského kaštieľa v Kočovciach

Vlastníkmi vzácnnej rodovej knižnice bola aj rodina Rakovských, ktorej členovia zastávali v 19. storočí významné funkcie v uhorskej cirkevnej správe v rámci Trenčianskej stolice. Časť knižnice bola vyvezená do Talianska a časť spolu s rodovým archívom bola uložená vo vtedajšom Pôdohospodárskom archíve v Bratislave (dnes Slovenský národný archív).²² Príslušníci rodiny, Gejza Rakovský (1845 – 1911) a jeho syn Anton Rakovský (1874 – 1956) boli majiteľmi heraldických exlibrisov, na základe ktorých bolo možné identifikovať knihy pochádzajúce z ich pôvodnej knižnice. Gejza Rakovský, ktorý sa významnou mierou zaslúžil o rozširovanie knižnice, pochádzal z turčianskej vetvy šľachtickej rodiny z Rakova, bol významný ovocinár a šľachtiteľ, od roku 1868 hlavný notár a súdny notár Trenčianskej stolice. Po roku 1871 hospodáril na svojich súkromných majetkoch v Kočovciach a v rokoch 1879 – 1901 bol poslancom uhorského snemu za Trenčiansku stolicu.²³ Jeho syn Anton, právnik, člen Uhorskej akadémie vied a podpredseda Hospodárskeho spolku Trenčianskej stolice sa neskôr stal jediným dedičom rozsiahlych rodových majetkov v Kočovciach a kaštieľa, v ktorom bola uložená ich knižnica.²⁴

V Univerzitnej knižnici v Bratislave sa nachádza štvorzväzkový rukopisný katalóg *Catalogus Bibliothecae Rakovszkyanae* z rokov 1860 – 1883, ktorý nám poskytuje prehľad o obsahovej stránke a rozsahu knižnice Rakovských. Súčasťou štvrtého zväzku je

¹⁹ SAKTOROVÁ, Helena a kol. *Tlače 16. storočia vo fondoch SNK Matice slovenskej*. Martin: Matica slovenská, 1993, s. 299.

²⁰ FÁBRYOVÁ, Lívia. *Tlače 16. storočia v knižniciach Nitrianskeho samosprávneho kraja a Nitrianskej diecézy*. Martin: SNK, 2013, s. 354.

²¹ FÁBRYOVÁ, odk. 20, s. 255.

²² LAMOŠ, odk. 4, s. 88.

²³ *Slovenský biografický slovník*. V. zväzok R-Š. Martin: Matica slovenská, 1992, s. 32.

²⁴ MACHALA, Drahoslav. Kaštieľ Rakovskovcov v Kočovciach. In: *Slovenská vlastiveda. II. Trenčianska župa*. Martin: Matica slovenská, 2014, s. 96.

Index incunabulorum typographycorum in Bibliotheca Rakovszkyana reperibilium,²⁵ kde je zapísaných 56 kníh, z nich podľa súčasného hľadiska je 16 inkunábul, o ktorých sa predpokladá, že sa z dražobných akcií antikvariátov dostali k súkromným zberateľom v zahraničí.²⁶ V roku 1985 Matica slovenská zakúpila inkunábulu *Thomas de Aquino Summa theologicæ*, vydanú v Benátkach v roku 1496, ktorá pochádzala z pôvodnej knižnice Rakovských v Kočovciach, čo dokladá pečiatkový exlibris na fóliu Rakovszky könyvtár Kocsócz.²⁷

Z knižnice Rakovských sa zachoval heraldický exlibris Antona Rakovského, ktorého základ tvorí rodový erb s rakom, nad ním medzi dvojicou sklonených lalií vyrastá obrnený rytier držiaci v rukách meč a olivovú ratolesť. Autorom heraldického exlibrisu z roku 1926 je Lino Sigismondo Lipinszky de Orlov (1908 – 1988), čo dokladajú iniciálky LSL v pravom dolnom rohu. Lipinszky de Orlov bol absolventom Kráľovskej akadémie v Ríme, neskôr emigroval do USA, kde pôsobil ako maliar, ilustrátor a rytec. Jeho diela boli vystavené v mnohých svetových múzeách a galériách.

Cennou súčasťou knižnice Rakovských boli postinkunábuly a významné tlače 16. storočia, ktoré sa dnes nachádzajú v historických fondoch Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach. Ide o diela z oblasti histórie, teológie a filozofie, v ktorých sa zachovali pečiatkové a heraldické exlibrisy rodiny Rakovských.²⁸

Obr. 4 a 5. Pečiatkový a heraldický exlibris knižnice rodiny Rakovských z Kočovského kaštieľa

²⁵ *Index incunabulorum typographycorum in Bibliotheca Rakovszkyana reperibilium*. N. B. Tituli operum per extensum reperiuntur in cathalogo alphabetico, ideo hic saltem abbreviate occurrunt.

²⁶ FRIMMOVÁ, Eva. *Prínos Imricha Kotvana do oblasti kultúrnej histórie*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 189.

²⁷ KOTVAN, Imrich a Eva FRIMMOVÁ. *Inkunábuly Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej v Martine*. Martin: Matica slovenská, 1988, s. 146.

²⁸ SZEGHY, Andrej. Pozostatky šľachtických knižníc v historických fondoch ŠVK v Košiciach. In: *Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku II. (Fragmenty – pramene – sídla)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014, s. 6 – 23.

Posledný vlastník knižnice a kaštieľa Anton Rakovský prišiel pozemkovou reformou po februári 1948 aj o to málo, čo mu z rozsiahleho majetku zostalo, stal sa politicky nespoľahlivým a dokonca „nepriateľom“ režimu v Československu. V roku 1951 ho nútene vystaňovali z kaštieľa v Kočovciach a útočisko našiel v Čachticiach u Dr. Jenesského, kde aj zomrel v roku 1956 chudobný a bez majetku. Podľa testamentu bol jediným dedičom jeho taliansky priateľ Giovanni Gino Bonmarco, ktorý si po pohrebe v Kočovciach odniesol so sebou časť rozsiahlej Rakovského knižnice so vzácnymi zväzkami, ktorá údajne skončila v Taliansku.²⁹

Knižnica rodiny Príleských zo Zemianskeho Podhradia

Pozoruhodnú knižnicu, ktorá obsahovala tlače 16. až 19. storočia, vlastnila aj známa šľachtická rodina slovenského pôvodu Príleských zo Zemianskeho Podhradia. Rodinné sídlo do Zemianskeho Podhradia presťahoval Ján Príleský v 2. polovici 17. storočia, avšak počas povstania Františka Rákociho II. kaštieľ spolu s knižnicou vypálili cisárske vojská. Knižnica bola obnovená po rekonštrukcii kaštieľa v roku 1711 a zásluhu na jej opätovnom vybudovaní mal syn Jána Príleského Pavol (1644 – 1743), ktorý bol jedným z najlepších uhorských právnikov tých čias a autor známeho diela „*Quadripartitum*“.³⁰ Pavol Príleský bol nielen autorom mnohých právnych príručiek, ale mal aj hlboký vzťah ku knihám, čo sa prejavilo pri výbere titulov do knižnice. Kaštieľ Príleských a ich osvietená knižnica sa stali vyhľadávaným kultúrnym a spoločenským centrom na Považí, medzi návštevníkov kaštieľa patrili aj blízky priateľ Pavla Príleského Matej Bel.³¹ V roku 1743 pozval Pavlov syn Alexander (Elek) do Zemianskeho Podhradia slovenského jazykovedca a básnika Pavla Doležala (1700 – 1778), ktorý sa so svojimi jazykovednými prácami zaradil medzi najvýznamnejších vedcov 18. storočia. Jeho *Grammatica Slavico-Bohemica*, ktorú napísal práve v knižnici kaštieľa v Zemianskom Podhradí u Príleskovcov, vyšla v roku 1746 v Bratislave. Jediným zachovaným dokumentom, ktorým možno určiť rozsah knižnice Príleských je *Catalogum Bibliothecae Nemes Podhragyensis z roku 1813*.³² V katalógu je zaznamenaných 638 kníh, z toho zo 16. storočia 24 zväzkov, 17. storočie zahŕňalo 45 kníh, najviac titulov bolo z 18. a 19. storočia. Pri pasportizácii v roku 2002 sa v Podjavorinskom múzeu v Novom meste nad Váhom objavilo ešte 202 zväzkov zo 16. až 19. storočia, z toho tri rukopisy. Skvostom v knižnici Príleských sa stal katalóg medirytín podľa obrazov z Drážďanskej galérie z roku 1753 a 1757,³³ v ktorom sa nachádza rukopisný exlibris Ester Príleskej (1752 – 1803).³⁴ Knižnica Príleských sa rozšírila najviac za života Ester, výnimočnej a pozoruhodnej osobnosti, ktorej rozhladenosť a snaha o vzdelávanie sa prejavili práve

²⁹ HUBINSKÝ, Ján a Jana KARLÍKOVÁ. Významné osobnosti Kočovcov. In: KARLÍK, Jozef. *História obce Kočovce. Kočovce, Beckovská Vieska, Rakolúby. Vlastivedná monografia do roku 2021*. Nové Mesto nad Váhom: WillArt, 2022, s. 208.

³⁰ PRILESZKY, Paulus. *Quadripartitum juris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae ad elaborandum susceptum, in suos libellos redactum, et tractans*. Sopronii: Typis Joannis Phillippi Rennau, 1743. 1382 s.

³¹ KARLÍKOVÁ, Jana. História obce do roku 1914. In: JURÁK, KARLÍK a RYDZI, eds. *Zemianske Podhradie v histórii*. Zemianske Podhradie 1977, s. 77-81.

³² Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, fond Rod Ostrolúckych.

³³ Recueil d'estampes de la Galerie royale de Dresde.

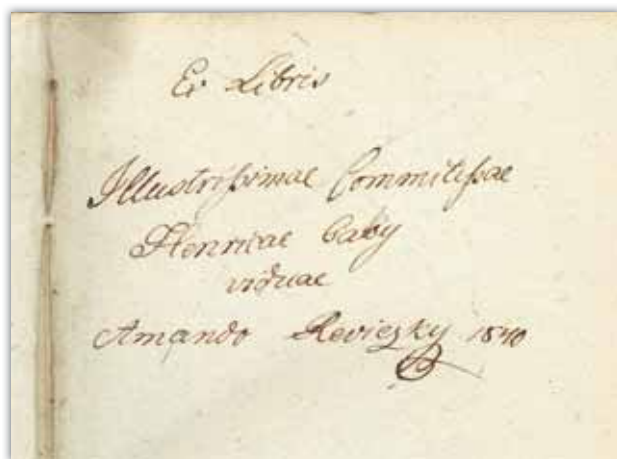
³⁴ ZMETÁK, Igor. Historická knižnica Príleských zo Zemianskeho Podhradia. In: SABOV, ed. *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku. Zväzok 2*. Martin, 2004, s. 111.

pri budovaní osvietenskej knižnice. Po smrti Ester v roku 1803 zdedila knižnicu jej dcéra Ludovika, vydatá za Ľudovíta Ostrolúckeho. Časť fondu bola postupne presunutá do knižnice Ostrolúckych v Ostrej Lúke, ale podstatná časť zostala v kaštieli v Zemianskom Podhradí. V odbornej literatúre sa knižnica zo Zemianskeho Podhradia prisudzovala mylne rodine Ostrolúckych v Ostrej Lúke, pretože väčšinu fondu dal opečiatkovať Gejza Ostrolúcky (1869 – 1952), významná osobnosť politického a spoločenského života Trenčianskej stolice, v rokoch 1899 – 1905 zastával aj funkciu trenčianskeho hlavného župana. V rokoch 1946 – 1949 dal previesť Gejza Ostrolúcky ako posledný majiteľ rodového panstva v Zemianskom Podhradí fond nadobudnutý po roku 1813 rodinou Ostrolúckych (asi 150 kníh) do Ostrej Lúky a do Zvolena a v Zemianskom Podhradí zostala pôvodná knižnica Príleských, ktorú pred zničením zachránili pracovníci z Podjavorinského múzea v Novom meste nad Váhom.³⁵

Knižnica rodiny Revických (Reviczky) z Beckova

Takmer neznámou je knižnica rodiny Revických z Beckova, z ktorej sa časť fondu stala súčasťou rodovej knižnice Zamarovských zo Zamaroviec. V knižnici Trenčianskeho múzea sa zachovalo viac ako 50 tlačí, ktoré sú signované podpismi členov rodiny, čo nám umožnilo identifikovať knihy, pochádzajúce z ich knižnej zbierky.

Revickí patrili k starému šľachtickému hornouhorskému rodu, ktorý v roku 1272 získal panstvo Revišné. V Oravskej stolici patrili k najstarším a najvýznamnejším rodom, ktorého príslušníci sa rozšírili do viacerých iných stolíc na Slovensku, aj na územie Liptovskej a Trenčianskej stolice. Revickovci boli neustále významnými stoličnými funkcionármi, ale aj vojenskými hodnosťarmi a obsadzovali najvýznamnejšie funkcie v stoličnej správe ako podžupan, slúžny alebo stoličný notár. V roku 1825 boli povýšení do grófskeho stavu.³⁶

Obr. 6. Rukopisný vlastnícky záznam z knižnice rodiny Revických

³⁵ ZMETÁK, odk. 34, s. 82.

³⁶ NOVÁK, Jozef. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku. II. Liptovská stolica: zemianske rody podľa Matiašovského*. Bratislava: Hajko & Hajková, 2004, s. 114-115.

V knihách sa najčastejšie vyskytuje podpis Alfréda Revického (1825 – 1910), ktorý vykonával v Beckove lekársku prax, jeho manželkou bola Johana, rod. Berényová, ktorá pochádzala z grófskeho rodu.³⁷ Spolu s jeho podpisom býva uvedené aj meno matky – grófkky Henriety Čákieovej (1786 – 1848), ktorá sa podpisuje ako vdova po Amandovi Revickom (1779 – 1824). Takmer všetky tituly, ktoré sú signované podpisom niektorého člena rodiny Revických, pochádzajú z edície „Societas Bipontina“. Toto vydavateľstvo bolo založené v roku 1778 v Zweibrückene (latinsky Bipontum) a orientovalo sa na vydávanie diel antických a gréckych autorov. V rokoch 1779 – 1811 sa vydalo v edícii „Bipontinae“ spolu 215 zväzkov týchto autorov v rovnakej úprave a s dobre čitateľným písmom. Medzi zberateľmi bibliofilmi sú vydania klasikov z tejto edície mimoriadne cenené, vyznačujú sa kvalitnou tlačou, papierom a väzbou. Nachádzajú sa medzi nimi napríklad zobraňé spisy a diela Cicera, Plinia, Tacita alebo Senecu. Informácie o osude knižnice beckovskej rodiny Revických chýbajú, predpokladáme však, že sa nevyhla podobnému osudu, aký postihol takmer všetky šľachtické knižnice po roku 1945. Zaujímavou je informácia o tom, že okolo roku 1949 dvaja obyvatelia Čachtíc zaslali do budapeštianskeho archívu ako dar časť rozkradnutého fondu rodiny Revických z Beckova.³⁸

Záver

V rámci prebiehajúceho výskumu a na základe zachovaných tlačí a rukopisných exlibrisov môžeme predpokladať, že vlastníkami knižných zbierok v Trenčianskej župe boli aj ďalšie šľachtické rody, napríklad rod Otlíkovicov z Horných Ozoroviec, Borčických z Borčíc, Nedeckých z Beckova pri Trenčíne, Bossányovcov z Bošian, ktorý patril medzi starú uhorskú rodovú šľachtu alebo jeden z najstarších trenčianskych rodov Nozdrovický z Nozdrovíc, ktorý vlastnil doposiaľ neprebádanú knižnú zbierku, uloženú v ich rodinnom sídle v Kameničanoch neďaleko Pruského. Pozoruhodnú osvietenskú knižnicu vlastnila aj talianska grófska rodina Sizzo von Noris z Adamovského kaštieľa (obec Adamovské Kochanovce), ktorá si však vzhľadom na zložité osudy jej majiteľov zaslúži samostatné spracovanie.

Zachované fondy uvedených historických knižníc sú dôležitou súčasťou kultúrneho dedičstva Slovenska a jedinečným prameňom pre dejiny knihy a knižnej kultúry na Slovensku.

³⁷ KARLÍK, Jozef. *Beckov 1. Dejiny obce do roku 1918*. Nové Mesto nad Váhom: WillArt, 2006, s. 198 ; *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen häuser 1904*. Gotha: Justus Perthes, 1904, s. 82.

³⁸ ŠUTAJ, Štefan. *Parížska konferencia 1946 a Mierová zmluva s Maďarskom*. Prešov: Universum, 2014, s. 341.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- Agrikulúra. 17. Zborník slovenského poľnohospodárskeho múzea v Nitre. Bratislava: Príroda, 1980, s. 45-46
- BOROVŠZKY, Samu a János SZIKLA. *Magyarország vármegyéi és városai. I.-XXVI.* Budapest: Apollo irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1896.
- BRINDZA, Peter. *Trenčianska mestská elita a jej genealogické väzby v storočí stavovských povstaní.* Stropkov; Trenčín; Lysá pod Makytou: Slovenská spoločnosť o. z.; Peter Brindza vlastným nákladom. ISBN 978-80-971396-1-2
- BURLAS, Ladislav, Antonín HOREJŠ a Ján FIŠER. *Hudba na Slovensku v 17. storočí.* Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1954.
- CSERGHEÖ DE NEMES TACSKÁND, Géza. *Wappenbuch des Adels von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone.* Nürnberg: Verlag von Bauer und Raspe, 1891 – 1892, 716 s.
- DOMENOVÁ, Marcela. *Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku II. (Fragmenty – pramene – sídla).* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014. ISBN 978-80-555-1107-8
- FÁBRYOVÁ, Lívia. *Tlače 16. storočia v knižniciach Nitrianskeho samosprávneho kraja a Nitrianskej diecézy.* Martin: Slovenská národná knižnica, 2013. ISBN 978-80-8149-021-7
- FEDERMAYER, Frederik. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica.* Bratislava: Hajko & Hajková, 2000. ISBN 80-88700-48-5
- FRIMMOVÁ, Eva. *Prínos Imricha Kotvana do oblasti kultúrnej histórie.* Bratislava: Historický ústav SAV, 2010. ISBN 978-80-970506-7-2
- Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser 1904.* Gotha: Justus Perthes, 1904.
- GYÖRGY, Aladár. *Magyarország köz – és magánkönyvtárai 1885-ben.* Budapest: Az Athenaeum r. társ. Könyvnyomdája, 1886.
- HRABOVEC, Ivan. *Prírodovedný spolok župy Trenčianskej 1877 – 1911.* Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1960.
- JANKOVIČ, Ľubomír: *Exlibris a supralibris na Slovensku v 16. – 19. storočí.* Martin: Matica slovenská, 2004. ISBN 80-7090-739-8
- KARLÍK, Jozef: *Beckov 1. Dejiny obce do roku 1918.* Nové Mesto nad Váhom: WillArt, 2006. ISBN 80-969589-1-7.
- KARLÍK, Jozef. *História obce Kočovce. Kočovce, Beckovská Vieska, Rakoluby. Vlastivedná monografia do roku 2021.* Nové Mesto nad Váhom: WilliArt, 2022. ISBN 978-80-970262-6-4
- KEMPELEN, Béla: *Magyar nemes családok. 11. kötet. Vaál Zsyka.* Budapest: Grill Károly könyvkiadó vállalata, 1932.
- KOBELA, Anton. *Borčice v znamení čias.* Borčice: Obecný úrad, 2000. ISBN 80-968264-6-8.

- KOTVAN, Imrich. *Inkunábuly na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 1979.
- KOTVAN, Imrich a Eva FRIMMOVÁ. *Inkunábuly Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej v Martine*. Martin: Matica slovenská, 1988.
- KOTVAN, Imrich. *Slaviká XVI. storočia Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. Bratislava: Univerzitná knižnica, 1981.
- KUSEDOVÁ, Olga. *Melčice – Lieskové 1398 – 1998*. Melčice – Lieskové: Obecný úrad, 1998.
- KUZMÍK, Jozef. *Knižnice na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 1954.
- LAMOŠ, Teodor. *Bibliografia k archívom na Slovensku*. Bratislava: Slovenský ústredný archív, 1953.
- Magyarország tisztí névtára 1863*. Pesten: Lauffer és Stolp-nál, 1863.
- MACHALA, Drahoslav. *Slovenská vlastiveda. II, Trenčianska župa*. Martin: Matica slovenská, 2014. ISBN 978-80-8128-116-7.
- Meyers kleines konversations-Lexikon in sieben Bänden. 6. Band. Schönberg bis Zywiec*. Leipzig-Wien: Bibliographisches Institut, 1914.
- NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és leszármazási táblákkal. 4. kötet. Dombay-Eszterházy*. Pest: kiadja Ráth Mór, 1858.
- NAGY, Iván. *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. XII. Kötet. Vachott család-Zochy család*. Pest: kiadja Ráth Mór, 1865.
- NOVÁK, Jozef a Peter VÍTEK. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku. II. Liptovská stolica: zemianske rody podľa Matiašovského*. Bratislava: Hajko & Hajková, 2004. ISBN 80-88700-60-4
- SABOV, Peter. *Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku. Zväzok 2*. Martin: Slovenská národná knižnica 2004. ISBN 80-89023-34-7.
- SAKTOROVÁ, Helena. *Tlače 16. storočia vo fondoch SNK Matice slovenskej*. Martin: Matica slovenská, 1993. ISBN 80-7090-237-X
- Schematismus venerabilis cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato M.D.CCC. XXXIII*. Tyrnaviae: Typis Joannis Bapt. Jelinek, 1833.
- Slovenský biografický slovník. V. zväzok R-Š*. Martin: Matica slovenská, 1992. ISBN 80-7090-739-8
- SZEGHY, Andrej. Pozostatky šľachtických knižníc v historických fondoch ŠVK v Košiciach. In: *Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku II. (Fragmenty – pramene – sídla)*. M. DOMENOVÁ, ed. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014. ISBN 978-80-555-1107-8
- Szent Biblia*. Pest: Heckenast Gusztáv, 1861. 1019, 336 s.
- SZLUHA, Márton. *Felvidéki családok. 1. kötet. Árva Trencsén Zólyom Vármegye nemes családjai*. Budapest: Heraldika kiadó BT, 2006. ISBN 963-9204-45-5
- ŠUTAJ, Štefan. *Parížska konferencia 1946 a Mierová zmluva s Maďarskom*. Prešov: Univerzum, 2014. ISBN 978-80-89046-85-0

WATZKA, Jozef. *Štátny archív v Bratislave. Sprievodca po archívnych fondoch*. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1959.

ZMETÁK, Igor. Historická knižnica Príleských zo Zemianskeho Podhradia. In: *Bibliotheca Antiqua 2016. Sborník z 25. konferencie*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-7056-315-4

Alica Krištofová

Trenčianske múzeum v Trenčíne,
Mierové námestie 42, 912 50 Trenčín
alica.kristifova@muzeumtn.sk

Od roku 2004 pracuje v Trenčianskom múzeu v Trenčíne ako odborná knihovníčka. Zaoberá sa výskumom šľachtických knižníc na Považí a práci s historickými knižničnými dokumentami. Publikuje v oblasti dejín knižnej kultúry.

ŠLACHTICKÁ KNIŽNICA ANDRÁSSYOVCOV¹ V BETLIARSKOM KAŠTIELI

GENÉZA KNIŽNIČNÉHO FONDU SO ZAMERANÍM NA POSESORSKÉ VZŤAHY A VLASTNÍCKE ZNAČKY

Matúš MOLNÁR – Katarína BÁNYÁSZOVÁ

Abstract

The paper presents the genesis of Leopold Andrassy's library at the turn of the 18th and 19th centuries, when it was – nowadays the family library in the administration of the SNM – Betliar Museum – made up only of personal collections. Attention is paid in particular to book culture, acquisitions of prints and manuscripts in different periods (up to the 1940s), provenance and ownership of individual titles or sets of titles. In the absence of archival sources (inventories of library holdings in different periods), a rich source of information on the history of the library is the manuscript and printed exlibris, supralibros, dedications, etc. – ownership marks preserved in books provide the secondary references needed for the analysis of wider family lineage and intergenerational contacts, the book market and cultural transfers. The paper aims to partially reconstruct the content structure of the library and its development since the end of the 18th century in relation to the activities of individual members of the family, as well as to map acquisitions on the basis of exlibris or supralibros. It also offers an insight into the current professional processing of the library, which includes an interest in one of the partial themes of book culture – exlibris.

Keywords: Andrassy family, Betliar, exlibris, supralibros, aristocratic library

Abstrakt

Príspevok približuje problematiku genézy knižnice Leopolda Andrassyho na prelome 18. a 19. storočia, keď bola – dnes rodová knižnica v správe SNM – Múzea Betliar – tvorená len osobným fondom. Pozornosť je venovaná najmä knižnej kultúre, akvizíciám tlačí a rukopisov v rôznych obdobiach (do 40. rokov 20. storočia), proveniencii a vlastníckym vzťahom jednotlivých titulov alebo ich súborov. Bohatým zdrojom informácií je v prípade absencie archívnych prameňov (súpisov knižničného fondu v rôznych obdobiach) k dejinám knižnice rukopisný a tlačný exlibris, supralibros, dedikácia a pod. – vlastnícke značky zachované v knihách poskytujú sekundárne zmienky potrebné pre analýzu širších rodových i medzirodových kontaktov, knižného trhu a kultúrnych transferov. Príspevok má ambíciu čiastočne rekonštruovať obsahovú štruktúru knižnice a jej vývoj od sklonku 18. storočia v súvislosti s pôsobením jednotlivých členov rodu, ako aj mapovať akvizície na základe exlibrisov či supralibrosov. Zároveň ponúka pohľad na súčasné odborné spracovanie knižnice, ktorého súčasťou je záujem o jednu z parciálnych tém knižnej kultúry – exlibris.

Kľúčové slová: rod Andrassy, Betliar, exlibris, supralibros, aristokratická knižnica

¹ Autori si zvolili formu mena Andrassy (Andráši) za preferovanú.

Problematika exlibrisu a vlastníckych značiek v rámci šľachtickej knižnice Andrásyovcov stála donedávna na margu odborného záujmu. Exlibrisy, supralibrosy a značky majiteľov kníh neboli predmetom spracovania a katalogizácie aj napriek ich pomerne bohatému zastúpeniu. Pre genézu samotnej knižnice a jej fondu je skúmaný materiál základom interdisciplinárneho – umeleckého, historického a knihovníckeho výskumu. Svojím záberom tak prispieva k (aspoň čiastočnému) uchopeniu kultúrnych dejín jedného z najvýznamnejších šľachtických rodov Uhorska, resp. Rakúsko-Uhorska – Andrásyovcov.

Súčasnosť šľachtickej knižnice Andrásyovcov

Fond šľachtickej knižnice Andrásyovcov predstavuje integrálnu súčasť zbierkového fondu Slovenského národného múzea – Múzea Betliar, ktorá je exponovaná v stálej expozícii kaštieľa Andrásyovcov v Betliari. Je produktom dlhodobej a cielavedomej snahy jednotlivých členov rodu, ovplyvnenej do veľkej miery bibliofilstvom a zberateľstvom. Jej fond v súčasnosti tvorí 15 028 zväzkov kníh.²

Samotný kaštieľ je jediným svojho druhu, ktorý sa na našom území zachoval aj po roku 1945 s takmer intaktným vybavením, zariadením interiérov apartmánov grófskej rodiny a v neposlednom rade knižnicou.³ Tematická skladba fondu je pestrá ukážkou záujmov Andrásyovcov o rôzne oblasti života a vedné disciplíny. Medzi knihami sa nachádzajú teologické, filozofické, historické, geografické, právnické a medicínske diela, práce z oblasti baníctva a metalurgie, chémie, fyziky či matematiky. V polytematickom spektre našla svoje miesto aj odborná literatúra o botanike, zoológii, ekonomike, ako aj beletria a poézia či dráma.⁴

Priestor knižnice vznikol etablovaním pôvodnej galérie Emanuela I. Andrásyho (1821 – 1891) v rámci rozsiahlej obnovy kaštieľa po roku 1908, ktorej zadávateľom bol grófov syn Gejza I. Andrásy (1856 – 1938). Vybavením interiéru účelovými na mieru vyhotovenými policami vznikol priestor na umiestnenie celého fondu rodovej knižnice s prihliadnutím na tematické okruhy, ktorý dodnes nebol porušený. Zmenou spoločenského priestoru z galérie na knižnicu, naďalej pretrvala jeho funkcia miesta reprezentatívneho charakteru, aj keď zameraná na iný typ rodovej tradície – budovanie historickej pamäti na základe vzdelania a individuálneho štúdia.

² Identifikácia konvolútov a vyčíslenie príväzkov je predmetom odborného spracovania fondu knižnice. Pôvodný knižničný fond nie je do dnešnej doby evidovaný v plnom rozsahu – akvizíciami doň pribúdajú knižničné jednotky z pôvodnej pozostalosti po rodine Andrásy, ktorá sa v kaštieli zachovala. Neevidovaných je približne 1 000 exemplárov tlači.

³ Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar spravuje kaštieľ v Betliari, hrad Krásnu Hôrku a Mauzóleum Andrásyovcov v Krásnohorskom Podhradí. Vo svojich zbierkach eviduje takmer 29 000 zbierkových predmetov pochádzajúcich z pozostalosti po rodine Andrásy.

⁴ Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar, hrad Krásna Hôrka, fond KKH.

Obr. 1 Interiér knižnice Andrassyovcov v betliarskom kaštieli
Téma exlibrisu a vlastníckych knižných značiek

S problematikou šľachtickej knižnice nami sledovaného rodu a jej „historického“⁵ knižničného fondu sa v historiografii a odbornej spisbe stretávame pomerne často. Vo väčšine prípadov sa však poznatky o jej počiatkoch, formovaní a fonde zužujú na strohé popisné a z pohľadu metodológie na pozitivisticky koncipované syntézy. Väčšia časť z nich bola publikovaná v súhrnnej župnej monografii S. Borovszkého⁶ a neskorších monografiách o betliarskom kaštieli a rodine Andrassyovcov⁷ alebo starších prácach Š. Pasiara o vývoji knižníc na území dnešného Slovenska.⁸ Medzi novšie príspevky patrí prehľad o knižnici a obsahovej skladbe jej fondu od A. Klimekovej v *Sprievodcovi po historických knižniciach na Slovensku*.⁹ Spracovaniu knižničného fondu v súvislosti s inštitucionalizáciou múzea po roku 1945 venovala pozornosť K. Bányászová (rod.

⁵ Fond knižnice nie je vyhlásený za súčasť Ústrednej evidencie historických knižničných dokumentov a historických knižničných fondov SNK.

⁶ BOROVSZKY, Samu. *Magyarország vármegyei és városai: Gömör-Kishont vármegye*. Budapest: Apollo irodalmi társaság, 1909, 677 s.

⁷ BASICS, Beatrix a JÚLIUS BARCZI. *Betlér és az Andrassyak*. Budapest: Martin Opitz Kiadó, 2022, 273 s.; predtým GYÖRGY, Tibor a Dalibor KUSÁK. *Krásna Hôrka a Betliar*. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1985, 136 s.

⁸ PASIAR, Štefan. *Dejiny knižníc na Slovensku*. Bratislava: SPN, 1977, 476 s.

⁹ KLIMEKOVÁ, Agáta. Historická knižnica Múzea Betliar. In: SABOV, Peter a kol. *Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2001, 164 s.

Takácsová), ktorá publikovala parciálne témy výskumu fondu knižnice formou štúdií,¹⁰ podobne ako L. Bischof.¹¹

Problematike vlastníkov kníh, ich vzťahov a akvizíciám bola venovaná len minimálna pozornosť. Počas 70. rokov 20. storočia bol spracovaním časti knižnice poverený G. Erdélyi, ktorý vo svojich rukopisných poznámkach zaznamenal (okrem iného) i exlibrisy, no väčšiu pozornosť im nevenoval.¹² Dôraz na exlibris a supralibros, ako aj ďalšie nájdene a identifikované knižné značky v súvislostiach s nadobúdaním kníh Andrásyovcami načrtol M. Molnár v popularizačnom článku,¹³ ako aj príspevku venovanom teologickej literatúre.¹⁴ V súčasnosti je výskum v rámci fondu zameraný na vybranú tému jeho genézy v širších kultúrnych súvislostiach, ktoré vytvárajú ucelený pohľad na rod Andrásyovcov – ich verejné pôsobenie, ako aj každodenný život.

Pramenná základňa výskumu fondu knižnice – možnosti a limity

Problematika „exlibrisu“ v slovenskej knihovníckej, umenovednej a historickej spisbe neraz naráža na limity alebo je jej výskum determinovaný materiálno-technickými možnosťami knižníc, pamäťových a kultúrnych inštitúcií.

V súvislosti so spracovávaním tlačí a rukopisov knižnice Andrásyovcov sa stali knižné značky jedným – a v mnohých prípadoch jediným – vodítkom k získavaniu predstavy o obsahovej a kvantitatívnej podobe osobných knižničných fondov jednotlivých členov rodu Andrásy kreovaných od prvej polovice 18. do takmer polovice 20. storočia.

Vo fonde knižnice bolo doposiaľ zaznamenaných 35 grafických/typografických exlibrisov, viac ako 150 rukopisných exlibrisov (rôznych typov a foriem), ako aj rukopisných posesorských záznamov, dedikácií a v neposlednom rade supralibrosov, ktorých sa na väzbách zachovalo takmer 20. Vlastnícke knižné značky indikujú, že Andrásyovci poznali knižný trh a svoje akvizície prijímali z pôvodných fondov šľachtických knižníc, knižníc cirkevných inštitúcií (kláštorov, kapitúl), európskych a uhorských vzdelancov, ako aj vedeckých inštitúcií.

¹⁰ TAKÁCSOVÁ, Katarína. Inkunábuly v zbierkach SNM – Múzea Betliar. In: M. DOMENOVÁ, ed. *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska II*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2011, s. 7-23.

¹¹ BISCHOF, Lenka. Staré tlače v zbierkach SNM – Múzea Betliar (16. storočie – I. časť). In: M. DOMENOVÁ, ed. *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska IV*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2013, s. 7-35.; BISCHOF, Lenka. Postinkunábuly v zbierkach Slovenského národného múzea – Múzea Betliar. In: M. DOMENOVÁ, ed. *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska II*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2011, s. 24-50.; BISCHOF, Lenka. Dámske časopisy a magazíny o kultúre, umení a móde v zbierkach SNM – Múzea Betliar. In: M. DOMENOVÁ, ed. *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska I*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2009, s. 130-141.

¹² Archív SNM, pobočka v SNM – Múzeu Betliar, fond Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar (1945 – 1996), *Pasportizačná správa o historickej knižnici kaštiela Betliar*, 1986, 4 s.

¹³ MOLNÁR, Matúš. Kultúra na panstvách, knižnice v kaštieloch: Členovia rodu ako nositelia a mecenáši vzdelanosti – na príklade nielen betliarskej knižnice. In: *Historická revue*. Roč. XXXIV, 2023, č. 12, s. 34-37.

¹⁴ MOLNÁR, Matúš. Náboženské presvedčenie jednotlivých členov rodu Andrásy – odraz konfesionality vo fonde šľachtickej knižnice. In: M. DOMENOVÁ, ed. *Liber – verbum – monumentumque III. (duchovná kultúra a konfesionalita v dejinách)*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2020, s. 68-79.

Medzi najstaršie známe súpisy patrí inventárny zoznam knižnice Antona Andrásyho (1739 – 1799) – rožňavského biskupa. Pochádza z roku 1799 a bol spísaný tesne po jeho smrti.¹⁵ Antonova bibliotéka bola pôvodne umiestnená v priestoroch biskupskej rezidencie. Po Antonovej smrti sa stala súčasťou ním založenej biskupskej knižnice v Rožňave. Z konca 18. storočia sa zachoval – pre výskum fondu knižnice zásadný – katalóg tlačí Leopolda Andrásyho (1765 – 1824).¹⁶

Okrem spomínaných, absentujú akékoľvek priame archívne dokumenty o existencii knižníc a inventárne súpisy do obdobia začiatku 19. storočia. Z tohto obdobia sa zachoval katalóg knižnice Štefana III. Andrásyho (1731 – 1812) obsahujúcej 526 zväzkov uchovaných na hrade Krásna Hôrka in (...) *quatuor Armariis*.¹⁷ Štefanova knižnica sa pravdepodobne po roku 1805 rozrástla o 611 zväzkov pochádzajúcich z pozostalosti košického lekára Friedricha Jakuba Fukera (1749 – 1805), ktorú mal vo svojom sídle Tállya¹⁸ (dn. Maďarsko).¹⁹

Leopold Andrásy

Pre sledovanie vybranej tematiky je zásadnou osobná knižnica Leopolda Andrásyho. Jeho bibliofilskými aktivitami môžeme vymedziť chronologický rámec genézy knižnice. V konečnom dôsledku sa práve Leopoldov knižný fond stal základom knižnice, ktorej obsah sa zachoval dodnes.

Najstarší zaznamenaný vlastnícky záznam Leopolda pochádza z obdobia jeho štúdia v podobe *Com: Leopoldi Andrasy* na oriezke učebnice algebry a geometrie, ktorý je datovaný rokom 1781.²⁰ Už v tomto období možno predpokladať existenciu základov jeho knižnice, čo je prirodzeným javom v kruhoch šľachty. Zaznamenaný je tiež rukopisný záznam v podobe *Illustriss[imo] D[omi]no Comiti Lepoldo Andrassy p. p. s.* Leopoldova knižná značka sa neskôr vyvinula do podoby iniciálového exlibrisu C[omes] L[eopoldus] A[ndrassy] a ustálila sa, čoho dôkazom je 865 zväzkov nesúcich jeho vlastnícku značku (vo viac-menej unifikovanej forme *CLA / C.L.A. / CLA* v jednoduchom linkovom ráme).

Po službe v armáde sa Leopold v roku 1792 natrvalo usadil na svojom betliarskom majetku. Okrem zveľadovania svojho panstva sa venoval rôznym aktivitám – bol členom slobodomurárskej lôže, banským radcom a správcom kremnických baní, vlastnil zbier-

¹⁵ Archív SNM, pobočka v SNM – Múzeu Betliar, fond rodiny Andrásy, *Inventarium Librorum*, In *Bibliotheca Ill[ustriss]mi Domini L. B. Antonii quodam Andrassy & Ep[iscop]i Rosnaviensis repertorium*, 1799, sine sign.

¹⁶ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Rožňava, fond Andrásy – Betliar, šk. 44, sine fasc., Knižnica Betliar, *Catalogus Derer in der Hoch-Gräfllich Leopold Andrasischen Bibliothek zü Bethlier* (...).

¹⁷ Archív SNM, pobočka v SNM – Múzeu Betliar, fond rodiny Andrásy, *Conscriptio Librorum Bibliothecae Illustrissimi Liberi Baronis Stephani Junioris Andrassy de Csik Szent Király, Arcis Kraszna Horka, nec non in Dominiis Csetnek, Monak Hæreditarii* (...) in *Arce sua hæreditaria Kraszna Horka* (...), sine sign.

¹⁸ Archív SNM, pobočka v SNM – Múzeu Betliar, fond rodiny Andrásy, [Katalóg kníh] *Ex Bibliotheca pie defuncti Medici Fuker, Tályam exmissus, sequentes Excellentissimi Comitiss Stephani Andrassy, eidem Medico pro usu concessos recepi Libros*, sine sign.

¹⁹ MOLNÁR, odk. 13, s. 37.

²⁰ [Základy algebry a geometrie], s. 1, s. t., [18. st.]. Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar, kaštieľ Betliar, fond HK. Prírastkové číslo: 2018/00201, Evidenčné číslo: HK 14187.

ku mincí, herbárov, minerálov a podnikal študijné cesty po krajinách západnej a južnej Európy. Diapazón jeho činností odzrkadľovala skladba súkromnej knižnice. V roku 1794/1795 vznikol zrejme prvý a dodnes jediný známy exemplár súpisu Leopoldovej knižnice.²¹ Obsahuje 808 zväzkov tlačí z obdobia 16. až 18. storočia, rozdelených do tematických celkov: divadelné hry, diela nemeckých básnikov a prozaikov, súborné vydania viedenskej Land-Bibliothek, latinská poézia, historické, geografické, právnické, filozofické a medicínske práce, ako aj knihy o metalurgii, ekonomike, politike a matematike. V katalógu sa nachádzajú aj romány, periodiká, lingvistické monografie a slovníky, no tiež diela pojednávajúce o mágii.²²

Obr. 2. F. Constant Scheman – I. Marchand: Gróf Leopold Andrassy, okolo 1810

Obr. 3. Rukopisný iniciálový exlibris Leopolda Andrassyho

²¹ ŠAKE RV, odk. 16.

²² ŠAKE RV, odk. 16.

Knižnica Gemerského seniorátu evanjelickej a. v. cirkvi na panstve Leopolda Andrássyho

Leopold Andrassy uzavrel v roku 1811 s predstaviteľmi Gemerského seniorátu vtedajšej evanjelickej a. v. cirkvi predbežnú dohodu o premiestnení seniorátnej knižnice zo Štítnika do Betliara. Seniorát ubezpečoval o jej vhodnom uložení, spravovaní a zároveň sprístupnení.²³ Leopold sa pre ňu rozhodol postaviť účelovú klasicistickú budovu v blízkosti betliarskeho kaštieľa. Plán vznikol už krátko po prvých vzájomných rokovaníach v roku 1812. Počas nasledujúcich rokov 1813 až 1814 prebiehali stavebné práce.²⁴ Po dlhom rozhodovaní bola 20. februára 1815 prijatá dohoda podpísaná medzi seniorátom a Jozefom, Karolom, ako aj Leopoldom Andrássym.²⁵

V priebehu roka bol vyhotovený zoznam kníh seniorátnej knižnice, ktoré boli premiestnené zo sakristie kostola v Štítniku na betliarske panstvo.²⁶ Dňa 26. júna 1816 bola knižnica slávnostne otvorená gemerským seniorom Pavlom Valaským (1742 – 1824).²⁷ Knižnica gemerského seniorátu bola druhou – v Leopoldovom sídle spravovanou – bibliotékou. Jej premiestnenie v Betliari však nebolo trvalé. Už z roku 1819 pochádzajú zmienky o vrátení fondu seniorátnej knižnice do Štítnika.²⁸

Knižnica bez súpisu

Explicitne identifikovaný exlibris Leopolda Andrássyho nám v prípade absencie súpisov z neskoršieho obdobia umožňuje rekonštrukciu približného rozsahu knižného fondu. Po vzniku nám známeho súpisu²⁹ odišiel Leopold Andrassy v roku 1795 na študijnú cestu do Talianska a Anglicka.³⁰ Po svojom návrate získaval ďalšie diela odbornej literatúry, beletrie a medzi jeho zvlášť hodnotné akvizície patrila prvotlač *Navis stultifera* z roku 1497 od Sebastiana Brandta.³¹ Väzba inkunábuly s dvoma postinkunábulami v jednom konvolúte bola označená Leopoldovým exlibrisom.

Gróf Leopold zdedil (priamo či nepriamo) viacero kníh. V prípade dobovo žiadaných diel, napr. *Velkého atlasu sveta* od Johanna Baptistu Homanna je na základe exlibrisov možné rekonštruovať mobilitu tlače a chronologicky aj jej recipientov. Na prednom prí-

²³ ŠAKE RV, odk. 16, fol. 1.

²⁴ Archív SNM, pobočka v SNM – Múzeu Betliar, fond Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar (1996 –), ALFÖLDY, Gábor. *Betliar – Park kaštieľa Andrassyovcov* (výskum), 2021, s. 268.

²⁵ ŠAKE RV, odk. 16, fol. 2.

²⁶ Archív Cirkevného zboru Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku Štítnik, *Catalogus Librorum Bibliothecæ Senioratus Aug. Conf. Addictorum Gömöriensis in Betler depositæ confectus Anno 1815. opera Ladislai Bartholomæides*, 1815 sine sign.

²⁷ WALLASZKY, Paulus. *Oratio inauguralis Bibliothecæ Senioratus Evangelici Gömöriensis, dicata honori Illustrissimi Domini Domini Leopoldi e Comitibus Andrassi de Szent Király et Krasznahorka, Sacræ Cæsareo Regiæ Apostolicæ Majestatis Camerario; scripta et in splendidissima Panegyri dicta Die 26 Junii Anno MDCCCXVI Betlérini, a Paulo Wallaszky, ejusdem Senioratus Seniore, et Ecclesiæ Oppidi Jolsva V. D. Ministro*. Cassoviæ: Typis Stephanus Ellinger, [1816]. 57 s.

²⁸ Archív Cirkevného zboru Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku Štítnik, *Assignatia*, šk. 4/A, inv. č. 92.

²⁹ Súpis z roku 1794/1795.

³⁰ Archív SNM, pobočka v SNM – Múzeu Betliar, fond rodiny Andrassy, [Cestovný denník Leopolda Andrassyho], sine sign.; [Cestovné povolenie Leopolda Andrassyho], sine sign.

³¹ BRAND, Sebastian. *Navis stultifera*. [Bazilej]: Nicolaus Lamparter, 1496/(1497). Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar, kaštieľ Betliar, fond HK. Prírastkové číslo: 2018/00269, Evidenčné číslo: HK 14230/I.

došti sa zachoval tlačný heraldický exlibris Pavla II. Balassu (okolo 1700 – 1771).³²[4] Alžbeta Balassová (okolo 1700 – 1742), manželka Jozefa I. Andrásyho (okolo 1692 – 1736) bola jeho sestrou a zrejme ona sa zaslúžila o prínos do knižnice manžela, ktorý na prídoštie pripísal *Ex libris Co[m]itis] Josephi Andrásy*. Napokon sa (podobne ako ďalších 5 zväzkov, z ktorých 3 pochádzali dokonca od Pavla I. Balassu³³) stali súčasťou Leopoldovej zbierky.³⁴

Obr. 4. Typografický exlibris Pavla II. Balassu

³² Viac o Pavlovi II. Balassovi: KONCZ, Erik. K životu grófa Pavla II. Balassu a jeho syna Jána. In: O. BODOROVÁ, ed. *Gemer – Malohont: Zborník Gemersko-malohontského múzea v Rimavskej Sobote 16*. Rimavská Sobota: Gemersko-malohontské múzeum, 2020, s. 102-110.

³³ Na základe rukopisného exlibrisu *Paul/Pauli Balassa* (1664).

³⁴ HOMANN, Johann Baptist. *Grosser Atlas Uber die Gantze Welt. I.,II. theil*. Nürnberg: In Verlegung des Auctoris, Gedruckt bey Johann Ernst Adelbulner, MDCCXXXI. [= 1731]. Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar, kaštieľ Betliar, fond HK. Prírastkové číslo: 2018/00297, 2018/00298, Evidenčné číslo: HK 14292, HK 14293.

Osobné bibliotéky členov rodu a príbuzných

Pri pokuse o rekonštrukciu knižničných fondov rozrastajúcich sa vďaka akvizíciám musíme zohľadniť viacero faktorov a možností samotného recipienta – jeho záujmy, spoločenský status, kariéru, obdobie pôsobenia či v neposlednom rade náboženskú príslušnosť.

Pri predmetnom výskume sme pracovali premisou existencie osobných knižníc už od skoršieho obdobia. Vzhľadom na spoločenský status Andrásyovcov v rámci Uhorska, ktorý bol podmienený postupným získavaním titulatur od 17. storočia, možno vysloviť hypotézu o knižnici jestvujúcej na dedičnom hrade Krásna Hôrka však až na sklonku 17. storočia.³⁵ Podporuje ju pôsobenie Mikuláša I. Andrásyho (? – 1686) ako gemerského župana, ktorý si za sídlo kongregácií zvolil svoj dedičný hrad. Na rovnakom poste pôsobil aj jeho syn Peter II. (1659 – 1714), ktorý sa zúčastnil korunovácie Karola VI. v roku 1712.³⁶ O kultúrny rozmach nielen na svojich panstvách sa najmä v prvej polovici 18. storočia postaral František Andrásy (okolo 1690 – 1759).³⁷ Pravdepodobne z konca 17. storočia pochádza rukopisný provenienčný záznam *Inscriptus* [in] *Catalogo Arcis Kraľna Horoka* na titulnom liste prvej z konvolútu tlačí.³⁸ Katalóg, na ktorý odkazuje, považujeme za deperditum.

Exlibrisy a ani rukopisné záznamy majiteľov kníh z radov členov rodu sa nám však z tohto obdobia nezachovali. Zrejším dedením sa však do betliarskej, z pôvodnej hradnej knižnice, dostal vzácny a doposiaľ jediný identifikovaný zväzok rukopisu, ktorý bol dedikovaný v roku 1739 Františkovi Andrásyemu – dielo Johanna Hallera s názvom *Duchovný protijed na šíriaci sa mor*.³⁹ Vzácne dochovaným je jednoduchý iniciálový supralibros Františka Andrásyho v podobe FA // MM 1739.[5]

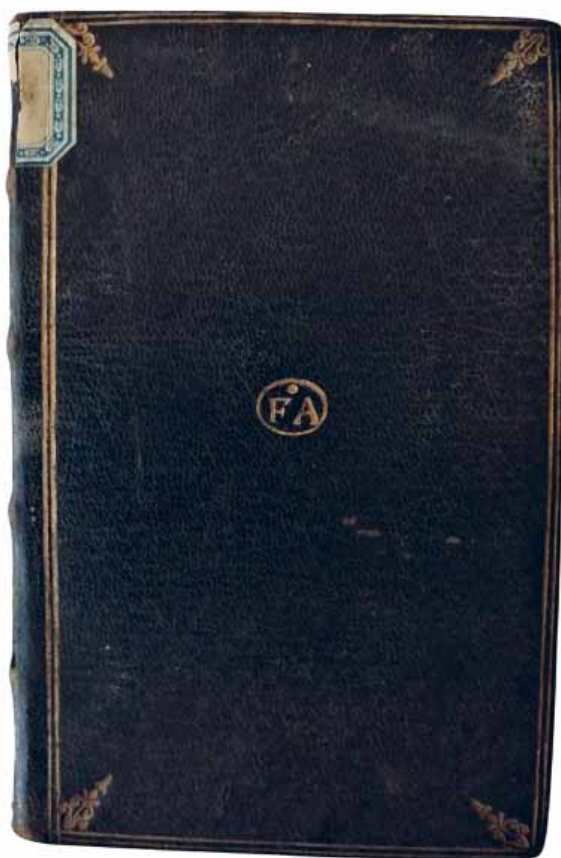
³⁵ JANURA, Tomáš. Hrad Krásna Hôrka z pohľadu historického vývoja. In: DUCHOŇOVÁ, Diana a Anna FUNDÁRKOVÁ, eds. *Hrady a hradné panstvá na Slovensku: Dejiny, majitelia, prostredie*. Bratislava: Veda, Historický ústav SAV: Veda, 2016, s. 93-96.

³⁶ PÁLFFY, Géza. Korunovačné zástavy krajín Uhorskej koruny od neskorého stredoveku do začiatku 20. storočia. In: K. KUČEROVÁ BODNÁROVÁ, ed. *Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave – Galéria 2011*. Roč. 12. Bratislava: Slovenská národná galéria v Bratislave, 2011, s. 22.

³⁷ BARCZI, Július. In Arce Krasnahorka – Príbeh zbierok Andrásyovcov z tereziánskeho obdobia. In: J. BARCZI, ed. *Mária Terézia – Kráľovná a jej doba v zbierkach Andrásyovcov*. Betliar: SNM – Múzeum Betliar, 2018, s. 27-43.

³⁸ Rukopisný provenienčný záznam sa nachádza na zl. [A]/1r; KAPY, Andreas. *Epicedia Qvæ In Moestissimvm Et Luctuosissimvm Decessvm, Nobilis, Generosi Et Egregii Viri, Domini Georgii Kapy de eadem, &c. qui post varios bellorum tumultus per Hungariam felicissimè gestos, Die 26. Mensis Octobris, Anno 1601. maximo suorum dolore & luctu placidissimè in Christo obdormiuit (...)*. Viennæ Avstriae: Ex Officina Typographica Leonhardi Formicæ, [1601]. Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar, hrad Krásna Hôrka, fond KKH. Prírastkové číslo: H0000/00482, Evidenčné číslo: KKH 00002/1.

³⁹ HALLER, Ioannes. *Ant[.]dotu[m] spirituale. contra grassantis pestilentie malum publicæ Fidelium Devotioni p[ro]positum, sive Breve Exercitv[s]. Complectens in se diversas preces, ad placandam iram Divina[s] idoneas; Orationes, Psalmos, et Hymnos, tam de B. V. M. qvàm de aliis SS. adversùs epidemicam luem Patronis*. Rosnavia, 1739. Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar, kaštieľ Betliar, fond HK. Prírastkové číslo: 2018/00268, Evidenčné číslo: HK 14257. Fol. 1r - dedikácia: *Nunc autem privatæ pietati / Ill[.]ustriss[.] mo D[omi]no Francis: András[.] / LB. de Csik-Sz.-Király, descriptum. // Rosnavia. die 6. Martii. A[nn]o 1739*. Na prednom prídošti sa nachádza rukopisný iniciálový exlibris Leopolda Andrásyho CLA v jednoduchom linkovom ráme. Predná knižná doska nesie iniciálový supralibros Františka Andrásyho FA (identifikácia na základe dedikácie nachádzajúcej sa na titulnom liste) a zadná knižná doska iniciály a datovanie MM 1739.

Obr. 5. Supralibros Františka Andrásyho, 1739

V 19. storočí narastal počet typovo jednoduchších foriem exlibrisov členov rodiny. Do obľuby sa dostala výroba typárií s jednoduchým nápisom – menom vlastníka alebo viac či menej ozdobné formy v podobe iniciál mena s grófskou korunkou (i bez nej). Karol III. Andrásy (1792 – 1845), ktorý podnikal v oblasti baníctva a najmä hutníctva sa zaslúžil o modernizáciu uhorského železiarstva. Na Gemeri vlastnil viacero podnikov. V kaštieli vo Vlachove, ktorý si zvolil za svoje sídlo, mal nepochybne knižnicu. Jej jednotliviny sú identifikovateľné na základe subtílnych odtlačkov pečiatky s monogramom A a grófskou korunkou, ktorú používal ako svoju knižnú značku spolu s príspevkami svojho mena C[omes] C[arolus] A[ndrásy] s vročením i bez vročenia.⁴⁰ Časť Karolovej bibliotéky zdedil jeho najstarší syn Emanuel I. Andrásy, ktorý získal aj knihy po svojej matke Etele Szapáry (1798 – 1876) opatrené rukopisnými značkami, ale aj monogramovou pečiatkou AA (s grófskou)⁴¹ korunkou a starom otcovi Petrovi Szapárym, ktorý na označenie kníh používal pečiatku s nápisom *C. P. Szapáry*. Zaznamenané sú aj jeho rukopisné posesorské značky *Szapáry*, *Petri Szapary* alebo *A l'usage du Comte Pierre Szá-*

⁴⁰ Identifikovaných 19 odtlačkov pečiatok.

⁴¹ Adelaide/Adelheid Andrásy.

páry. Jeho rozsiahla knižnica bola až do roku 1945 umiestnená v humenskom kaštieli,⁴² no viacero titulov sa dostalo do správy betliarskej knižnice. V jej fonde sa nachádza doposiaľ identifikovaných 9 zväzkov z pôvodnej knižnice Petra Szapáryho, 7 zväzkov jeho manželky signovaných exlibrisom v podobe odtlačku typára.

Obr. 6. Heraldický exlibris používaný pravdepodobne Petrom Szapárom

V Betliari sa napokon sústredila rozsiahla knižnica Emanuela I. Andrássyho, ktorej možno udeliť prívlastok rodová. Okrem toho mal gróf knižnice vo svojich ďalších sídlach – v kaštieli v Parchovanoch, ktorý dal postaviť v polovici 19. storočia v neogotickom slohu⁴³ a vo Vinosadoch (býv. Malé trnie – Trlinok).⁴⁴ Železný gróf, ako Emanuel I. prezývali, používal pečiatkový exlibris v podobe ligatúry iniciál AM⁴⁵ s grófskou korunkou v oválnom ráme a pravdepodobne používal aj iniciálovú značku A. E. v oválnom linkovom ráme.

⁴² GABRIKOVÁ, Alžbeta. K výskumu torza andrássyovskej knižnice v Humennom. In: M. DOMENOVÁ, ed. *Knižnice, knihovníctvo a knižná kultúra v minulosti, súčasnosti a budúcnosti*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2018, s. 129-139.

⁴³ Archív SNM, pobočka v SNM – Múzeu Betliar, fond rodiny Andrássy, *A parnói kastélybeli könyvtár Catalogusa*, 1889, sine sign.

⁴⁴ S určitostou musel mať knižnicu aj vo svojom zimnom paláci v Budapešti, o tom ale vlastnícke značky nevytvádzajú.

⁴⁵ Manó – maďarský ekvivalent mena Emanuel.

Gróf Emanuel bol dokonca literárne činným. Svoju cestu na ďaleký východ, na ktorú sa vydal v roku 1849 opísal v cestopise s názvom *Cesty vo východnej Indii*.⁴⁶

V čase pôsobenia Gejzu I. Andrásyho (1856 – 1938) sa fond knižnice dostal do interiéru betliarskeho kaštieľa. Gróf bol všestrannou osobnosťou. Okrem politických a hospodárskych aktivít sa venoval aj tým voľnočasovým. Medzi ne, ako ukazuje fond knižníc v jeho sídlach, patrila aj bibliofília. V čase jeho pôsobenia vznikli nové typáriá exlibrisov knižníc v Betliari⁴⁷[7] a Vinosadoch (Trlinku),⁴⁸ ktoré používal aj jeho syn Emanuel II. (1892 – 1953) do 40. rokov 20. storočia, doplnené o rukopisnú vlastnú značku AM (často s vročením).

Manželstvo medzi Gejzom I. Andrásyom a Eleonórou Kaunitz (1862 – 1936) z významného šľachtického rodu, ktorý mal svoju majetkovú doménu v Čechách a na Morave, zabezpečilo rozsiahly kultúrny a majetkový transfer. Zo zámku v Slavkove u Brna si Eleonóra do betliarskeho sídla priniesla niekoľko kusov nábytku, napoleoniká, fotografie či knihy. Značila ich svojim rukopisným exlibrisom, ktorý sa zachoval vo viacerých variantoch. Najčastejšie sa však Eleonóra podpisovala ako *Dada*.

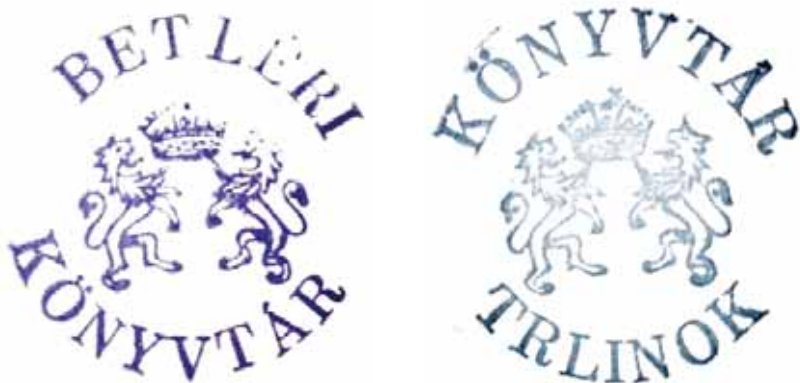
Medzi najmladšie exlibrisy patrí grafický exlibris, ktorého používanie je stotožnené s Ilonou Andrásyovou (1917 – 1990). Patrila k poslednej generácii, ktorá obývala kaštieľ v Betliari do roku 1944, keď jej rodičia Emanuel II. a Mária Chołoniewska-Myszka (1892 – 1975) spolu s jej mladším bratom Gejzom II. (1920 – 1997) emigrovali do Vaduzu v Lichtenštajnsku k Emanuelovej sestre Márii Liechtenstein (1886 – 1961). Z Iloninej knižnice sa zachovala najmä krásna literatúra, keďže v Betliari prežila svoje detstvo a mladosť. Medzi bibliofilské exempláre z jej knižnice patrí *Kniha hodínok Ilony Andrásyovej*⁴⁹ – iluminovaný neskorostredoveký kódex, ktorý sa radí medzi najpozoruhodnejšie predmety zbierkového fondu Slovenského národného múzea – Múzea Betliar. K jeho objavu došlo v roku 2016, keď bol nájdený medzi listami, albumami známok a ďalšími dokumentmi v zásuvke desaťročia zatvorenej komody. Súkromné predmety, ktoré sa v nej nachádzali, ako aj samotná dedikácia v kódexe napovedali, že jej poslednou majiteľkou bola Ilona Andrásyová.

⁴⁶ ANDRÁSSY, Manó. *Utazás Kelet – Indiákon. Ceylon, Java, Khina, Bengál*. Pest: Emich G. Könyvnyomdája, 1853. Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar, kaštieľ Betliar, fond HK. Prírastkové číslo: K0000/00128, Evidenčné číslo: HK 00128.

⁴⁷ Kruhové pečatidlo s ústredným heraldickým motívom a majuskulným kruhopisom *Betleri // könyvtár* alebo *Domaene Betliar*.

⁴⁸ Kruhové pečatidlo s ústredným heraldickým motívom a majuskulným kruhopisom *Könyvtár // Trlinok*.

⁴⁹ [VRELANT, Willem]. *Kniha Hodínok grófký Ilony Andrásyovej*. [Brugy], 1460 – 1480. Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar, kaštieľ Betliar, fond HK. Prírastkové číslo: K0000/00128, Evidenčné číslo: HK 00128.

Obr. 7. Exlibris knižníc Andrásyovcov v Betliari a Trlinku

Fragmenty knižníc

Na základe cielavedomej zberateľskej činnosti Andrásyovcov sa súčasťou betliarskej knižnice v priebehu 19. storočia stávali jednotliviny rôznych európskych – najmä nemeckých a uhorských knižníc. Často sa stretávame s početne zastúpenými tlačenými exlibrismi, ktorých používateľ nie je doposiaľ (vzhľadom na stav výskumu) identifikovaný. Predmetné exlibrisy sú evidentne rovnakej – nemeckej alebo uhorskej proveniencie. Nachádzame medzi nimi heraldický exlibris v podobe štítu s heraldickou kompozíciou s motívom sv. Juraja a nad ňou nápis *Für Chte Gott thVe Recht scheue nieManD*, nachádzajúci sa na 103 zväzkoch alebo medirytinový exlibris pravdepodobne z prelomu 18. a 19. storočia s architektonickou kompozíciou a nápisom *I. B. Luz // Wien*, ktorým je označených 80 zväzkov kníh.

Zaujímavým zistením pri spracovaní fondu rodovej knižnice Andrásyovcov bola identifikácia knižnej značky Antona Fuggera (1552 – 1616). Väzba s datovaným heraldickým supralibrosom sa do knižnice dostala pravdepodobne až v priebehu 19. storočia prostredníctvom grófy Gabriely Pálffyovej (1833 – 1914), manželky Emanuela I. Andrásyho. Na koženom pokryve prednej a zadnej knižnej dosky sa v kružbe nad rodovým erbom nachádza nápis *Anthoni Fvgger 1586*. Kniha pochádza z knižnice vnuka známeho podnikateľa Antona Fuggera st. (1493 – 1560).⁵⁰ Staršia literatúra udáva, že vnučka Antona Fuggera st. Mária Magdaléna Fuggerová nechala všetky knihy starootcovej knižnice previazať do unifikovanej väzby na jeho počesť a pamiatku 25 rokov po jeho smrti.⁵¹

Jedným z najrozsiahlejších súborov kníh získaných Leopoldom Andrásyom je časť fondu košickej rodiny Fukerovcov.⁵² Na prídoštiach predmetných kníh sa nachádza ty-

⁵⁰ JANKOVIČ, Lubomír. *Exlibris a supralibros na Slovensku v 16. – 19. storočí*. Martin: Matica slovenská, 2004, s. 68-69.

⁵¹ FRIMMOVÁ, Eva. Fuggerovsko-Pálffyovská knižnica v kultúrno-historických súvislostiach. In: FUNDÁRKOVÁ, Anna a Géza PÁLFFY, eds. *Pálffyovci v novoveku – vzostup významného uhorského šľachtického rodu. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003*. Bratislava, Budapešť: Spoločnosť Pro História, Academic Electronic Press, 2003, s. 122.

⁵² Identifikovaných 37 exemplárov tlačí.

pografický exlibris s majuskulným nápisom *Ex Bibliotheca / Fvkeriana / Cassoviae* [8] a vo viacerých prípadoch s prípisom rukopisného exlibrisu Eliáša Fukera alebo už spomínaného Jakuba Friedricha Fukera, lekára a prírodovedca, ktorý absolvoval štúdium medicíny na Trnavskej univerzite.⁵³ Z rukopisných prípisov sa dokonca dozvedáme o knižných daroch pravdepodobne Eliáša Fukera, košického lekárnika, mestskej lekárskej knižnici.⁵⁴

Obr. 8. Exlibris knižnice Fukerovcov

Od obdobia založenia základov knižnice, získavali členovia rodu tlače akvizíciami z knižníc vzdelancov a bibliofilov, akým bol Zachariáš Konrád Uffenbach (1683 – 1734), ktorého knižnica vo Frankfurte nad Mohanom obsahujúca okolo 40 000 kníh bola jednou z najväčších tej doby.⁵⁵ Spomedzi grafických vyniká exlibris lekára a botanika Johanna Heinricha Burckharda (1676 – 1738),⁵⁶ grófa Wolfganga Christoha Uiberackera (1736 – 1801),⁵⁷ osvietenského nemeckého štátnika a historika Heinricha von Büna (1743 – 1821) či Franza Ehrenreicha von Trauttsmandorf (1662 – 1719) a ďalších európskych, ako aj uhorských vzdelancov či bibliofilov.

Téma exlibrisu v šľachtickej knižnici Andrásyovcov bola doposiaľ nereflektovanou, i keď neodmysliteľnou súčasťou jej komplexného výskumu. Zastúpenie vlastníckych knižných značiek v jednej z najrozsiahlejších knižníc svojho druhu, ktorá sa zachovala na území dnešného Slovenska, si vyžaduje pozornosť odbornej verejnosti. Primárny výstup výskumu v podobe predloženého príspevku predstavuje základný náčrt problematiky na príklade andrásyovskej knižnice, ktorá je súčasťou širšie chápaných dejín knižného trhu a európskej knižnej kultúry.

⁵³ JANKOVIČ, odk. 50, s. 122-123.

⁵⁴ Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar, kaštieľ Betliar, fond HK.

⁵⁵ *Uffenbach, Zacharias Konrad von (1683 – 1734)* [online]. 2023 [cit. 2024-04-04]. Dostupné z: <https://kalliope-verbund.info/de/eac?eac.id=118803107>

⁵⁶ *Johann Heinrich Burckhard* [online]. 2024 [cit. 2024-04-04]. Dostupné z: <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG148764>

⁵⁷ *Allgemeine Deutsche Biographie*, 39 [online]. 1895 [cit. 2024-04-04]. Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz83247.html?language=de>

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Pramene

Archív Cirkevného zboru Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku Štítnik, *Catalogus Librorum pro Bibliotheca I. & Venerabilis Senioratus Gömör*, 1812, sine sign.

Catalogus Librorum Bibliothecæ Senioratus Aug. Conf. Addictorum Gömöriensis in Betler depositæ confectus Anno 1815. opera Ladislai Bartholomæides, 1815 sine sign.

Assignatia, šk. 4/A, inv. č. 92.

Archív SNM, pobočka v SNM – Múzeu Betliar, fond rodiny Andrásy,

A parnói kastélybeli könyvtár Catalogusa, 1889, sine sign.

[Cestovný denník Leopolda Andrásyho], 1795, sine sign.

[Cestovné povolenie Leopolda Andrásyho], 1795, sine sign.

Conscriptio Librorum Bibliothecæ Illustrissimi Liberi Baronis Stephani Junioris Andrassy de Csik Szent Király, Arcis Kraszna Horka, nec non in Dominiis Csetnek, Monak Hæreditarii (...) in Arce sua hæreditaria Kraszna Horka (...), sine sign.

Inventarium Librorum, In Bibliotheca Ill[ustrissi]mi Domini L. B. Antonii quodam Andrásy & Ep[iscop]i Rosnaviensis repertorum, 1799, sine sign.

[Katalóg kníh] *Ex Bibliotheca pie defuncti Medici Fuker, Tályam exmissus, sequentes Excellentissimi Comitis Stephani Andrásy, eidem Medico pro usu concessos recepti Libros, sine sign.*

Archív SNM, pobočka v SNM – Múzeu Betliar, fond Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar (1996 –), *Záznam z odbornej revízie zbierkových predmetov – fond historickej knižnice kaštiela Betliar, knižničný fond hradu Krásna Hôrka*, 2020.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Rožňava, fond Andrásy – Betliar, šk. 44, sine fasc., Knižnica Betliar.

Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar, hrad Krásna Hôrka, fond KKH (Knižnica Krásna Hôrka).

Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar, kaštieľ Betliar, fond HK (Historická knižnica).

WALLASZKY, Paulus. *Oratio inauguralis Bibliothecæ Senioratus Evangelici Gömöriensis, dicata honori Illustrissimi Domini Domini Leopoldi e Comitibus Andrásy de Szent Király et Krasznahorka, Sacræ Cæsareo Regiæ Apostolicæ Majestatis Camerario; scripta et in splendidissima Panegyri dicta Die 26 Junii Anno MDCCCXVI Betlérini, a Paulo Wallaszky, ejusdem Senioratus Seniore, et Ecclesiæ Oppidi Jolsva V. D. Ministro. Cassoviæ: Typis Stephanus Ellinger, [1816].*

Literatúra

- Allgemeine Deutsche Biographie*, 39 [online]. 1895 [cit. 2024-04-04]. Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz83247.html?language=de>
- BARCZI, Július. In Arce Krasnahorka – Príbeh zbierok Andrásyovcov z tereziánskeho obdobia. In: J. BARCZI, ed. *Mária Terézia – Kráľovná a jej doba v zbierkach Andrásyovcov*. Betliar: SNM – Múzeum Betliar, 2018, s. 27-43. ISBN 978-80-8060-426-4
- BASICS, Beatrix a Július BARCZI. *Betlér és az Andrásyok*. Budapest: Martin Opitz Kiadó, 2022, 273 s. ISBN 978-615-6388-02-5.
- BISCHOF, Lenka. Dámske časopisy a magazíny o kultúre, umení a móde v zbierkach SNM – Múzea Betliar. In: M. DOMENOVÁ, ed. *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska I*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2009, s. 130-141. ISBN 978-80-85734-77-5
- BISCHOF, Lenka. Postinkunábuly v zbierkach Slovenského národného múzea – Múzea Betliar. In: M. DOMENOVÁ, ed. *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska II*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2011, s. 24-50. ISBN 978-80-85734-89-8
- BISCHOF, Lenka. Staré tlače v zbierkach SNM – Múzea Betliar (16. storočie – I. časť). In: M. DOMENOVÁ, ed. *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska IV*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2013. ISBN 978-89614-04-2
- BOROVŠZKY, Samu. *Magyarország vármegyei és városai: Gömör-Kishont vármegye*. Budapest: Apollo irodalmi társaság, 1909.
- FRIMMOVÁ, Eva. Fuggerovsko-Pálfiovská knižnica v kultúrno-historických súvislostiach. In: A. FUNDÁRKOVÁ a G. PÁLFFY, eds. *Pálfiovcí v novoveku – vzostup významného uhorského šľachtického rodu*. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003. Bratislava, Budapešť: Spoločnosť Pro História, Academic Electronic Press, 2003. ISBN 80-88880-55-6
- GABRÍKOVÁ, Alžbeta. K výskumu torza andrásyovskej knižnice v Humennom. In: M. DOMENOVÁ, ed. *Knižnice, knihovníctvo a knižná kultúra v minulosti, súčasnosti a budúcnosti*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2018. ISBN 978-80-89614-58-5
- GYÖRGY, Tibor a Dalibor KUSÁK. *Krásna Hôrka a Betliar*. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1985.
- JANKOVIČ, Ľubomír. *Exlibris a supralibros na Slovensku v 16. – 19. storočí*. Martin: Matica slovenská, 2004. ISBN 80-7090-739-8
- JANURA, Tomáš. Hrad Krásna Hôrka z pohľadu historického vývoja. In: D. DUCHOŇOVÁ a A. FUNDÁRKOVÁ, eds. *Hrady a hradné panstvá na Slovensku: Dejiny, majitelia, prostredie*. Bratislava: Veda, Historický ústav SAV, 2016. ISBN 978-80-224-1539-2
- Johann Heinrich Burckhard* [online]. 2024 [cit. 2024-04-04]. Dostupné z: <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG148764>
- KLIMEKOVÁ, Agáta. Historická knižnica Múzea Betliar. In: SABOV, Peter a kol. *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2001. ISBN 80-89023-10-X

KONCZ, Erik. K životu grófa Pavla II. Balassu a jeho syna Jána. In: O. BODOROVÁ, ed. *Gemer – Malohont: Zborník Gemersko-malohontského múzea v Rimavskej Sobote 16*. Rimavská Sobota: Gemersko-malohontské múzeum, 2020. ISBN 978-80-85134-61-2

KUJOVIČOVÁ, Michaela. Šľachtická knižnica Pálfiovcov na hrade Červený Kameň. In: A. FUNDÁRKOVÁ a G. PÁLFFY, eds. *Pálfiovci v novoveku – vzostup významného uhorského šľachtického rodu. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003*. Bratislava, Budapešť: Spoločnosť Pro História, Academic Electronic Press, 2003. ISBN 80-88880-55-6

MOLNÁR, Matúš. Kultúra na panstvách, knižnice v kaštieloch: Členovia rodu ako nositelia a mecenáši vzdelanosti – na príklade nielen betliarskej knižnice. In: *Historická revue*. Roč. XXXIV, 2023, č. 12, s. 34-37. ISSN 1335-6550

MOLNÁR, Matúš. Náboženské presvedčenie jednotlivých členov rodu Andrassy – odraz konfesionality vo fonde šľachtickej knižnice. In: M. DOMENOVÁ, ed. *Liber – verbum – monumentumque III. (duchovná kultúra a konfesionalita v dejinách)*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2020. ISBN 978-80-89614-68-4

PASIAR, Štefan. *Dejiny knižníc na Slovensku*. Bratislava: SPN, 1977.

TAKÁCSOVÁ, Katarína. Inkunábuly v zbierkach SNM – Múzea Betliar. In: M. DOMENOVÁ, ed. *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska II*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2011, s. 7-23. ISBN 978-80-85734-89-8

Uffenbach, Zacharias Konrad von (1683 – 1734) [online]. 2023 [cit. 2024-04-04]. Dostupné z: <https://kalliope-verbund.info/de/eac?eac.id=118803107>

Mgr. Matúš Molnár

Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar, Lesná ulica 9/17, 049 21 Betliar, matus.molnar@snm.sk

Absolvent odboru história na FF UPJŠ v Košiciach. Od roku 2018 pôsobí ako odborný zamestnanec, kurátor a v súčasnosti ako vedúci oddelenia výskumu a starostlivosti o zbierkový fond. Venuje sa ranonovovekým dejinám rodu Andrassy, dejinám knižnej kultúry a otázke genézy šľachtickej knižnice Andrassyovcov v širších súvislostiach.

PhDr. Katarína Bányászová

Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar, Lesná ulica 9/17, 049 21 Betliar, katarina.banyaszova@snm.sk

Archivárka a kurátorka fondu historickej fotografie pôsobiaca od roku 2009 v SNM – Múzeu Betliar. Je absolventkou odboru archívnictvo (PhDr.) a pomocné vedy historické (Mgr.) na FF PU v Prešove. V praxi sa okrem archívneho výskumu venuje historickej fotografii v kontexte každodennosti šľachty 19. a 20. storočia. Zameriava sa na heuristiku a identifikáciu ikonografie Andrassyovcov a ich objektov.

RUKOPISNÁ EXLIBRIS A DEDIKACE

ZAJÍMAVÉ AŽ KURIÓZNÍ PŘÍPISKY
V MORAVSKÝCH ŠLECHTICKÝCH KNIHOVNÁCH

Pavla HOLÍKOVÁ

Abstract

Books were property of exclusive importance and high price until at least the 18th century. They reflected education and social status of their owner, who strengthened their value with a luxurious binding, decoration (especially old prints), and showed the ownership of the book by using provenance signs referring to its origin (heraldic exlibris, supralibros), level of education (indicating the relevant title), military rank or membership in a monastic society. In addition to social contacts with friends and authors of the literary world, a look at the manuscript exlibris and endnotes reveals romantic life stories, family traditions and tragedies, the interaction of the reader with the author, authorial curiosities and the secrets of library work.

Key words: exlibris, supralibros, dedications, non provenance notes

Abstrakt

Knihy byly minimálně do 18. století majetkem exkluzivního významu a vysoké ceny. Byly odrazem vzdělání a postavení svého majitele, který jejich hodnotu posiloval honosnou vazbou, u starších tisků i výzdobou, a vlastnictví knihy dával najevo použitím provenienčních znaků odkazujících na jeho původ (heraldická exlibris, supralibros), stupeň vzdělání (s uvedením příslušného titulu), vojenskou hodnotu či příslušnost k řeholní společnosti. Pohled na rukopisná exlibris a přípisky nám kromě společenských kontaktů s přáteli a autory literárního světa podhalí i romantické životní příběhy, rodinné tradice a tragédie, interakci čtenáře s autorem, autorské kuriozity a taje knihovnické práce.

Klíčové slova: exlibris, supralibros, dedikace, neprovenienční přípisky

Šlechtickým, převážně heraldickým vlastnickým značkám knih v zámeckých knihovnách se věnoval kolektiv autorů v publikaci *Krása šlechtických exlibris a supralibros*,¹ která tvořila katalog výstavy na státním zámku Konopiště v létě 2022. Vlastnická označení v knihách vystavená na této výstavě tvořila jen úzký výřez toho, co lze ve šlechtických knihovnách najít, pohříchu omezený výstavními možnostmi konopištěského zámku a podmínkami výzkumného projektu.² Neméně zajímavá byla výstava knižních proveniencí *V nejhlubší úctě*³ (v rámci téhož projektu) mapující rukopisné dedikace knižních autorů na státním zámku Kozel v létě 2021. Zájem o grafická tištěná exlibris a supralibros i dedikace významných osobností světa literatury, politiky a diplomacie tedy odkazujeme na už vydané publikace. V následujícím příspěvku se autorka zaměřila na rukopisné přípisky osobní povahy. Byly do knih vpisovány nejen jako strohé vlastnické označení majitele. Jako dedikace mezi příbuznými prozrazují velmi osobní příběhy. Někdy bolestné, jindy romantické, někdy srdečné, jindy až kuriózní.

Rukopisná exlibris jsou nejrychlejším a nejlevnějším způsobem vlastnického označení knih. Ručně si knihy mnohdy označovali majitelé, jejichž jediným vlastnictvím byla právě kniha. Tisk grafického exlibris či supralibros na vazbě by pro ně byl zbytečně nákladný. Ručně se vpisovali do knih také příslušníci řeholních společností, jejichž vlastnictvím kniha oficiálně nebyla, neboť vše bylo společným majetkem kláštera nebo koleje. Rukopisné provenienční přípisky jsou často jedinou spojnici k vlastníkovi, který by jinak zůstal dějinami zcela zapomenut. Jejich podoba a jazyk se měnily s komunikačním jazykem vzdělaných čtenářů.

Nejstarší rukopisné přípisky jsou, samozřejmě, v latině. V 19. století, kdy latina přestala být výhradním jazykem vzdělanců a kdy už univerzity vyučovaly v národních jazycích, se stalo zvykem, že podobu jména určoval jazyk tištěné knihy. Díky drobným přípiskům „ex libris“, „ad usum...“, „OP“, „OFM“, „lieut“, „Med. d.“ a dalším můžeme zjistit jejich stav a povolání a s trochou štěstí i příslušnost ke konkrétnímu místu. Tak máme v učebnici rétoriky od francouzského jezuita Gabriela Françoise Le Jay⁴ vlastnický přípisek „Ad usum Joachimi a S. Anna Schol. Piar. A[nn]o 1769“ doplněný přípiskem (stejnou rukou): „Illustrissimo D[omi]no Comiti Joanni Nep. Mittrowsky dono dedit“. [1] Kromě skutečnosti, že uživatel Jáchym od svaté Anny byl členem piaristické koleje u sv. Anny v Benešově u Prahy, nám kniha sděluje i svou miniaturní historii. Jejím následným majitelem byl hrabě Jan Nepomuk Mitrovský z Nemyše,⁵ významný moravský přírodovědec z Dolní Rožínky, kterému Jáchym učebnici rétoriky r. 1769 věnoval.

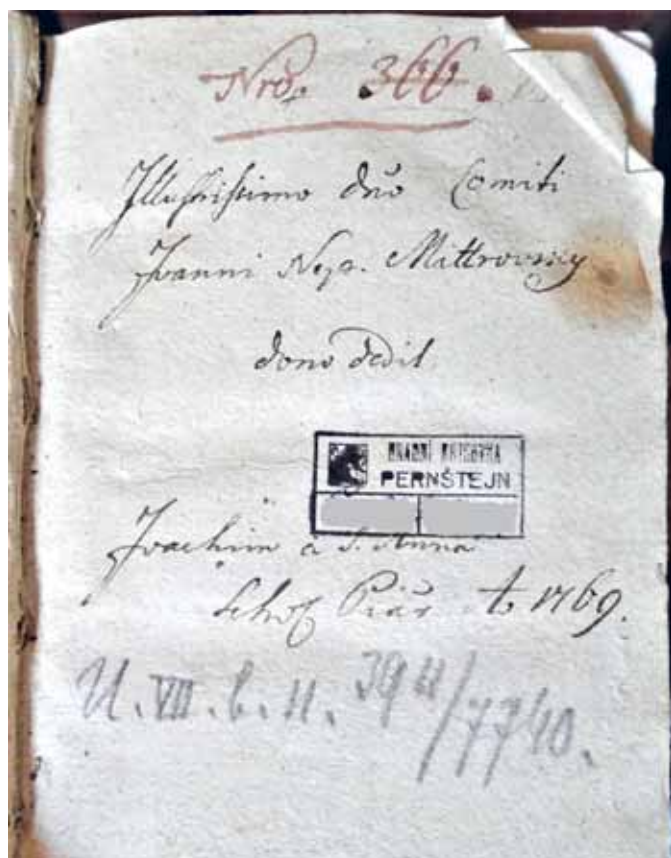
¹ *Krásá šlechtických exlibris a supralibros: katalog výstavy: Státní zámek Konopiště 25. 7. – 25. 9. 2022*. Vydání první. České Budějovice: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, 2022. 79 s.

² Výstava i knižní publikace vznikla v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity (NAKI) v projektu *Virtuální rekonstrukce rozptýlených provenienčně bohemikálních knižních celků v tuzemských i zahraničních knihovnách*.

³ CÍSAŘOVÁ SMÍTKOVÁ, Alena et al. *V nejhlubší úctě: katalog výstavy: Státní zámek Kozel 1. 6. – 3. 2021*. Vydání první. České Budějovice: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, 2021. 61 s.

⁴ LE JAY, Gabriel François. *Bibliotheca rhetorum*. Ingolstadii: Crätz, 1749. Státní hrad Pernštejn, ZK PE 01474.

⁵ Jan Nepomuk Mitrovský z Nemyše (1757 – 1799), majitel hradu Pernštejna.

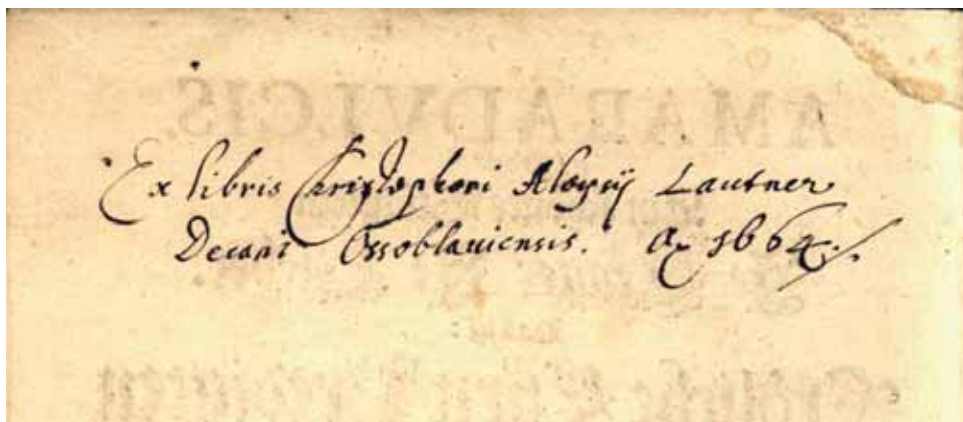
Obr. 1. Jáchym od svaté Anny (činný 1769)

Mezi známé osobnosti, jejichž příspěvek najdeme v knihovnách (a rozšíříme si představu, jak výrazně byla jejich knihovna rozptýlená), patří šumperský děkan Kryštof Alois Lautner,⁶ známá oběť severomoravských čarodějnických procesů. Byl nadprůměrně vzdělaný, v místě svého působení oblíbený a jeho knihovna poměrně bohatá.⁷ Lautner si do knih zapisoval rukopisnou poznámku o vlastnictví knihy doplněnou

⁶ Kryštof Alois Lautner (1622 – 1685), katolický duchovní, děkan v Osoblaze a Šumperku, oběť severomoravských čarodějnických procesů.

⁷ Údaje o počtu svazků se u jednotlivých autorů zabývajících se Lautnerovou osobností liší, bezpečně však víme, že číslo převyšovalo 300 v době, kdy knihovna běžného duchovního čítala něco nad 50 svazků. Eliáš Isidor Schmidt, sekretář olomouckého biskupa Karla Lichtenstein-Castelcorna a člen soudního tribunálu, vyhotovil po Lautnerově smrti několik seznamů knih šumperské fary, z nichž jeden obsahoval knihy, které měly zůstat Lautnerovu nástupci Johannu Georgu Wagnerovi, a druhý knihy, které měly připadnout olomouckému biskupovi. Na faru mělo přijít 227 svazků, do Olomouce 137. Přítomností Lautnerových knih v knihovně kroměřížského zámku (= knihovně olomouckých arcibiskupů) se zabýval v r. 2013 Miroslav Myšák, který na základě ne zcela přesných Schmidtových seznamů dohledal asi 80 Lautnerových knih, přičemž pouze devět z nich obsahovalo poznámku o Lautnerově vlastnictví.

rokem akvizice. Ve vizovické zámecké knihovně byla nalezena jedna z Lautnerových knih, sbírka kázání vídeňského kazatele Florentia Schillinga.⁸ Lautner ji získal v době svého pobytu v Osoblaze, jak dokládá poznámka jeho vlastnického přípisu: „*Ex libris Christophori Aloysij Lautner, Decani Ossoblaniensis 1664*“.^[2]

Obr. 2. Kryštof Antonín Lautner (1622 – 1685)

Některé osobnosti církevního života objevujeme prostřednictvím jimi vlastněných knih v hlubinách dosud neznámé historie. Jejich knihovny jsou natolik nevýznamné nebo rozptýlené, že se jimi dosud nikdo nezabýval. Sem patří např. vlasatický farář Josef Šumpík,⁹ líšeňský farář Ignác František Gütting,¹⁰ tovačovský farář Vavřinec Gintar¹¹ nebo bývalý mnich zrušeného žďárského cisterciáckého kláštera Hermann Antonín Melhardt.¹² [3] Srovnáním provenienčních přípisů s církevními zápisy můžeme zjistit jejich osobní data a místa působení, nejčastěji v katalogu kléru příslušné diecéze.¹³

⁸ SCHILLING, Florentius. *Amaradvlcis. Oder Ein schönes Blümlein Je Lenger Je Lieber : Das ist: Fröhliche Ehrn-Predigten Von Dem Leben, vnd Thaten etlicher Heiligen. Wie auch Traurige Besingnuß-Predigten über vnterschiedliche Todts verblichene hohe Adels-Personen. Welche In S. Michaelis Pfarr- vnd andern Kirchen gehalten hat.* Wien: bey Mattheo Rickhes, 1657. Florentius Schilling (1602 – 1670) byl lékař a kazatel alsaského původu působící u sv. Michala ve Vídni. Státní zámek Vizovice, ZK VI 00164.

⁹ Josef Šumpík (1769 – 1844), původem z Ivančic, farář ve Vlasaticích.

¹⁰ Ignác František Gütting (ca 1671 – 1723), farář v Líšni (dnes součást Brna).

¹¹ Vavřinec Gintar (1767 – 1849), nejdříve kaplan v Troubkách, posléze farář ve Střílkách a Tovačově.

¹² Hermann Melhardt (1746 – 1810), člen cisterciáckého řádu ve Žďaru nad Sázavou, po zrušení kláštera Josefem II. kaplanem v Bobrově, poté farář v Radešínské Svatce.

¹³ *Catalogus venerabilis cleri archidioecesis olomucensis*, příslušný ročník pro starší období, nebo *Personalstand der Secular- und Regular-Geistlichkeit der Brünnner Diocese in Mähren* pro 19. století.

Obr. 3. Hermann Antonín Melhardt (1746 – 1810)

Knihy ze (zrušených?) klášterů

Knihy ze zrušených klášterů se často dostávaly ke šlechtickým majitelům. Aukce takových knih byla příležitostí pořídit si tituly, které na trhu knižních novinek už nebyly dostupné. Jména původních uživatelů doplňují drobné přípisky odkazující na řádové společenství. Františkáni, dominikáni, minorité, piaristé se objevují jako častí uživatelé. Uživatelský příspěvek působí poněkud suše, neznáme-li konkrétní příběh za ním.

Pro usu P. Norberti Handlovics : Franciscani 1777.¹⁴ Ad usum Monasterij S. Lamberti /?/.¹⁵ “Ad usum Petri Cucinotti 1782“.¹⁶ Ad usum Ftris Simonis Pitteli, Minimi.¹⁷ Ad Usum F’ris Emerici Langenwalter Ord. Predicat. 1753.¹⁸ Ad usum Josephi Antonii Ferrari, Min. Con.¹⁹ Ad usum F. Josephi Antonii Ferrari, M.-C.²⁰ Ad Usum F. Josephi Antonii Ferrari Min. Con.²¹

¹⁴ REIFFENSTUEL, Anaklet. *Theologia Moralis*. Bassani, sed prostant Venetiis: apud Remondini, 1773. Státní zámek Lednice, ZK LE 04144.

¹⁵ AUGUSTINUS AURELIUS. *Omnium operum*. Basileae: ex officina Io. Frobenii, 1528. Státní zámek Hradec nad Moravicí, ZK HM IV 00117_09.

¹⁶ PTOLEMAIOS, Klaudios. *Centum Ptolemaei sententiae*. Venetii: in aedibus Aldi et Andreae Soceri, 1519. Státní zámek Hradec nad Moravicí, ZK HM IV 00086_02.

¹⁷ BALBÍN, Bohuslav. *Diva Turzanensis*. Olomutii: Typis Viti Henrici Etteli, 1658. (ZK LS 02641) Státní zámek Lysice, ZK LS 02641.

¹⁸ VALERIANO, Pierio. *Hieroglyphica, sive de sacris Aegyptiorum aliarumque gentium literis commentarii*. Köln: Hieratus, 1614. Státní hrad Pernštejn, ZK PE 02569.

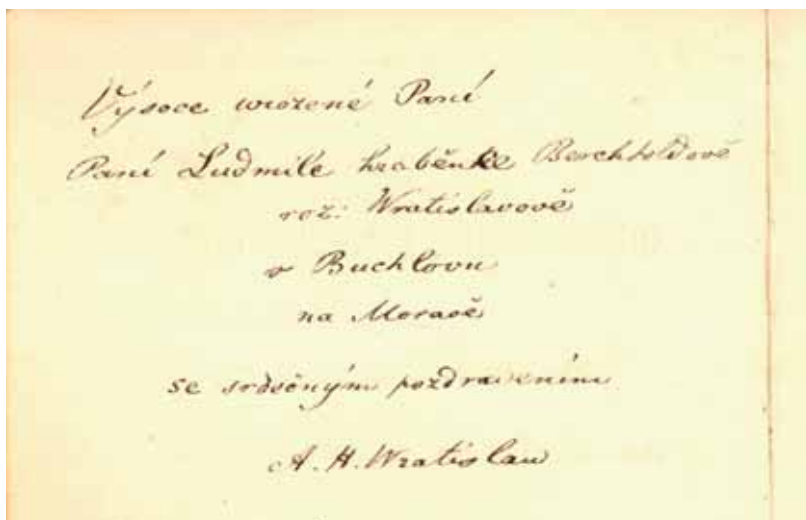
¹⁹ DESCARTES, René. *Principia philosophiae*. Amstelodami: apud Danielem Elzevirios, 1664. Státní zámek Rájec nad Svitavou, ZK RA 07886.

²⁰ DESCARTES, René. *Geometria*. Amstelodami: apud Ludovicum & Danielem Elzevirios, 1659. Státní zámek Rájec nad Svitavou, ZK RA 07885.

²¹ DESCARTES, René. *Epistolae*. Amstelodami: apud Danielem Elzevirium, 1668. Státní zámek Rájec nad Svitavou, ZK RA 07884.

Rukopisná věnování s příběhem

Pozoruhodné rukopisné věnování nacházíme v hradní knihovně na Buchlově ve dvou knihách věnovaných hraběnce Ludmile Berchtoldové, rozené Wratislavové (1808 – 1869). Dedikátorem byl Albert Henry Wratislaw (1822 – 1892), potomek českých šlechtických emigrantů v Anglii. Jeho praděd Maxmilián Wratislav z Mitrovic (1735 – 1796) opustil české země kolem r. 1770 a usadil se v anglickém městečku Rugby, které dalo jméno oblíbenému sportu. Albert Henry zůstal doživotně srdcem spojený s českým původem a věnoval se české literatuře. Svou literární činností šířil v Anglii povědomí o české historii a kultuře. Zprostředkoval anglickému prostředí některé momenty českých dějin podle Františka Palackého a Václava Vladivoje Tomka a českou lidovou slovesnost podle Karla Jaromíra Erbena. Na své studijní cestě v roce 1849 navštívil Prahu a studoval, nebo spíš oživoval si češtinu. V Praze byl hostem u svých vzdálených příbuzných, které posléze navštívil i na Buchlově, jak dokládá jeho korespondence dochovaná v rodinném archivu Berchtoldů.²²

Obr. 4. Albert Henry Wratislaw (1822 – 1892)

V roce 1849 vydal v Londýně Lyru Čecho-Slovanskou (*Lyra Czecho Slovanska, or Bohemian poems, ancient and modern, translated from the original Slavonic, with an introductory essay*)²³ a v roce 1852 *The Queen's Court Manuscript, with other ancient Bohemian Poems in*

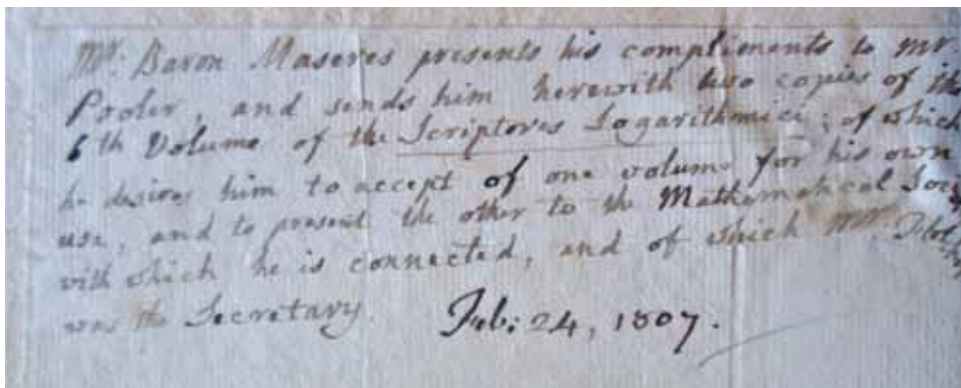
²² V Moravském zemském archivu se dochovaly dva dopisy A. H. Wratislava; jeden z 23. 7. 1851 adresovaný Ludmile Berchtoldové rozené Wratislavové (MZA, G 138, inv. č. 377, karton 95) a jeden z 21. 8. 1851 adresovaný Bedřichu Všemírovi (MZA, Rodinný archiv Berchtoldů G 138, inv. č. 286, karton 49, fol. 266-267).

²³ *Lyra Czecho-slovanská: Bohemian poems: ancient and modern*. London: John W. Parker, 1849./ translated from the original Slavonic, with an introductory essay by A.H. Wratislaw. London: John W. Parker, 1849. (Státní zámek Buchlovice, ZK BC 00530) Text věnování: „*Wysoce urozené Paní Paní Hraběnce Ludmile Berchtoldové z Buchlova a Buchlowice na památku A. H. Wratislaw.*“

1852, anglický překlad Rukopisu Královédvorského z češtiny.²⁴ Výtisky obou překladů věnoval Ludmile Berchtoldové, rozené Wratislavové. U obou je věnování v češtině. [4]

Zajímavý soubor knih z oboru matematiky přelomu 18. a 19. století najdeme v rájecké zámecké knihovně. Jde o matematické úsilí anglického právníka a matematika francouzského původu jménem Francis Maseres (1731 – 1824). Tento právník, jehož předkové po vydání *Nantského ediktu* (1685) jako francouzští hugenoti opustili Francii, je v matematice hodnocen jako velmi konzervativní a neúspěšný. Byl nicméně štedrým mecenášem četných matematických publikací své doby. Vlastní šestisvazkové dílo *Scriptores logarithmici*²⁵ vydané v rozmezí šestnácti let (1791 – 1807) opatřil pečlivým věnováním pro Richarda Pootera z Holmesdale,²⁶ vždy v uctivém znění: „Mr. Baron Maseres presents his compliments to M. Pooter and sends him herewith two copies of the 1st (...2nd, 3rd...) volume of the *Scriptores logarithmici*, of which he desires him to keep one for his own use and to present the other to the Mathematical Society, of which Mr. Fletcher is the Secretary“, vždy s přesným datem věnování daného roku. [5]

Z majetku Richarda Pootera pak šestisvazkový soubor přešel do knihovny rodu Salm-Reifferscheidtů.

Obr. 5. Francis Maseres (1731 – 1824)

Rodinné příběhy

Přípisky v některých knihách prozrazují miniaturní rodinné příběhy. V různých vydáních *Bible* či modlitebních knihách se zapisovaly příležitostné rodinné události: připomínky rodinných slavností (narozneniny, sv. přijímání, biřmování) a památka na rodinné příslušníky, nejčastěji při úmrtí. Ale nejen ve zbožném čtení; i v poezii, próze

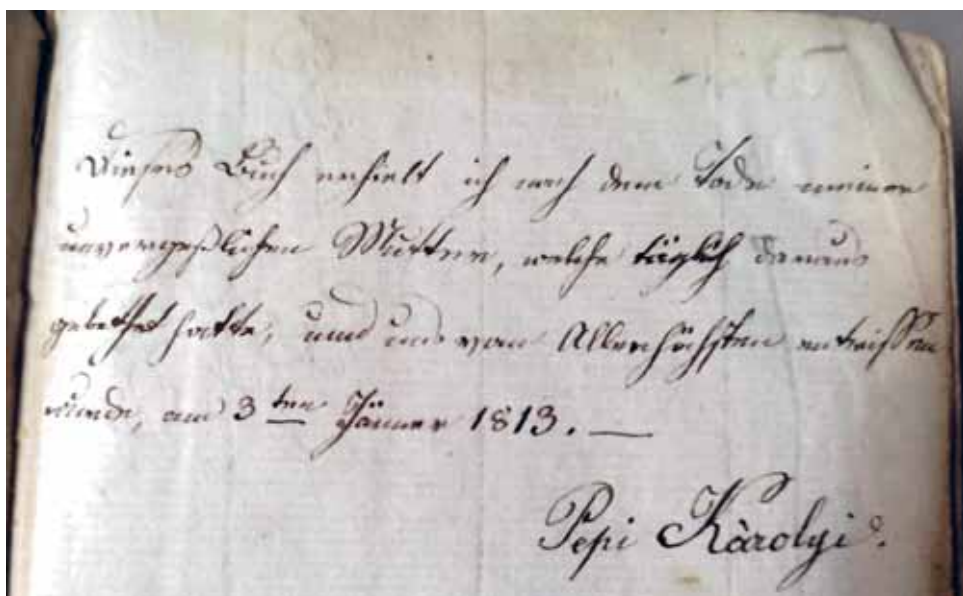
²⁴ *The Queen's Court Manuscript* : with other ancient Bohemian Poems / translated from the original Slavonic into English verse by A. H. Wratislaw. Cambridge: John Deighton, 1852. Podle SKC byl rukopis vydán současně v Praze Václavem Hankou. (Státní hrad Buchlov, ZK BU 00526) Text věnování: „Vysoce urozené Paní Paní Ludmile Berchtoldové roz. Wratislavové v Buchlovu na Moravě se srdečným pozdravením A. H. Wratislav.“

²⁵ MASERES, Francis: *Scriptores logarithmici, or, A collection of several curious tracts on the nature and construction of logarithms*. London: Davis, 1791 – 1807. Státní zámek Rájec nad Svitavou: ZK RA 10556; ZK RA 30017; ZK RA 10557; ZK RA 10558; ZK RA 10559; ZK RA 10560.

²⁶ K osobě Richarda Pootera ani Mr. Fletchera se autorce nepodařilo zjistit nic bližšího.

a pohádkových knížkách nacházíme rodinné zápisky. Smrt byla neúprosná a navštěvovala v dětském věku i rodiny nejbohatších.

V jedné modlitební knize v Buchlovicích najdeme přípisek: „Dieses Buch erhielt ich nach dem Tode meiner unvergesslichen Mutter, welche täglich daraus gebethet hatte, und aus vom Allerhöchsten entrissen wurde am 3. Jänner 1813. Pepi Károlyi.“²⁷[6] Přípisek si zapsala Josefa Károlyi provdaná Trauttmansdorff-Weinsberg²⁸ a odkazuje na její matku hraběnkou Erzsébet Károlyi,²⁹ kterou Josefa ztratila ve svých devíti letech. Po ní zdědila modlitební knihu zase její dcera Josefína, provdaná Berchtoldová,³⁰ a tak se rodinná památka dostala do knihovny Berchtoldů.

Obr. 6. Josefa Károlyi (1803 – 1863)

V kancionálku na Buchlově³¹ s vlastnickým označením Ludmily Berchtoldové (Comtesse Berchtold) najdeme vzpomínku na její předčasně zesnulou čtrnáctiletou sestru Terezii. Přípisek zapsala do kancionálu jejich matka Antonie Wratislavová³² a kancionál věnovala starší dceři provdané později za majitele Buchlova. Na předsádce je přípisek: „Die Frommen erwählet Gott. Lasst um Reschen die schon Seelige uns nicht mehr trauern! Dich zärtlich liebende Mutter Antonia Wratislaw. Jannowitz 5. May 1825. Rein und unbefleckt

²⁷ Přípisek v modlitební knize: SEIBT, Karl Heinrich: *Katholisches Lehr- und Gebethbuch*. Prag: Normalschul-Buchdruckerey, 1784.

²⁸ Josefa Trauttmansdorff-Weinsberg (1803 – 1863), rozená Károlyi.

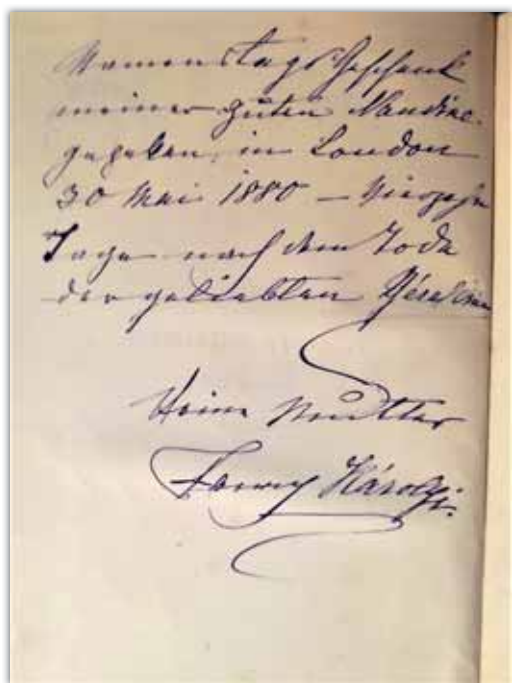
²⁹ Elisabeth Károlyi (1769 – 1813), rozená Waldstein-Wartenberg.

³⁰ Josefína Berchtoldová (1835 – 1894), rozená Trauttmansdorff-Weinsberg.

³¹ *Katholische Andachtslieder für das ganze Kirchenjahr*. Prag, Buchler, 1819.

³² Antonia Wratislavová, rozená Sterndahlová (1782 – 1851).

wie des S. Reschens Seele bewahr als Schutzgeist Sie um eure Herzen. Bittet Euch mit Zärtlichkeit an den Geschwisterband – so Sie im Himmel auch noch hält : Zu Gott und ??? ja die Sünden.“ Přípisek velmi pravděpodobně odkazuje na dobu Tereziina úmrtí (5. května 1825).³³ Místní název Jannowitz označuje Vrchotovy Janovice, které byly v letech 1807 – 1879 v majetku Wratislavů. Podivuhodně podobný příběh najdeme o několik generací později. V povídkách Waltera Scotta čteme přípisek: „*Namenstags-Geschenk meiner guten Nandine gegeben in London 30. Mai 1880 – vierzehn Tage nach dem Tode der geliebten Geraldine. Deine Mutter Fanny Károlyi.*“³⁴[7] Oblíbenou knihu své zesnulé dcery Geraldiny³⁵ věnovala Františka Károlyi starší dceři Ferdinandě³⁶ později provdané Berchtoldové. Geraldina zemřela dva dny před desátými narozeninami.

Obr. 7. Františka Károlyi (1842 – 1927)

³³ Terezie Wratislavová (1811 – 1825?) z českého rodu Wratislavů, zemřela v dětském věku. Autorce se, bohužel, nepodařilo potvrdit rok 1825 jako rok Tereziina úmrtí. Constantnin Wurzbach, autor biografického slovníku významných osobností Rakouska (Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, díl 58. Wien: Hof- und Staatsdruckerei, 1889) v genealogické tabulce mezi stranou 152 a 153 uvádí Tereziin rok narození, rok úmrtí však neuvádí.

³⁴ Přípisek v knize: SCOTT, Walter. *The Tales of the Grandfather*. Edinburgh: Adam a. Charles Black, 1872.

³⁵ Geraldine Károlyi (1870 – 1880), dcera Františky Károlyi rozené Erdödy de Monyorókerék et Monoszló (1842 – 1927) a Aloise Károlyiho (1825 – 1889). Genealogie rodu Károlyi uvádí u Geraldiny jako rok úmrtí 1879. Podle přípisu v rodinné památce by to mělo být o rok později. Genealogie rodu Károlyi [online]. [cit. 2022-07-10]. Dostupné z: <http://w.genealogy.euweb.cz/hung/karolyi2.html>

³⁶ Ferdinandine (Nandine) Johanna Károlyi (1868 – 1955), provdaná za Leopolda Berchtolda (1863 – 1942).

A ještě jedna vzpomínka na předčasnou dětskou smrt, opět v Buchlovicích: V dětské knížce *Zehn Erzählungen für Kinder*³⁷ je přípisek: „*Meinem lieben Belitsy zum Weihnachtsfeste 1903. St. Petersburg 24. Decemb. 1903. 6. Jänner 1904. Papa.*“ [8] Věnování patří Adalbertovi,³⁸ prostřednímu synu Leopolda Berchtolda, jemuž lékaři diagnostikovali obrnu. V jedenácti letech na ni zemřel.

Meinem lieben
Belitsy zum Weih-
achtsfeste 1903.
St. Petersburg, 24. Decemb. 1903.
6. Jänner 1904
Papa

Obr. 8. Adalbert (Belitsy) Berchtold, 1895 – 1906

Romantické příběhy s otazníkem

Optimističtější rodinnou historii nám ukazuje knižní dědictví mladých Salm-Reifferscheidtů v Rájci nad Svitavou. V epické básni *Cäcilie* německého romantického básníka Ernsta Schulze³⁹ najdeme přípisek Hugo Karla Eduarda⁴⁰ sedmnáctiletému vnukovi Hugo Leopoldovi:⁴¹ „*Mein lieber theuer Hugo! Es sind nun sechzig Jahre, als ich damals in dem Alter, welches auch Du erreicht hast, von meiner Mutter dieses Buch erhielt. Mit Freuden*

³⁷ SCHMID, Christoph. *Zehn Erzählungen für Kinder*. Stuttgart: Effenberger, 1895.

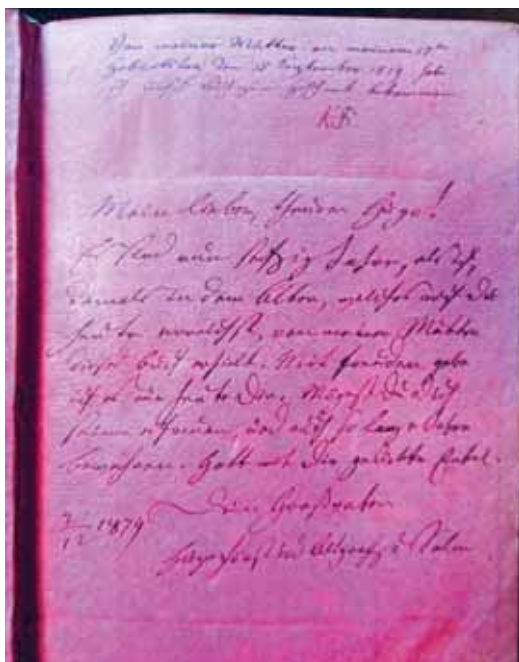
³⁸ Adalbert (Béla) Berchtold (1895 – 1906), syn Leopolda Berchtolda (1863 – 1942) a Ferdinandy Károlyi (1868 – 1955).

³⁹ Ernst Schulze (1789 – 1817), německý romantický básník.

⁴⁰ Salm-Reifferscheidt, Hugo Karel Eduard (1803 – 1888), majitel Rájce nad Svitavou, druhý titulární kníže z rodu Salm-Reifferscheidt-Raitz.

⁴¹ Salm-Reifferscheidt, Hugo Leopold (1863 – 1903), majitel Rájce nad Svitavou, čtvrtý titulární kníže z rodu Salm-Reifferscheidt-Raitz.

gebe ich es nun heute Dir. Mögest Du Dich seiner erfreuen und auch so lange Jahre bewahren. Gott mit dir, geliebter Enkel. 2. 12. 1879. Dein Grossvater Hugo Fürst und Altgraf zu Salm“ Starší přípisek na stejné předsádce oznamuje: „Von meiner Mutter an meinem 17ten Geburtstag den 15. September 1819 habe ich dieses Buch Geschenk bekommen. KHS.“⁴²[9]

Obr. 9. Hugo Karel Eduard Salm-Reifferscheidt (1803 – 1888)

Sedmnáctka byla pro majitele knihy magické číslo. Romantický autor *Cecilie* se ve svých sedmnácti letech zamiloval do čtrnáctileté Cecilie Tychsenové, dcery teologa a orientalisty Thomase Christiana Tychseny,⁴³ a učinil ji svou básnickou múzou. Cecilie zemřela v mladém věku (nedožité) osmnácti let.⁴⁴ Hugo Karel Eduard dostal knižně vydanou báseň *Cäcilia* v sedmnácti letech darem od své matky⁴⁵ a věnoval ji svému vnukovi

⁴² Jediné, co nesouhlasí, je datum narození vyplývající ze záznamu. Podle primárního historického pramene, jímž je matrika brněnského předměstí na Křenové, se totiž Hugo Karel Eduard prokazatelně narodil o rok dříve. Stejně i Hugo Leopold, narozený v r. 1863, nebyl v roce 1879 sedmnáctiletý, nýbrž šestnáctiletý. Lze to ovšem vysvětlit tak, že už počínající rok života se počítal jako celý. O autorovi ostatně jeho životopisec uvádí, že zemřel v 29 letech, přičemž Ernst Schulze dosáhl věku 28 let a tří měsíců. Text věnování: „Můj milý drahý Hugo! Dnes je to šedesát let, co jsem od své matky dostal tuto knihu ve věku, k němuž jsi dospěl i Ty. S radostí Ti ji předávám. Kéž se s ní rád těšíš a uchováš ji dlouhá léta. Bůh s Tebou, milovaný vnuku. 2. 12. 1879. Tvůj dědeček Hugo, kníže a starohrabě Salm.“

⁴³ Thomas Christian Tychsen (1758 – 1834), německý orientalista a profesor teologie na univerzitě v Göttingen.

⁴⁴ Viz předmluva k epické básni *Cäcilie* z r. 1819, s. XII.

⁴⁵ Matkou Hugo Karla Eduarda byla Marie Josefa rozená McCaffry of Keanmore (1776 – 1836), jejíž otec byl šlechtic skotského původu, její matka však pocházela z rakouského rodu Blümegenů, jimž patřil nedaleký zámek v Letovicích.

Hugo Leopoldovi k 17. narozeninám. Měla snad nejstarší majitelka knihy Marie Josefa McCaffry také svou sedmnáctiletou lásku?

Kuriozity

Některé knihy jsou kuriózní příběhem svých autorů. V zámecké knihovně v Rájci najdeme knihu *Lays of the deer forest z roku 1848*.⁴⁶ Jako autoři jsou na titulním listu uvedeni John Sobieski a Charles Edward Stuart. Rájecká kniha nese na předsádce přípisek: „*A gift from John Sobieski Stuart Count of Albany to me Hugo prince de Salm. Jule 1848.*“ Autory jsou ve skutečnosti dva angličtí dobrodruzi jménem John Carter Allen (1795 – 1872) a Charles Manning Allen (1802 – 1880), kteří využili romantické touhy některých obyvatel Skotska po návratu stuartovské dynastie a vytvořili kolem sebe legendu o královském původu svého otce Thomase Allena (1767 – 1852), jenž měl sahat od Charlese Edwarda Stuarta (1720 – 1788), pretendenta anglického trůnu, přes Marii Klementynu Sobieskou (1702 – 1735) až ke stuartovskému králi Jakubu II. (1633 – 1701), sesazenému roku 1688. Thomas Allen se měl podle jejich legendy narodit jako legitimní syn Charlese Edwarda Stuarta, ze strachu z atentátu měl být přepraven do Anglie lodí, jíž velel jejich děd John Carter Allen (1725 – 1800) a jím posléze adoptován. Oba bratři se pohybovali ve vyšší společnosti a žili ze své báječné legendy až do roku 1848, kdy přišli o dosavadní podporovatele a jejich důvěryhodnost značně utrpěla. Uchýlili se tedy do ústraní do Prahy, kde se John Carter Allen (alias John Sobieski Stuart) mohl setkat s knížetem Salm-Reifferscheidtem⁴⁷ a věnovat mu svou knihu při vyprávění fantastických rodinných historek.⁴⁸ Zda jim obdarovaný věřil, se už nedozvíme.

Neprovenienční přípisky

Také jsou nedílnou součástí knih a prozrazují něco o svých majitelích. Knihy občas posloužily jako poznámkový blok, záložka nebo učebnicový tahák. Na předsádkách knih můžeme najít recepty na výrobu léčiv, lidový recept na léčbu cholery v době epidemie, kuchařské recepty, návod na výrobu inkoustu, odkazy na recenze dané knihy v časopisech a novinách, nákupní seznam u obchodníka včetně cen za jednotlivé položky, poznámky k historickým událostem a výpisky z učebnic. Časté bývají poznámky o ceně, za níž byla kniha u knihkupců pořízena.

Na předsádce knihy *Neuer Mährischer Postillon*⁴⁹ v Rájci nad Svitavou: účet na doplňky k cestovnímu kočáru v ceně 540 (zlatých?) z 5. května 1841. Podepsán Wilhelm Preis, Wagenfabrikant.

⁴⁶ Sobieski, John – Stuart, Charles Edward: *Lays of the deer forest*. Edinburgh and London: Blackwood, 1848.

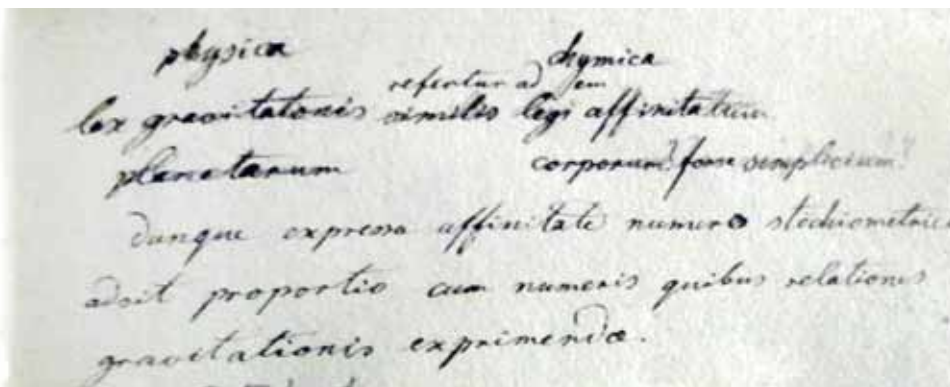
⁴⁷ Pravděpodobně jde o titulárního knížete Hugo Karla Eduarda (1803 – 1888), ačkoliv by to mohl být i jeho šestnáctiletý syn Hugo Karel (1832 – 1890).

⁴⁸ Příběh obou bratrů je převzat z anglické Wikipedie. Sobieski Stuarts [online]. [cit. 2022-07-11]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Sobieski_Stuarts.

⁴⁹ *Neuer Mährischer Postillon, oder, neuer mährisch-schlesischer Stadt- und Landmanns-Kalender auf das Jahr nach Christi Geburt* 1841. Brünn: Rudolf Rohrer, 1841.

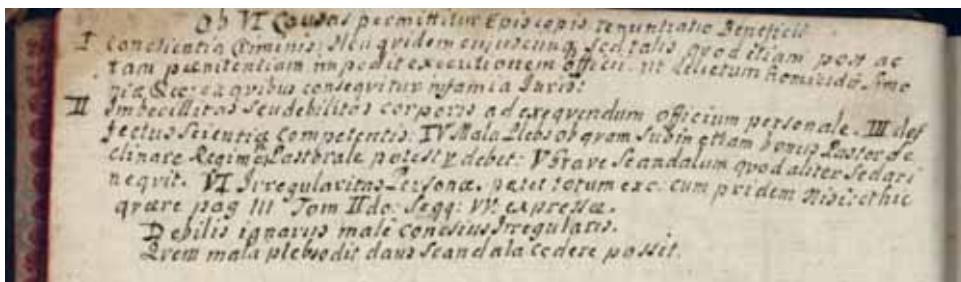
V časopise *Mährischer Wanderer* z roku 1809⁵⁰ v téže knihovně: „*In diesem Jahr waren die Franzosen in Mähren.*“

V učebnici diferenciálního počtu z roku 1827: „*Physica-chymica lex gravitat(i)onis similis legi affinitatum planetarum corporum simplicium dunque expressa affinitate numero stochiometrico adsit proportio cum numeris quibus relationes gravitationis exprimendae.*“ („Fyzikálně-chemický zákon gravitace se podobá zákonu afinity jednoduchých planetárních těles, protože při vyjádření afinity stechiometrickým číslem existuje poměr k číslům vyjadřujícím gravitační vztahy.“⁵¹) [10]

Obr. 10. Fyzikálně-chemický zákon gravitace

Výpisek z učebnice morální teologie z roku 1773⁵²: „*pisatel řeší důvody pro rezignaci biskupa v diecézi nebo důvody pro jeho odvolání z úřadu.*“ [11] Pisatelem je zřejmě františkán Norbert Handlovič, jehož exlibris najdeme na titulním listu.

Obr. 11. Výpisek z učebnice morální teologie

⁵⁰ *Mährischer Wanderer, oder ganz neu entworfener National-Kalender Mährens; auf das gemeine Jahr 1809. Für das Bedürfniss unsers Vaterlandes als ein Versuch der Verbesserung des mährisch-schlesischen Kalenderwesens.* Brünn: Trassler, 1809.

⁵¹ Moth, Franz Xaver. *Theorie der Differenzial-Rechnung.* Prag: Kronberger, 1827, s přípisem: „*Physica-chymica lex gravitat(i)onis similis legi affinitatum planetarum corporum simplicium dunque expressa affinitate numero stochiometrico adsit proportio cum numeris quibus relationes gravitationis exprimendae.*“

⁵² Reiffenstuel, Anaklet. *Theologia moralis.* Bassani: apud Remondini, 1773.

Válečný pokřik azbukou: „Смерть немецким захватчиком!“⁵³

Interakce čtenáře s autorem: V rájecké knize o pěstování lanžů najdeme nesouhlas čtenáře, pravděpodobně Hugo Františka Salm-Reifferscheida,⁵⁴ s tvrzením autora ohledně velikosti výpěstků: „Wo Waldblösen sind, nur mit wenigem Gestrippe, unter einer Eiche, Buche, Weißdorn, selbst unter einem Obstbaum, oder mit nicht dichtem Stangenholz bewachsen, gedeihen sie und erlangen zuweilen ein Gewicht von 1 bis 1 ein halb Pfund.“⁵⁵ Na to znalý čtenář odpovídá: „Dies ist sehr übertrieben, so ein Trüffel sah ich noch nicht, und lebe schon 75 Jahre!“⁵⁶

Dětské kresby i se slovním popisem; bývají poměrně častým „námětem“ neprovenienčních přípisů v nudných školních hodinách. V zámecké knihovně Vizovice kresba dámského poprsí s anglickým textem: „This is Caroline. Is she not very beautiful? O yes, yes, yes, yes, yes!!!“⁵⁷ O původu krásné dámy si čtenář udělá úsudek sám. [12]

Obr. 12. Dětská kresba

Knihovnické poznámky bývají poměrně častým zápisem na předsádkách či přideštích knih. Kromě běžných poznámek typu „dva díly v jednom svazku“ nebo „tři svazky té-

⁵³ Dahn, Felix. *Ein Kampf um Rom*. Leipzig: Brietkopf und Härtel, 1876. (Smert' německim zachvatčikom!) Státní zámek Milotice, ZK MI 00143.

⁵⁴ Starohrabě Hugo František Salm-Reifferscheidt (1776 – 1836), majitel panství Rájec nad Svitavou.

⁵⁵ Bornholz, Alexander. *Der Trüffelbau, oder, Die Anweisung die schwarzen und weißen Trüffeln in Waldungen, Lustgebüsch und Gärten durch Kunst zu ziehen und große Anlagen dazu zu machen*. Quedlinburg und Leipzig: Gottfried Basse, 1825, s. 16. „Daři se jim tam, kde jsou lesní stromy jen s malým množstvím křovin, pod dubem, bukem, hlohem, ba ovocným stromem nebo v husté tyčovíně a někdy dosahují váhy jedné až půl druhé libry.“

⁵⁶ „To je přehnané, takového lanýže jsem nikdy neviděl, a to je mi sedmapadesát!“ Státní zámek Rájec nad Svitavou, ZK RA 00668.

⁵⁷ Ahn, F. *A New practical and easy method of learning The German language*. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1861. Státní zámek Vizovice, ZK VI 02014.

hož titulu“ se tu setkáváme např. s rukopisným doplněním jména autora neuvedeného na titulním listu, ba i s následnou poznámkou o tom, že doplněné jméno autora je chybné.

V jedné z anonymně vydaných knih buchlovské hradní knihovny, na jejíž předsádce bylo původně knihovníkem doplněno jméno autora (Windisch),⁵⁸ ruka jiného knihovníka připsala poznámku: „*Windisch ist nicht der Verfasser dieses Werkes. Siehe die »Merkwürdigkeiten von Portugall«, erstes Stk, Frankfurt und Leipzig 1777, wo Windisch im Vorbericht eines Plagiats beschuldigt wird. Vom C. H. K.*“⁵⁹

A, skutečně, zalistujeme-li v titulu uvedeného autora (Christoph Heinrich Korn),⁶⁰ přečteme si v předmluvě následující prohlášení: „*Was die Denkwürdigkeiten von Hungarn betrifft, wo hat sich ein gewisser Herr Windisch, der Ratsherr in Pressburg sein soll, für den Verfasser derselben ausgegeben, er hat aber nichts dabey geleistet, als dass er den Titel verändert, meine eigne, ganz unveränderte Vorrede, ausser dass er die rühmliche Meldung der büschingischen Erdbeschreibung ausgelassen, mit den Anfangsbuchstaben seines Namens unterzeichnet, auch eine Note unterdrückt hat, welche den wahren Verfasser hätte zu erkennen geben können, weil ich mich in derselben auf meine türkische Merkwürdigkeiten bezogen hatte. Ich melde dies hier gelegentlich, um verschiedne Herren Recensenten, insonderheit diejenigen der in der allgemeinen deutschen Bibliothek, diese Schrift seines Beyfalls gewürdiget hat, aus dem Irrthume zu bringen.*“⁶¹ Kdo koho neprávem obvinil či okradl, z titulů nezjistíme, neboť domnělý pravý autor se spokojil s hrdou poznámkou, že plagiátor si nezaslouží nic než pohrdání.

Rukopisné provenienční přípisky v zámeckých knihovnách nám dávají nahlédnout do historie knižních exemplářů, do života majitelů knih, odkrývají mnohdy smutné příběhy šlechtických rodin, ale prozrazují i zajímavé a humorné historicky autorů, čtenářů a knihovníků. Nejsou snad příliš cenné pro zpracovatele bibliografických záznamů, pro něž jen zřídka přinesou něco převratného. Jsou zajímavé pro dějiny každodennosti, ukázkou vztahu čtenáře k oblíbené knize, dárce k obdarovanému, vzpomínkou na milou osobu a občas i ukázkou literární kritiky či knižního vkusu čtenáře.

⁵⁸ ZK BU 00280: *Politisch=geographisch= und historische Beschreibung des Königsreichs Hungarn*. Pressburg: Anton Löwen, 1772. Jméno autora neuvedeno. Knihovní katalogy velkých knihoven přebírají běžně jako autora Carla Gottlieba Windische (1725 – 1793).

⁵⁹ Windisch není autorem tohoto díla. Viz „*Merkwürdigkeiten von Portugall*“, erstes Stk, Frankfurt und Leipzig 1777“, kde je Windisch v předmluvě obviněn z plagiátu. C.H.K.

⁶⁰ Christoph Heinrich Korn (1726 – 1783), německý právník, historik a překladatel.

⁶¹ KORN, Christoph Heinrich. *Merkwürdigkeiten von Portugall, oder, Kurzgefasste Nachricht von der Beschaffenheit des Landes, dem Charakter der Einwohner, und den vielfältigen Staatsveränderungen dieses Königreichs mit einigen Anekdoten neuerer Zeiten*. Frankfurt und Leipzig: S.n., 1777, s. *3n. „*Pokud jde o Denkwürdigkeiten von Hungarn, za jejichž autora se prohlašoval jistý pan Windisch, radní v Bratislavě, neudělal nic víc, než že pozměnil titul, moji vlastní zcela nezměněnou předmluvu ... opatřil svými vlastními iniciály a také vynechal poznámku, podle níž by bylo možno poznat pravého autora, protože jsem se v ní odvolával na své turecké Pamětihodnosti. Občas na to upozorním, abych vyvedl z omylu různé pány recenzenty, zvláště ty, kteří tento spis poctili chválou v německé všeobecné knihovně.*“

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Pramene

MZA, G 138: Rodinný archiv Berchtoldů
Buchlov.

Catalogus venerabilis cleri almae dioecesis
Brunensis. Brunae: [s.n.], 1784 – 1833.

Personalstand der Secular- und Regular-Ge-
istlichkeit des Bisthums in Mähren. Brünn:
[s.n.], 1834 – 1868.

Literatura

ČÍSAŘOVÁ SMÍTKOVÁ, Alena et al. *V nej-
hlubší úctě: katalog výstavy: Státní zámek
Kozel 1. 6. – 31. 7. 2021*. Vydání první.
České Budějovice: Národní památkový
ústav, územní odborné pracoviště v Čes-
kých Budějovicích, 2021. 61 s.

HOLÍKOVÁ, Pavla. Knižní provenience mo-
ravských hradů a zámků. In: *Bibliotheca
Antiqua. Problematika historických a vzác-
ných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*.
Olomouc: Vědecká knihovna, Sdružení
knihoven České republiky, 2019, s. 7-15.

*Krásy šlechtických exlibris a supralibros: katalog
výstavy: Státní zámek Konopiště 25. 7. –
25. 9. 2022*. Vydání první. České Buděj-
ovice: Národní památkový ústav, územní
odborné pracoviště v Českých Budějovi-
cích, 2022. 79 s.

LIFKA, Bohumír, *Knihovny státních hradů
a zámků*. Praha: STN, 1954, 26 s.

LIFKA, Bohumír, Zámecké a palácové knihov-
ny v Čechách. Přehled historicko-topogra-
fický. In: *Český Bibliofil*. 6, 1934, s. 39-54.

MAŠEK, Petr et al. *Handbuch deutscher his-
torischer Buchbestände in Europa. Band 2,
Tschechische Republik: Schlossbibliotheken
unter der Verwaltung des Nationalmuseums
in Prag*. Hildesheim: Olms-Weidmann,
1997. 309 s.

MAŠEK, Petr. *Modrá krev: minulost a přítom-
nost 445 šlechtických rodů v Českých zemích*.
4. vyd. Praha: Mladá fronta, 2010. 326 s.

MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách,
na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do sou-
časnosti*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2008 – 2010.
2 sv.

MAŠEK, Petr a TURKOVÁ, Helga. *Zámec-
ké, hradní a palácové knihovny v Čechách,
na Moravě a ve Slezsku: k výstavě 50 let
oddělení zámeckých knihoven Knihovny
Národního muzea 1954 – 2004: Muzeum
knihy Žďár nad Sázavou květen – říjen 2004*.
Praha: Národní muzeum, 2004. [66] s.

ŠIMÁKOVÁ, Jitka, Petr MAŠEK, Helga
TURKOVÁ a Luboš ANTONÍN. Zámecké,
hradní a palácové knihovny v Čechách,
na Moravě a ve Slezsku. In: *Průvodce Kni-
hovny Národního muzea*. Praha: Národní
muzeum, 1999, 94 s.

*Vzdělaný čtenář: katalog výstavy: státní zámek
Kynžvart, 8.8. – 10.10.2020*. Vydání první.
České Budějovice: Národní památkový
ústav, územní odborné pracoviště v Čes-
kých Budějovicích, 2020. 79 s.

VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006. 1350 s.

WURZBACH, Constantin, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben*. Wien: Verlag der Universitäts-Buchdruckerei, 1856 – 1892, 60 sv.

PhDr. Pavla Holíková

Národní památkový ústav –
Územní památková správa Kroměříž,
Sněmovní náměstí 1, 76701 Kroměříž.
e-mail: holikova.pavla@npu.cz

Absolventka historie FF MU Brno, kurátorka sbírkových a mobiliárních fondů – zámeckých knihoven. Věnuje se dlouhodobě dějinám moravských šlechtických rodů. Knihovny šlechtických majitelů používá jako jeden z historických pramenů k těmto dějinám.

ZBOROVSKÝ FARÁR JOZEF REMBECKÝ A JEHO KNIŽNICA

Mariana ČENTÉŠOVÁ

Abstract

The article focuses on the personality and pastoral activities of Jozef Rembecký, parish priest and Šariš archdeacon in the process of re-Catholization, who worked in Zborov in the second third of the 18th century. He also placed his extensive personal library in the rectory. It was later incorporated into the local parish library. Another part of the article is devoted to the content analysis of the catalogs of the Rembecky Library (in the form of incipits), which have been preserved in the Archbishop's Archive in Košice. The analysis consists of the identification of titles and their content classification.

Keywords: parish libraries, re-Catholization, Zborov, biographies

Abstrakt

Príspevok sa zameriava na osobnosť a pastoračné aktivity zborovského farára a šarišského archidiakona Jozefa Rembeckého v procese rekatolizácie, ktorý v Zborove pôsobil v druhej tretine 18. storočia. Na fare umiestnil aj svoju rozsiahlu osobnú knižnicu. Tá bola neskôr včlenená do miestnej farskej knižnice. Ďalšia časť príspevku je venovaná obsahovej analýze katalógov Rembeckého knižnice (vo forme incipitov), ktoré sa zachovali v Arcibiskupskom archíve v Košiciach. Analýza pozostáva z identifikácie titulov a ich obsahového zaradenia.

Kľúčové slová: farské knižnice, rekatolizácia, Zborov, biografie

Farské knižnice predstavujú zaujímavý a stále málo prebádaný súbor historických tlačí v rámci výskumu dejín knižnej kultúry na Slovensku. Dokumentovanie ich existencie uľahčujú najmä zachované súpisy farských kníh v rámci kanonických vizitácií či inej spisovej agendy fár rímskokatolíckej cirkvi, keďže v období rekatolizácie vyplynula potreba podrobne evidovať cirkevný život v jednotlivých farnostiach. Vďaka týmto dokumentom vieme, že v Šariši, podobne ako aj v iných častiach Uhorska, sa na viacerých vidieckych farách uchovávali početne zachované farské knižnice a výnimkou nebola ani fara v Zborove.¹

Z obdobia 18. a 19. storočia sa zachovalo niekoľko súpisov zborovskej farskej knižnice, na základe ktorých môžeme sledovať vývoj knižnice, predovšetkým narastanie počtu knižných jednotiek, a to od počtu 73 titulov (incipitov) v roku 1734 až po 225 titulov (v 355 zväzkoch) v roku 1854. Vzhľadom na predpokladaný výskyt príväzkov ide s určitou o ešte vyšší počet. Tieto súpisy vypracovali miestni farári na popud vyššieho cirkevného predstaviteľa buď pri konaní vizitácie, alebo pri nariadenej inventarizácii cirkevného majetku. Medzi tieto súpisy tak patria: súpis Tomáša Hartela a Jozefa Rotha z roku 1734, súpisy Jozefa Rembeckého z rokov 1775 a 1789, súpisy Františka Stanoviča z rokov 1813 a 1851 a súpis Tomáša Kapyho z roku 1854.²

Obr. 1. Katalógy zborovskej farskej knižnice z rokov 1734, 1813 a 1854

¹ ČENTÉŠOVÁ, Mariana. Farské knižnice v Šariši v 18. storočí. In: *Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách východného Slovenska II*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2013, s. 57-71.

² AACass Košice, Vol. 7, Nr. 12.2 Visitatio Ecclesiarum Parochialium C. Saárosiensis District. Superioris 1734; Inventáre farnosti Zborov z rokov 1813, 1851, 1854, 1896; ADAM, Ján. Mestečko v období včasného novoveku. In: *Zborov. Dejiny obce a Makovického panstva*. Zborov: Obecný úrad Zborov, 2005, s. 79-80; ČENTÉŠOVÁ, Mariana. Farská knižnica v Zborove v 18. a 19. storočí. In: *Kniha 2020*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2020, s. 457-465.

V nasledujúcom texte sa zameriame na časť farskej knižnice, ktorá patrila zborovskému farárovi Jozefovi Rembeckému. Cieľom nášho príspevku je však aj predstavenie života a osobnosti Jozefa Rembeckého, vzdelaného, činorodého a rozhladeného kňaza a jäger-ského kanonika.

Jozef Rembecký sa narodil okolo roku 1737 v obci Lipník v Spišskej stolici.³ S najväčšou pravdepodobnosťou ide o obec Veľký Lipník na Spiši, ktorá bola a aj v súčasnosti stále je sídlom gréckokatolíckej farnosti. Ďalšie základné či stredoškolské štúdium absolvoval v Bardejove. Filozofiu a teológiu vyštudoval v Jágri. Po vysviacke od 29. 7. 1763 pôsobil ako farár v Strážskom (Eórméző) a strávil tu 9 rokov. Ako tiež o sebe uvádza vo vizitácii z roku 1775, jeho materinskou rečou bola slovenčina, maďarčinu a nemčinu ovládal priemerne.

V Zborove začal pôsobiť od januára 1773, pričom nahradil predošlého farára Jána Leviczkého. Do Zborova prišiel na podnet svetských patrónov farnosti Aspremontovcov a Szirmayovcov, ktorí sa usilovali získať do farnosti nového kňaza.

Samotná farnosť Zborov bola už v tomto období takmer celá rímskokatolícka. Podľa zachovaných historických prameňov siahajú dejiny zborovskej farnosti asi do začiatku, resp. polovice 16. storočia. V stredoveku bol Zborov filiálkou susednej smilnianskej farnosti a v tomto období sa tu spomínali len drevené kaplnky, resp. kostoly.⁴ Po akvizícii Zborova, hradu i príslušného majetku Šeredyovcami význam mestečka ako remeselného a správneho centra hradného panstva vzrástol a túto úlohu si držal aj v 17. storočí, keď majetok získali Rákociovci. Patronát nad farským kostolom držala tá vetva Rákociovcov, ktorá už začiatkom 16. storočia priľnula ku katolíckej cirkvi a z tohto dôvodu zasiahla reformácia Zborov len krátkodobo. Zakladateľ tejto vetvy, Pavol Rákoci (1596 – 1636) pod vplyvom svojej matky Barbory Telegdyovej prijal katolícku vieru a do svojho kaštieľa pozval misionárov z reholí dominikánov a jezuitov. Agilní v prospech rímskokatolíckej cirkvi boli aj jeho potomkovia, syn Ladislav a vnučka Alžbeta. Na popud Ladislava bol kostol znovu vysvätený v roku 1655 chelmským biskupom Pstrokonským a tiež dal kostol prestavať, okolo roku 1662 došlo k výstavbe murovanej veže a valenej klenby.⁵ V 18. storočí prislúchali k farnosti filiálky Smilno, Dlhá Lúka, Stebnicka Huta a niekoľko gréckokatolíckych obcí. Zborov bol v niektorých rokoch aj sídlom hornošaríškého archidiakonátu.

Jozef Rembecký hneď po príchode do Zborova usúdil, že jednou z prvých aktivít, ktorým sa bude musieť venovať je výstavba novej fary. Už v kanonickej vizitácii v roku 1775 uvádza, že drevená fara, na ktorej býva, je vo veľmi zlom stave a vystavanie novej budovy je nevyhnutné. V rokoch 1778 a 1779 došlo k vybudovaniu murovanej farskej budovy, pričom v dome bola okrem farárových dvoch izieb aj izba pre kaplána.⁶ O dva roky na to už farár Rembecký organizoval opravu farského kostola, ktorá sa týkala veže, klenieb, obvodových múrov a strechy, pričom aj sám prispel do verejnej zbierky sumou

³ Obec Lipník označil J. Rembecký za svoje rodisko v kánonickej vizitácii z roku 1775. AACass Košice, Kánonická vizitácia z roku 1775.

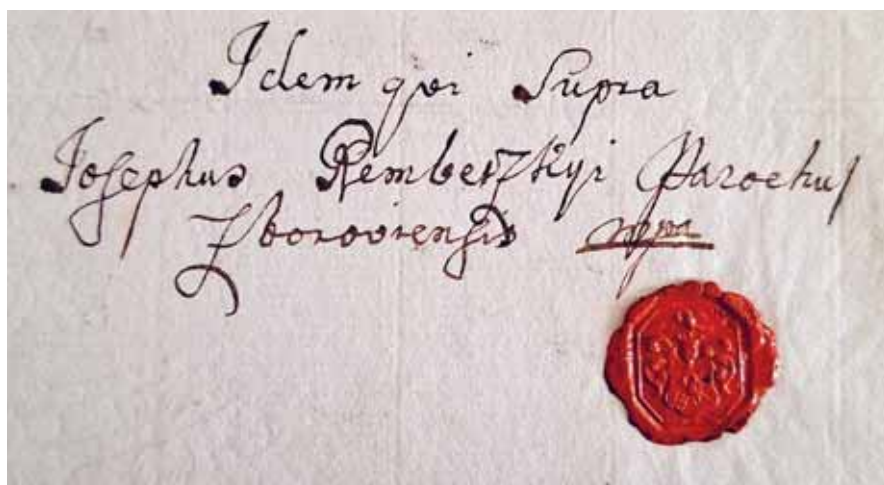
⁴ V súčasnosti prebieha v zborovskom farskom kostole sv. Margity Antiochijskej archeologický a pamiatkový výskum, ktorý môže upresniť datovanie vzniku samotného kostola i farnosti.

⁵ ADAM, odk. 2, s. 77; AACass Košice, Kánonická vizitácia 1775.

⁶ ADAM, odk. 2, s. 81.

400 zlatých, čo bol po svetských patrónoch tretí najvyšší individuálny finančný príspevok.⁷ Pre kostol zaobstarával aj potrebné liturgické vybavenie a faru vybavil nábytkom a rôznymi potrebami do domácnosti.

O majetku J. Rembeckého nás informuje aj testament, ktorý si sám spísal 10 dní pred smrťou, a to 6. septembra 1807.⁸ Pri spisovaní jeho poslednej vôle bolo prítomných 5 svedkov – predovšetkým zemepanských inšpektorov, notára a správcu Makovického panstva. Za exekútorov testamentu určil kňazov Tomáša Korbiča a Adama Zátureckého. Samotný testament je opatrený vlastnoručným podpisom Jozefa Rembeckého a jeho pečatou, pričom ústredným motívom pečatného pola je pelikán krmiaci mláďatá vlastnou krvou. Tento výjav sa často objavuje vo farárskych pečatiach. Nad erbom je ešte aj kňazský klobúk so strapcami, čo symbolizuje hodnosť jágerského, resp. košického kanonika.⁹ Pred tým ako J. Rembecký získal tento titul, bol jeho erb sprevádzaný prikrývadlami.

Obr. 2. Podpis a pečať zborovského farára Jozefa Rembeckého

Testament je spísaný na deviatich stranách fóliového formátu. Finančnú hotovosť v sume 5 330 zlatých daroval 35 fyzickým, resp. právnickým osobám, na prvom mieste košickej diecéze, 500 zlatých odkázal zborovskému kostolu „sponsae vero meae“, následne kostolom vo filiálkach, ako aj kostolu v Strážskom a jeho filiálke, kde predtým pôsobil. Neopomenul ani zborovské ružencové bratstvo a miestny chudobinec. Peniaze odkázal aj viacerým spolubratom v kňazskom povolání a bardejovským františkánom, s ktorými udržiaval počas pôsobenia v Zborove čulé kontakty. Finančné čiastky zanechal aj pre svoju pokrvnú rodinu, sestram Anne Mokossiny a Márii Nepti, ako aj bratovi Matejovi. Medzi dedičmi sa nachádza aj kaplán, gazdiná na fare a jej rodina, organista a kostolník s rodinami. Čo sa ešte týka finančnej hotovosti J. Rembeckého, pomerne veľká suma vyše 7 000 zlatých bola vo forme obligácií u rôznych osôb. Až 2 000 zlatých si od neho

⁷ AACass Košice, Acta Parochiae 1717, 1732 – 1799.

⁸ AACass Košice, Rembetzky Jozef, personalia et testamentalia 1744, 1773 – 1829.

⁹ Košické biskupstvo vzniklo v roku 1804 vyčlenením z jágerskej diecézy.

vypožičal napríklad zborovský zemepán Anton Szirmay. Testament pokračuje inventárom hnutelného majetku – nábytku, potrieb v domácnosti, obrazov či liturgického náčinia. Väčšinu z týchto 84 položiek zanechal J. Rembecký na fare. V testamente sa v závere uvádza, že skriňa s knihami so šiestimi zásuvkami, ktorá sa nachádza na fare, má tu aj ostať. Iba dve knihy, a to konkrétne českú *Bibliu* v dvoch zväzkoch a latinskú *Bibliu* zanechal kaplánovi Jurajovi Szkurkayovi.

Jozef Rembecký skonal 16. septembra 1807 v Zborove. V matrike zomrelých zborovskej farnosti sa uvádza, že umrel následkom choroby, pričom posledných sedem týždňov už trávil len na lôžku.¹⁰ Z testamentu tiež vyplýva, že počas tohto obdobia sa oňho okrem riadneho sluhu chodila starať aj manželka organistu a vdova Loratisa Kaminská. Podľa matriky bol Jozef Rembecký pochovaný v Kaplnke sv. Anny v Zborove.¹¹

Obr. 3. Kaplnka sv. Anny v Zborove (pohľad zo zadnej strany) (Foto: M. Čentéšová)

¹⁰ Rímskokatolícka matrika farnosti Zborov. Dostupné na internete: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-69P3-YWB?i=193&wc=9PQ8-ZNL%3A107654301%2C107654202%2C107710501%2C1161484302&cc=1554443>[cit. 2024-05-10]

¹¹ Túto dodnes zachovanú kaplnku stojacu pri farskom kostole dala postaviť Juliana Rákociová. Zo zadnej strany kaplnky je v architektúre naznačený portál, ktorý by mohol byť vstupom do krypty.

Farská knižnica Jozefa Rembeckého bola po jeho smrti včlenená do zborovskej farskej knižnice. Rembeckého knihy sa v rámci zachovaných inventárov knižnice dajú osobitne identifikovať iba vďaka súpisu z roku 1813, ktorý vyhotovil zborovský farár František Stankovič pri príležitosti konania kanonickej vizitácie za účasti košického biskupa Ondreja Szabóa.¹² Súpis sa delí na tri časti – zoznam kníh Františka Stankoviča v počte 73 titulov v 181 zväzkoch, zoznam kníh nachádzajúcich sa na fare v počte 30 titulov v 36 zväzkoch a zoznam kníh Jozefa Rembeckého v počte 106 titulov v 138 zväzkoch. Celkovo bolo podľa súpisu na fare 355 zväzkov kníh. Aj keď tento počet treba považovať za orientačný, v porovnaní s inými súpsimi farských kníh z 19. storočia ho možno považovať za približujúci sa reálnemu stavu.

Nevýhodou všetkých vyššie spomínaných súpisov kníh na zborovskej fare je to, že sú pomerne stručné. Zaznamenaný je len krátky incipit a počet zväzkov. O starobylosti či roku a mieste vydania tlačí sa nedozvedáme nič. Aj samotné incipity sú pomerne stručné a v niektorých prípadoch nie je možné tlač identifikovať, napriek tomu sme sa pokúsili o obsahovú analýzu tlačí, ktoré Jozef Rembecký vo svojej knižnici zhromaždil. Je prirodzené, že zborovského farára najviac zaujímala teologická literatúra, bez ktorej by sa pri výkone svojho povolania nezaobišiel. Veľkou skupinou sú v tomto ohľade kázne. Väčšie zastúpenie majú kázne latinské od zahraničných teológov, príslušníkov reholí jezuitov a františkánov z obdobia po tridentskom koncile a neskôr. Zastúpenie tu má napríklad rozšírená tlač nemeckého teológa Josepha Ignatza Clausa *Spicilegium Concionarium* a ďalších nemeckých teológov a rehoľníkov Josepha a S. Maria, Casimira Füesslina (*Theatrum Gloriam Sanctorum*), Sebastiana Heinricha Penzingera, Franza Xavera Dorna, Christophu Beera (*Concionator Extemporaneus*) talianskeho jezuitu Paola Segenriho a napríklad aj českého teológa Valentína Bernarda Jestrábskeho (*Opus Novum Tripartitum Concionum Moralium*). Rembecký zbieral aj kázňovú literatúru v slovenských jazykoch, v češtine išlo o kázne Fabiána Veselého a jezuitov Leopolda Fabricia a Bohumíra Josefa Ignáca Bilovského (*Cyanea Cantio*), v slovenčine niektoré z kázní Jozefa Ignáca Bajzu a aj poľské kázne (*Panegyricus Polonicus*), ktoré mu boli v poľsko-slovenskom Zborove určite nápomocné. Napokon vlastnil aj jednu maďarskú tlač Jánosa (Jána) Gyalogiho, pravdepodobne išlo o dielo *Panegyrici Sanctorum Patronorum Regni Hungariae, Tudni-Illick, Nagyasszonyról, Magyar Szentekről, És Az Országhoz Tartozandó Kivált-Képpen Való Innepekre Jeles Prédikációk*. Pri koncipovaní svojich kázní využíval životopisy svätých. Do knižnice si napríklad zaobstaral tlač s názvom *Martyrologium Romanum Gregorii XIII* či dielo s iniciptom *Vita Francisci Seraphici*.

Ako praktizujúci kňaz potreboval Rembecký aj literatúru z oblasti pastorálnej teológie a modlitebné knihy. V jeho knižnici nájdeme ostrihomský rituál a breviáre a diela ako *Universalis Catechismus Romanus Ad Parochos* od Andreasa Fabricia Leodia, *Institutio Parochi Seu Speculum Parochorum* od Sebastiana D' Abreu', *Instructiones Pastorum* od Karola Boromejského, *Sacerdos Aut Sanctus Aut Reprobus* od jezuitu Maximiliána Dufrene či rôzne inštrukcie k spovedaniu ako napríklad tlač *Instructio Practica Quinta De Confessionibus* od Tobiasa Lohnera, či dielo *Praxis Confessarii* od Alfonsa de Ligorio.

V knižnici nechýbali práce z oblasti morálnej a dogmatickej teológie. Za všetky môžeme na tomto mieste spomenúť aspoň veľmi rozšírené dielo nemeckého teológa Friedricha Förnera (*Palma Triumphalis Miraculorum Ecclesiae Catholicae*) a Hermanna Bussenbauma

¹² AACass Košice, Kánonická vizitácia Zborov z roku 1813. Responsa ad puncta visitationis canonicae.

(*Medulla Theologiae Moralis*), španielskeho jezuitu Martinez de la Parru (*Tuba Cathetica*), francúzskeho jezuitu Paula Gabriela Antoine (*Theologia Moralis*), nemeckého františkána Benjamína Elbela (*Theologia dogmatica et moralis*) a pod.

Osobitnou kapitolou bolo sväté písmo, a to samotná *Biblia*, ako aj rôzne komentáre k písmu či evanjeliám (autori Martin Wouters, Cornelius a Lapide). V knižnici sa nachádzala košická tlač *Quaestiones Selectae In Epistolas Sanctorum Apostolorum* žilinského jezuitu Pavla Zamarovského či dielo trnavského jezuitu Martina Sentivániho (*Rectus Mudos Interpretandi S. Scripturam*). Ako už bolo spomenuté vyššie, Rembecký vlastnil českú a latinskú *Bibliu* po dvoch zväzkoch, pričom ich v testamente odkázal kaplánovi. Značný počet tlačí bolo z oblasti práva – občianskeho a cirkevného. J. Rembecký zhromažďoval aj rôzne dekréty a nariadenia duchovných i svetských autorít. Pre lepšiu orientáciu v texte vymenujeme aspoň niektoré: *Decretum Primum : Leopoldi II. Imperatoris et Regis, Sacraconcilia Ecclesiae Romano-Catholicae* od Karola Péterfyho, *Institutiones iuris civilis, Quinta Compilatio Epistolarum Decretalium Honorii III, Corpus Juris Canonici*. Jednou z posledných tematických skupín je oblasť dejín Uhorska, ktorá je tu reprezentovaná nepočetnou, ale zaujímavou vzorkou. Ich zhromažďovanie môže svedčiť o záujme J. Rembeckého o dejiny svojej krajiny. Nachádzali sa tu napríklad dejiny Uhorska od Mikuláša Ištvánfyho (*Historia Regni Hungariae*), ďalej dielo s incipitom *Historia Hungariae Politica, Kronika anonymného notára kráľa Bela* a titul *Palatium Regni Hungariae* od Mikuláša Schmittha.

Obr. 4. Testament J. Rembeckého z roku 1807

Záverom môžeme zhrnúť, že knižnica Jozefa Rembeckého bola typickou knižnicou rímskokatolíckeho farára pôsobiaceho na fare na vidieku. Išlo prevažne o teologickú literatúru, pričom zopár tlačí bolo z oblasti práva a dejín. Treba však dodať, že aj tieto knihy slúžili na doplnenie informácií potrebných pri výkone kňazského povolania. Jozef Rembecký bol rodeným Slovákom, neovládal cudzie jazyky, ak nerátame latinčinu a v knižnici sú tak zaradené najmä latinské tlače. Výnimkou je kázňová literatúra, kde sial aj po autoroch píšucich domácomu ľudu zrozumiteľným jazykom – čeština, slovenčina a poľština. Dá sa predpokladať, že knihy neboli len zo zahraničia, ale často si zaobstarával aj tlače z domácich officín, najmä Trnavy, Košíc a Bratislavy, ktoré boli najdostupnejšie. Knižnica Jozefa Rembeckého je malou, ale dôležitou čiastkou pokračujúceho výskumu zborovskej farskej knižnice.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Pramene

AACass Košice, Fondy:

Districtualia, Vol. 7, Nr. 12.2 Visitatio Ecclesiarum Parochialium C. Saárosiensis District. Superioris 1734

Inventáre farnosti Zborov z rokov 1813, 1851, 1854, 1896

Kánonické vizitácie z rokov 1775 a 1813

Acta Parochiae 1717, 1732 – 1799

Rembetzky Jozef, personalia et testamentalia 1744, 1773 – 1829

Literatúra

ADAM, Ján. Mestečko v období včasného novoveku. In: *Zborov. Dejiny obce a Makovického panstva*. Zborov: Obecný úrad Zborov, 2005. 80-969350-1-1, s. 79-80.

ČENTÉŠOVÁ, Mariana. Farská knižnica v Zborove v 18. a 19. storočí. In: *Kniha 2020*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2020. ISBN 978-80-8149-138-2, s. 457-465.

ČENTÉŠOVÁ, Mariana. Farské knižnice v Šariši v 18. storočí. In: *Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách východného Slovenska II*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2013. ISBN 978-80-89614-03-5, s. 57-71.

Mgr. Mariana Čentéšová, PhD.

Štátna vedecká knižnica v Prešove,
Hlavná 99, Prešov
marianacentesova@gmail.com

Absolventka histórie na Prešovskej univerzite v Prešove. V súčasnosti pôsobí ako retrospektívna bibliografka na oddelení historických a knižničných fondov Štátnej vedeckej knižnice v Prešove. Vo svojom výskume sa zameriava na regionálne dejiny východného Slovenska do roku 1918, osobitne na cirkevné dejiny, dejiny šľachty a historické knižnice.

FARSKÉ KNIŽNICE V LUBOVNIANSKOM DEKANÁTE

Mária ONDRIOVÁ

Abstract

The main topic of this study are the parish libraries and the libraries of priests located in 10 parishes in the Lubovňa Deanship. The primary sources for this study were the canonical visitations from the years 1792 and 1832, which contained information about the equipment of the church, which also included liturgical books, as well as information about the existing libraries belonging to the parishes or individual priests at that time. The main goal of the study is to point out the wealth and diversity of the parish libraries in this area at the turn of the 18th and 19th century, of which only a torso has survived to this day.

Keywords Lubovňa deanship, parish libraries, canonical visitations

Abstrakt

Ústrednou témou tejto štúdie sú farské knižnice a knižnice farárov, ktoré sa nachádzali v 10 farnostiach v Lubovnianskom dekanáte. Primárnymi prameňmi pre túto štúdiu boli kanonické vizitácie z rokov 1792 a 1832, ktoré obsahovali informácie o vybavení kostola, do ktorého spadali aj bohoslužobné knihy a tiež informácie o v tom čase existujúcich knižniciach patriacich farnostiam či jednotlivým farárom. Hlavným cieľom štúdie je poukázať na bohatstvo a rôznorodosť farských knižníc v tomto priestore na prelome 18. a 19. storočia, z ktorých sa do dnešných dní zachovalo už len torzo.

Kľúčové slová: Lubovnianský dekanát, farské knižnice, kanonické vizitácie

Téma a problematika farských knižníc nie je v našom prostredí úplne neznáma. Hoci pasportizácia farských knižníc prebieha od roku 2000, výsledky nie sú v celistvosti prezentované predovšetkým z dôvodu ochrany osôb a majetku.¹ Poznáme však množstvo čiastkových prác zameraných na konkrétne vymedzené územia,² jednotlivé farnosti³ či na knižnice farárov.⁴

V tejto štúdiu sa zameriavame na jedno vybrané územie, a to na Lubovniansky dekanát. V rámci cirkevno-správneho delenia patrí tento dekanát v súčasnosti do Spišskej diecézy. V minulosti to bolo s týmto územím komplikovanejšie, pretože takmer všetky farnosti (s výnimkou Kolačkova, Lomničky a Toporca) boli zahrnuté v tzv. Spišskom zálohu. V tejto štúdiu sa venujeme farnostiam a ich filiálkam, ktoré do tohto dekanátu patrili po navrátení územia zo Spišského zálohu a po vytvorení Spišského biskupstva. Ide teda o farnosti Hniezdne s filiálkou Forbasy, Chmeľnica, Kolačkov, Lomnička, Mníšek nad Popradom s filiálkou Hraničné, Nižné Ružbachy s filiálkami Vyšné Ružbachy a Lacková, ďalej farnosti Nová Lubovňa, Podolíneč, Stará Lubovňa a Toporec s filiálkou Podhorany. V súčasnosti do tohto dekanátu patria aj Holumnica a Ihľany, ktoré sem boli pričlenené z Kežmarského dekanátu. Naopak Podhorany, ktoré boli v nami skúmanom období filiálkou Toporca, sú dnes filiálkou Bušoviec, a teda patria do Kežmarského dekanátu. Zmena nastala aj v prípade Vyšných Ružbách, ktoré sú dnes samostatnou farnosťou.⁵ Ako už bolo spomenuté, v minulosti patrili všetky lokality s výnimkou Kolačkova, Lomničky a Toporca do Spišského zálohu, a teda spadali pod jurisdikciu krakovského biskupa. Z tohto dôvodu boli ako podklad pre túto štúdiu vybrané kanonické vizitácie z rokov 1792 a 1832, teda z doby, keď už boli vizitované spišskými biskupmi. Staršie vizitácie sme využili iba v prípade, že boli použité v sekundárnej literatúre alebo na doplnenie a poukázanie na rozdiely medzi zápisnicami z rôznych rokov. Kanonickú vizitáciu v roku 1792 vykonal spišský biskup Ján Révay.⁶ Hoci ponúka množstvo cenných informácií o každej z vizitovaných farností, zmienky o knihách sa

¹ CABADAJOVÁ, Jana. Farské knižnice ako fenomén kultúry a vzdelanosti. In: *Kniha 2016. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore*. D. ŠKULOVÁ, ed. Martin: Slovenská národná knižnica, 2016, s. 120.

² Najbližšiemu územiu k farnostiam, ktoré sú predmetom tejto štúdie, sa vo svojej štúdiu venovala Katarína Karabová, ktorá predstavila stav farských knižníc v Dunajeckom dekanáte na základe kánonickej vizitácie z roku 1832. KARABOVÁ, Katarína. Farské knižnice Dunajeckého dekanátu na začiatku 19. storočia. In: *Kniha 2013. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Dejiny knižnej kultúry Spiša*. A. PROKOPOVÁ, ed. Martin: Slovenská národná knižnica, 2013, s. 429-435.

³ RISTOVSKÁ, Radoslava. Farská knižnica v Dolnej Krupěj – súčasný stav. In: *Studia historica Tyrnaviensia XXI*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2021, s. 147-166. V tejto štúdiu sa nachádzajú aj odkazy na ďalšiu literatúru k problematike farských knižníc prevažne pre región západného Slovenska.

⁴ ČENTÉŠOVÁ, Mariana. Farská knižnica v Zborove v 18. a 19. storočí. In: *Kniha 2020. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. D. ŠKULOVÁ, ed. Martin: Slovenská národná knižnica, 2020, s. 459-467; KOHÚTOVÁ, Mária. Knihy potrebné pre farára (Tekov, prvá polovica 17. storočia). In: *Kniha 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2006, s. 102-107.

⁵ Schematismus Spišskej diecézy. [online]. [cit. 2024-05-02]. Dostupné z: <https://schematismus.kapitula.sk>

⁶ Ján Anton Révay (* 8. 8. 1748, Častkovce – † 9. 1. 1806, Spišský Štiavnik) bol spišským biskupom od r. 1788, po vydaní Tolerančného patentu rešpektoval náboženskú znášanlivosť. Podporoval stavbu nových kostolov a vo veľkej miere aj školstvo – nechal postaviť viacero škôl, zriadil základni-

v nej nájdú len ojedinele. Dôraz je kladený predovšetkým na bohoslužobné knihy, ktoré boli vnímané ako súčasť vybavenia kostola, prípadne v odseku venovanom chóru, kde sa často nachádzali antifonáre, žaltáre či breviáre ako pomôcky pre organistu. Zoznam kníh patriacich do farskej knižnice či osobne farárovi, bol do vizitácie z roku 1792 zahrnutý iba pri farnostiach Hniezdne, Chmelnica, Nižné Ružbachy, Nová Lubovňa, Podolíneč, Toporec a Podhorany. Nateraz nie sú k roku 1792 známe informácie o farských knižniciach v ostatných farnostiach Lubovnianskeho dekanátu.

Kanonickú vizitáciu v roku 1832 vykonal spišský biskup Jozef Bélik.⁷ Obsahovo bola omnoho bohatšia ako predošlá vykonaná vizitácia. Zápisnica je rozdelená do 6 okruhov, tzv. hláv. Bohoslužobným knihám je venovaný priestor v prvej hlave, ktorá je venovaná kostolu ako stavbe a jeho vybaveniu.⁸ V tejto vizitácii už sú rozlišované knihy vo farskej knižnici, knihy patriace farárovi a knihy, ktoré tvorili vnútornú výbavu kostola. Tituly patriace do farskej knižnice, resp. do knižnice farára, boli zväčša radené ako príloha na konci vizitácie.

Vizitátor, resp. kňaz, ktorý mal na otázky odpovedať, si všimal aj fyzický stav kníh. Často sa tak môžeme stretnúť s prívlastkom nový, starý, dobrý, potrhaný, poškodený aj s upozoreniami na vytrhnuté strany či chýbajúce titulné listy. Dôraz na fyzický stav kníh bol kladený hlavne pri bohoslužobných knihách – tie boli používané dennodenne pri svätých omšiach či rôznych iných obradoch, a teda skôr podliehali opotrebovaniu či zničeniu. Výnimočnou v tomto smere je poznámka o oprave knihy v Kostole sv. Mikuláša v Starej Lubovni, konkrétne o starom opravenom misáli v novej väzbe.⁹ Bohoslužobné knihy boli, ako je už spomenuté vyššie, zahrnuté do vnútorného vybavenia kostola, pri klenotoch alebo na chóre ako knihy potrebné pre organistu. V každej zo skúmaných vizitáčnych zápisníc sa tak stretávame s misálmi (pre toto prostredie to boli rímske aj ostrihomské), so zádušnými misálmi, antifonármi, žaltármi, rituálmi (na tomto území ostrihomské, jágerské, krakovské aj piotrkovské), graduálmi, breviármi a s rôznajazyčnými evanjeliármi (latinské, nemecké, slovenské, poľské). Spravidla boli jednotlivé typy kníh označené ako aktuálne používané alebo aj ako staršie mimo užívania. Za knihy boli v týchto vizitáciách považované aj úradné knihy, ktoré vznikli z činnosti farára vo farnosti, a to matriky pokrstených, zosobašených, zomrelých, výnimočne aj matriky birmovaných a matriky zmiešaných manželstiev. Nezriedka si kňazi viedli aj Historiu Domus, samozrejmosťou boli tiež účtovné knihy a rôzne protokoly. Nevýhodou zápisníc z týchto konkrétnych lokalít je, že pri žiadnom titule neuviedli vročenie, nevieme teda určiť podiel tlačí z jednotlivých storočí. Najčastejšie označovali

ny na podporu študentov v Levoči a Podolínci. *Slovenský biografický slovník*. V. zväzok R-Š. Martin: Matica slovenská, 1992, s. 75.

⁷ Jozef Bélik (* 1. 12. 1757, Dežerice – † 5. 3. 1847, Spišské Podhradie – Spišská Kapitula) bol spišským biskupom od roku 1823. Rovnako ako vyššie spomínaný biskup Révay, dal na Spiši vybudovať niekoľko nových škôl a kostolov a tiež zriadil viacero základní na podporu chudobných študentov. *Slovenský biografický slovník*. I. zväzok A-D. Martin: Matica slovenská, 1986, s. 189.

⁸ Rozborom kánonických vizitácií na Spiši sa zaoberala Mária Kyselová, upozornila tiež na ich využitie pre knihovedu. KYSELOVÁ, Mária. Kanonické vizitácie na Spiši. In: *Slovenská archivistika*. Roč. XVIII, 1983, č. 2, s. 110-128.

⁹ Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej ŠA PO, ŠPSAL), fond (ďalej f.) Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Ecclesiae Parochialis XVI Oppidi Vetus-Lublo de Anno 1832do*.

bohoslužobné knihy ako nové alebo staré, prípadne bol posúdený ich fyzický stav. Jedinou výnimkou nepriameho určenia veku bol zápis týkajúci sa vybavenia kostola v Kolačkove z roku 1752 (v tom čase bol ešte filiálkou Lomničky), keď sa pri misáloch objavuje poznámka „novum et antiqum“ a pri ďalšom „missale antiquissimum gottico Týpo“, čo naznačuje existenciu kódexu.¹⁰ V nasledujúcej vizitácii sa už takéto misál nespomína. Datované neboli ani tituly vo farských knižniciach, ani v knižniciach jednotlivých farárov. Vek, príp. datovanie bolo častokrát posúdené podobne ako fyzický stav kníh – prívlastkom starý, starší, nový, nový tlačený. Žiaľ, rovnako ako datovanie, ani proveniencia kníh nie je vo väčšine prípadov známa, pretože v zoznamoch kníh boli knihy uvádzané len opisným spôsobom, nie zapísaním konkrétneho názvu. Výnimkou je vizitácia Podolínce z roku 1792, kde je miesto vydania uvedené, prevažne šlo o tituly z Poľska, ale aj Nemecka či Talianska.¹¹ Výnimkou však neboli ani tlače so slovenskou provenienciou, práve naopak – trnavské tlače boli, dá sa povedať, „povinnou“ výbavou farskej knižnice.¹² Jazyková skladba titulov kopíruje prostredie, v ktorom sa Ľubovniansky dekanát nachádzal – počas trvania Spišského zálohu tu bol citeľný silný poľský vplyv a slúžiaci poľskí kňazi. Nemecké tituly poukazujú na prítomnosť nemeckého etnika. Vizitácie písané po latinsky nerozlišovali, či je kniha latinská, nemecká, poľská alebo iná, náznamy rozlišovania jazykov vidieť iba v prípade bohoslužobných kníh alebo *Biblií*. Vizitátor nerozlišoval jazyk, v akom bola daná kniha napísaná, vyčlenené boli iba slovenské knihy zapísané po slovensky. Jazyk kanonických vizitácií bol latinský, teda aj väčšina kníh bola zapísaná latinkou. Avšak v niektorých lokalitách, kde žilo nemecky hovoriace obyvateľstvo, sa vo farských knižniciach aj v knižniciach farárov nachádzali nemecké tituly, ktoré vizitátor zapísal do zápisnice kurentom, nie je to však pravidlo, ktoré bolo uplatnené v každom dokumente. Ako sme už spomínali, jazyk kníh bol prevažne latinský, nemecký, poľský alebo slovenský, výnimkou sa nateraz ukazujú dva francúzske tituly vo farskej knižnici v Starej Ľubovni.¹³

Hoci primárne v tejto štúdii vychádzame z kanonických vizitácií z prelomu 18. a 19. storočia, v sekundárnej literatúre máme zachytené aj zápisy zo starších vizitácií viacerých lokalít. V roku 1635 vytvoril Samuel Calina, sandecký arcidiakon, inventár kostola v **Hniezdom**, do ktorého zahrnul aj dva rímske misály, nový tlačený graduál, žaltár, antifonár, dva rituály, konštitúcie, neznámu rukopisnú knihu a tiež matriky. K nim zapísal zaujímavú informáciu o tom, že matrika zosobášených chýba, mala byť odnesená heretikmi kazateľovi, ktorý ich sobáši.¹⁴ V kanonickej vizitácii, ktorú vykonal v Hniezdom v roku 1792 spišský biskup Ján Révay, sa zachovali informácie ako o bohoslu-

¹⁰ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Relatio repraesentans Statum Ecclesiae Filialis et Parochiae Kolačkoviensis*.

¹¹ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Canonica Visitatio Parochiae Podolin de Anno 1792*.

¹² Na trnavské tlače vo vidieckych farských knižniciach poukázali vo svojom výskume autorky Zuzana Lopatková a Radoslava Ristovská, na príklade farností v okolí mesta Trnava. Množstvo nimi uvedených diel sa nachádzalo aj vo farnostiach Ľubovnianskeho dekanátu. LOPATKOVÁ, Zuzana a Radoslava RISTOVSKÁ. Produkcia univerzitnej tlačiarne Trnavskej univerzity (1635 – 1777) vo vidieckom farskom prostredí. In: *Kultúrne dejiny*. 2021, roč. 12, č. 2, s. 200-236.

¹³ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Ecclesiae Parochialis XVI Oppidi Vetus-Lublo de Anno 1832do*.

¹⁴ OLEKŠÁK, Peter. *Kostol sv. Bartolomeja v Hniezdom v kultúrno-historických súvislostiach*. Hniezdone: Rímskokatolícka farnosť, 2019, s. 291.

žobných knihách, tak aj o knihách patriacich hniezdňanskému farárovi. Bohoslužobné knihy sa spomínajú v kolónke chór – tam sa spolu s hudobnými nástrojmi nachádzal jeden antifonár, jeden žaltár, dva staré breviáre a jeden starý misál. Ako knihy označovali tiež úradné dokumenty – matriky pokrstených, zosobašených a zomrelých, históriu farnosti či katalóg kňazov od roku 1636.¹⁵

V priebehu nasledujúcich rokov si k starému misálu zaobstarali dva nové, ktoré boli zapísané do vizitácie biskupa Bélika z roku 1832. V tomto roku vlastnili aj jeden starý misál, jeden nemecký a jeden slovenský evanjeliár, starý aj nový rituál a dva kancionály.¹⁶ Od roku 1815 patrilo do farskej knižnice aj osem titulov, ktoré do nej (pravdepodobne testamentárne) odkázal jágerský arcibiskup František Xaver Fuchs.¹⁷ Darované tituly boli prevažne latinské, z oblasti morálnej teológie, a tiež dielo slúžiace na vyučovanie, *Semeno dobré na dobrú zem*.¹⁸ Informácie o knihách, ktoré patrili či už farnosti, kostolu alebo samotnému farárovi, sú vo vizitáciách iba útržkovité, pretože v zachovanej historickej farskej knižnici by sa malo nachádzať cca 1500 zväzkov kníh.¹⁹ Rovnako ako v súčasnosti, aj v minulosti boli filiálkou Hniezdneho **Forbasy**. Keďže to nebola samostatná farnosť, medzi knihy zahrnuli vo vizitácii z roku 1832 len najnutnejšie bohoslužobné knihy potrebné pre slávenie svätých omší – jeden starý misál a jedno requiem.²⁰

Vo farnosti **Chmeľnica** zachytila kanonická vizitácia v roku 17923 rímske misály, 2 staré zádušné misály, na chóre jeden starý breviár pre potreby organistu a dva evanjeliáre – nemecký a latinský. V danom čase aktuálne používali ostrihomský rituál, avšak vlastnili aj dva staršie krakovské rituály, toho času boli mimo používania.

Na konci vizitácie je ako príloha radený katalóg kníh Jána Ludvígha, chmeľníckeho farára. Ten v tomto čase vlastnil 86 titulov, ktoré boli v dokumente rozčlenené do 6 kategórií: teologické diela (10 titulov v 15 zväzkoch), knihy kanonického práva (3 tituly v 5 zväzkoch), morálna teológia (33 titulov v 44 zväzkoch), Biblie a komentáre k nim (latinská, nemecká Biblia, 12 titulov v 13 zväzkoch), kázne (20 titulov v 59 zväzkoch)

¹⁵ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Ecclesiae Parochialis Regiocoronalis Privilegiati unium e XVI. Scepusiensibus Oppidi Gnezda et ejusdem Filialis Ecclesia Forbassiensis. Anno 1792.*

¹⁶ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Ecclesiae Parochiali XVI Oppidi Gnezda de Anno 1832do.*

¹⁷ František Xaver Fuchs (* 24. 8. 1744, Parndorf – † 27. 6. 1807, Jáger) bol od roku 1787 nitrianskym biskupom a od roku 1804 jágerským arcibiskupom. Bol spoluzakladateľom aj následným štedrým mecénom Slovenského učeného tovarišstva. Napísal viacero prác s náboženskou tematikou, prekladal z nemčiny, vydal viacero diel v latinskom, nemeckom a maďarskom jazyku. Vo svojom biskupstve podporoval výstavby kostolov, škôl, chudobincov či nemocníc. In: PAŠTEKA, Július et al., eds. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: LÚČ, 2000, stf. 366-367; *Slovenský biografický slovník. II. zväzok. E-J*. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 136.

¹⁸ Tento titul sa opakoval vo viacerých farských knižniciach v predmetnom dekanáte, čo možno dať do súvisu práve s jágerským arcibiskupom F. X. Fuchsom, ktorý podporoval vzdelanosť aj v podobe šírenia tlačí z trnavskej tlačiarne.

¹⁹ Katalóg historickej knižnice v Hniezdom [online]. [cit. 2024-07-26]. Dostupné z: <http://historickeknižnice.uniza.sk:8080/xmlui/handle/123456789/4044>

²⁰ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Ecclesiae Filiali Forbassiensis ad Matrem Ecclesiam Gnezdensem pertinenti de Anno 1832.*

a rôzne (napr. dejiny Uhorska, frazeologický slovník od Wagnera, *Ratio educationis*, celkovo 8 titulov v 9 zväzkoch).²¹

Naproti rozsiahlemu zoznamu kníh vo farskej knižnici v roku 1792 bol do vizitácie v roku 1832 zapísaný iba katalóg kníh patriacich farnosti – 36 titulov v 65 zväzkoch – vyskytujú sa latinské aj nemecké tituly. V tomto dokumente bol dôsledne dodržaný spôsob zápisu latinských diel latinkou, nemecké diela vizitátor zapísal kurentom. Ak vezmeme do úvahy tento prístup, tak vo farskej knižnici v Chmeľnici sa v roku 1832 nachádzalo 23 latinských a 13 nemeckých titulov.

Pre tento rok sa nám zachovali aj informácie o bohoslužobných knihách na Ľubovnianskom hrade, kaplnka ktorého bola v tomto období filiálkou Chmeľnice. V kaplnke sa nachádzal jeden starý slovenský evanjeliár, jeden starý misál a dva zádušné misály.²² V skoršom období, v roku 1792 bol súčasťou hradnej kaplnky jeden opravený misál, dva staré misály, zádušný misál, ostrihomský a poľský rituál a jedno nemecké evanjelium.²³

Ako bolo už aj v úvode povedané, jednou z farností, resp. filiálok, ktoré nepatrili do tzv. Spišského zálohu, bol **Kolačkov**. Z tohto dôvodu sme mali k dispozícii aj staršie vizitácie Kolačkova vtedy figurujúceho ešte ako filiálka Lomničky, v ktorých sa nachádzala tiež už spomínaná zmienka o vzácnom misáli. V roku 1792 sa medzi bohoslužobnými knihami uvádzal rituál, misál a slovenské evanjelium.²⁴ V období medzi dvomi vizitáciami vzrástol počet bohoslužobných kníh na tri misály, jeden zádušný misál, dva rituály, vlastnili tiež slovenský evanjeliár. Za knihy sú v tejto vizitácii považované a označované aj matriky pokrstených, birmovaných, sobášených a zomrelých, knihy výdavkov, *Historia Domus* a iné. Podľa tohto dokumentu patrilo do farskej knižnice 20 titulov v 25 zväzkoch, z toho 5 titulov bolo slovenských, prevažne to boli knihy potrebné pre vyučovanie (Kempenského *Kniha o nasledovaní Krista, Semeno dobré na dobrú zem*, katechizmus a pod.).²⁵

Rovnako do územia tzv. Spišského zálohu nepatrila ani **Lomnička**, preto aj pri tejto farnosti uvádzame stručné informácie o knihách nachádzajúcich sa v starších vizitáciách. V roku 1778 vlastnila farnosť v Lomničke poľský misál, nová a starý rituál, jedno slovenské a jedno nemecké evanjelium. V tejto zápisnici bol vyčlenený samostatný zoznam kníh patriacich farárovi. Tituly boli rozčlenené na kázňové knihy, latinské knihy (*Biblie*, civilné aj kanonické právo, breviáre...) a knihy pre úradné potreby – matriky, kniha výdavkov, kniha dekrétov.²⁶

V roku 1792 sa v kostole v Lomničke nachádzali dva misály, jeden zádušný misál, dva rituály a dve jazykovo nešpecifikované evanjeliá. V tomto dokumente sa nachádza aj katalóg kníh patriacich farárovi. Nie sú však rozlíšené ani jazykovo, ani tematicky. Farár

²¹ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Canonica Visitatio Parochiae Hobgardensis de Anno 1792*.

²² ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Ecclesiarum Parochialis Hobgardensis et Filialis Arcis Lublo de Anno 1832do*.

²³ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Canonica Visitatio Curatae Arcis Lublyo de Anno 1792*.

²⁴ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Canonica Visitatio Localis Capellaniae Kolacska de Anno 1792*.

²⁵ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Ecclesiae Parochialis Kolatskoviensis, per Illustrissimum, et Reverendissimum Dominum Josephum Bélik Episcopum Scepusiensem Die 15° Julij Anno Domini 1832° peracta*.

²⁶ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Relatio repraesentans Statum Ecclesiae et Parochiae Kiss:Lomniczensis*.

vlastnil evanjeliá, knihy z oblasti morálnej teológie, breviár, kázňové knihy aj kanonické právo. Samozrejmosťou boli tiež úradné knihy – matriky, knihy výdavkov a kniha dekrétov.²⁷ Počet bohoslužobných kníh sa v Lomničke nezmenil ani v roku 1832, avšak ako príloha bol k vizitácii z tohto roku radený katalóg farskej knižnice. Knihy sa do tejto knižnice dostali od troch rôznych donátorov, čo sa odrazilo aj na rozčlení katalógu do troch častí:

knihy darované jágerským biskupom Františkom Xaverom Fuchsom – 7 titulov v 8 zväzkoch,

knihy z pozostalosti farára Jána Tromplera – nemecká *Biblia*, knihy občianskeho a kanonického práva, teologické traktáty, homiletika a teologické knihy v poľštine,

knihy z pozostalosti farára Bernarda Hradzského – zo 66 titulov bola prevažná väčšina latinských, niekoľko nemeckých titulov, žaltár, teologické knihy, homiletika, ale aj knihy na vyučovanie.

Vo farnosti **Mníšek nad Popradom** sa vo vizitácii z roku 1792 spomína iba jeden ostrihomský rituál.²⁸ Mladšia vizitácia z roku 1832 už zachytila dva rímske misály, jeden zádušný misál a tiež ošúchaný rituál. Zoznam kníh začlenených do farskej knižnice bol radený znovu ako príloha vizitácie, podľa tohto zoznamu sa v danom čase malo na fare v Mníšku nad Popradom nachádzať 31 titulov v 38 zväzkoch. Tematicky to boli, samozrejme, predovšetkým teologické diela, aj z oblasti morálnej teológie. Slovenské knihy slúžili predovšetkým na vyučovanie – *Semeno dobre na dobrou Zem, Učeni Mudrosti Krestanskeg, Winaučowani Ditek o Swatosťach, Kniha o nasledowani Pana Krista, Prikladne a obwzlassne Historie, Figalka libezneg Wuni*. Ďalej sa v tejto farnosti nachádzala aj poľská kázňová kniha, slovenská pedagogika aj slovenský katechizmus. Zaujímavosťou bola v tejto knižnici knižočka o pestovaní hodvábu, ktorá sa v inej farnosti nenachádzala. Pre potreby organistu uchovávali vo farskej knižnici aj inštruktážnu knihu.²⁹ Údaje o knihách v kostole v **Hraničnom** poznáme iba z vizitácie z roku 1832, kde sa spomína jeden rímsky a jeden zádušný misál a starý rituál.³⁰

V **Nižných Ružbachoch** vlastnili v roku 1792 tri rituály (ostrihomský, rímsky, starý piotrkovský), dva evanjeliáre, viacero misálov, žaltár, graduál, antifonár aj knižku modlitby ruženca. Nevyhnutnosťou boli úradné knihy, vedené boli matriky všetkých druhov. Ako sa vo viacerých farnostiach uvádza, ani v Nižných Ružbachoch sa u kňaza ani u učiteľa nenašli žiadne zakázané knihy. V čase konania vizitácie bol kňazom Joannes Cantius Jaklinski, varšavský kanonik, ľubovniansky dekan a zároveň farár v Nižných a Vyšných Ružbachoch a Lackovej. Jemu patrila knižnica, v ktorej sa nachádzalo 33 titulov, tematicky to boli knihy z oblasti kanonického práva, životy pápežov či katechizmy. Bohaté zastúpenie mala v knižnici Jaklinského homiletika na rôzne príležitosti – sviatočné, nedeľné, adventné, pôstne kázne, predovšetkým v poľskom jazyku.³¹

²⁷ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Canonica Visitatio Parochiae Kiss=Lomnitz de Anno 1792*.

²⁸ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Canonica Visitatio Parochiae Mnissekiensis de Anno 1792*.

²⁹ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Ecclesiae Parochialis Mnissekiensis de Anno 1832*.

³⁰ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Ecclesiae Filialis Granasztoviensis de Anno 1832do*.

³¹ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Canonica Visitatio Parochiae Rusbach de Anno 1792*.

Do nasledujúcej vizitácie v roku 1832 sa počet bohoslužobných kníh mierne znížil, rituály už neboli presne vyšpecifikované, uvádzal sa len ich počet a stav – boli dva, jeden v zlom stave, druhý starší v dobrom stave. Farnosť vlastnila tiež tri misály, jeden zádušný misál, rímsky graduál, dva antifonáre aj slovenský evanjeliár. Medzi úradné knihy boli zaradené matriky, protokoly zmiešaných manželstiev, protokol konvertitov, *Historia Domus* a knihy výdavkov.

V zozname kníh na konci vizitácie sa nachádza 111 titulov v min. 173 zväzkoch, ktoré tvorili farskú knižnicu. Na rozdiel od staršej vizitácie, v tomto dokumente nie je vyčlenená samostatná knižnica, ktorá by patrila farárovi. Z pohľadu jazyka kníh sa v tejto knižnici nachádzali tituly vydané v jazykoch, ktoré sú typické pre toto územie, čiže latinské, nemecké, poľské aj slovenské. Tematicky boli tieto knihy tiež rôznorodé, nachádzali sa tam filozofické traktáty, diela z oblasti morálnej teológie, zaujímavosťou bolo poučenie k vakcinácii proti osýpkam (takýto titul sa podľa vizitácií nenachádzal v žiadnej inej farskej knižnici). Vo viacerých farnostiach opakujúce sa dielo *Kniha o Nasledovaní Pana Krista* bolo zaradené aj do farskej knižnice v Nižných Ružbachoch. Z oblasti histórie možno spomenúť *Kazyho Dejiny kráľovstva uhorského*, životopisy svätých, aj diela o osmanských vládcoch, o belgickej vojne Babayovo dielo o uhorských palatínoch, Timonovo dielo o Uhorsku. Práve v tejto vizitácii Nižných Ružbách sa stretávame s rôznym typom písma, ktoré indikuje rôzny jazyk kníh – latinské knihy boli zapísané latinkou, nemecké knihy kurentom. Ako aj v staršej vizitácii, aj v roku 1832 sa vo farskej knižnici v Nižných Ružbachoch nachádzali kázňové knihy v poľštine – *Kazani calego roku*, aj viacero slovenských kázňových kníh. Hoci vizitátor spísal knihy iba opisným spôsobom, je vysoko pravdepodobné, že trnavské tlače mali aj v Nižných Ružbachoch pomerne veľké zastúpenie.³²

Filiálkou farnosti v Nižných Ružbachoch bola Lacková a Vyšné Ružbachy. V **Lackovej** nestál v čase konania vizitácie žiadny kostol, nemali teda ani žiadne bohoslužobné knihy. V kostole vo **Vyšných Ružbachoch** sa v roku 1832 nachádzal starý ostrihomský rituál, nový jágerský rituál, 3 misály, 2 zádušné misály a bližšie nešpecifikovaný evanjeliár.³³

Na základe údajov v kanonickej vizitácii z roku 1792 sa nachádzali vo farnosti v **Novej Ľubovni** 3 misály, 4 zádušné misály, 2 veľké rituály, 3 malé, jeden evanjeliár a na chóre breviár a antifonár pre potreby organistu. Samozrejmosťou boli matriky pokrstených, zosobášených a zomrelých.³⁴ V roku 1815 sa do novolubovnianskej farskej knižnice dostali knihy z odkazu jágerského arcibiskupa Františka Xavera Fuchsa. Bolo to 14 titulov v 19 zväzkoch – viacero z týchto tlačí bolo určite trnavských, rovnako ako pri ďalších dvoch farnostiach, ktorým arcibiskup F. X. Fuchs odkázal knihy. Do farskej knižnice v Novej Ľubovni tak pribudli diela z oblasti morálnej teológie, pastorálnej teológie, znovu sa opakujúce *Kniha o nasledovaní Krista Pána* a *Semenó dobré na dobrú Zem*,

³² ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Ecclesiae Parochialis Also-Rusbachiensis die 18. Julii Anno 1832 peracta.*

³³ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Ecclesiae Filialis Felső Rusbachiensis Die 18. Julii Anno 1832 peracta.*

³⁴ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Canonica Visitatio Parochiae Neo-Lubló de Anno 1792.*

*Příkladne a obzvlastne historie, Wynauczowanj ditek o swatostach, rímsky katechizmus, Učeni Mudrosti Krestanszkej a i.*³⁵

V priebehu rokov do novolubovnianskej farskej knižnice pribudlo viacero rôznych titulov. V kostole, ako súčasť jeho vybavenia, sa podľa vizitácie z roku 1832 nachádzali dva misály v dobrom stave a dva potrhané, dva zádušné misály v dobrom stave aj dva potrhané, knižočka s modlitbami za chorých, jedno slovenské a jedno poľské evanjelium, kniha pre spievanie ruženca. Na chóre sa stále nachádzal breviár a antifonár pre potreby organistu. Ako príloha k tejto vizitácii bol radený zoznam kníh patriacich farnosti – 55 titulov v 62 zväzkoch. Tituly vo farskej knižnici boli prevažne zapísané v latinčine, výnimkou boli slovenské tituly a niekoľko poľských kázňových kníh – napr. kázne Piotra Skargu, Kazania Xdza Simona, *Rok kaznodzieyski* a i.³⁶

Podolínec bol veľkou a bohatou farnosťou. V roku 1792 vlastnili množstvo bohoslužobných kníh, takisto mal svoju vlastnú knižnicu aj farár. V kostole sa v tomto období nachádzali 2 veľké rituály, jeden starý ostrihomský rituál, 4 veľké misály, 3 zádušné misály, 2 potrhané zádušné misály, dva staré breviáre, malá kniha s modlitbami za chorých a kniha požehnaní chorých, jedno nemecké a jedno poľské evanjelium. Farár vlastnil 38 titulov v 73 zväzkoch. Prvé tri knihy, medzi nimi latinsko-nemeckú *Bibliu*, daroval farnosti dvorský kaplán grófa Csákyho, Peter Pavol Londiger. Ďalšie knihy patrili vtedajšiemu farárovi Jánovi Kroczkiewiczovi – teologické diela aj z oblasti morálnej teológie, dogmatika, homiletika, katechizmy, aj gramatika. Zoznam kníh vo farskej knižnici v Podolínci je výnimočný spomedzi zoznamov kníh v iných farnostiach tým, že niektoré knihy majú určenú provenienciu, a tak vieme, že sa tam nachádzalo množstvo poľských aj talianskych titulov.³⁷ V roku 1832 patrilo do farskej knižnice v Podolínci 47 titulov. Okrem diel s teologickým zameraním boli do tejto knižnice začlenené aj diela pojednávajúce napr. o uhorskej heraldike, *Biblie*, diela z morálnej teológie, množstvo kázňových textov, životopisy svätých a ďalšie. Vizitátor do zoznamu kníh uviedol aj dve poškodené knihy bez titulného listu, jedna bola nemecká, druhá slovenská.³⁸

Neobvyklú poznámku o starostlivosti o knihy obsahuje kanonická vizitácia farnosti v **Starej Ľubovni** z roku 1792. Medzi bohoslužobné knihy zapísali 4 misály, z toho jeden starý, opravený misál s novou väzbou, jeden nový misál, jeden starý misál, ďalší potrhaný. Okrem misálov sa v kostole nachádzal nový ostrihomský rituál, rímsky rituál a dva ďalšie neupresnené rituály, poľské evanjelium, potrhaný žaltár a antifonár.³⁹ V období medzi vizitáciami v roku 1792 a v roku 1832 sa mierne zmenili počty bohoslužobných kníh. O 40 rokov neskôr sa v kostole v Starej Ľubovni nachádzali dva staré ostrihomské rituály, nový jágerský rituál, nový misál. Ďalej boli v tomto dokumente

³⁵ Záznam o knihách, ktoré pribudli do farskej knižnice v roku 1815 od jágerského arcibiskupa F. X. Fuchsa, bol voľne priložený k vizitácii z roku 1792, ktorá je uložená na farskom úrade v Novej Ľubovni. V exemplári v ŠA PO ŠPSAL sa takáto príloha nenachádza. Možno teda predpokladať, že aj v archívoch jednotlivých farských úradov sa môžu nachádzať ďalšie dokumenty, ktoré by prispeli k hlbšiemu poznaniu stavu farských knižníc v minulosti.

³⁶ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Parochialis Ecclesiae Possessionis Neo-Lublo 1832.*

³⁷ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Canonica Visitatio Parochiae Podolin de Anno 1792.*

³⁸ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Ecclesiae Parochialis XVI Oppidi Podolin de Anno 1832.*

³⁹ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Canonica Visitatio Parochiae Vetero=Lubloviensis de Anno 1792.*

evidované tri misály, jeden opravený, jeden starý, no stále použiteľný a jeden zádušný misál. Vo farskej knižnici sa malo nachádzať 87 titulov v 121 zväzkoch. Tematické zameranie je totožné ako v iných farských knižniciach, čiže obsahovala teologické diela, prevažne poľské kázne na rôzne príležitosti, katechizmy či životy pápežov. Z hľadiska jazyka kníh tu mali najväčšie zastúpenie poľské diela, menej slovenských, ale aj latinských či nemeckých. Výnimkou oproti iným farnostiam boli dva francúzske tituly.⁴⁰

Od sídla dekanátu v Starej Lubovni bola najvzdialenejšou farnosťou farnosť **Toporec**. Vo vizitáciách tejto farnosti boli dôsledne oddelené knižnica farára a knižnica farská. V roku 1792 sa ako vybavenie kostola uvádza jeden starý misál, jeden zádušný misál v dobrom stave a jeden starý rituál. Vo farskej knižnici sa v tomto čase nachádzalo 41 prevažne teologických titulov, no zastúpenie tam mali aj knihy z oblasti histórie, dejín cirkvi. V tejto zápisnici bolo tiež uplatnené rozlíšenie jazyka kníh typom písma. Vo vlastníctve farára bolo 54 titulov z oblasti dogmatiky, morálnej teológie či homiletiky, ale aj z histórie či geografie. Jazykovo to boli prevažne latinské a nemecké tituly.⁴¹ V roku 1832 boli súčasťou vybavenia kostola jeden nový misál, jeden starý ošúchaný misál, ostrihomský rituál, zádušný misál, ošúchaný breviár a potrhaný diurnál. Vo farskej knižnici sa v tomto roku nachádzalo 70 titulov v 77 zväzkoch – napr. Fándlyho slovenské kázne, viacero kníh od Prileského, diela cirkevných otcov, aj bohoslužobné knihy (žaltár, breviáre) zaradené do farskej knižnice. Ďalšie tituly sa týkali dejín vo všeobecnosti či dejín cirkvi, homiletická literatúra bola písaná v slovenskom aj nemeckom jazyku. Posledné dve knihy – spevník katolíckych piesní a kniha potrebná pre vyučovanie detí sa v čase konania vizitácie nachádzali u toporeckého učiteľa. Zoznam kníh, ktoré by patrili výlučne farárovi, sa v tejto vizitácii nenachádza.⁴²

Keďže **Podhorany** boli filiálkou Toporca, farár mal svoje knihy na fare v Toporci. Vo vizitácii tejto filiálky teda v roku 1792 figurujú len bohoslužobné knihy – jeden misál v dobrom stave, jeden zádušný misál v dobrom stave, ostrihomský rituál a jedno staré nemecké evanjelium. Počet bohoslužobných kníh sa medzičasom znížil, a tak boli vo vizitácii v roku 1832 zachytené len jeden poškodený misál a jeden ostrihomský rituál.

Na základe vizitačných zápisníc a informácií, ktoré poskytujú, možno konštatovať, že knihy vo farských knižniciach boli odrazom potrieb, záujmov, ale aj vzdelanosti miestneho kléru. Obsahovo v tomto prostredí dominovala dogmatická, morálna a teologická spisba, vyskytli sa však aj diela zamerané na svetskú históriu. Jazyková skladba diel v predmetných knižniciach reflektuje historické pozadie daného regiónu. Vzhľadom na opisný spôsob, akým boli predmetné tlače do vizitácií zaznamenávané, nie je možné nateraz presne určiť, aký jazyk dominoval v jednotlivých knižniciach, či aký bol podiel slovenských a inojazyčných tlačí. Farské knižnice v tomto priestore si z tohto dôvodu vyžadujú dôkladnejší výskum, ktorému by sme sa chceli v budúcnosti aj naďalej venovať.

⁴⁰ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Ecclesiae Parochiali, XVI Oppidi Vetus-Lublo, de Anno 1832do*.

⁴¹ ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Canonica Visitatio Parochiae Toporc de A(nn)o 1792*.

⁴² ŠA PO, ŠPSAL, f. Spišské biskupstvo. *Visitatio Canonica Ecclesiarum Parochiali Toporcensis et Filialis Maldurensis de Anno 1832do*.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Pramene

Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, fond Spišské biskupstvo

Literatúra

CABADAJOVÁ, Jana. Farské knižnice ako fenomén kultúry a vzdelanosti. In: *Kniha 2016. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. D. ŠKULOVÁ, ed. Martin: Slovenská národná knižnica, 2016, s. 120-127. ISBN 978-80-8149-072-9

ČENTÉŠOVÁ, Mariana. Farská knižnica v Zborove v 18. a 19. storočí. In: *Kniha 2020. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. D. ŠKULOVÁ, ed. Martin: Slovenská národná knižnica, 2020, s. 459-467. ISBN 978-80-8149-138-2

KARABOVÁ, Katarína. Farské knižnice Dunajského dekanátu na začiatku 19. storočia. In: *Kniha 2013. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Dejiny knižnej kultúry Spiša*. A. Prokopová, ed. Martin: Slovenská národná knižnica, 2013, s. 429-435. ISBN 978-80-8149-018-7

KOHÚTOVÁ, Mária. Knihy potrebné pre farára (Tekov, prvá polovica 17. storočia). In: *Kniha 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2006, s. 102-107. ISBN 80-89023-81-9

KYSEL'OVÁ, Mária. Kanonické vizitácie na Spiši. In: *Slovenská archivistika*. Roč. XVIII, 1983, č. 2, s. 110-128

PAŠTEKA, Július et al. eds. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: LÚČ, 2000. XII, [4 s.], 1550 stl., [1 s.], liv stl., [8 s.]. ISBN 80-7114-300-6

LOPATKOVÁ, Zuzana a Radoslava RISTOVSKÁ. Produkcia univerzitnej tlačiarne Trnavskej univerzity (1635 – 1777) vo vidieckom farskom prostredí. In: *Kultúrne dejiny*. 2021, roč. 12, č. 2, s. 200-236. ISSN 1338-2209

OLEKŠÁK, Peter. *Kostol sv. Bartolomeja v Hniezdom v kultúrno-historických súvislostiach*. Hniezdne: Rímskokatolícka farnosť, 2019. 319 s. ISBN 978-80-570-0742-5

RISTOVSKÁ, Radoslava. Farská knižnica v Dolnej Krupej – súčasný stav. In: *Studia historica Tyrnaviensia XXI*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2021, s. 147-166. ISSN 2729-8760

Slovenský biografický slovník. I. zväzok A-D. Martin: Matica slovenská, 1986. 538 s.

Slovenský biografický slovník. II. zväzok. E-J. Martin: Matica slovenská, 1987. 589 s.

Slovenský biografický slovník. V. zväzok R-Š. Martin: Matica slovenská, 1992. 559 s. ISBN 80-7090-216-7.

Online zdroje

Schematizmus Spišskej diecézy. [online]. [cit. 2024-05-02]. Dostupné z: <https://schematizmus.kapitula.sk>

Katalóg historickej knižnice v Hniezdom [online]. [cit. 2024-07-26]. Dostupné z: <http://historickekniznice.uniza.sk:8080/xmlui/handle/123456789/4044>

Mgr. Mária Ondriová, PhD.

Štátna vedecká knižnica v Prešove,
Hlavná 99, 081 89 Prešov
ohkf3@svkpo.gov.sk

Pracuje na oddelení historických knižničných fondov ako retrospektívna bibliografka, venuje sa spracovávaniu prevažne historických germaník a cirkevným dejinám východného Slovenska.

POČIATKY KNIŽNICE BANSKOBYSSTRICKÉHO BISKUPSTVA

Juraj KISS

Abstract

The origins of the library of the Diocese of Banská Bystrica are closely linked to the first two bishops who administered it. Bishops František Berchtold and Gabriel Serdaheli came from noble families and both had an exceptional relationship to education. When they came to Banská Bystrica, they brought their personal extensive book collections with them, which, after their deaths, became a permanent part of the episcopal library. In a fire in 1783, almost the entire Berchtold's library burned down. Most of the collection from the first decades of the episcopal library is thus made up mainly of books by bishop Serdaheli, whose name it still bears. A detailed look at the state of the episcopal library was made possible by the *Catalogus Librorum Bibliothecae Episcopatus neosoliensis*, written in 1815, two years after Gabriel Serdaheli's death. From its analysis, we were able to study the composition of the original episcopal library, its thematic and linguistic representation, the authors of the works, the appearance of manuscripts, and, by distinguishing several inventories, its subsequent development over time. The still preserved torsoes of the libraries of the first two bishops of Banská Bystrica bear signs of their presence in the collection of the original episcopal library. The more recent signatures on their backs suggest that they were also part of the same library at the turn of the 19th and 20th centuries.

Keywords: Diocese of Banská Bystrica, episcopal library, František Berchtold, Gabriel Serdaheli

Abstrakt

Počiatky knižnice banskobystrického biskupstva sú úzko prepojené s prvými dvomi biskupmi, ktorí ho spravovali. Biskupi František Berchtold a Gabriel Serdaheli pochádzali zo šľachtických rodín a obaja mali výnimočný vzťah k vzdelaniu. Pri príchode do Banskej Bystrice si so sebou priniesli aj svoje rozsiahle osobné knižné zbierky, ktoré sa po ich smrti stali trvalou súčasťou biskupskej knižnice. Pri požari v roku 1783 zhorela takmer celá Berchtoldova knižnica. Väčšina fondu z prvých desaťročí biskupskej knižnice je tak tvorená najmä knihami biskupa Serdaheliho, ktorého meno dodnes nesie. Podrobný pohľad na stav banskobystrickej biskupskej knižnice nám umožnil katalóg *Catalogus Librorum Bibliothecae Episcopatus neosoliensis*, spísaný v roku 1815, dva roky po smrti Gabriela Serdaheliho. Z jeho rozboru sme mohli skúmať skladbu pôvodnej biskupskej knižnice, jej tematické a jazykové zastúpenie, autorov diel, výskyt rukopisov a na základe odlíšenia niekoľkých inventarizácií aj jej následný vývoj v čase. Dodnes zachované torzá knižníc prvých dvoch banskobystrických biskupov nesú známky svojej prítomnosti vo fonde pôvodnej biskupskej knižnice. Z novších signatúr na ich chrboch navyše možno predpokladať, že boli súčasťou jednej knižnice aj na prelome 19. a 20. storočia.

Kľúčové slová: Banskobystrické biskupstvo, biskupská knižnica, František Berchtold, Gabriel Serdaheli

Banskobystrické biskupstvo bolo založené v roku 1776 na žiadosť Márie Terézie (1717 – 1780) a schválené bulou *Regalium principum* pápeža Pia VI. (1775 – 1799),¹ pričom bolo považované za jedno z najchudobnejších. Za prvého biskupa bol zvolený ostrihomský kanonik barón František Berchtold (1730 – 1793), ktorý sa zároveň stal aj riaditeľom školského obvodu novovzniknutej banskobystrickej diecézy.² Bol považovaný za mimoriadne vzdelaného človeka, o čom svedčí jeho spisovateľská tvorba a bohatá súkromná zbierka kníh, ktorú si so sebou do novej diecézy priniesol. Nanovo prestavaná budova biskupského úradu mala slúžiť aj ako miesto uloženia jeho knižnice. Svedčia o tom záznamy o dramatických udalostiach z 5. mája 1783, keď námestie Banskej Bystrice zachvátil požiar. Tomu za obeť padla aj budova biskupského úradu s celou biskupskou knižnicou. Podľa svedectva samotného biskupa Berchtolda z fondu kníh, ktorý vytvoril za viac ako tridsať rokov, sa zachovalo len vyše sto exemplárov. Biskup Berchtold vyčísluje škodu knižnice na 12 000 zlatých.³

Obr. 1. Biskup František Berchtold

¹ JURKOVIČ, Emil. *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*. Banská Bystrica: Občianske združenie Pribicer, 2005, s. 401.

² MARTULIAK, Pavol. *Banská Bystrica kolíska vzdelanosti. 750 rokov banskobystrického školstva*. Banská Bystrica: TRIAN, 2005, s. 54.

³ *Schematismus Historicus Dioecesis Neosoliensis*. Neosolii: Typis Philippi Machold, 1876, s. 17.

Obr. 2. Exlibris Františka Berchtolda

Po požiari v roku 1783 stál biskup František Berchtold [1] na čele diecézy ešte ďalších desať rokov a pravdepodobne sa mu podarilo čiastočne obnoviť fond knižnice o niekoľko stovák nových titulov, ktoré boli umiestnené v dočasnom biskupskom sídle vo Svätom Kríži (dnes Žiar n. Hronom).⁴ V Slovenskej národnej knižnici v Martine (SNK) je uložená historická knižnica Františka Berchtolda. Jej rozsah tvorí 252 zväzkov obsahujúcich tlačene exlibrisy prvého banskobystrického biskupa, hoci vlastníckmi niekoľkých exemplárov boli iní členovia zo šľachtickej rodiny Berchtoldovcov. Niekoľko exemplárov s Berchtoldovým exlibrisom [2] obsahuje staršiu signatúru zo začiatku 19. storočia. Podľa

historických signatúr zachovaných na chrbtoch približne 70 % kníh vyplýva, že zrejme na prelome 19. a 20. storočia boli súčasťou jednej (zrejme neskoršej biskupskej) knižnice. Do tejto totiž patrilo aj niekoľko exemplárov štvrtého biskupa Jozefa Belánskeho (1769 – 1843) objavených v seminárnej knižnici Kňazského seminára sv. Karola Boroomejského v Banskej Bystrici a 149 zväzkov z osobnej knižnice desiateho biskupa Karola Rimelyho (1893 – 1904), zachovaných v SNK. Z testamentu Františka Berchtolda⁵ napokon vyplýva, že knihy, ktorých po požiari údajne nemal veľa, odkazuje svojim nástupcom v biskupskom úrade.

Po jeho smrti v roku 1793 bola banskobystrická diecéza sedem rokov bez biskupa, kým na jej čelo nebol zvolený profesor teológie a filozofie, vacovský veľprepošť a biskupský vikár, Gabriel Serdaheli (1742 – 1813).⁶ [3] Pochádzal zo šľachtickej rodiny z Nitrianskej Stredy a bol považovaný za jedného z najvzdelanejších biskupov svojej doby v Uhorsku. Podobne ako jeho predchodca, aj on si po nástupe do úradu banskobystrického biskupa v roku 1801⁷ so sebou priniesol svoju bohatú knižnú zbierku. Podľa *Historického schematizmu* z roku 1876 sa ukazuje, že mnohé z kníh si zaobstaral z fondov vtedy rušených a odstránených kláštorov.⁸

⁴ LACKO, Richard. *Cestou Cirkvi je človek*. Banská Bystrica – Badín: Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 2011, s. 141.

⁵ Diecézny archív Banská Bystrica – Badín, fond Banskobystrická kapitula: Testament Františka Berchtolda, (súčasť nespracovanej pozostalosti Františka Berchtolda).

⁶ SABOV, Peter. *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku II*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2004, s. 75.

⁷ LACKO, odk. 4, s. 145.

⁸ *Schematismus Historicus Dioecesis Neosoliensis*. Neosolii: Typis Philippi Machold, 1876, s.17.

Obr. 3. Biskup Gabriel Serdaheli

Obr. 4. Exlibris Gabriela Serdaheliho

Po svojej smrti v roku 1813 ju na základe testamentu daroval banskobystrickému biskupstvu⁹ a čiastočne aj diecéznemu kňazskému semináru. Biskup Gabriel Serdaheli sa tak najviac zaslúžil o rozkvet biskupskej knižnice v procese jej vzniku. Táto je v neskorších zmienkach nazývaná jeho menom ako Serdaheliho knižnica. Za zmienku stojí fakt, že 76 titulov z jeho testamentu prišlo do seminára z Banskej Bystrice a 76 titulov z biskupského sídla vo Svätom Kríži.¹⁰ To naznačuje, že fond biskupskej knižnice bol v tom čase uložený na dvoch miestach. V súčasnosti je zachované len torzo pôvodnej Serdaheliho knižnice, ktoré zatiaľ obsahuje 394 knižných jednotiek s jeho exlibrisom. [4] V rámci spracovávaní multiplikátov v SNK sa však objavujú ďalšie exempláre s exlibrisom Gabriela Serdaheliho a v roku 2012 išlo už o 37 titulov v 46 zväzkoch.¹¹ Zároveň sa niekoľko desiatok kníh obsahujúcich Serdaheliho exlibris nachádza aj v seminárnej knižnici, ktoré do tohto knižničného fondu pribúdali v priebehu jeho existencie vo viacerých fázach.

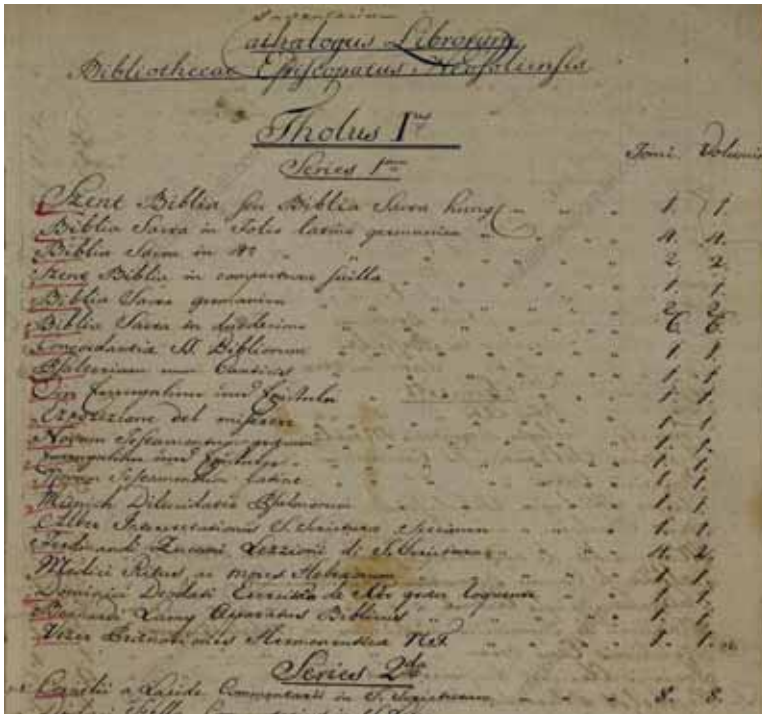
V roku 1815, zrejme na popud vtedajšieho kapitulskeho vikára Františka Valíčka, vznikla iniciatíva spísať katalóg biskupskej knižnice. Stalo sa tak iba dva roky po smrti Gabriela Serdaheliho a štyri roky pred príchodom jeho nástupcu Antona Makaya (1756 – 1825). Katalóg odzrkadľuje aktuálny obraz toho, v akom stave sa nachádzala biskup-

⁹ SABOV, odk. 6, s. 75.

¹⁰ BÔBOVÁ, Mária. Aplikácia automatickej transkripcie na príklade knižničného katalógu zo začiatku 19. storočia. In: KATUŠČÁK, Dušan a Imrich NAGY eds. *Automatická transkripcia slovacikálnych historických dokumentov*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, 2023, s. 146-167.

¹¹ SABOV, Peter. *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku IV*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2012, s. 113.

ská knižnica v tomto ranom období. Katalóg s názvom *Catalogus Librorum Bibliothecae Episcopatus Neosoliensis*¹² [5] bol poverený zostaviť kapitulský kanonik František Molnár.

Obr. 5. *Catalogus Librorum Bibliothecae Episcopatus Neosoliensis* z roku 1815

Katalóg obsahuje 35 rukou písaných strán a členený je do väčších celkov s názvom „Tholus“ a menších častí s názvom „Series“. Keďže sa nepodarilo nájsť iný súvis s týmto rozdelením, predpokladáme, že mohlo ísť o skrine a police, v ktorých boli tlače a rukopisy uložené. Jednotlivých skriň bolo 14 a počet políc v nich sa rôznil od 5 do 9. Každá strana katalógu obsahovala v pravom dolnom rohu tzv. „kustódu“. Išlo o slovo, ktorým sa zoznam začínal na nasledujúcej strane.

Katalóg je písaný jednoducho, za názvom diela, ktorý je často iba popisný, nasleduje počet častí a počet knižničných jednotiek. Vo väčšine prípadov sa pred názvom nachádza aj meno autora uvádzané v genitívnom tvare. Za latinskými názvami niektorých diel je dopísaná zmienka o jazyku, v ktorom boli napísané, napr. „gallice“, „italice“, „hungarice“. Názvy nemeckých kníh sú v katalógu zapísané nemeckou novogotickou kurzívou. Mnohé mená autorov alebo názvy titulov boli zapísané nepresne a skôr foneticky, čo naznačuje spoluprácu aspoň dvoch osôb – diktujúceho a zapisovateľa. Ako príklad môže poslúžiť latinské slovo „parallaxi“ – „prekrytie, zatmenie“ použité v súvislosti s astronómiou, ktoré pisateľ zapísal gramaticky chybné ako „paralisi“ – „ochrnutie“.

¹² *Catalogus Librorum Bibliothecae Episcopatus Neosoliensis*, 1815. Slovenská národná knižnica v Martine, Literárny archív, sign. C 330.

Spresnené údaje sa nachádzajú len v zozname prvých štyroch políc dvanástej skrine, kde je k jednotlivým dielam inou rukou pripísané miesto a rok vydania.¹³ Ide o vzorku 56 titulov vytlačených v 20 európskych mestách, z ktorých 3 tituly pochádzajú z prvej a 53 titulov z druhej polovice 18. storočia. Tieto doplnené údaje boli neskôr preškrtnuté čiernou ceruzkou.

Knižnica v čase tvorby katalógu obsahovala 2 742 knižných jednotiek. Jazykové zastúpenie je rôznorodé. Viac ako polovicu titulov (60 %) tvoria latinsky písané diela zo všetkých tematických oblastí. Druhým najčastejším jazykom je v zozname nemčina (27 %), ďalej ide o tituly francúzske (6 %), maďarské (5 %), talianske (2 %) a niekoľko exemplárov písaných v slovenčine.

Usporiadanie kníh nebolo dôsledné, avšak nie celkom náhodné. Pri bližšom skúmaní katalógu sme zistili, že niektoré celky alebo ich časti sa javia byť radené čiastočne tematicky. Prvá skriňa napríklad obsahuje *Biblie* a najdôležitejšie teologické dokumenty, iné zo skrińí či políc boli naopak väčšinou zamerané na históriu, verejnú správu či prírodné vedy. Zriedka sme však našli miesto, kde by neboli priradené aj knihy z iných oblastí. Hodnotnou súčasťou katalógu banskobystrickej biskupskej knižnice boli rukopisy. V katalógu je 17 exemplárov označených slovom „manuscriptum“. Podľa inventárov Literárneho archívu v SNK sa zachovalo 21 rukopisov so Serdaheliho exlibrisom. Veľká väčšina z nich obsahuje signatúry, na základe ktorých sa nám podarilo priradiť 14 exemplárov k dielam v katalógu. Viaceré zo zachovaných rukopisov obsahujú signatúru, ktorá v katalógu naviguje k jedinému zápisu s názvom „Miscellanea“, pod ktorý spadá 59 zväzkov. Je teda pravdepodobné, že katalóg obsahuje mnohé ďalšie rukopisné diela, ktoré sa nám zatiaľ nepodarilo identifikovať.

Katalóg tiež nesie znaky niekoľkých inventarizácií, ktoré v knižnici zaznamenávajú len minimálnu manipuláciu so zväzkami. Pravdepodobne počas prvej inventarizácie sa očíslovali jednotlivé tituly podľa počtu knižných jednotiek, ktorých súčet sa potom napísal na konci zoznamu každej police. Už v tomto čase sa narazilo na isté zmeny. V zozname kníh siedmej skrine sa nachádza slabo čitateľná poznámka o malom množstve chýbajúcich diel, ktoré tretí banskobystrický biskup Anton Makay zrejme premiestnil. Druhá rozpoznaná inventarizácia zanechala v katalógu najväčšie množstvo vpisov. Latinsky písané poznámky odhaľujú možný prírastok rukopisov v dvoch policiach jednástej a v jednej polici štrnástej skrine knižnice. Vykonávateľ inventarizácie v názve katalógu prečiarkol slovo „Catalogus“ a nahradil ho slovom „Inventarium“. Zhodný rukopis sa nachádza aj pri opakujúcej sa poznámke na konci zoznamov políc, v podobe slova „acceperunt“ – „prevzali“ a „accepit“ – „prevzal“. Tento rukopis sa zároveň na mnohých miestach katalógu zmieňuje o mene biskupa Jozefa Belánskeho, ktorý nechal vykonať vizitáciu banskobystrického dekanátu v roku 1828.¹⁴ Je možné, že v súvislosti s ňou sa uskutočnila aj inventarizácia.

Tretia rozpoznaná inventarizácia bola vykonaná podčiarkovaním diel červeným perom. Pravdepodobne ide o neskoršiu a poslednú inventarizáciu, pretože zachytáva absenciu minimálne jednej police a celej poslednej skrine.

¹³ Podľa rukopisného vzoru mohol byť autor týchto vpisov ten istý, ako pisateľ iných poznámok v katalógu.

¹⁴ JURKOVIČ, odk. 1, s. 21.

Tematická reprezentácia knižnice odzrkadľuje záujmy a potreby pôvodných vlastníkov. Prirodzene ide predovšetkým o diela zamerané na rôznorodé oblasti kresťanstva a cirkvi. Teologická oblasť je zastúpená najmä dogmatickou a morálnou teológiou, výkladmi *Svätého písma*, exegetickými, hermeneutickými či homiletickými dielami. Častým zástupcom teologickej tematiky je taliansky teológ a jezuita, kardinál Robert Bellarmin (1542 – 1621): *Catechismus, Seu explicatio doctrinae christianae* či kňaz a teológ Hieronym (asi 347 – 420): *Opera Omnia*. Spomedzi mnohých autorov duchovnej literatúry prítomnej v katalógu je potrebné spomenúť teológa a biskupa Františka Salezského (1567 – 1622): *Filothea* a predstaviteľa latinskej patristiky, biskupa Aurélia Augustína (354 – 430): *Libri Confessionum*. Knižnica obsahovala množstvo *Biblií* a obradných či liturgických kníh. Fond bol bohatý aj na spisy cirkevnej správy ako *Acta*, *Articuli*, diáriá, štatúty či procesné výpisy. Svojimi dokumentmi sú v zozname prítomní aj pápeži, najčastejšie Benedikt XIV. (1740 – 1758): *Index Librorum Prohibitorum*. Pomerne častým je v katalógu historik a archivár Martin Juraj Kovačič (1744 – 1821) so svojimi prácami z oblasti štátnej správy, práva a dejín Uhorska, ako napríklad *Institutum Diplomatico-Hungaricum*. Obsahovo významne zastúpená je aj história. Svetové dejiny predstavuje napríklad 79-zväzkové dielo *Allgemeine Weltgeschichte*, ktoré napísal škótsky spisovateľ a historik William Guthrie (1708 – 1770), uhorské dejiny zastupuje predovšetkým historik, univerzitný profesor a jezuita Juraj Pray (1723 – 1801): *Historia Regum Hungariae Stirpis Austriae*. Cirkevné dejiny reprezentuje cirkevný historik, kňaz Claude Fleury (1640 – 1723) a jeho 63-zväzkové dielo *Historia Ecclesiastica*. Významné sú oblasti jazykovedy, ekonómie či prírodných vied so zameraním najmä na matematiku, fyziku a geografiu. Fond dopĺňali početné periódiká, zbierky, lexikóny, encyklopédie, gymnaziálne učebnice a niekoľko máp. Za zmienku stojí aj niekoľko slovacikálnych diel, vyskytujúcich sa v biskupskej knižnici. Spomenieme ich vo forme zápisu v katalógu: Mészáros: *Učeni Naboženstwa; Kratke wiloženi potrebnich k pisani; Pise katolicke a modlitby; Prirucna kniga za Slovansku mlades; Kratke historie biblicke*; Jana Viganda: *Knižka o polnim gospodarstwim; Prjwod ku Dobropisebnosti Slowenského Pisma*.

Vzhľadom na nešetrné zaobchádzanie s historickými knižnými fondmi v 50. rokoch minulého storočia sa dnes jednotlivé diela z pôvodnej knižnice banskobystrického biskupstva vyhľadávajú len s veľkými ťažkosťami a mnohé z nich sú zrejme nenávratne stratené. Potenciál nachádzať stratené diela sťažujú nepresné a neúplné zápisy v katalógu biskupskej knižnice z roku 1815 a tiež fakt, že signatúra tohto katalógu nebola do kníh vpisovaná, ale iba lepená na chrbty kníh, z ktorých bola neskôr odstraňovaná. V budúcnosti by však mohol pomôcť zatiaľ presnejšie neidentifikovaný špecifický štítok so signatúrou v tvare: písmeno – číslo, ktorá je ceruzkou vpísaná aj v pravom hornom rohu titulného listu kníh. Štítok s touto signatúrou sa nachádza na chrbtoch všetkých kníh zachovanej Serdaheliho knižnice, väčšiny historickej knižnice Františka Berchtolda a tiež na knihách ďalších banskobystrických biskupov, čo naznačuje, že ide o exempláre z neskoršej biskupskej knižnice. Na niekoľkých knižných exemplároch a rukopisoch biskupov Berchtolda a Serdaheliho sa namiesto signatúry pravdepodobnej neskoršej biskupskej knižnice nachádza iná neskoršia signatúra, pri ktorej sa zvyčajne nachádza aj štítok s katalógovou signatúrou. Časť pôvodnej biskupskej knižnice bola pravdepodobne v neskoršej dobe oddelená, čo by mohlo súvisieť s komplikovanou situáciou banskobystrickej diecézy, keď sa biskupský úrad nachádzal v Banskej Bystrici a biskupské sídlo v Žiari nad Hronom.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BÔBOVÁ, Mária. Aplikácia automatickej transkripcie na príklade knižničného katalógu zo začiatku 19. storočia. In: KATUŠČÁK, Dušan a Imrich NAGY, eds. *Automatická transkripcia slovacikálnych historických dokumentov*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, 2023. ISBN 978-80-8227-016-0.

Catalogus Librorum Bibliothecae Episcopatus neosoliensis. Literárny archív, Slovenská národná knižnica v Martine, signatúra C 330.

Diecézny archív Banská Bystrica – Badín, fond Banskobystrická kapitula: Testament Františka Berchtolda, (súčasť nespracovanej pozostalosti Františka Berchtolda).

JURKOVIČ, Emil. *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*. Banská Bystrica: Občianske združenie Pribicer, 2005. ISBN 80-969366-2-X.

LACKO, Richard. *Cestou Cirkvi je človek*. Banská Bystrica – Badín: Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 2011. ISBN 978-80-88937-46-3.

MARTULIAK, Pavol. *Banská Bystrica kolíska vzdelanosti. 750 rokov banskobystrického školstva*. Banská Bystrica: TRIAN, 2005. ISBN 80-88945-77-1.

SABOV, Peter. *Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku II*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2004. ISBN 80-89023-34-7.

SABOV, Peter. *Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku IV*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2012. ISBN 978-80-89301-97-3.

Schematismus Historicus Dioecesis Neosoliensis. Neosolii: Typis Philippi Machold, 1876.

Mgr. Juraj Kiss

Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici,
Lazovná 9, 975 58 Banská Bystrica,
juraj.kiss@svkbb.eu

Knihovník, oddelenie výskumu a bibliografie. Študoval na Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Badíne.

KNIHA AKO PROSTRIEDOK BUDOVANIA VZŤAHU K DOMÁCEMU JAZYKU NA PRELOME 18. A 19. STOROČIA. Z ÚVAH BOHUSLAVA TABLICA (1769 – 1832)¹

Lenka RIŠKOVÁ

Abstract

Bohuslav Tablic (1769 – 1832) appreciated people who contributed in any way to the development of book culture. He also always approached his own literary production very responsibly, taking into account its importance for the wider community – both ecclesiastical and national. His poetry, literary-historical reflections and commentaries, but above all his dedications and prefaces to the book editions of his works, provide many clues on the basis of which it is possible to reconstruct his idea of the role of the book in the vernacular in the ‚breakthrough‘ period of the late 18th and the first third of the 19th centuries.

Keywords: Bohuslav Tablic (1769 – 1832), book culture, turn of the 18th and 19th centuries

Abstrakt

Bohuslav Tablic (1769 – 1832) mal vo veľkej úcte všetkých ľudí, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom pričínili o rozvoj knižnej kultúry. Aj k vlastnej literárnej produkcii pristupoval vždy veľmi zodpovedne, so zreteľom na jej význam pre širšie spoločenstvo – cirkevné i národné. Jeho básnické aj prozaické diela, literárnohistorické úvahy a komentáre, no predovšetkým jeho dedikácie a predhovory ku knižným vydaniam svojich diel poskytujú množstvo indícií, na základe ktorých možno rekonštruovať jeho predstavu o úlohe knihy v domácom jazyku v „prelomovom“ období konca 18. a prvej tretiny 19. storočia.

Kľúčové slová: Bohuslav Tablic (1769 – 1832), knižná kultúra, prelom 18. a 19. storočia

¹ Štúdia je výstupom grantového projektu VEGA 20/0045/21 *Subjekt – intencia – text. (Podoby poetiky staršej slovenskej literatúry)*.

Na prelome 18. a 19. storočia v slovenskom prostredí v kontexte národnoobrodeneckých aktivít najvýraznejšie rezonovala potreba pestovania domáceho jazyka, a to tak vo význame jeho poznávania, ale aj aktívneho používania, v literárnej tvorbe a knižnej produkcii nevynímajúc. Vydávanie kníh v domácom jazyku bolo vnímané nielen ako prostriedok jeho zdokonaľovania, ale aj ako možnosť jeho etablovania sa medzi ostatnými literárnymi jazykmi, predovšetkým však ako dôkaz jeho kvalít a životaschopnosti. V komunite slovenských intelektuálov tieto snahy napokon vyústili jednak do kodifikačných aktivít bernolákovcov na jednej strane a na strane druhej do cieľeného úsilia protestantských autorov zabezpečiť výuku domáceho jazyka na školách (v roku 1803 bola založená Katedra reči a literatúry československej pri bratislavskom evanjelicom lýceu a o necelé desaťročie vznikla rovnaká katedra v Banskej Štiavnici). Je to teda obdobie, ktoré je poznačené intenzívnym záujmom vydávať knihy v domácom jazyku – či už v pôvodnom slovenskom (v katolíckom prostredí) alebo v češtine, resp. v česko-slovenskom jazyku, ktorej – pre jej blízkosť s domácim jazykom, ale aj pre jej bohatú literárnu tradíciu – zverili reprezentatívnu funkciu literárneho jazyka slovenskí protestantskí autori.

Jednou z najaktívnejších osobností práve v tejto oblasti bol bezpochyby Bohuslav Tablic (1769 – 1832). V literárnohistorických prehľadoch býva spomínaná predovšetkým jeho rozsiahla knižná produkcia rôznorodého charakteru. Okrem toho sa však zvyknú spomenúť aj jeho organizátorské aktivity – podieľal sa na zakladaní oboch už spomínaných katedier československého jazyka, inicioval pri nich budovanie knižníc a vzdelávacích spolkov, bol zakladateľom Učenej spoločnosti banského okolia a netajil sa zámerom vytvoriť z nej celonárodnú kultúrnu a vedeckú organizáciu, ktorá by tiež podporovala vydávanie kníh.² Jeho intenzívny záujem o podporu knižnej produkcie v domácom jazyku potvrdzujú početné vyjadrenia, ktorými komentoval a sprevádzal vydania svojich vlastných diel. Ide predovšetkým o komentáre z jeho predhovorov a dedikácií. Ich lokalizácia v priestore tzv. paratextov, resp. peritextov³ nie je náhodná a už vôbec neznižuje ich hodnotu. Podľa Lenky Müllerovej sú práve tieto texty nielen nositeľmi „všech funkcií paratextů, tj. mimo jiné lákat a vábit potenciálního příjemce primárního textu ke koupi či četbě a posléze organizovat a usměrňovat jeho recepci díla, ale jsou především přímým komunikač-

² Užitočnosť učenej spoločnosti Bohuslav Tablic argumentoval v duchu *Ratia educationis*, teda v duchu požiadaviek pestovania domáceho jazyka a rozvoja kultúry jednotlivých národných spoločenstiev koexistujúcich v habsburskej monarchii podľa vzoru iných vzdelanejších národov. „Do popredia kládol vedecký pokrok a šírenie vedomostí, mravnosti a osvietenia, išlo mu o podporovanie vlasteneckého ducha a usilovnosti, o zveľobovanie materinského jazyka a rozširovanie umení.“ BRTÁŇ, Rudo. *Bohuslav Tablic (1769 – 1832). Život a dielo*. Bratislava: VEDA, 1974, s. 206.

³ Základy výskumu paratextov v literárnej vede a ich vzťahu k hlavným (centrálnym) textom inicioval G. Genett v 80. rokoch 20. storočia. (GENETTE, Gérard. *Palimpsestes. La littérature au second degré*. Paris: Seuil, 1982 a GENETTE, Gérard. *Seuils*. Paris: Seuil, 1987). V našom prostredí naň nadviazal výskum Jána Jambora, podľa ktorého „peritextami rozumie literárna veda v nadväznosti na G. Genetta tie paratexty, ktoré sú bezprostrednou internou súčasťou diela, pričom s ním vytvárajú ako kniha jednotu. Epitextami sú vzdialenejšie druhy paratextov, ktoré sa nachádzajú mimo publikovaného diela. K peritextom patria napr. názov diela, meno autora, predhovor, motto, venovanie či text na obálke knihy. Pri epitextoch ide napr. o reklamné prospekty a upútavky v novinách, autorove vyjadrenia o knihe v médiách (verejný epitext), o zmienky o diele v autorovej korešpondencii (súkromný epitext) alebo v denníkoch (privátny epitext).“ JAMBOR, Ján. Paratextualita – predovšetkým zdroj otázok bez odpovedí? Aktuálne otázky výskumu paratextov. In: *Philologia*. XXVIII (2018), č. 1. s. 81.

ním mostem mezi genezí díla a jeho existencí v procesu recepcie“.⁴ Ich výpovedná hodnota sa teda navyšuje tým, že upozorňujú na okolnosti vzniku diela, na jeho význam a poskytujú akýsi návod na jeho komplexnú recepciu.⁵ Paratexty v dielach Bohuslava Tablica sú preto dôležitým zdrojom informácií, ktoré umožňujú zásadným spôsobom rekonštruovať predstavu o pôvodnej autorskej intencii, o zámeroch, s ktorými autor tvoril svoje dielo, resp. o zámeroch, ktoré ho viedli k publikovaniu.

Analýza týchto Tablicových úvah potvrdzuje jeho intenzívny záujem o „literární umění“. V jeho vnímaní pojmu „literární umění“ je obsiahnutý jednak proces odovzdávania informácií a vzdelávania, ale rovnako aj priestor, v ktorom sa tento proces môže uskutočniť, teda literárna produkcia a celkom konkrétne forma knihy.⁶ Bohuslav Tablic mal vo veľkej úcte všetkých, ktorí boli akýmkoľvek spôsobom nápomocní pri vydávaní kníh v domácom jazyku. Či už to boli samotní autori, ale rovnako aj vydavatelia a bohatí meceni, ktorí finančne zabezpečovali vydania diel.⁷ Považoval to za prejav ich zdravého sebavedomia, resp. účinnú formu sebaaprezentácie – ich vlastnej i celého slovenského jazykového spoločenstva. S rovnakým zámerom pristupoval aj k svojim vlastným literárnym aktivitám. Vydanie druhého zväzku zbierky básní s názvom *Poezye* komentoval nasledovne: „*Mne dosti k velikému potěšení to poslouží, jestli i vydáním těchto básní zarostlá cesta česko-slovenské literatury v naši milé Slávii poněkud se proklestí a přímější učiní a láska k naší výborné otcovské řeči a literatuře v srdci mnohého studeného Slováka obžive.*“⁸ Rovnaké zámery možno identifikovať aj v *Předmluve* ku knihe *Augšpurské konfesí aneb Význání víry*, kde napísal: „*Ostatne Boha prosím, aby i tato kniha k rozšíření čisté známosti ve věcech náboženství; a k zvelebení naší literatury posloužila.*“⁹ Je teda evidentné, že jednak svojou vlastnou tvorbou, ale aj prekladmi cudzích diel do domáceho jazyka chcel prispieť k zdokonaľovaniu „našej“, teda domácej literatúry, čo možno celkom iste stotožniť so zámerom rozvoja knižnej kultúry v domácom jazyku.

Bohuslav Tablic si evidentne uvedomoval, že v čase intenzívne silnejúcej emancipácie jednotlivých národných spoločenstiev koexistujúcich v Uhorsku na prelome 18. a 19. storočia je doslova nutné, aby sa aj v slovenskej spoločnosti neustále roznechovala túžba po knihách vo vlastnom jazyku. S týmto zámerom napokon vydáva aj svoju svoju štvorzväzkovú básnickú zbierku *Poezye* (1816 – 12), o čom svedčí aj jeho úvaha o tom, že práve poéziu považuje za najefektívnejší spôsob, ktorým by získal záujem širšej spoločnosti o literárne umenie a následne aj podporu domáceho obyvateľstva pri vydávaní kníh v domácom jazyku: „*ķterak by láska k literárnímu umění v srdci milých*

⁴ MÜLLEROVÁ, Lenka. Autorské knižní paratexty (nad edičními počiny Josefa Škvoreckého z 90. let dvacátého století). In: *Bohemica litteraria*. 2012, vol. 15, iss. 2, s. 9.

⁵ MÜLLEROVÁ, odk. 4, s. 100.

⁶ Na takéto rozšírenie sémantického významu pojmu „literární umění“ v druhej polovici 18. storočia upozornila Gizela Gáfríková. GÁFRÍKOVÁ, Gizela. Poznámky a vysvetlivky. In: *Hugolín Gavlovič: O dobrých mravoch*. Bratislava: Slovenský Tatran, 2004, s. 265.

⁷ Napríklad prvé dva zväzky svojej básnickej zbierky *Poezye* dedikoval Tablic Michalovi Žarnocaymu, o ktorom v dedikácii uznanlivo poznamenáva, že bol „literárního umění horlivý a povědomý milovník“, resp. „zvláštní a povědomý milovník poetského umění“ (TABLIC, Bohuslav. Vysoce urozenému pánu, pánu Michalovi Žarnocaymu. In: *Poezye. Díl první*. Vacov, 1806, s. p. a TABLIC, Bohuslav: Vysoce urozenému pánu, pánu Michalovi Žarnocaymu. In: *Poezye. Díl druhý*. 1807, s. p.).

⁸ TABLIC, Bohuslav. Předmluva. In: *Poezye. Díl druhý*. Vacov, 1807, s. p.

⁹ TABLIC, Bohuslav. Předmluva. In: *Augšpurské konfesí aneb Význání víry*. Vacov, 1808, s. p.

našich vlastencův nejistěji a nejpůsobivěji rozžata, a toužení po knihách i všeliké užitečné známosti vzbuzeno býti mohlo.“¹⁰

S rovnakým zretelom pristupoval aj k reflexii svojich básnických predchodcov. V rámci literárnohistorického prehľadu, vôbec prvých slovenských literárnych dejín, ktorým dal názov *Paměti česko-slovenských básníkův aneb veršovcův*,¹¹ venoval veľkú pozornosť vzťahu jednotlivých autorov k domácejmu jazyku. V rámci toho osobitne zdôrazňoval úlohu protestantskej cirkvi, konkrétne jej popredných predstaviteľov, superintendentov, ktorí aktívne iniciovali nielen používanie domáceho jazyka v liturgii, ale rovnako aj v knižnej produkcii: „*Slouží to k zvláštní cti a k veliké pochvale Superintendentům evanjelickým v Uhřích u potomstva, že láskou k otcovskému svému jazyku vedeni byvše, jak jiných kněh vydáváním, tak obzvláště i skládáním zpěvů, rádi, a jako Vlach říká con amore t. j. jakoby s zvláštní láskou a rozkoší se obírali, chtějíce i v tom dobrého příkladu svým nástupníkům pozůstaviti, kterýž, ó, by v každém století mnoho nalezl následovníků!*“¹² Do prehľadu básnikov 16. storočia zaradil úvahu o prevahe žánru duchovnej piesne medzi zachovanými literárnymi pamiatkami z tohto obdobia – argumentoval ju tým, že žáner duchovnej piesne si vyžiadali praktické potreby nového (protestantského) náboženstva, ktoré presadzovalo zavedenie národných jazykov do bohoslužieb: „*Že pak v tomto věku Slováci na větším díle jen svaté písně skládali, to jím bylo tehdáž s jinými národy k. p. Němci obecné, jakž toho i potřeba vyhledávala Slováků, jenžto přijavše evanjelické učení, služeb božských v mateřské své řeči příkladem Čechů vykonávati žádali, a k tomuto cíli svatých písní potřebovali.*“¹³ V tejto súvislosti osobitný priestor venoval dvom významným postavám slovenskej knižnej kultúry, a to editorom prvých protestantských spevníkov: Jurajovi Tranovskému a Danielovi Pribišovi. Ich básnické, ale predovšetkým editorské aktivity považoval doslova za prelomové. Daniela Pribiša označil za editora úplne prvého spevníka Slovákov žijúcich v Uhorsku v ich domácom jazyku: „*Až do roku 1634 neměli Slováci, pokud mi známo, žádné vlastní v Uhřích vytlačené knížky zpěvů, mimo ty některé v Prunově Katechismu obsažené písničky. Teprv v připomenutém roku spolusebral Daniel Pribiš kněz Harhovský a starší bratrstva při dolejších Hornadu, Eliáše Lániho staré i nové písně, a je spolu s svými vydal. Připojil pak tyto písně ke Katechysmu D. M. Lutera ode tří Superintendentů.*“¹⁴ Pri Jurajovi Tranovskom sa zase odvolal na vyjadrenie Pavla Valaského (autora diela *Conspectus rei publicae literariae*), ktorý o ňom poznamenal, že bol slovenským Lutherom: „*Byl pak Tranovský jeden z nejlepších svého století veršovcův, odkud jej pan Valaský v své Historii literární na stránce 168 v notě 6. Luterem slovenským jmenuje, chtě tím to říci, že co Němcům v skládání písní Luter byl, to Tranovský Slovákům.*“¹⁵ V portréte Štěpána Třebnického, ktorý pripravil slovenský preklad *Confesio pentapolitana* (1614) nemožno zase prehliadnúť Tablicovu poznámku o tom, že Třebnický k svoj-

¹⁰ TABLIC, Bohuslav. Předmluva. In: *Poezye. Díl první*. Vacov, 1806, s. p.

¹¹ *Paměti československých básníkův aneb veršovcův* boli súčasťou všetkých štyroch zväzkov básnickej zbierky *Poezye*, ktoré vyšli v rokoch 108, 1807, 1809 a 1812.

¹² TABLIC, Bohuslav. Paměti československých básníkův aneb veršovcův. In: *Poezye. Díl první*. Vacov, 1806, s. XL.

¹³ TABLIC, odk. 12, s. XXXVI.

¹⁴ TABLIC, odk. 12, s. XLVI.

¹⁵ TABLIC, odk. 12, s. L.

mu prekladu pripojil aj niekoľko veršov, ktorými obhajoval potrebu, ba priam nutnosť knižnej produkcie v domácom jazyku:

„Jestliby byl Kněz takový,
Jenžby latinskými slovy,
Mluvit s jinými neuměl,
Ani těch slov nerozuměl,
Které jsou v těch knihách psané
Všechněm bratřím předložené,
Necht' čte slovenským jazykem,
Žeť tu vyrozumět všeckým
Muže těm řečem latinským,
Jich býti následovníkem,
A tak též jiných učiti,
Podlé těch slov psaných žiti,
Protož je každý pořádně,
Má míti u sebe psané,
A potom často čítati,
By mohl na ně pomněti.“¹⁶ (Tablic 1806, XXXIV)

Evidoval však aj problémy (predovšetkým konfesiónálne), ktoré znemožňovali slovenským autorom vydávať svoje diela tlačou – tak napríklad pri Danielovi Krmanovi spomína, že „ustavne knihy spisoval, ač i všech pro těžkost těch bouří plných časů vytisknouti dáti nemohl.“¹⁷ Citlivo vnímal nebezpečenstvo vyplývajúce z rôznych „nepříznivých vlastenské naší literaturě okoličnostech“¹⁸ ktoré zneisťovali pozíciu domáceho jazyka a tak aj situáciu slovenských kníh na prelome 18. a 19. autora. Išlo predovšetkým o postupne čoraz intenzívnejšie pretlačanie maďarčiny v uhorskej časti monarchie do úlohy oficiálneho jazyka administratívy i vzdelávania na úkor jazykov ostatných jazykových spoločenstiev, na čo Bohuslav Tablic upozorňoval napríklad aj vo svojej korešpondencii s Josefom Dobrovským.¹⁹ Sám tieto problémy pocítil na vlastnej koži, keď sa oneskorilo vydanie štvrtého zväzku jeho *Poezyj*: „Ačkoli pak ty okoličnosti dílem až po dnes ještě trvají, nýbrž v jistém ohledu nepříznivějšími se staly, předce však nelze mi již bylo vydání tohto děle protáhnouti, nevědoucímu, také-li světlo života i mně jako mnohým mladším mimo nadání nevyhasne, a nechtějícímu díla nechati nedokonaného.“²⁰ Spomínané okolnosti s najväčšou pravdepodobnosťou navyše spôsobili to, že pôvodne plánovaný a aj avizovaný piaty zväzok svojej básnickej zbierky Bohuslav Tablic už nepripravil do tlače. Ba dokonca, zrejme práve v dôsledku týchto okolností sa publikačne aj načas odmlčal.

¹⁶ TABLIC, odk. 12, s. XXXIV.

¹⁷ TABLIC, Bohuslav. Paměti československých básníkův aneb veršovcův. In: *Poezye. Díl druhý*. Vacov, 1807, s. XXIII.

¹⁸ TABLIC, Bohuslav. Předmluva. In: *Poezye. Díl čtvrtý*. Vacov, 1812, s. p.

¹⁹ Tablicova korešpondencia s Josefom Dobrovským. LAPNP v Prahe (vo fondoch Josefa Dobrovského), sign. K4 C15.

²⁰ Tablic, odk. 18, s. p.

S o to väčším uznaním reflektoval všetky osobnosti, ktoré svojimi rôznorodými aktivitami zásadne napomáhali pri vydávaní slovenských kníh. Spomenul napríklad Jána Chrastinu st., ktorý bol jazykovým korektorom v Landererovej tlačiarni: „*byl jej v slovenské ortografii a v korigování kněh náležitě povcičil, kteréžto známosti v Prešpurce vyborného užitku zakusil. Knihy pod jeho zprávou v knihárně P. Landerera, od léta 1758 až do jeho smrti tištěné, patrně ukazují, že náš Chrastina známostí řeči česko-slovenské nad mnohé věku svého učení Slováky chvalitebně předčil.*“²¹ Rovnako evidoval aj aktivity Chrastinovho nástupcu, Samuela Čerňanského: „*v dalším věku ji vydáváním spisů, a od jiných vydaných rozšiřováním příkladně zveleboval.*“²² Neopomenul ale ani význam Michala Institorisa Mošovského, ktorý počas svojho pôsobenia v Prešporke podporoval vydávanie kníh v domácom jazyku rôznymi spôsobmi: „*Jako pak kněh od jiných učených mužů vydaných pilně shledával a sbíral, tak y sám, jak v latinském a uherském, tak obzvláště v mateřském svém, sobě mezi všemi nejmilejším, jazyku knihy pilně vydával, i jiným učeným Slovákům k vydání kněh, kteréž sepsali, všelijak napomáhal*“²³ alebo Štefana Lešku, ktorý istý čas po boku Michala Institorisa Mošovského pôsobil ako korektor slovenských kníh: „*Po všecken ten čas slovenské knihy, které se v Prešpurku tlačili, korigovával.*“²⁴

Pozorne sledoval aj vydavateľské aktivity Inštitútu literatúry slovenskej v Prešporke pri Katedre reči a literatúry československej, ktorý riadil Juraj Palkovič.²⁵ (Je známe, že náklady na vydania kníh často hradil sám Palkovič z vlastných zdrojov.) Dokonca, i napriek rozdielnym názorom na podobu domáceho literárneho jazyka, Bohuslav Tablic pozorne sledoval aj vydavateľské aktivity bernolákovcov.²⁶ V liste Josefovi Dobrovskému posielala súpis kníh, ktoré vyšli alebo ešte len mali vyjsť v Trnave u kníhtlačiara Jelínka s poznámkou, že táto trnavská spoločnosť vydáva oveľa viacej kníh ako slovenskí autori píšuci v češtine.²⁷ Túto produkciu však nijak viacej nekomentuje, nehodnotí. Negatívna bilancia v neprospech stúpcov češtiny ho zrejme „len“ motivovala, aby intenzívnejšie pobádal stúpcov češtiny k zvýšenej literárnej aktivite a knižnej produkcii. Jeho hlavným cieľom totiž bol všeobecný rozvoj domácej literatúry tak po kvantitatívnej, ako aj kvalitatívnej stránke – čo napokon potvrdzujú aj jeho vlastné slová, ktorými sprevádzal

²¹ TABLIC, odk. 17, s. LXVII-LXVIII.

²² TABLIC, Bohuslav. Paměti československých básníkův aneb veršovcův. In: *Poezye. Díl čtvrtý*. Vacov, 1812, s. XVIII.

²³ TABLIC, Bohuslav. Paměti československých básníkův aneb veršovcův. In: *Poezye. Díl třetí*. Vacov, 1809, s. 56.

²⁴ Tablic, odk. 20, s. LVII.

²⁵ Ako jednu z kníh, ktoré vyšli vďaka Jurajovi Palkovičovi, resp. Inštitútu literatúry slovenskej v Prešporke Tablic spomína napríklad gramatiku Pavla Šramka: ŠRAMKO, Pavol. *Česko-slovenská gramatika (Liternice): skrze slavné a dvojtichodné seniorství malohontské pro domácí školy předepsaná, sepsaná pak skrze Pavla Šramka, při Církví ev. klenovské Sl. b. kazatele*. Péčí a nákladem Inštitutu literatury slovenské. V Prešpurku písmem Šimona Petra Webera, 1805. TABLIC, odk. 21, s. XXVII.

²⁶ Vzájomnému vzťahu bernolákovcov a stúpcov češtiny sa osobitne venovala Mária Vyvíjalová. VYVÍJALOVÁ, Mária. Bernolákovci a stúpenci bibličtiny v rokoch 1790 – 1830. In: *K počiatkom slovenského národného obrodzenia. Zborník štúdií Historického ústavu SAV pri príležitosti 200 ročného jubilea narodenia Antona Bernoláka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964, s. 243-284.

²⁷ List Dobrovskému zo dňa 5. 1. 1801, LAPNP v Prahe vo fondoch Josefa Dobrovského, sign. K4 Cl5.

vydanie svojej rozsiahlej básnickej zbierky v roku 1806: „*Dejž Bůh, aby i tato kniha k rozšíření a k rozhojnění naší literatury, z jakovéhož cíle na světlo se vydává, posloužila.*“²⁸ Svoj vzťah ku knihám Tablic pôsobivo opísal v básni *Svobodné volení*,²⁹ v ktorej vyjadruje nielen úprimnú túžbu vybudovať si rozsiahli knižnicu, v ktorej by mali pevné miesto všetky autority svetovej literatúry. Súbežne s tým má neustále na zreteli aj domácu literatúru, ktorá má podľa neho potenciál vyrovnat' sa slávnym cudzojazyčným dielam:

„Vydávali bychom spisy znamenité,
zpěvy, básně, krásné, milé, rozmanité,
příjemné by u nás Múzy bydlo měly,
slovenskéby v Uhřích písně libě pěly,
brzy bychom měli Juvenále české,
Goldšmidovy zpěvy přemilostné, heské,
Miltonové vážní, libí Horácové,
zpívali by u nás snad i Virgilové.
My bychom je všechny věnci bobkovými
hrdě ozdobili honosíc se jimi.
Apol by hral u nás na citaře sladce,
slovenská by byla požehnaná práce,
jazyk náš by nabyl v přemileném kvěť
slávy, kteráž by se rozmáhala v světě.“³⁰

Knihy tak evidentne podľa Tablica nemali „len“ sprístupňovať poznatky zo všetkých sfér života, súčasne mali napomáhať pri utváraní názorov, spoločenského vedomia i hodnotovej orientácie V *Předmluve* k svojmu prekladu *Knihy zpovědní... Jana Augusta Hermese* napríklad napísal: „*Bůh pak požehnejž bohatě všem čtenářům této knihy, aby vše, co v ní jest obsaženo, k osvícení, k polepšení a k uspokojení jejich posloužilo.*“³¹ Jasne si ale uvedomoval, že knihy sú nielen dôležitým prostriedkom individuálneho (intelektuálneho a morálneho) formovania čitateľa, ale zároveň majú moc ovplyvniť smerovanie širších spoločenských, a to tak v zmysle štátnopolitickom či sociálno-ekonomickom, ako aj v zmysle kultúrnom a etnickom. V predhovore k druhému zväzku svojej básnickej zbierky *Poezye* napríklad píše, že vydaním svojich básní v domácom jazyku chcel „*mysl krajanů svých vyraziti a je spolu k milování národu a jazyka svého otcovského podle možnosti podniti*“.³² Rozmanitú literárnu a čo najbohatšiu knižnú produkciu v domácom jazyku teda zjavne považoval za dôkaz záujmu o vlastný jazyk a v nadväznosti na to aj za dôležitý znak kultúrnej vyspelosti slovenského jazykového spoločenstva. Prístupnosť kníh v zrozumiteľnom jazyku bola preňho nevyhnutným predpokladom zvyšovania vzdelanosti slovenskej spoločnosti a zároveň skvalitňovania jej životnej úrovne. Nedostatok knižnej produkcie v domácom jazyku vnímal ako zásadnú príčinu jej zaostávania: vo

²⁸ TABLIC, odk. 10, s. p.

²⁹ TABLIC, Bohuslav. *Svobodné volení*. In: *Poezye. Díl první*. Vacov, 1806, s. 3-13.

³⁰ TABLIC, odk. 28, s. 13-14.

³¹ TABLIC, Bohuslav. *Knihy zpovědní... Jana Augusta Hermese*. Vacov 1801, s. p.

³² TABLIC, Bohuslav: Vysoce urozenému pánu Jirímu Zmeškalovi z Domanovce. In: *Poezye. Díl čtvrtý*. Vacov, 1812, s. p.

venovaní štvrtého zväzku *Poezýi Jurajovi Zmeškalovi* rezonuje jeho veršovaná úvaha: „Má-li Slovák zahynouti / v těžkém bludu vězení, / nemá-li ho oblesknouti / nikdy slunce umění? // Slušné-li jest držeti ho / v věčné neumělosti? / Zda-li hřích jest polámat jho / pověr, bludu temnosti?“³³ Knižnú kultúru, resp. už samotnú existenciu kníh v domácom jazyku Bohuslav Tablic jednoznačne vnímal ako základný dôkaz životaschopnosti národa a následne aj ako nutnú podmienku jeho ďalšieho rozvoja, potvrdzuje to napríklad jeho želanie adresované Štefanovi Leškovi: „O, by ještě mnohými slovenskými knihami, které tak výborně píše, Slavii naši zvelebil!“³⁴

Čím viac sa Tablic sám angažoval v literárnej tvorbe, tým intenzívnejšie upozorňoval na to, že absencia kníh v domácom jazyku je v podstate hlavným a najnebezpečnejším dôvodom straty kultúrnej pamäti slovenského jazykového spoločenstva. Toto vedomie bezpochyby iniciovalo aj jeho editorské aktivity. V predhovore k jeho reedícii *Pamětných příhod Štěpána Pilaríka* zdôvodňuje svoju voľbu jednak tým, že evidoval vysoký záujem v slovenskej spoločnosti o Pilarikovo dielo vyplývajúci z akútneho nedostatku jeho tlačených exemplárov. Rovnako však registroval aj záujem slovenskej spoločnosti o literatúru vo vlastnom jazyku. Jeho ambíciou bolo naplniť túžby „mnoha literatury slovenské milovníků“³⁵: „Zdalo se pak i učeným vlasti naší, s nimiž sem o tom mluvil, žeby tato knížčka nového vydání [...] zasloužila“, pretože ju vnímal ako jednoznačný dôkaz toho, „že naši Slováci i v těch těžkých a bouřlivých časých řeči své otcovské, na příklad budoucímu věku, chvalitebně milovní byvše, knihy slovenské spisovali, čítali, a vydávali.“³⁶ Zároveň ju predstavil ako inšpiráciu pre svojich súčasníkov, ktorí rovnako musia prekonávať rôzne prekážky. V rovnakom duchu sa nesie aj jeho argumentácia vydania dvojzväzkovej edície *Slovenští veršovci* z rokov 1805 a 1809, v ktorej svoj editorský zámer definoval celkom jasne: chcel tak zachovať „památku slovenských básníků u potomstva“.³⁷ Okrem toho, že chcel sprístupniť informácie o dôležitých historických udalostiach, týkajúcich sa slovenského územia i národa, rovnako považoval za potrebné takýmto spôsobom priniesť dôkaz dávnejších literárnych aktivít slovenských autorov: „-jakožto památka literatury a básnířství slovenského v sedmnáctém století“.³⁸ Svojimi editorskými aktivitami chcel podať svedectvo o pomerne bohatej knižnej kultúre slovenského jazykového spoločenstva: „Ačkoli pak Pilarík prostičce veršoval, nic méně však předce toho aspoň svědectví potomstvu pozůstalo, že naši Slováci i v těch těžkých a bouřlivých časých, řeči své otcovské, na příklad budoucímu věku, chvalitebně milovní byvše, knížky slovenské spisovali, čítali a vydávali.“³⁹

Na záver tak možno zhrnúť, že Bohuslav Tablic považoval knižnú produkciu v domácom jazyku za prejav zdravého sebavedomia národa. Preto aj dominantným zámerom, s ktorým pristupoval k vydávaniu svojich vlastných diel, k sprístupňovaniu starších literárnych pamiatok z domáceho prostredia i k vydávaniu prekladov, bolo predovšetkým to, aby rôznorodou podporou domácej knižnej produkcie podnietil záujem príslušníkov slovenského národa o vlastný jazyk, literatúru a kultúru.

³³ TABLIC, odk 32. s. p.

³⁴ TABLIC, odk. 20. s. LXIII.

³⁵ TABLIC, Bohuslav. Předmluva. In: *Pamětné Příhody Štěpána Pilaríka*. Skalica, 1804, s. 10.

³⁶ TABLIC, odk. 34, s. 10.

³⁷ TABLIC, Bohuslav. Předmluva. In: *Slovenští veršovci*. B. TABLIC, ed. Skalica, 1805, s. p.

³⁸ TABLIC, odk. 36, s. p.

³⁹ TABLIC, odk. 34, s. p.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- BRTÁŇ, Rudo. *Bohuslav Tablic (1769 – 1832). Život a dielo*. Bratislava: VEDA, 1974.
- GÁFRIKOVÁ, Gizela. Poznámky a vysvetlivky. In: *Hugolín Gavlovič: O dobrých mravoch*. Bratislava: Slovenský Tatran, 2004, s. 262-285. ISBN 80-222-0522-2.
- GENETTE, Gérard. *Palimpsestes. La littérature au second degré*. Paris: Seuil. 1982.
- GENETTE, Gérard. *Seuils*. Paris: Seuil, 1987.
- JAMBOR, Ján. Paratextualita – predovšetkým zdroj otázok bez odpovedí? Aktuálne otázky výskumu paratextov. In: *Philologia*. XXVIII (2018), č. 1. s. 77-87. ISSN 1339-2026.
- MÜLLEROVÁ, Lenka. Autorské knižní paratexty (nad edičnými počiny Josefa Škvoreckého z 90. let dvacátého stololetí). In: *Bohemica litteraria*. 2012, vol. 15, iss. 2, s. 97-116. ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online).
- Tablicov list ist Dobrovskému zo dňa 5. 1. 1801, LAPNP v Prahe vo fondoch Josefa Dobrovského, sign. K4 Cl5.
- Jana Augusta Hermese*. Vacov, 1801, s. p.
- TABLIC, Bohuslav. Předmluva. In: *Pamětné Příhody Štěpána Pilařika*. Skalica, 1804, s. 10.
- TABLIC, Bohuslav. Předmluva. In: *Slovenští veršovci*. B. TABLIC, ed. Skalica 1805, s. p.
- TABLIC, Bohuslav. Vysoce urozenému pánu, pánu Michalovi Žarnocaymu. In: *Poezye, Díl první*. Vacov, 1806, s. p.
- TABLIC, Bohuslav. Předmluva. In: *Poezye. Díl první*. Vacov, 1806, s. p.
- TABLIC, Bohuslav. Paměti československých básníkův aneb veršovcův. In: *Poezye. Díl první*. Vacov, 1806.
- TABLIC, Bohuslav. Svobodné volení. In: *Poezye. Díl první*. Vacov, 1806, s. 3-13.
- TABLIC, Bohuslav. Vysoce urozenému pánu, pánu Michalovi Žarnocaymu. In: *Poezye. Díl druhý*. Vacov, 1807, s. p.
- TABLIC, Bohuslav. Předmluva. In: *Poezye. Díl druhý*. Vacov, 1807, s. p.
- TABLIC, Bohuslav. Paměti československých básníkův aneb veršovcův. In: *Poezye. Díl druhý*. Vacov, 1807.
- TABLIC, Bohuslav. Předmluva. In: *Augšpurské konfesí aneb Vyznání víry*. Vacov, 1808, s. p.
- TABLIC, Bohuslav. Paměti československých básníkův aneb veršovcův. In: *Poezye. Díl třetí*. Vacov, 1809.
- TABLIC, Bohuslav. Vysoce urozenému pánu Jiřímu Zmeškalovi z Domanovec. In: *Poezye. Díl čtvrtý*. Vacov, 1812, s. p.
- TABLIC, Bohuslav. Předmluva. In: *Poezye. Díl čtvrtý*. Vacov, 1812, s. p.
- TABLIC, Bohuslav. Paměti československých básníkův aneb veršovcův. In: *Poezye. Díl čtvrtý*. Vacov, 1812.

Tablicova korešpondencia s Josefom Dobrovským. LAPNP v Prahe (vo fondoch Josefa Dobrovského), sign. K4 C15.

ŠRAMKO, Pavol. *Česko-slovenská gramatika (Laternice): skrze slavné a dvojctihodné seniorství malohontské pro domácí školy předeepsaná, sepsaná pak skrze Pavla Šramka, při Církvě ev. klenovské Sl. b. kazatele*. Péčí a nákladem Inštitutu literatury slovenské. V Prešpurku písmem Šimona Petra Webera, 1805.

Mgr. Lenka Rišková, PhD.

Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava,
lenka.riskova@gmail.com

Lenka Rišková je samostatnou vedeckou pracovníčkou Ústavu slovenskej literatúry SAV, v. v. i. a vo svojom výskume sa zameriava na básnickú tvorbu obdobia prelomu 18. a 19. storočia.

MATERIÁLÝ

MATERIALS

MANUSCRIPTS AND MANUSCRIPT ENTRIES IN THE MISCELLANEA COLLECTION OF THE PREMONSTRATENSIAN ABBEY'S LIBRARY IN JASOV¹

Anna TŮSKÉS

Abstract

In the miscellanea collection, various forms of manuscripts appear from the entire territory of today's Slovakia, but mainly from eastern Slovakia: possessor entries, handwritten table of contents before the colligatum, notes attached to the allegorical printed work, interpretation, separate pages inserted into the volume, handwritten works of other authors related to the content of the print written on blank pages at the end of the publication copy, occasional poems, poetry translations, funeral poems, tomb poems, building inscriptions, riddles, logographs, plays, speeches, medical prescriptions, theological and pedagogical dissertations entered at the end of the colligatum. The contents of the separate pages inserted into the volumes are often school material, but they also contain chronostichons and occasional poems. The content of the Jasov manuscript books found in Literary Archive of Slovak National Library in Martin is similarly mixed: from prayers

to speeches to poetic praise of the women of Košice and Oradea. The language of the occasional poems is Latin, Hungarian and Bernolák's Slovak language. A large part of all this – with special regard to plays and poems – would deserve an independent research.

Keywords: manuscript, miscellanea, Premonstratensian, library, Jasov

Abstrakt

V zbierke *Miscellanea* knižnice premonštrátskeho kláštora v Jasove sa vyskytujú rôzne podoby rukopisov z celého územia dnešného Slovenska, najmä však z východného Slovenska: posesorské zápisy, rukopisný obsah pred konvolútmí tlačí, poznámky pripojené k alegorickým tlačiam, výklady, samostatné rukopisné strany vložené do zväzkov kníh, rukopisné diela iných autorov súvisiace s obsahom tlače napísané na prázdnych stranách na konci tlače, príležitostné básne, preklady poézie, pohrebné básne, epitafy, hádanky, logografy, divadelné

¹ I would like to thank Abbot Ambróz Martin Štrbák for allowing the research, librarian Veronika Timuláková and her colleagues for their help in studying the books.

hry, prejavy, lekárske recepty, teologické a pedagogické dizertačné práce zadané na konci konvolútov tlačí. Obsah samostatných strán vložených do zväzkov je často školským materiálom, ale nájdú sa aj chronogramy a príležitostné básne. Podobný, rôznorodý obsah majú aj jasovské rukopisné knihy uložené v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine: od modlitieb cez príhovory až po poetické chvály miest Košice a Oradea. Jazykom príležitostných básní je latinčina, maďarčina a bernolákovčina. Veľká časť toho všetkého – s osobitným zreteľom na hry a básne – by si zaslúžila samostatný výskum.

Kľúčové slová: rukopis, miscellanea, premonštráti, knižnica, Jasov

The miscellaneous material of the library of the Premonstratensian Abbey in Jasov, founded in the 18th century, can still be researched in the library's hall, a smaller part was added to the literary collection of the Slovak National Library in Martin during the second half of the 20th century, at an unknown date. The catalogue cabinet at the end of the hall of the library contains the manuscript catalogue describing the entire collection, which was prepared in 1897 under the direction of the chief librarian of the Budapest University Library, Károly Kudora.² The fact that the catalogue pages are now available as scans helps the research.³ This manuscript catalogue makes it relatively easy to find the way around the collection, but at the same time there is no indication of what was transferred to Martin. The aim of my study is to present the content and genre diversity of the miscellaneous material, especially the manuscripts. In the second half of the 18th century and the first half of the 19th century, the development of the library and the miscellaneous collection can be linked to two librarians: the librarian, lawyer, historian and archivist József Mallyó first managed the library's operation in the period 1772 – 1780.⁴ After the restoration of order in 1802, Mallyó was still the librarian for a short time, and then in 1805, Jakab Koritsnyák who tried to organize and increase the collection.⁵ The main source of the collection was the bequests of deceased priests and gifts from the students of Premonstratensian-maintained schools. The languages of the prints and manuscripts are Latin, Hungarian, German, Czech, Slovak and French. As a foretaste, I present some Czech and Slovak printed poems written for name day or inauguration greetings of bishops, archbishops and teachers.⁶ For the bishop, one of his priests, for the teacher, the students wrote these extemporal poems.

The prints issued in the nowadays Czech Republic are in Biblical Czech language. The earliest print of the collection commemorates the canonization of the founder of the Servite Secular Order, St. Juliana Falconieri, on June 16, 1737 by Pope Clement XII which was written by Moravian Cistercian Matěj Bartys (1693 – 1770) (Misc. 24). A good example of this is the two-page poem greeting “The director of the Žofínská (Sophien) singing and music academy, Mr. Alois Jelen, received from his pupils on his name day on June 21, 1843 in Prague” (Misc. 48).

Two types of language can be distinguished in the printed materials published on the territory of today's Slovakia:

² TŰSKÉS, Anna. Janzenista és janzenista vonatkozású könyvek a jászói premontrei prépostság könyvtárában. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 2022, Vol. 126, No. 5, p. 660–690; TŰSKÉS, Anna. Jansenist and Jansenism-Related Books in the Library of the Premonstratensian Abbey of Jasov. In: *Kniha 2022: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*, 2022, p. 306-320; TŰSKÉS, Anna. Livres jansénistes à la Bibliothèque universitaire à Budapest, à la Bibliothèque nationale Széchényi et à la Bibliothèque de l'Académie hongroise des Sciences. In: *Jansenisms and Literature in Central Europe / Jansenismen und Literatur in Mitteleuropa / Jansénismes et littérature en Europe centrale*, Gábor TŰSKÉS & Christoph SCHMITT-MAAB (eds.) in collaboration with Michel MARTY, Bern: Peter Lang, 2023, p. 507-552.

³ Menný lístkový katalóg Jasov (online). (cit. 26-08-2024). Available from: <https://piwigo.kniznice.eu/>

⁴ *Ordo Canonorum Regularium Praemonstratensium Castrum Jászó. A jászóvári premontrei kano-nokrend jubileumi névtára történeti bevezetéssel 1802 – 1902*. Budapest: Stephaneum, 1902, p. 322.

⁵ *Ordo*, ref. 4, p. 326.

⁶ I thank Ingrid Papp and Veronika Timuláková for their help in studying the Slovak printed poems.

1. Lutheran printed materials bear the characteristics of the Biblical Czech language. A good example of this is the two-page poem by Jozef Srenka, who worked at the Czechoslovak Institute next to the Lutheran college in Eperjes (Prešov), on the occasion of the consecration of Bazil Popovič (Vazul Popovics) as the Greek Catholic bishop of Munkács-Ungvár (Mukačevo-Užhorod) on March 18, 1838 (Printed with the letters of Ján Werhmüller in Levoča, Misc. 48). Another example is the “Ode to the most venerable and learned Pál Jozeffy on his glorious name day, January 25, 1839, who is the bishop of the Tisza Lutheran church district” (Misc. 31). This also characterizes the print announcing the speech on marriage given by the evangelical pastor Matej Holko in 1815, entitled “A speech on trust” (Misc. 11).

2. The catholic prints are rather in Bernolák’s Slovak language (berňolákovčina). The great importance of Slovak language to catholic authors is visible from the way of expressions and the font type. An example of this is the twenty-four-page, one-hundred-verse greeting poem, entitled “Respect and appreciation to the most dignified, enlightened and honorable Archbishop Sándor of Rudnó and Divekújfalus (Sándor Rudnay / Alexander Rudnay), who returned to Esztergom in May 1820” (Misc. 43) or the eight-page “Celebration song in honour of the enlightened and dignified Ján Krstiteľ Scitovszky (János Scitovszky) from Nagyker, who by the grace of God became the Catholic bishop of Rozsnyó on April 20, 1828.” (Misc. 38). Another example is the poem published in Trnava in 1839 on the occasion of the ceremonial installation of “the most enlightened and honourable Imre Palugyay from Kispalugya and Bodafalva” to the bishopric of Nitra (Misc. 48). The elaboration of the occasional poems is of a very different standard, I present one example to illustrate this, which is a hymn created for the glorious installation of the venerable Ladislav Zábójský (László Zábójszky) as the sixth bishop of Szepes (Spiš) in 1850 (Misc. 25).

Cirkew Spisska sa raduje,
Ze Lad’sláwa installuje,
Muža welmi učného
Už za Biskupa vlastného.

On od Boha wiwoleni,
Na Biskupstwi powiséni,
Krista bude nasledowať,
Owce jeho pasť, warowať.

Zdráv bud tehda Pán Zaboyski!
Oswiceni Mužu Boski!
Mi srdečne ta witame,
A poňižeňe pitame:

Bis’ napráwal mravné Role,
Múdro čistil od Kukole,
Na Rozkaž twój, bi Pseňici
Ne škodili Pomocňici --

The Church of Szepes is happy,
to install Ladislav,
very learned man
to his own bishop.

He was chosen by God,
raised to the episcopate,
will follow Christ
To herd and protect his sheep.

Welcome, Mr. Zábójský,
enlightened man of God.
We kindly greet you,
and we humbly request:

fulfill the episcopal role morally,
clean it wisely
At your command for the grain
do not harm the helpers

<p>Miluj Boha jediného, A pre Ného i Bližného; Boh miluje Jeho Teba Wseckich wola tam do Neba. -</p> <p>Neboj sa žadnej Horkosti, Praci, Trhi, Odpornosti, Pride Tebe Boh na Pomoc, On Tebe dá Múdrost' i Moc</p> <p>Pas Beränki, pas i Owce Odhňaj pekelné Lowce, Zadnému bi ňškodili Zädnu zñich ñpokazili.</p> <p>Winaucuj Neumelich, Napominaj Podezrelich, Utrpnost' maj ze Slabimi Milosrdnost' z Hudobními</p> <p>A za twoje Ustawáñi Za horkiwe Pracowáñi Nech Ti bude Pán Boh zlatá Nekdi w Nebe twá Odplatá!</p>	<p>Love the one God for him and for him God loves you, and calls everyone to heaven.</p> <p>Don't be afraid of any bitterness, from work, trade and opposition, God will help you He gives wisdom and power.</p> <p>Herd the lambs, herd the sheep, Drive away the infernal hunters, no one should be harmed do not harm any of them.</p> <p>Teach the ignorant remind the suspects be patient with the weak, have mercy on the poor.</p> <p>For your actions for your abundant work, God bless you and reward you in heaven!</p>
--	---

The poem was with the monogram F.S.P., the author's full name was registered on this copy by handwriting: F. S. Paulik. In this poem, the four main parts of the greetings prepared for such occasions are clearly visible: the praise of the person being celebrated; a request to rule his subjects with gentleness; advices and best wishes. It can be established in advance that the congratulating poems and speeches related to teachers and the upper level of the clergy were collected in the Premonstratensian library regardless of religious denomination or monastic order.

I. Collections linked to a specific person

Three part of manuscript material linked to specific individuals can be identified in the Jasov miscellanea: the collection of Vencel Kohauth is the most extensive, the collection of canons János Krysostom Kruppay and József Mallyó is much smaller. These collections can shed light on their owner's interests and network of connections.

I.1. József Mallyó

The Misc. 32. colligatum is a mixed collection of József Mallyó, it contains printed and manuscript poems connected to the Jasov Abbey, mixed together. Of the two manuscript works, the first was written for József Mallyó's name day greeting, the other for András Pál's jubilee mass presented on the 50th anniversary of ordination, the author of which is András Bezegh in 1809.

I.2. János Kruppyay Krysostom

Premontre canon János Kruppyay Krysostom taught the 6th grade of the Oradea high school between 1815 and 1819.⁷ From his legacy comes the Misc. 10., which includes, among other things, the revolutionary and anti-Napoleonic satire *Fragment de Polybe* [Fragment of Polybius], written in exile by the diplomat and spy Louis-Alexandre de Launay (1753 – 1812), published in London in 1806, which has nothing to do with the work of the Greek historian Polybius.⁸ The historical background of the work is that after the Battle of Cynoscephalae (197 BC), Philip V wanted to create a coalition with all the kings of Asia to attack the Romans, and sent envoys to Antiochus the Great to conclude a treaty against Rome. Hannibal, who stayed then in the court of Antiochus was summoned to the Council. The “fragment” contains the entire speech of Hannibal and the speech of Polycrates, the privy councillor and cabinet secretary of Antiochus, as well as the answer given by Callisthenes to this last speech. Kruppyay or another reader gave the contemporary reading of the work at the bottom of one page: the ancient Romans are now the French, Flaminius is actually Bonaparte Napoleon, Philippus I is the Emperor of Austria, Carthage is England, Hannibal is Frederick William Duke of Brunswick.

Misc. 22. was also brought to the library from Kruppyay’s bequest, which contains Latin printed poems and three manuscript entries. The first manuscript entry is closely related to the first print, which is a poem by provost-canon Simon Fába entitled *Carmina edita per Michaellem Tertina* (Cassovia, Landerer, 1799): the poem (*Ad M. Tertina Editor Foebae*) by Piarist teacher László Bieleck written on the blank page opposite the ex libris praises Fába’s work and his publisher, high school teacher Mihály Tertina, the first half of which was published in the 18th issue of the journal *Magyar Kurir* in 1801.

Thematically related to the first print is the text written on the last page of the volume. This is the poem *Carmen in laudem cujusdam poetae* (A song in praise of a certain poet) by canon Antal Jedlicska, rector of Oradea: a satire published in Oradea in 1800 praising the Jesuit teacher György Alajos Szerdahelyi and opposing Mihály Tertina.

The colligatum contains a print entitled *Epistola jesuitae hungari ex inferno ad ex-jesuitam hungarum in vivis existentem scripta* (A letter from a Hungarian Jesuit from hell to a Hungarian ex-Jesuit who is still alive, 1791) that was published anonymously, but attributed to the imperial and royal councillor Lázár Somssich based on a manuscript note on one copy.⁹ On the last page of the Jasov copy a reader wrote down his strongly negative opinion of the work and its author: „Fanatica / Stulta Nugutoria / Sarcastica satyra / Libertini Protestanti / Contra verae Religion / [...]” (Fanatical, single-minded uselessness, sarcastic satire, Protestant libertines against the true religion). The footnotes of the manuscript version of the poem preserved in Martin (JAS810 R-758) differ slightly from the printed version in Jasov: the first one reveals that the “hell Hungarian Jesuit” was János Iváncsics a physics teacher from Trnava.

⁷ *Érdemsorozata a premontrei kanonok rend nagyváradi katholicum főgymnásiumában tanuló ifjuságnak 1863/4 tanév második felében.* Nagyvárad: Tichy, 1864, p. 27-28.

⁸ FOUCAULT, Jules-Albert de. *Polybe contre Napoléon, Bulletin de l'Association Guillaume Budé.* 1954, Vol. 4, No. 2, p. 72-82.

⁹ For the attribution to Somssich, see DÖRNYEI Sándor and SZÁVULY Mária, eds. *Régi Magyar Könyvtár III/XVIII. század, vol. 2: 1761–1800.* Budapest: OSZK, 2007, 343, nr. 3660.

I.3. Vencel Kohauth

Kohauth Wenceslas' poetry collection (Misc. 12) contains a number of early 19th century prints with secular themes (e.g. some copies of the informative and literary Hungarian journal *Hasznos Mulatságok*, the wandering poet András Farkas Berei's work *Triumviri*),¹⁰ however, two manuscripts were also bound between them: a Hungarian and a Latin ode written for him in 1832, at the end of his teaching in Oradea, by his student signed with the monogram L.A., and Christophorus Hankovits. József Ambrus lies behind the L.A. monogram of the Hungarian poem, which became evident from the title page of the work published two years later,¹¹ but Kohauth included the manuscript version in his collection. In addition, the Hungarian translation of the British patriotic song "Rule, Britannia!", as well as the original text and Hungarian translation of the British national anthem are included in manuscript among the printed materials.

Kohauth's collection of poetry continues in Misc. 31, the first two items of which are closely related to the history of the Jasov Abbey. The first one was published by the Landerer printing house in Košice on the occasion of the restoration of the Premonstratensian order in 1802: *Restitutio praepositurae Jaszouiensis*. The author of the work is indicated on the title page with the monogram D. I. F., but the manuscript addition to the name reveals his identity: József Fridrichovszky (Jozef Fridrichovský) priest, poet. Each unit of the emblematic poem of ten "symbols" consists of three members: imago, lemma, explicatio. Pictorial representations are missing, but the text describes them.

The second Jasov-related print is an ode from 1776 written by convent member Domonkos Meszessy subprior on the occasion of the 50th anniversary of the abbot, provost of Jasov András Sauberer's (Andreas Anton Sauberer) ordination as a priest. The other occasional poems in the volume are not related to the Jasov Abbey, among them is a manuscript of Maffeo Vegio's continuation of the *Aeneis*. Two separate sheets of paper inserted between the pages contain physics and poetry school assignments (On the free fall of bodies, i.e. uniformly accelerated motion; György Máriássy's chronostic). Kohauth's collection of poetry continues in Misc. 38, a significant manuscript piece of which is the commemorative poem written in 1815 for the jubilee of Jasov provost András Zasio by József Szidor, a Premonstre novitiate, later outstanding teacher (*Carmen memoriale*). Another work worth mentioning in this volume is *Daphnis*, a pastorale written by János Komendó and performed on the occasion of the installation of Ferenc Fuchs (Fuchs Xavér Ferenc) as Archbishop of Eger (November 3, 1804), which is a Hungarian play with six characters. Also related to Jasov is the Pastoral Song (September 1827) acquired on the occasion of István Csáky's appointment as archbishop, which was written by two Premonstratensian students, Mihály Pongrácz and Mihály Varró.

Volume Misc. 13, which contains 26 prints, was also added to the library from the legacy of Venczel Kohauth. I mention this because of the handwritten Swedish drop recipe (*Recipe pro tinctura Svecica*) at the end the source of which is the book *The Art of Long Life (Ars Longaevae Vitae)* published in 1804 by Ferenc Fuchs.

¹⁰ KNAPP, Éva. *Triumviri: Egy ismeretlen Berei Farkas András-kiadvány*. In: Rumen István CSÖRSZ, ed. *Doromb 10*. Budapest, Reciti, 2022, p. 313-319.

¹¹ AMBRUS, József. *Bücsűszó Klobusiczky Kohauth Venczel úrhoz, a nagyvárad kir. gymnasiumban a költészet rendes oktatójához okoslatársai nevében*. Nagyvárad: Tichy, 1834. Other eulogies were also published on this occasion, among others by Antal Biró and Ferdinand Khor.

Kohauth's collection of speeches, starting in the volume Misc. 40., contains speeches delivered on various occasions: for example, in print, the eulogy delivered at Mrs. József Máriássy Eszter Fáy's funeral in 1812, and the painter Elek Marczinkey's request for support for a study trip to Italy in 1826, as well as a verse speech in manuscript on the occasion of the jubilee mass presented on the 50th anniversary of ordination of Abbot András Zasio.

The Literary Archive of Slovak National Library in Martin keeps two additional Kohauth collections, the contents of which are very mixed. The JAS810 R-758 volume contains Kohauth Venczel's 1827 book list, mixed poems and prose texts. The collection is fed by many sources, for example, we can find details of Mihály Vitéz Csokonai's poems among them. The *Gypsy* poem is largely identical to the text of the Green Codex and the Satu Mare Collection, *The morning* belongs to the Green Codex and Convasatum's Quid type, but even compared to them it is very fragmentary, they do not form a new version for the known source copies compared, but they must be registered.¹² In any case, it is worth noting that these are two rarely copied poems, and in both cases the Green Codex represents the relationship, who knows how the copyist got to these texts.

The contents of Venczel Kohauth's other collection that went to Martin (JAS810 R-759): Latin and German occasional poems: name day greetings, epigrams (1798 – 1825), Latin and Hungarian name day greetings to members of the Premonstratensian order from their students and fellow orders, speeches delivered during the bishop's visit to Premonstratensian grammar schools (1824 – 1833), building inscriptions (e.g. in the nave of the Premonstratensian church in Jasov), Latin logogryphs, types of Latin epitaphs that can be used for general groups of people and animal (e.g. wife, virgin, benefactor, dog) and epitaphs of some famous people, sometimes with the indication of the source. In addition to the well-known and published epitaphs, Kohauth also immortalized now-destroyed texts in the following section: Fragments of epitaphs selected from the Rožňava cemetery.

In summary, it can be concluded that the three personal collections contain texts related to Jasov and the Premonstratensian order, as well as all kinds of texts that can be used in teaching.

II. Thematic collections that cannot be linked to a person

II.1. Poetry collections

The prints of the Misc. 4. were presumably put together by Koritsnyák due to their similarity in genre: it contains seven Hungarian and German works of fiction from the period between 1791 and 1832. A thematic grouping can also be observed in the Misc. 8., which contains printed and manuscript works related to the Lord-Lieutenant József Károlyi (1768 – 1803): for example, the print of the ode dedicated to Károlyi by the Piarist Jácint Valla (Forgáts) (1752 – 1814) in 1787.¹³ At the end of the colligatum there is a manuscript Latin poem written in 1794 on the occasion of the appointment of Károlyi as the hereditary lord of Szatmár County by the Piarist János Krizosztom

¹² I thank Attila Debreczeni for his help in analyzing the manuscript.

¹³ VALLA, Jácint Ignác. *Ode, Mars, et Minerva, Illustr. Dnum comitem Jos. Károlyi, de Nagy-Károly, contione inter se facta, sibi vindicant.* Nagy-Károly, 1787.

(1745 – 1816), a member of the Roman Arcadia Scientific Society.¹⁴ The elegy was published in print in Pest in 1794, but also circulated in manuscript form.

The volume Misc. 25. contains occasional printed poems in Latin, Hungarian, German, Bernolák Slovak language, Croatian and Church Slavonic Serbian published between 1805 and 1851. The importance of the copies is given, among other things, by the fact that under the poems published anonymously or with a monogram, the author's full name was registered: F. S. Paulik, Hrihorius Tarkovics i.e. Gergely Tarkovics (1744 – 1841), Greek Catholic bishop. The only manuscript work is the 1827 poem greeting Mátyás Szecsey (Szetsey Mathias) in a wreath.

The books that arrived to Martin are completely manuscripts. The 182-page Hungarian volume of poems entitled *Field Flowers tied into a wreath by a young man in 1835 in Jasov* (JAS064) stands out among them, the author of which may have been a student in Jasov. He organized the poems into three parts: I. Mixed poems, II. Poems of lament, III. Folk songs, ballads.

II.2. Collections exclusively related to Jasov and the Premonstratensian order

Among the books that were transferred to Martin, volume JAS378 contains the rule of the Premonstratensian Order, JAS609 consists of poems, plays and speeches given in connection with events in Jasov (e.g. the consecration of the flag of the National Guard in 1848, Cardinal János Scitovszky's 1853 visitation, Provost János Danielik's 1860 St. Stephen's Day speech in Buda). At the end of the last volume, one can read the recipe for English wax, which may have been used to seal documents.

1. 6 lat (105 gr) ivory dust	6 Kr.
2. 6 lat (105 gr) syrup for 2 Kr.	12 Kr.
3. 2 lat (35 gr) vitriol per 2 Kr.	4 Kr.
4. Wood oil	3 Kr.
5. 1 Icze (0,84 l.) beer	a-

II.3. Collection of theatre play scenes

The manuscript part of the volume Misc. 34. encloses two theatre play scenes: cast of the one-act play in Hungarian (*Scipio's dream*) and German (*Leichtsinn und gutes Herz*) performed by the student clergy of Kosice on January 28, 1816 and the text of the songs sung during the performance.

II.4. School assignments

Latin school homework is included in volumes Misc. 43. and Misc. 44.: the first is poetic, the second is pedagogical. On the manuscript sheet in volume Misc. 52., which contains printed praise poems, one can read Joannis Stupák's *Odae Saphicae*.

The Misc. 45. volume belongs to the genre of livre d'extrait, which contains epitaphs, building inscriptions, riddles, logogriphi, mourning poems, and verse quotations (e.g. János Batsányi). At the end of the book there are short notes from the period 1832 – 1838. The unknown owner recorded, for example, that there was an earthquake in

¹⁴ HANNULIK, Joan. C. *Elegia ad excellentissimum comitem Carolum Zichy de Vásonykő... dum inaugurationem supremi comitis provinciae Szathmariensis... com. Josephi Károlyi auctoritate regia praestaret...* Pesthini: Typ. Patzkó, 1794.

Jasov on October 15, 1834, and a fire on November 13. Unfortunately, the ex libris affixed in 1897 to the upper left corner of the first binding board covers the inscription containing the owner's name, but two seals containing the family's coat of arms remain visible.

II.5. Collection of mixed materials

The Misc. 46. volume contains mixed material, which includes both the Pest Landerer print from 1795 containing the verdict of the Martinovics trial, as a manuscript for a school poetry assignment, and József Janka Árvai's sermon on September 9, 1818 at the Lutheran church in Rimavská Sobota. Volume Misc. 47. has a similarly mixed content, the only manuscript piece of which is a poem glorifying the Archbishop of Eger, János László Pyrker by an unknown author, presumably on the occasion of his appointment in 1826. The 49th volume, also of mixed content, contains a Latin poem glorifying Napoleon, school poetry assignments (among others from the student László Ardényi from Rožňava from 1824 and 1828), Miksa László Bernáth's (1764 – 1829, provost of Jasov from 1817) name day greeting poems in Latin and Hungarian from different years (by different authors, e.g. Vencel Kohauth's Latin poem glorifying Abbot Bernáth from 1825, and a kabbalistic song), a school thesis written in 1797 in Oldza on patriotism, an essay about "how we can be good and happy", and a theological dissertation in Latin on the doctrine of grace.

III. Conclusion

In the miscellanea collection, various forms of manuscripts appear from the entire territory of today's Slovakia, but mainly from eastern Slovakia: possessor entries, handwritten table of contents before the colligatum, notes attached to the allegorical printed work, interpretation, separate pages inserted into the volume, handwritten works of other authors related to the content of the print written on blank pages at the end of the publication copied, occasional poems, poetry translations, funeral poems, tomb poems, building inscriptions, riddles, logographs, plays, speeches, medical prescriptions, theological and pedagogical dissertations entered at the end of the colligatum. The contents of the separate pages inserted into the volumes are often school material, but they also contain chronostichons and occasional poems. The content of the Jasov manuscript books found in Martin is similarly mixed: from prayers to speeches to poetic praise of the women of Kosice and Oradea. The language of the occasional poems is Latin, Hungarian and Bernolák Slovak language. A large part of all this – with special regard to plays and poems – would deserve an independent investigation.

LIST OF BIBLIOGRAPHIC REFERENCES

- AMBRUS, József. *Búcsúszó Klobusiczky Kóthuth Venczel úrhoz, a nagyváradí kir. gymnasiumban a költészet rendes oktatójához oskolatársai nevében*. Nagyvárad: Tichy, 1834.
- DÖRNYEI, Sándor and Mária SZÁVULY, eds. *Régi Magyar Könyvtár III/XVIII. század, vol. 2: 1761 – 1800*. Budapest: OSZK, 2007. ISBN 978 963 200 525 6
- Érdemsorozata a premontrei kanonok rend nagyváradí kátholikum főgymnasiumában tanuló ifjuságnak 1863/4 tanév másodík felében*. Nagyvárad: Tichy, 1864.
- FOUCAULT, Jules-Albert de. Polybe contre Napoléon. In: *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*. 1954, Vol. 4, No. 2, p. 72–82. ISSN 0004-5527
- HANNULIK, Joan. C. *Elegia ad excellentissimum comitem Carolum Zichy de Vásonykö... dum inaugurationem supremi comitis provinciae Szathmariensis... com. Josephi Károlyi auctoritate regia praestaret... Pesthini*: Typ. Patzkó, 1794.
- KNAPP, Éva. Triumviri: Egy ismeretlen Berei Farkas András-kiadvány. In: Rumen István CSÖRSZ, ed. *Doromb 10*. Budapest, Reciti, 2022, p. 313-319. ISSN 2063-8175
- Menný lístkový katalóg – Opátstvo Jasov* (online). (cit. 26-08-2024). Available from: <https://piwigo.kniznice.eu/>
- Ordo Canonicorum Regularium Praemonstratensium Castrum Jászó. *A jászóvári premontrei kanonokrend jubileumi névtára történeti bevezetéssel 1802 – 1902*. Budapest: Stephaneum, 1902.
- TÜSKÉS, Anna. Janzenista és janzenista vonatkozású könyvek a jászói premontrei prépostság könyvtárában. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 2022, Vol. 126, No. 5, p. 660-690. ISSN 0021-1486
- TÜSKÉS, Anna. Jansenist and Jansenism-Related Books in the Library of the Premonstratensian Abbey of Jasov. In: *Kniha 2022: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*, 2022, p. 306-320. ISSN 1336-5436
- TÜSKÉS, Anna. Livres jansénistes à la Bibliothèque universitaire à Budapest, à la Bibliothèque nationale Széchényi et à la Bibliothèque de l'Académie hongroise des Sciences. In: *Jansenisms and Literature in Central Europe / Jansenismen und Literatur in Mitteleuropa / Jansénismes et littérature en Europe central*. Gábor TÜSKÉS & Christoph SCHMITT-MAAß (eds.) in collaboration with Michel MARTY. Bern: Peter Lang, 2023, p. 507-552. ISBN 978 303 434 625 2
- VALLA, Jácint Ignác. *Ode, Mars, et Minerva, Illustr. Dnum comitem Jos. Károlyi, de Nagy-Károly, contentione inter se facta, sibi vindicant*. Nagy-Károly, 1787.

Anna Tüskés Dr. habil.

HUN-REN Research Centre

for the Humanities Institute for Literary Studies 1118 Budapest, Ménesi út 11-13
tuskes.anna@gmail.com ; +36205410936

Venuje sa hlavne výskumu dejín knižnej kultúry a knižníc v Uhorsku v 18. a 19. storočí, tiež sa venuje francúzsko-uhorským vzťahom v 18. až 20. storočí.

VYDANIA MATTIOLIHO HERBÁRA VO FONDE ŠTÁTNEJ VEDECKEJ KNIŽNICE V KOŠICIACH A FORMY ICH SPRÍSTUPNENIA ŠIRŠEJ VEREJNOSTI

Ida GIRAŠKOVÁ

Abstract

Among the important historical herbarium and pharmacopoeia books, Mattioli's herbarium holds a significant place, not only from a botanical standpoint but also from a book culture perspective. Comparing two unique editions of a significant Renaissance herbarium, featuring hand-colored woodcuts, provides a detailed view of particular originals in the State Scientific Library in Košice, including their origin, state of preservation, and requirements for their continued use in research and education. One of the goals of this study is to point out the importance of making these works available to the public in different forms.

Keywords: Pietro Andrea Mattioli – Herbarium books – Botanics – Woodcuts

Abstrakt

Medzi dôležitými historickými herbárovými a liekopisnými knihami má Mattioliho bylinár bezpochyby svoje miesto, a to nielen z hľadiska botaniky, ale aj knižnej kultúry. Komparácia dvoch unikátnych vydaní významného renesančného herbára s ručne kolorovanými drevorezmi ponúka hlbší obraz o konkrétnych origináloch vo fonde Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach, ich pôvode, stave zachovania a predpokladoch pre ďalšie využitie v bádatelských a edukačných aktivitách. Jedným z cieľov štúdie je poukázať na význam sprístupňovania týchto diel verejnosti rôznou formou.

Kľúčové slová: Pietro Andrea Mattioli – herbáre – botanika - drevorezy

Herbárové a liekopisné knihy medzi inými druhmi starých tlačí bezpochyby vynikajú svojou nezvyčajnou atraktivitou nielen pre profesionálne zainteresovanú, ale aj laickú verejnosť, pretože ich obsahom bývajú popri samotných odborných textoch aj kvalitne spracované vyobrazenia rastlín prostredníctvom rozličných techník, často dokonca kolorované. Význam týchto diel pri upriamovaní pozornosti laikov na pole dejín knižnej kultúry je nedoceniteľný. Spomedzi historických herbárov uchovávaných vo fonde Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach vystupujú do popredia benátske a frankfurtské vydania monumentálnej práce renesančného lekára Pietra Andreu Mattioliho (1500 – 1577), ktoré sú výnimočné jednak z pohľadu ich veku a proveniencie, ale tiež precízne kolorovanými pôvodnými drevorezmi.

Mattioliho herbár, ako sa zvykne skrátene nazývať Mattioliho *Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis Anazarbei de Medica materia*, patrí k najdôležitejším renesančným dielam v oblasti botaniky (a lekárstva) popri prácach Brunfelsa, Aldrovandiho, Kentmana a ďalších autorov. Toto historické dielo je však významné nielen v celoeurópskom meradle, ale zohráva osobitú úlohu aj vo vedecko-kultúrnych dejinách nášho regiónu, najmä vzhľadom na existujúci český preklad Tadeáša Hájka z Hájku a tiež aktualizované vydania obsahujúce flóru stredoeurópskej oblasti. Vzťah, ktorý viaže Mattioliho herbár k tunajšej kultúrnej histórii, je však ešte hlbší, keďže sa dielo v našich podmienkach bežne používalo ako farmakologická a botanická príručka prakticky až do 18. storočia a v neposlednom rade ho k nám púta samotná osoba Pietra A. Mattioliho pôsobiaceho od 50. rokov 16. storočia v Prahe na pozvanie cisára Ferdinanda I.

Mattioli svoje opus magnum tvoril prakticky polovicu života, približne od 40. rokov 16. storočia, keď prijal miesto mestského lekára v meste Gorica neďaleko Terstu, no pôvodná myšlienka pravdepodobne siaha ešte hlbšie do minulosti. Už v Tridente, kde P. A. Mattioli začal svoje profesijné pôsobenie ako osobný lekár biskupa Bernarda z Cles zhruba okolo roku 1530, sa popri lekárskej praxi venoval botanickému výskumu predovšetkým lokálnej flóry a jej medicínskemu využitiu. Zrejme práve vďaka tomu uňho dozrela ambiciózná myšlienka¹ na preklad dovtedy prakticky východiskového diela botanickej teórie (alebo jedného z nich) spisu rímskeho chirurga Pedania Dioskurida z Anazarba *De materia medica*, ktorý predstavuje zbierku podrobných popisov rastlín z Dioskúridových ciest a zároveň receptúr na galenické prípravky z nich.² Predtým

¹ Lekári, rovnako ako iní učitelia renesancie, disponovali klasickým vzdelaním aj v oblasti literatúry a jazykov a výkon ich profesie bol podložený tak teoretickým, ako praktickým zázemím, čo znamenalo, že mali vo sfére knižného trhu prehľad a sami často iniciovali alebo sa významne podieľali na vydávaní mnohých titulov. NUTTON, Vivian. Books, Printing And Medicine In The Renaissance. In: *Medicina nei secoli arte e scienza*, 2005, roč. 17, č. 2, s. 421-422

² HEJNOVÁ, Miroslava. *Pietro Andrea Mattioli 1501 – 1578: u příležitosti 500. výročí narození: = in occasione del V centenario della nascita*. Praha: Národní knihovna ČR, 2001. s. 8-16, 50-53; DUANE, Isley. *One Hundred and One Botanists*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2002, s. 26-28. NEDOMCOVÁ, Lenka. *Vybrané herbáře z počátku raného novověku a jejich možné využití v lékařství*. [Bakalárska práca]. [Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. s. 26-27. [online]. [cit. 2023-10-16]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/x1lzrd/40049575>

dielo opakovane vychádzalo v prakticky výraznejšie nezmenenej podobe v latinskom³ alebo gréckom jazyku, a to sa Mattioli rozhodol zmeniť.

Samotný preklad sa začal realizovať v období približne medzi rokmi 1540 – 1550⁴ a organicky sa rozrystal o aktualizované informácie pochádzajúce z Mattioliho výskumu. Okrem podrobného komentára, ktorým opatril pôvodné Dioskuridove texty, však doplnil množstvo nových poznatkov na základe vlastného výskumu.⁵ Materiál Mattioli, vtedy už v pozícii spoločensky váženého človeka, získaval aj dobrovoľnými príspevkami iných bádateľov, ktorí mu posielali či už terénne vzorky, alebo dokonca výsledky svojich pozorovaní.⁶ Hotový preklad s komentárom napokon vyšiel roku 1544⁷ vo vydavateľstve v Benátkach a stal sa vstupenkou na dvor neskoršieho rímsko-nemeckého cisára Ferdinanda I. Habsburského (1503 – 1564).⁸

Ferdinand menoval Mattioliho za osobného lekára na svojom dvore, čím sa pôsobisko medika presunulo do Prahy, kde sa v tom čase v úlohe českého miestodržiteľa zdržiaval Ferdinandov druhorodený syn. Z hľadiska ďalšieho vývoja herbára bola táto zmena veľmi prospešná, pretože v prostredí učenej a spoločenskej elity získal Mattioli potrebné konexie a finančnú podporu pre ďalšie vydania svojho diela. Jedným z najdôležitejších momentov bolo nadviazanie spolupráce s tlačiarom Jiřím Melantrichom z Aventina, keďže z jeho vydavateľstva vzišla v roku 1562 česká verzia komentárov k Dioskuridovi pod názvom *Herbář, jinak bylinář velmi užitečný*, na ktorej sa podieľal učenec Tadeáš Hájek z Hájku.⁹ Nasledovali ďalšie vydania v talianskom a nemeckom jazyku, obohatené a aktualizované o nové výsledky výskumu ďalších rastlinných vzoriek, medzi iným aj exotických druhov pôvodom zo Severnej a Južnej Ameriky či Ázie, ktoré mohol Mattioli do svojej práce zahrnúť vďaka priazni a podpore popredných osobností vtedajšej Európy.¹⁰

³ Najvýznamnejší preklad Dioskuridovho spisu do latinčiny Mattioliho čias pochádzal z pera Jeana Ruella z roku 1516. Niektorí bádatelia tvrdia, že práve tento preklad bol východiskom pri Mattioliho prekladateľskej práci do taliančiny. ČERMÁKOVÁ, Lucie. *Pietro Andrea Mattioli, Tadeáš Hájek z Hájku a vědění o rostlinách v 16. století*. [Diplomová práca]. Praha: Univerzita Karlova, 2009, s. 19. [online]. [cit. 2023-10-16]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/25371/DPTX_2007_2_11310_MDIPLO01_199370_0_53415.pdf?sequence=1 HEINTZELMAN, Matthew Z. *A Tale of Two Herbals, From Medicine to Food in the 16th Century*. [online]. [cit. 2023-10-16]. Dostupné z: <https://hmm.org/stories/series-medicine-a-tale-of-two-herbals/> ČERMÁKOVÁ, Lucie, odk. 3, s. 27.

⁴ ČERMÁKOVÁ, Lucie, odk. 3, s. 27.

⁵ DUANE, Isley, odk. 2, s. 27. HEJNOVÁ, odk. 2, s. 6-8.

⁶ VLACHOVÁ (TVRZŇKOVÁ), Jana. *Known And Unknown Creators of the Illustrations for the Prague Editions of Mattioli's Herbal*. In: *Huntia*. 2021, roč. 18, č. 4, s. 158. Hoci celkový obraz o Mattiolim ako o vedcovi je v literatúre skôr pozitívny, niektorí historici aj súčasní bádatelia mu vyčítajú najmä v neskoršom veku aroganciu a sklony k „plagiátorstvu“. DUANE, Isley, odk. 2, s. 27.

⁷ V roku 1554 vyšlo latinské vydanie, ktoré už bolo bohato ilustrované. HEINTZELMAN, Matthew. odk. 3.

⁸ HEJNOVÁ, odk. 2, s. 10.

⁹ ČERMÁKOVÁ, Lucie, odk. 3, s. 21-22.

¹⁰ NEDOMCOVÁ, Lenka, odk. 2, s. 27; HEINTZELMAN, odk. 3; DUANE, Isley, odk. 2, s. 27.

Mattioliho herbár je teda unikátnym dielom tiež preto, že už počas života svojho autora bolo neustále priebežne aktualizované a dokonca aj po jeho smrti pokračovatelia vydávali nové, obohatené verzie.¹¹ To zabezpečilo knihe popredné miesto medzi vyhľadávanými a uznávanými lekárnickými a botanickými príručkami svojej doby. Nemenej podstatná pre úspech herbára bola aj jeho obrazová zložka, tvorená drevorezmi veľmi vysokej kvality z produkcie Giorgia Liberaleho a Wolfganga Meyerpecka.¹²

Súbor obsiahnutých ilustrácií predstavuje v podstate najdôležitejší aspekt Mattioliho herbára, a to nielen z pohľadu dejín knižnej kultúry a umenia, ale tiež vtedajšej botanickej alebo skôr „farmaceutickej“ renesančnej vedy. Spoľahlivým dokladom, že vyobrazenia rastlín a ďalších prírodnín v Mattioliho diele dosahujú výnimočnú kvalitu, ktorá bola nevyhnutným predpokladom pre úspešnú bádateľskú činnosť potenciálnych čitateľov, je už len samotný fakt, aký obrovský úspech kniha zožala naprieč dvomi storočiami v čase svojho praktického využitia, no jasne to dokladá aj komparácia s inými dobovými herbármi či botanickými príručkami. Ak sa pozrieme napríklad na ilustrované vydanie známeho Brunfelsovho spisu *Herbarum vivae eicones*,¹³ zistíme, že sa jeho nepochybne tiež veľmi kvalitné drevorezy [3] v detailnosti spracovania približujú k tým z Mattioliho herbárov [1,2] iba čiastočne. K výnimočnosti drevorezov rozhodne prispela aj skutočnosť, že boli vytvorené na základe nákresov živých rastlinných vzoriek.¹⁴ Vysoko cenené medzi bibliofilmi sú tiež pre pomerne obmedzený náklad jednotlivých vydaní a nadštandardné množstvo vyobrazení v rámci nich.

¹¹ Celkový počet vydaní je 14. DUANE, odk. 2, s. 27.

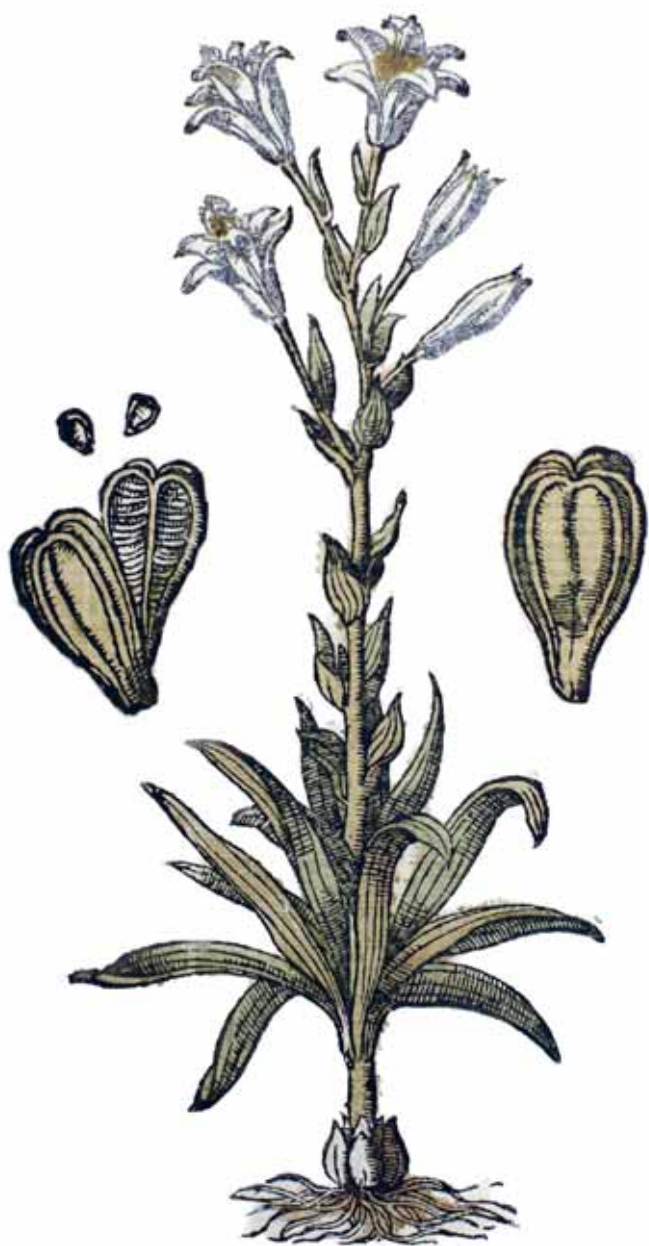
¹² MAURUTTO, Alessandra. Liberale, Giorgio. In: *Dizionario biografico dei friulani* [online]. [cit. 2023-10-16]. Dostupné z: <https://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/liberale-giorgio/>. WERNER, Sarah. *Meyerpeck, Woodblock. Early Printed Books* [online]. [cit. 2023-10-16]. Dostupné z: https://www.earlyprintedbooks.com/meyerpeck_woodblock

¹³ BRUNFELS, Otto. *Herbarum vivae eicones*. Strassburg: Johann Schott, 1539.

¹⁴ WERNER, Sarah, odk. 12.

Obr. 1. Drevorez z talianskeho vydania (1565, Liberale)

Obr. 2. Drevorez z nemeckého vydania (1590, Gessner)

Obr. 3. Drevorez v Brunfelsovom herbári (1539)

Autorstvo drevorezov v rozličných vydaniach Mattioliho herbára nie je ešte stále úplne vyriešenou otázkou. V sérii vydaní vyprodukovaných v rozpätí rokov 1562 – 1565 sa pripisuje Giorgiovi Liberalému, Georgovi Handschemu v úlohe kresličov a Wolfgangovi Meyerpeckovi ako tvorcovi drevorezov.¹⁵ Štúdie, ktoré sa bližšie zaoberajú pôvodcami umeleckého stvárnenia obrazovej časti herbára, sa zhodujú na tom, že išlo o zdĺhavý a náročný proces vyžadujúci vysoký stupeň remeselnej a umeleckej zručnosti a v konečnom dôsledku omnoho početnejšiu skupinu tvorcov.¹⁶ Značná časť drevorezov z produkcie G. Liberalého a W. Meyerpecka, s ktorým Mattioli nadviazal spoluprácu počas svojho pobytu v Prahe, prvý raz vyšla v pražskom vydaní herbára v roku 1562.¹⁷

¹⁵ VLACHOVÁ (TVRZNÍKOVÁ), Jana, odk. 6, s. 157.

¹⁶ WERNER, Sarah, odk. 12; VLACHOVÁ (TVRZNÍKOVÁ), Jana, odk. 6, s. 159-160.

¹⁷ VLACHOVÁ (TVRZNÍKOVÁ), Jana, odk. 6, s. 158-159.

Vydania Mattioliho herbára v historickom fonde Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach pochádzajú z časovo rozličného obdobia a oba boli pravdepodobne súčasťou knižnice jezuitskej lekárne, ktorá v Košiciach pôsobila v období 17. storočia.¹⁸ Dosvedčuje to aj rukopisný provenienčný záznam na titulnom liste benátskeho vydania: „Apothecae Collegii Societatis Jesu Cassouiae Catalogo Inscriptus Anno 1666 10 Martij Nx. 361“.¹⁹ Okrem určenia pôvodného majiteľa knižných vydaní, nám táto informácia poskytuje priamy dôkaz o tom, že herbár bol reálne využívaný vo farmaceutickej praxi.

Talianske Valgrisiho vydanie z roku 1565 uložené vo fonde Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach je unikátne nielen tým, že v sebe zahŕňa niektoré Liberaleho a Meyerpeckove drevorezy vôbec prvýkrát,²⁰ ale tento konkrétny exemplár je aj mimoriadne kvalitne a pestro kolorovaný. Niektoré iniciály a drevorezy dokonca nesú stopy precízneho zlátenia. [4] Žiaľ, nepoznáme meno pôvodcu kolorovania a vzhľadom na to, že sa nezachoval nijaký prameň z obdobia existencie jezuitskej knižnice, ktorý by nám osvetlil, kedy a za akých okolností sa herbár dostal do Košíc, môžeme sa iba domnievať, z čej iniciatívy bolo kolorovanie realizované.²¹

Výzdoba, resp. obrazová časť benátskeho vydania herbára pozostáva z asi tisícky drevorezov,²² medzi ktorými výrazne prevažujú vyobrazenia rastlín najčastejšie približne vo veľkosti dvoch tretín formátu stránky. Okrem toho v knihe nachádzame množstvo menších ilustrácií, predovšetkým najmä honosne zdobené iniciály s ornamentálno-figurálnymi motívmi a naopak, potom zase celostránkové štylizované výjavy z prírody, života alebo zobrazenia chovu zvierat či získavania, prípadne spracovania niektorých surovín používaných pri výrobe galenických prípravkov.

Obr. 4. Ukážka iniciály so zlátením (1565)

¹⁸ SZEGHY, Andrej. Lekáreň jezuitského kolégia a jej príručná knižnica. In: M. DOMOVÁ, ed. *Kniha 2008*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008. s. 252-254.

¹⁹ MATTIOLI, Pietro Andrea. *Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis Anazarbei de Medica materia*. Venice: Ex Officina Valgrisiana, 1565.

²⁰ Napríklad drevorez rastliny s názvom „arum“ – „áron“.

²¹ SZEGHY, Andrej, odk. 18, s. 253-254.

²² Dohromady ich je 1 010, ale úplný počet bude vyšší, pretože v sume nie sú zarátané menšie drevorezy a drevorezy s čisto dekoratívnou funkciou. Výsledné číslo tvoria drevorezy zaevidované v registri herbára.

Starším z dvoch dokumentov v knižničnom fonde je práve benátske vydanie z roku 1565 z produkcie Vincenza Valgrisiho, teda z vydavateľstva a tlačiarne, kde herbár vyšiel od roku 1544 niekoľkokrát v talianskej aj latinskej jazykovej mutácii. Index položiek zahŕňa zoznam 4 688 rastlín, prírodnín a prísad prírodného pôvodu, ktoré sa v herbári popisujú, pričom rastliny z celkového počtu tvoria podstatnú časť, zhruba 70 %. Okrem toho príručka obsahuje viac než tri stovky receptúr autorsky priznaných Mattiolimu a Pedanioví Dioskuridovi. Vydanie bolo venované Maximilianovi II., no zahŕňa aj ďalšie dedikácie: rakúskemu veľkvojvodovi Ferdinandovi a arcikniežatu Karolovi Habsburgovi.

Obr. 5. Predná doska väzby vydania z r. 1565

Na knihe sa zachovala pravdepodobne pôvodná renesančná väzba z drevených dosiek potiahnutých tmavohnedou kožou s ornamentálnou slepotlačou [5], ktorou je dekorovaná predná strana, no celkový fyzický stav vykazuje známky opotrebovania. Na väzbe sa nachádzajú pozostatky niekdajších spŕn a stopy po nárožniciach, chrbát potiahnutý hnedou kožou je bez zdobení. Slabšie viditeľná cizelovaná oriezka [6] je dekorovaná ornamentom s florálnym motívom. Rozmermi svojho formátu herbár o čosi presahuje nemecké vydanie, s 35,5 cm na výšku o 2 cm a na šírku s 24 cm o 3 cm.

Obr. 6. Detail oriezky vydania z r. 1565

Benátsky herbár je oproti nemeckému rozsiahlejší aj čo sa týka počtu listov, ktorých obsahuje 822, teda celkovo 1 644 strán. Texty Dioskurida a Mattiolioho sú vysádzané odlišným typom písma, oboje humanistickým. Nachádzame tu aj tlačný text v gréčtine, zväčša pôvodné názvy rastlín, ako ich uvádza Diskurides. Na druhej strane, dodatočne vpísaných rukopisných poznámok sa tu vyskytuje veľmi málo.

Benátske a frankfurtské vydanie sa odlišujú už pri zbežnom pohľade nielen o čosi menším formátom, ale aj prostejším prevedením. Najvýraznejší rozdiel medzi obojma herbármi spočíva v drevorezoch, keďže tie, ktoré obsahuje nemecký *Kreuterbuch*, sú jednak výrazne menšie a tiež vo výrazne nižšom počte²³ oproti jeho benátskemu náprotivku. Pochádzajú od iných pôvodcov a boli tlačené zo štokov pochádzajúcich z dielne iného ryta. Prvé nemecké vydanie, ktoré vyšlo u Melantricha v roku 1563, obsahovalo ilustrácie Liberaleho, Handscheho a Meyerpecka,²⁴ zatiaľ čo predlohy pre to frankfurtské z roku 1590 kreslil švajčiarsky prírodovedec Conrad Gessner (1516 – 1565).²⁵ Na rozdiel od Liberaleho kresieb obsahujú Gessnerove aj zväčšeniny listov, plodov a semien.

Nemecký pôvod vydania dokladá aj použité neogotické písmo. Iniciály na rozdiel od tých v benátskom herbári nie sú zdobené konkrétnymi motívmi a nie sú ani kolorované, iba dekorované florálnymi ornamentmi vo voľnom priestore. Treba podotknúť, že herbáre sa od seba navzájom odlišujú aj obsahom, pretože nemecké vydanie je v podstate kooperatívnym projektom Joachima Cameraria a Georga Handscheho²⁶ na motívy pôvodného Mattioliho diela pri uplatnení podobného princípu ako on použil pri svojom vlastnom preklade Dioskurida. V úvode sa Camerarius dokonca spomína ako vydavateľ, v každom prípade mu však patrí hlavná zásluha na preklade herbára do nemčiny.²⁷ Vydanie z roku 1590 je venované Christianovi I., kurfirstovi a saskému kniežatú, durínskemu landgrófovi a, samozrejme, rímsko-nemeckému cisárovi Ferdinandovi I.

Nemecký *Kreuterbuch* z roku 1590, produkováný tlačou dedičov Heinricha Tacka, Petra Fischera a Johanna Feyerabenda staršieho vo Frankfurte nad Mohanom, ktorý je súčasťou fondu Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach sa, žiaľ, nezachoval v dobrom fyzickom stave a ani kompletný. V rámci posledného reštaurovania zväzku sa zistilo, že niektoré listy prednej a zadnej zložky boli pri starších opravách zakomponované do lepenky prednej dosky, iné zase chýbajú. Poškodenie si vyžadovalo rozsiahlejší zásah, dolievanie listov a novú väzbu, keďže z pôvodnej tmavohnedej koženej sa zachovali iba zvyšky. Obnovená väzba [7] je imitáciou renesančnej koženej väzby s ozdobnou linkovou slepotlačou na prednej doske a chrbte.

²³ MATTIOLI, Pietro Andrea a Joachim CAMERARIUS. *Kreuterbuch*. Frankfurt am Main: Johan Feyrabendt, Peter Fischers, Heinrich Dacken Erben, 1590. V registri knihy je uvedených 526 rastlín, pričom drevorezov je, samozrejme, viac, no chýbajú tu rozsiahle celostránkové ilustrácie so scénickými výjavmi, zobrazenia zvierat a ďalších prírodnín, aké nachádzame v starších inorečových vydaniach herbára.

²⁴ VLACHOVÁ (TVRZNÍKOVÁ), Jana, odk. 6, s. 159-162.

²⁵ Na niektorých drevorezoch sa vyskytujú iniciály „V. A.“, ktoré pravdepodobne patria drevorytcovi.

²⁶ DRÁBEK, Pavel. Léčivé přípravky v Mattioliho herbári z roku 1596. In: *Česká a slovenská farmacie*. 2008, roč., č. 57, s. 126.

²⁷ Herbár z roku 1590 v skutočnosti vyšiel 16 rokov po Camerariovej smrti. MANSCHRECK, Clyde L. Joachim Camerarius. German scholar and theologian. In: *Encyclopaedia Britannica*. [cit. 2023-10-16]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Augsburg-Confession>
Joachim Camerarius. German scholar and theologian. In: *Encyclopaedia Britannica*. [cit. 2023-10-16]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Augsburg-Confession>

Obr. 7. Súčasná väzba nemeckého vydania z r. 1590

Vzhľadom na to, že sa nezachoval titulný list vydania, kde sa mohli veľmi pravdepodobne nachádzať rukopisné provenienčné poznámky, nemôžeme s absolútnou istotou povedať, že herbár bol tiež súčasťou knižnice lekárne jezuitského kolégia, ale na základe iných indícií sa to dá považovať za veľmi pravdepodobné. Okrem iného sa v knihe na rozdiel od benátskeho náprotivku vyskytuje množstvo rukou vpísaných alternatívnych názvov rastlín a ďalších poznámok, z čoho vyplýva, že sa kniha hojne používala v praxi.

Ako už bolo spomenuté, celkové prevedenie herbára je v omnoho menšej miere honosné než to je pri talianskom vydaní z roku 1565. Podobne sa to týka tiež kolorovania, ktoré nie je tak precízne umelecky stvárnené a o čosi jednoduchšie. Na druhej strane je zase pozoruhodné detailné prevedenie samotných drevorezov a vykreslenie jednotlivých častí rastlín.

Pri skúmaní herbárov z hľadiska knižnej kultúry sa nám logicky natíska otázka, ako zistené poznatky sprístupniť verejnosti a či ich vlastne možno týmto spôsobom využiť. Potenciál takýchto unikátnych starých tlačí je v tomto smere sľubný, a to aj napriek tomu, ak ide o tlače cudzokrajnej proveniencie, a nie jazykové či územné slovaciká. V prípade Mattioliho herbára sa dostáva do popredia viac jeho umelecko-výtvarný aspekt, než ten obsahový, keďže už vyšlo v rôznych edíciách niekoľko súčasných prekladov tohto diela, ktoré umožňujú zamerať sa na problematiku renesančnej botaniky a farmácie, čo sú bezpochyby veľmi atraktívne témy aj pre laikov. Sprístupnenie originálnych vydaní im však sprostredkuje autentický zážitok so starou tlačou a navyše dáva možnosť oceniť vysokú umeleckú hodnotu ručne kolorovaných jedinečných ilustrácií, akú digitálna alebo iná reprodukcia nemôže celkom poskytnúť.

Zo skúsenosti môžeme povedať, že upriamenie pozornosti návštevníkov knižnice na takéto obsahovo a vizuálne atraktívne diela, je skvelým odrazovým mostíkom pre rozširovanie povedomia verejnosti aj o ďalších klenotoch knižnej kultúry a o tomto odbore samom o sebe. Tak isto môže poslúžiť ako inšpiratívny prvok pre realizáciu rozličných umeleckých, vzdelávacích a vedeckých projektov.

V rámci verejných podujatí Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach sa nedávno uskutočnila vernisáž panelovej výstavy venovanej práve Mattioliho herbárom spolu s niekoľkými komentovanými prehliadkami. Súčasťou vernisáže bolo aj sprístupnenie oboch vydaní

Mattioliho herbára. Výstava, ktorá v súčasnosti ešte stále prebieha, sa zameriava na priblíženie dejín herbárových kníh aj samotného Mattioliho herbára a jeho autora predovšetkým prostredníctvom upriamena pozornosti na jeho obrazovú zložku. Ohlasy verejnosti boli pozitívne a spätná väzba ukázala, že staré tlače sú pre návštevníkov stále atraktívne, ale je nevyhnutné neustále pracovať na vzdelávaní a informovaní návštevníkov knižnice jednak o ich existencii, aj o ich kultúrnom význame. Okrem iného je to príležitosť budovať povedomie verejnosti o vzájomnej prepojenosti kultúry v rámci európskeho regiónu a poukázať na vplyvy, ktoré formovali naše domáce kultúrne prostredie v historickom kontexte.

Herbáre boli tiež osobitne sprístupnené pri niekoľkých príležitostiach súvisiacich s aktivitami zameranými pre stredoškolských študentov, pri ktorých žiaci pod vedením vyučujúcich riešili bádatelské úlohy tematicky prepájajúce oblasť prírodopisu – botaniky, histórie aj cudzích jazykov. Obe vydania herbárov sú verejne prístupné v priestoroch Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach ako súčasť stálej expozície venovanej *Vizsolyskej Biblii* a starým tlačiam 16. a 17. storočia.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BRUNFELS, Otto. *Herbarum vivae eicones*. Strassburg: Johann Schott, 1539.

ČERMÁKOVÁ, Lucie. *Pietro Andrea Mattioli, Tadeáš Hájek z Hájku a vědění o rostlinách v 16. století*. [Diplomová práce] Praha: Univerzita Karlova, 2009. [online]. [cit. 2023-10-16] Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/25371/DP TX _ 2 0 0 7 _ 2 _ 1 1 3 1 0 _ MDIPL001_199370_0_53415.pdf?sequence=1

DRÁBEK, Pavel. Léčivé přípravky v Mattioliho herbáři z roku 1596. In: *Česká a slovenská farmacie*. 2008, roč. č. 57, s. 126-131. ISSN 1210-7816.

DUANE, Isley. *One Hundred and One Botanists*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2002, s. 26-28. ISBN 978-1-55753-283-1.

HEINTZELMAN, Matthew Z. *A Tale of Two Herbals, From Medicine to Food in the 16th Century* [online]. [cit. 2023-10-16]. Dostupné z: <https://hmml.org/stories/series-medicine-a-tale-of-two-herbals/>

HEJNOVÁ, Miroslava. *Pietro Andrea Mattioli 1501 – 1578: u příležitosti 500. výročí narození: = in occasione del V centenario della nascita*. Praha: Národní knihovna ČR, 2001. ISBN 80-7050-388-2.

MANSCHRECK, Clyde L. Joachim Camerarius. German scholar and theologian. In: *Encyclopaedia Britannica* [online]. [cit. 2023-10-16]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Augsburg-Confession>

MATTIOLI, Pietro Andrea a CAMERARIUS, Joachim. *Kreutterbuch*. Frankfurt am Main: Johan Feyrabendt, Peter Fischers, Heinrich Dacken Erben, 1590.

MATTIOLI, Pietro Andrea. *Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis Anazarbei de Medica materia*. Venice: Ex Officina Valgrisiana, 1565.

MAURUTTO, Alessandra. Liberale, Giorgio. In: *Dizionario biografico dei friulani* [online]. [cit. 2023-10-16]. Dostupné z: <https://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/liberale-giorgio/>

NEDOMCOVÁ, Lenka. *Vybrané herbáře z počátku raného novověku a jejich možné využití v lékařství*. [Bakalárska práce]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. [online]. [cit. 2023-10-16]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/x11zrd/40049575>

NUTTON, Vivian. Books, Printing And Medicine In The Renaissance. In: *Medicina nei secoli arte e scienza*. 2005, roč. 17, č. 2, s. 421-442. ISSN 0394-9001.

SZEGHY, Andrej. Lekáreň jezuitského kolégia a jej príručná knižnica. In: DOMOVÁ, Miroslava, eds. *Kniha 2008*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008. s. 252-264. ISBN 978-80-89301-22-5.

VLACHOVÁ (TVRZNIKOVÁ), Jana. Known And Unknown Creators of the Illustrations for the Prague Editions of Mattioli's Herbal. In: *Huntia*. 2021, roč. 18, č. 4, s. 157-167. ISSN 0073-4071.

WERNER, Sarah. *Meyerpeck, Woodblock. Early Printed Books* [online]. [cit. 2023-10-16]. Dostupné z: https://www.earlyprintedbooks.com/meyerpeck_woodblock/

Mgr. Ida Girašková

Štátna vedecká knižnica v Košiciach,

Hlavná 10, 042 30 Košice

ida.giraskova@svkk.sk

Autorka je absolventkou odboru archívnic-
tvo a pomocné vedy historické na Filozofic-
kej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove.
Od roku 2022 pôsobí ako odborný pracov-
ník na Oddelení historických fondov a re-
gionálnej bibliografie Štátnej vedeckej kniž-
nice v Košiciach, kde sa venuje spracovaniu
tlačí 19. storočia cudzokrajnej proveniencie
a bohemík.

ATABÁZA NOVVEKÝCH UHORSKÝCH POHREBNÝCH KÁZNÍ¹

Ingrid PAPP

Abstract

Organized research into early modern funeral sermons from Hungary began in 1981 at the Eötvös Loránd University of Budapest, under the leadership of the academician Andor Tarnai. The research planned would have covered all Hungarian as well as Latin, German, and biblical Czech language funeral sermons printed in the Kingdom of Hungary and Transylvania until the middle of the eighteenth century. The first representative critical edition of the corpus had been published in 1988 by Gábor Kecskeméti, now director of the Institute of Literary Studies in Budapest and member of the Hungarian Academy of Sciences, who ten years later approaching from the perspective of the history of the genre and the history of rhetoric gave a literary-historical description of the material in his monograph, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században* (Preaching, rhetoric, literary history: Hungarian funeral oratory in the 17th century). The first systematic compilation of the data on Hungarian-language funeral sermons was published in this volume. Shortly afterward, Kecskeméti created a database of funeral sermons, to which the corrected and extended da-

tabase of the sermons was uploaded. In 2008, Enikő Szekler, a PhD-student at the Doctoral School of Literary Studies at Miskolc, supplemented the database by including the data on German-language funeral sermons. Since 2018, I have been uploading data on Czech and Latin funeral speeches myself. The database is still growing.

Keywords: Gábor Kecskeméti, database of funeral sermons, Biblical Czech language

Abstrakt

Organizovaný výskum novovekých uhorských pohrebných kázní začal v roku 1981 na budapeštianskej univerzite Loránda Eötvösa pod vedením akademika Andora Tarnaia. Podľa pôvodného plánu mal výskum zahŕňať smútočné kázne, ktoré boli vytlačené na území Uhorského kráľovstva a Sedmohradska, teda mali byť spracované texty písané pôvodne po maďarsky, latinsky a v biblickej češtine, datované do polovice 18. storočia. Prvé reprezentatívne kritické vydanie korpusu vzniklo v roku 1988 zásluhou Gábora Kecskemétiho, v súčasnosti akademika a riaditeľa HUN-REN Výskumné centrum pre humanitné vedy Literárnovedného ústavu, a o desať rokov neskôr podal vo svojej žánrovo-historickej

¹ Štúdia je výstupom grantového projektu *János Bolyai Research Scholarship of the Hungarian Academy of Sciences* a vznikla vďaka podpore výskumných skupín *MTA–BTK humanistické kánony a identity*.

a rétoricko-historickej monografii s názvom *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században* literárnohistorický opis skúmaného materiálu. V tomto zväzku vydal prvýkrát usporiadanú zostavu údajov maďarských pohrebných kázní. Neskôr Kecskeméti vytvoril *Databázu uhorských pohrebných kázní (A magyarországi halotti beszédek adatbázisa)*, do ktorej boli nahrané opravené a rozšírené údaje kázní. V roku 2008 Enikő Szekler, doktorandka literárnovedného doktorského programu na univerzite v Miškolci (Miskolci Egyetem) doplnila databázu o údaje nemeckých pohrebných kázní. Údaje o českých a latinských pohrebných kázňach pribúdajú od roku 2018, v mojom podaní. Databáza sa rozširuje aj v súčasnosti: <http://itk.iti.mta.hu/kecskemeti/csv/index.html>.
Kľúčové slová: Gábor Kecskeméti, databáza pohrebných kázní, biblická čeština

Organizovaný výskum novovekých uhorských pohrebných kázní sa začal v roku 1981 na budapeštianskej univerzite Loránda Eötvösa pod vedením akademika Andora Tarnai. Podľa pôvodného plánu mal výskum zahŕňať smútočné kázne, ktoré boli vytlačené na území Uhorského kráľovstva a Sedmohradska, teda mali byť spracované texty písané pôvodne po maďarsky, latinsky a v biblickej češtine, datované do polovice 18. storočia.² Prvé reprezentatívne kritické vydanie maďarskojazyčného korpusu vzniklo v roku 1988 zásluhou Gábor Kecssemétiho, v súčasnosti akademika a riaditeľa HUN-REN Výskumné centrum pre humanitné vedy Literárnovedného ústavu, ktorý o desať rokov neskôr podal vo svojej žánrovo-historickej a rétoricko-historickej monografii literárnohistorický opis skúmaného materiálu. V spomínanom zväzku vydal prvýkrát usporiadanú zostavu údajov maďarských pohrebných kázní. V roku 2008 Kecsseméti a Enikő Szekler, doktorandka Literárnovednej doktorskej školy na univerzite v Miskolci, zhrnuli v štúdiu prvé skúsenosti získané z výskumu nemeckých pohrebných kázní.³ Neskôr Kecsseméti vytvoril verejnosti prístupnú online databázu pohrebných kázní, do ktorej boli po prvýkrát nahrané opravené a rozšírené údaje k monografii a do tej doby objavené údaje nemeckých pohrebných kázní.⁴ V roku 2010 som sa ako študentka prvého ročníka doktorského štúdia v Miskolci zapojila do výskumu pohrebných kázní a do spracovania českých pohrebných kázní. Súčasťou mojej práce bolo to, že som do databázy vložila údaje českých a latinských pohrebných kázní. V júni 2018 bola vydaná moja monografia,⁵ ktorá spracúva metódami literárnej histórie celý korpus pohrebných kázní v biblickom českom jazyku. Databáza uhorských pohrebných kázní sa rozširuje aj v súčasnosti: <http://itk.iti.mta.hu/kecskemeti/csv/index.html>.

Ranonovoveké Uhorské kráľovstvo bolo multietnickým štátom, v ktorom žili vedľa seba Maďari, Nemci, Slováci a Rumuni v meniacich sa národnostných pomeroch. Pohrebné kázne vydané v ranom novoveku dokazujú túto rozmanitosť.

Databáza týkajúca sa maďarských pohrebných kázní obsahuje údaje o 108 exemplároch, v ktorých je celkovo 360 kázní. Z toho 72 výtlačkov s 326 kázňami je spojených s reformovanou denomináciou, čo značí dve tretiny výtlačkov, a 90 percent kázní (z výtlačkov reformovanej kresťanskej cirkvi je jedno nesprávne predpokladané vydanie). Poznáme len dva evanjelické výtlačky so štyrmi kázňami a jeden unitárny výtlačok, v ktorom je len jedna kázeň. Zvyšné exempláre sa viažu ku katolíckemu vierovyznaniu: v 29 katolíckych výtlačkoch môžeme nájsť rovnaký počet pohrebných kázní. Z ďalších 4 exemplárov katolíckych pohrebných kázní dnes nie je známy ani jeden, tieto sa znamenávajú iba na základe predchádzajúcich knihopisných údajov.

² KECSKEMÉTI, Gábor. *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet*. Historia litteraria 5. Budapest: Universitas Könyvkiadó, 1998. Prehľad histórie uhorského výskumu, s. 13-17.

³ Prehľad histórie výskumu nemeckojazyčných pohrebných kázní: KECSKEMÉTI, Gábor a Enikő SZEKLER. A magyarországi német nyelvű halotti beszédek kutatásának helyzete és egy korai szöveg tanulságai. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 2008, vol. 112, s. 71-91.

⁴ Databáza uhorských pohrebných kázní: KECSKEMÉTI, Gábor, Ingrid PAPP a Enikő SZEKLER. *A magyarországi halotti beszédek adatbázisa*. 2009 [online]. [cit. 2024-05-10.]. Dostupné z: <http://itk.iti.mta.hu/kecskemeti/csv/index.html>

⁵ PAPP, Ingrid. *Biblikus cseh nyelvű gyászbeszédek a 17. századi Magyarországon: A nyomtatott korpusz bemutatása és irodalomtörténeti vizsgálat*. Historia litteraria 34. Budapest: Universitas Könyvkiadó, 2018.

Prvá vytlačená maďarsko-jazyčná pohrebná kázeň pochádza z roku 1599 a bola napísaná na počesť Istvána Drugetha Homonnaiho, ktorý pochádzal zo šľachtickej rodiny. Z hľadiska spoločenského postavenia bolo spomedzi zosnulých 11 z kniežacej vrstvy, 37 z radov ostatnej šľachty, 20 predstaviteľov spomedzi zemanov, 18 z meštianskej vrstvy, 8 cirkevných hodnostárov a 7 kňazov. Zo zoznamu je zrejmé, že pohrebné kázne v maďarskom jazyku boli vytlačené predovšetkým pre šľachtu, hlavne pre tú najvyššiu, akými boli aj Ferenc Nádasdy, uhorský šľachtic a bojovník, Zuzanna Károlyi, manželka Gábora Bethlena, a György II. Rákóczi, sedmohradský panovník.⁶ V korpuse je meštianska vrstva prítomná iba v malom množstve.

S údajmi nemeckých textov vzniknutých do roku 1655 sa zaoberala Enikő Szekler, následne som pokračovala v práci ja a spracovala som obdobie medzi rokmi 1656 – 1685 (údaje z posledných 15 rokov 17. storočia a zo začiatku 18. storočia ešte nie sú nahrané). Prvý uhorský výtlačok pohrebnej kázne v nemeckom jazyku pochádza z roku 1591,⁷ neskôr bolo medzi rokmi 1620 a 1684 vydaných ešte ďalších 41.⁸ V tomto období je počet maďarskojazyčných kázní 69, v porovnaní s tým počet nemeckých kázní nedosahuje ani dve tretiny. Bez výnimky boli všetky už spracované nemecko-jazyčné pohrebné kázne vytlačené v Hornom Uhorsku, na rozdiel od maďarsko-jazyčných pohrebných kázní, ktoré boli vydané vo všetkých významnejších tlačiarňach Uhorského kráľovstva. Spomedzi zoznamu tlačiarní nemecko jazyčných kázní očividne chýbajú mestá Sibiu a Brašov.

V 42 nemeckých výtlačkoch nájdeme celkovo 52 pohrebných rečí, ktoré sú rozlúčkou so 42 zosnulými. Zosnuli sú bez výnimky evanjelického vierovyznania, prevažná väčšina z nich mala materinský jazyk nemecký. Medzi nimi sa vyskytujú len dvaja aristokrati: palatín so slovenským pôvodom Stanislav Thurzo, ktorý si s rodinou vymieňal korešpondenciu v maďarkom jazyku,⁹ a gróf Gottlieb Augustus von Windischgrätz,¹⁰ ktorý bol jedenapolročným synom vplyvného štátnika Leopolda I. Habsburského, pričom rodina bola v čase vzniku kázne ešte evanjelická. Dve tretiny publikácií v nemeckom jazyku, 27 výtlačkov, môžeme priradiť meštianskej vrstve, zvyšných 13 je spojených s cirkevnými predstaviteľmi. Na rozdiel od maďarských pohrebných kázní boli teda tie nemecké napísané väčšinou na počesť ľudí z nemeckej meštianskej vrstvy, čo môžeme považovať za zámer reprezentácie meštianskej vrstvy.¹¹

Od roku 2015 som mala možnosť na zostavenie a spracovanie údajov latinských pohrebných kázní. Od roku 2024 v tejto činnosti pokračuje zamestnankyňa HUN-REN výskumného centra pre humanitné vedy Literárnovedného ústavu v Budapešti, Tünde Móré,¹² ktorá spracováva celý korpus latinských pohrebných kázní vydaných v Uhor-

⁶ Dokumenty uhorského pôvodu vytlačené do roku 1670 identifikujú čísla položiek novej národnej maďarskej bibliografie: Régi magyarországi nyomtatványok, I-IV: 1473 – 1685. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971 – 2023, ďalej: RMNy, č. 913; 1266; 1306; 1307; 2970.

⁷ RMNy, č. 654.

⁸ KECSKEMÉTI, odk. 4.

⁹ RMNy, č. 1366.

¹⁰ RMNy, č. 3686.

¹¹ HELTAI, János. *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601 – 1655)*. Res libraria 2. Budapest: OSZK–Universitas Kiadó, 2008, s. 61–72.

¹² MÓRÉ, Tünde. János Zsigmond mint tökéletes uralkodó Johann Sommer halotti orációjában. In: BÉKÉS, Enikő, Péter KASZA a Farkas Gábor KISS, eds. *Latin nyelvű udvari kultúra Magyarországon*

skom kráľovstve v 17. storočí. V tejto štúdií prezentujem mnou spracované údaje latinsko-jazyčných kázní. Prvý uhorský latinsko-jazyčný výtlačok je z roku 1571,¹³ následne bolo medzi rokmi 1597 a 1669 vydaných ešte 34 ďalších.¹⁴ Do rovnakého dátumu je počet vytlačených maďarsko-jazyčných smútočných kázní 54 a nemecko-jazyčných 30, čo značí, že je významný kvantitatívny rozdiel medzi počtom výtlačkov maďarsko-jazyčných a inojazyčných pohrebných kázní v Uhorskom kráľovstve, ale podiel latinských kázní sa takmer rovná podielu tých nemeckých, a keď sčítame latinské a nemecké kázne, tak ich počet presahuje počet maďarských. Z hľadiska miesta tlače vykazujú podobnosť latinské a maďarské pohrebné korpusy, pretože boli vydané vo všetkých významnejších tlačiarňach Uhorského kráľovstva.

V 35 latinských exemplároch môžeme nájsť celkovo 151 pohrebných kázní. Spoločenské postavenie zosnulých v latinsko-jazyčných pohrebných kázňach vykazuje podobnosť s maďarským korpusom, pretože aj tieto boli vo významnom množstve písané na počesť ľudí vysokého postavenia: lúčia sa s 19 zosnulými z vyššej spoločenskej vrstvy, 4 výtlačky môžeme priradiť k zosnulým z kniežatskej vrstvy, 15 ku šľachte. Zosnuli z radov kniežat sú nasledujúci: Ján II. Žigmund Zápoľský (1571) sedmohradský vojvoda;¹⁵ Zuzanna Károlyi, manželka Gábora Bethlena;¹⁶ palatín Stanislav Thurzo so slovenským pôvodom (1626)¹⁷ a gróf Ferenc Rhédey (1669), sedmohradské knieža.¹⁸ Veľmoži sú členmi najprestížnejších rodín Uhorského kráľovstva, ako napríklad Ferenc Nádasdy, uhorský šľachtic a bojovník (1604);¹⁹ István Báthori z Ecsedu, krajinský sudca (1605)²⁰ alebo Péter Révay, krajinský hodnostár (1623).²¹ Kázne vykazujú reprezentatívny účel vysokopostavených rodín, ktoré patria vo významnom počte k protestantskej denominácii.

Päť publikácií môžeme priradiť ku šľachtickej vrstve, šesť k meštianskej vrstve a štyri ku kňazskej vrstve, s ktorou sa spája jediný zosnulý cirkevný hodnostár, Dávid Láni, superintendent evanjelickej cirkvi banského okolia, ktorý bol na začiatku svojho kňazského pôsobenia súčasťou šľachtickej reprezentácie, keď bol v službách rodiny Illésházy. Latinsko-jazyčné kázne z tohto obdobia sa vo významnej miere viažu k protestantskému prostrediu: spomedzi zosnulých je 16 evanjelikov, 8 katolíkov, 7 predstaviteľov reformovanej kresťanskej cirkvi a 4 unitárni. Tento pomer sa výrazne zmenil počas desaťročia veľkého prenasledovania, keď v dôsledku jezuitského protireformačného úsilia sa najvýznamnejšie šľachtické rodiny rekatolizujú.

Prvé uhorské smútočné tlače písané biblickou češtinou vyšli v roku 1637, v rovnakom roku boli vytlačené aj zbierky pohrebných rečí – jedna, ktorá obsahovala dve a druhá, ktorá obsahovala päť kázní.²² Do roku 1659 vyšlo 17 ďalších takýchto výtlačkov, po-

a 15. – 18. században. *Convivianeolatinahungarica* 4. Szeged: Lazi Könyvkiadó, 2021, p. 71-80.

¹³ RMNy, č. 306.

¹⁴ KECSKEMÉTI, odk. 4.

¹⁵ RMNy, č. 306.

¹⁶ RMNy, č. 1307.

¹⁷ RMNy, č. 1364.

¹⁸ RMNy, č. 3588.

¹⁹ RMNy, č. 914.

²⁰ RMNy, č. 932.

²¹ RMNy, č. 1287.

²² RMNy, č. 1705, 1706.

tom sú známe už iba dva výtlačky pohrebných kázni písaných biblickou češtinou a vydaných pred rokom 1711, pochádzajú konkrétne z roku 1684 a z roku 1704. Do roku 1659 boli všetky pohrebné kázne vytlačené v exulantskej tlačiarni v Trenčíne, a potom jednu vydala Brewerovská tlačiareň v Levoči,²³ v roku 1704 sa v exulantskej tlačiarni presunutej z Trenčína do Žiliny vydala kázeň Daniela Krmana pre vlastníka tlačiarnie, Jána Dadana mladšieho.²⁴ Z troch smútočných publikácií nepoznáme exempláre, tieto zaznamenávame len na základe predchádzajúcich bibliografických údajov.²⁵

Od začiatku, od roku 1637 do roku 1711, sme spočítali 21 tlačí vydaných v biblickej češtine, v ktorých nájdeme 41 pohrebných kázni spojených s 29 úmrtiami. Na počesť jednej šľachtickej, Kateřiny Zahradckovej, rodenej Sedlnickej, vydali dve tlačivá,²⁶ v ktorých sú 3 pohrebné kázne. 31 pohrebných kázni môžeme priradiť k meštianskej vrstve, z ktorých 10 bolo napísaných na počesť ženy z meštianskej vrstvy, deväť na počesť významného muža z meštianskej vrstvy, dvanásť o deťoch (tieto boli prednášané na rozlúčke s piatimi dievčatami a piatimi chlapcami). Kázne na počesť detí boli venované deťom z bohatých meštianskych rodín a väčšinou boli vydané v zbierkach: na počesť detí z rodiny Jónovcov v roku 1637,²⁷ na počesť detí z rodiny Bočekovcov²⁸ a taktiež na počesť detí rodiny Sivých.²⁹ Len 7 pohrebných kázni sa viaže k zosnulému cirkevnému predstaviteľovi. Zo zosnulých 16 patria k ženskému pohlaviu, na ich počesť sa prednieslo 20 samostatných rečí, 13 boli muži, na ktorých počesť predniesli takisto 20 samostatných kázni. Zosnulí boli všetci evanjelického vierovyznania, jedinou výnimkou bol Jan Efron Hranický, ktorý patril k Jednote bratskej helvétskeho vierovyznania a od roku 1650 bol vedúci moravských kňazov.³⁰

Z 41 pohrebných kázni bolo 19 napísaných na počesť zosnulých, ktorí po bitke na Bielej hore unikli z Česka a Moravy a usadili sa v severnom Uhorsku, to teda znamená, že zhruba polovica korpusu je o nich. Ďalších deväť kázni bolo vytlačených na počesť potomkov exulantov. Tieto dve skupiny spolu tvoria viac ako dve tretiny korpusu. Zachované texty uvádzajú celkom 124 takých osobných mien, ktoré patria zosnulým, ich príbuzným a známym, alebo autorom pohrebných kázni. Medzi nimi je aspoň 66 takých, ktorí sa určite nenarodili v Uhorskom kráľovstve, ale emigrovali sem z Česka a Moravy, teda podľa dnešných údajov sa javí, že 58 osôb bolo miestneho pôvodu.³¹

²³ Dokumenty uhorského pôvodu vytlačené po roku 1670 zatiaľ identifikujú čísla položiek maďarskej bibliografie: SZABÓ, Károly. *Régi magyar könyvtár, II: Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1885 (ďalej: RMK II), č. 1544.

²⁴ RMK II, č. 2224.

²⁵ RMNy, č. 1967, 2036, 2123.

²⁶ RMNy, č. 2152, 2155.

²⁷ RMNy, č. 1706.

²⁸ RMNy, č. 1799.

²⁹ RMNy, č. 1803.

³⁰ RMNy, č. 2805.

³¹ V prílohe mojej citovanej monografie možno nájsť biografickú databázu všetkých osôb uvedených v kázňach. Medzi osobami českého pôvodu a osobami narodenými v Uhorskom kráľovstve demonštrujem rozdiel aj používaním českých, resp. slovenských podôb krstných mien. Toto rozlíšenie používam dôsledne aj v tejto štúdiu. PAPP, odk. 5.

Z prehľadu chronologických a štatistických súborov vyplýva, že samotný zvyk tlače pohrebných kázni písaných biblickou češtinou môžeme zaradiť medzi také kultúrne vplyvy, ktoré sa udomácnili v Dolnom Uhorsku prostredníctvom exulantov.

V databáze novovekých uhorských pohrebných kázni je len jediný údaj o rumunských pohrebných kázňach.³² Exemplár bol vytlačený v roku 1683 v meste Sebeş, obsahuje 15 smútočných rečí reformovaného kresťanského vyznania.³³ Autorom kázni je Ioan Zoba, ktorý bol dekanom v Alvinci.

Na príklade poslednej pohrebne kázne vydané v biblickej češtine pred rokom 1711 (text Daniela Krmana *In Nomine Jesu: Kniha Života*, bola vydaná na počesť majiteľa žilinskej tlačiarne, Jána Dadana³⁴) sa dá predstaviť spôsob fungovania a systému databázy. Databáza k tejto kázni uvádza knižničné číslo výtlačku: päť zväzkov novej národnej maďarskej retrospektívnej bibliografie s názvom *Régi magyarországi nyomtatványok* (Staré uhorské tlače) zatiaľ zachytilo iba tlače vydané do roku 1685, teda neskoršie tlače označujeme identifikačnými číslami podľa starého maďarského knižničného systému na základe bibliografie Károlya Szabóa. Databáza uvádza odbornú literatúru zaoberajúcu sa daným výtlačkom, nevynímajúc literatúru z oblasti literárnej histórie a dejín knižnej kultúry. Nasleduje údaj o príslušnosti zosnulého k denominácii. Uvádza sa aj miesto a rok vydania kázne, taktiež meno autora kázne a zosnulého, ktorému je kázeň venovaná. Jedna kolónka slúži k určeniu spoločenského postavenia zosnulého, vymedzujúc zosnulých podľa ich príslušnosti ku kniežacím, šľachtickým, zemianskym a meštianskym vrstvám, k inteligencii, cirkevným hodnostárom a kňazom. Ján Dadan, majiteľ žilinskej tlačiarne, bol veľaváženou súčasťou mestskej inteligencie, teda v databáze figuruje ako člen meštianskej vrstvy. Databáza uvádza aj vek zosnulého, v prípade, ak sa to dá určiť z kázne alebo iného zdroja. O Dadanovom veku nemáme žiadne priame údaje, ale Biografický lexikón Slovenska z roku 2004 uvádza ako pravdepodobný rok jeho úmrtia 1674. V poslednom článku nájdeme počet pohrebných kázni uverejnených v danom výtlačku.

Databáza pohrebných kázni novovekého Uhorska bola v priebehu posledných pätnástich rokov dôležitým katalyzátorom výskumu, v súčasnosti prebieha aj jej technologická aktualizácia. Vyhľadávanie voľne dostupných údajov sa zabezpečuje v skutočnom čase pomocou SQL databázy, prebiehajú procesy aj na pridanie vyhľadávacieho poľa k menným údajom (mená osôb a miest), konverzia dátumov na štandardné Unix časové entity a pripojenie doteraz nezávisle rozvíjanej databázy k sémantickej databáze budapešťanskeho Literárnovedného ústavu ITIdata.³⁵

³² NAGY, Levente. *A román reformáció: Egy 16. – 17. századi magyar-román kulturális és irodalmi transzferjelenség*. Budapest: Ráció Kiadó, 2020.

³³ RMNy, č. 4503.

³⁴ RMK III, č. 2224.

³⁵ DIGIPHIL [online]. [cit. 2024-05-01]. Dostupné na: https://itidata.abtk.hu/wiki/Main_Page

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

HELTAI, János. *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601 – 1655)*. Res libraria 2. Budapest: OSZK–Universitas Kiadó, 2008, s. 61-72. ISBN 978-963-200-543-0

KECSKEMÉTI, Gábor. *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet*. Historia litteraria 5. Budapest: Universitas Könyvkiadó, 1998. ISBN 963-9104-26-4

KECSKEMÉTI, Gábor a Enikő SZEKLER. A magyarországi német nyelvű halotti beszédek kutatásának helyzete és egy korai szöveg tanulságai. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 2008, vol. 112, s. 71-91. ISSN 0021-1486

KECSKEMÉTI, Gábor a Ingrid, PAPP a Enikő SZEKLER. *A magyarországi halotti beszédek adatbázisa* [online]. 2009. Dostupné z: <http://itk.iti.mta.hu/kecskemeti/csv/index.html>

MÓRÉ, Tünde. János Zsigmond mint tökéletes uralkodó Johann Sommer halotti orációjában. In: BÉKÉS, Enikő, Péter KASZA a Gábor KISS FARKAS, eds. *Latin nyelvű udvari kultúra Magyarországon a 15. – 18. században*. Convivianeo latina hungarica 4. Szeged: Lazi Könyvkiadó, 2021, s. 71-80.

NAGY, Levente. *A román reformáció: Egy 16. – 17. századi magyar–román kulturális és irodalmi transzferjelenség*. Budapest: Ráció Kiadó, 2020. ISBN:978-615-56-7540-9

PAPP, Ingrid. *Biblikus cseh nyelvű gyászbeszédek a 17. századi Magyarországon: A nyomtatott korpusz bemutatása és irodalomtörténeti vizsgálata*. Historia litteraria 34. Budapest: Universitas Könyvkiadó, 2018. ISBN 978-963-9671-66-9

RMK II. SZABÓ, Károly. *Régi magyar könyvtár, II: Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1885. ISBN 978-1143360534

RMNy. *Régi magyarországi nyomtatványok, I-IV: 1473 – 1685*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971 – 2023. ISBN 978-963-05-3434-5

Dr. Ingrid Papp

Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Irodalomtudományi Intézet,
Ménesi út 11-13, 1118 Budapest,
Magyarország
papp.ingrid@abtk.hu

Ingrid Papp ukončila doktorandské štúdium v roku 2016 na Filozofickej fakulte Univerzity v Miškovci na Škole doktorandských štúdií v odbore literárna veda. V dizertačnej práci spracovala české pohrebné kázne vytlačené v Hornom a Dolnom Uhorsku v 17. storočí. Po skončení vysokoškolského štúdia pracuje v Literárnovednom ústave v Budapešti. Zaoberá sa výskumom literárnych textov ktoré boli vytlačené v Hornom a Dolnom Uhorsku v 17. storočí.

JAZYKOVÉ SLOVACIKÁLNÍ TISKY V NEJNOVĚJŠÍM SVAZKU (V. 1671–1685) RÉGI MAGYARORSZÁGI NYOMTATVÁNYOK (STARÉ UHERSKÉ TISKY)

Eszter KOVÁCS

Abstract

The latest volume of the *Régi Magyarországi Nyomtatványok* (Old Hungarian Prints) was published in the autumn of 2023. It is an annotated bibliography of territorial and linguistical Hungarian prints from 1671 to 1685. During this period, 48 prints were published partly or entirely in Czech or Slovak in Hungary. These include calendars (from Levoča and Žilina), prayer books, hymnals, occasional prints, translations, etc. Several of them have been published in Czech lands before, but we also know of new works by authors from Hungary or from the Czech lands (but living in Hungary). In my study I will present the latest results, which were published for the first time in RMNy 5, and which may be of interest to Slovak specialists as well.

Keywords: bibliography, Hungarica, Slovaca, old prints

Abstrakt

Nejnovější (5.) svazek příručky *Régi Magyarországi Nyomtatványok* (Staré uherské tisky) vyšel na podzim roku 2023, a představuje anotovanou bibliografii územně a jazykově hungarikálních tisků v letech 1671 – 1685. V této době v Uhrách bylo vydáno celkem 48 tisků částečně nebo zcela v českém anebo slovenském jazyce. Mezi ně patří kalendáře (levočské a žilinské), modlitební knížky, kancionály, příležitostné tisky, překlady atd. Několik z nich už bylo dříve vydáno v Čechách, ale známe i nová díla od uherských nebo českých (hlavně exulantských) autorů. Ve své studii představím nejnovější výsledky, které byli publikované poprvé v RMNy 5 a které mohou zajímat i slovenské odborníky.

Klíčová slova: bibliografia, Hungarica, Slovaca, staré tisky

V minulém roce naše odborná skupina (Heltai János, Kovács Eszter, P. Vásárhelyi Judit, Perger Péter, Szvorényi Róbert, Tóth Anna Judit a V. Ecsedy Judit) v Széchényiho národní knihovně vydala nejnovější svazek maďarské národní retrospektivní bibliografie 17. století, „*Régi Magyarországi Nyomtatványok*” (Staré tisky z Uher), zkráceně jen RMNy.¹ Tento nový svazek obsahuje tisky, které vyšly mezi roky 1671 – 1685 na území Uher nebo v zahraničí, ale jsou psané aspoň částečně maďarsky. Nejedná se jenom o bibliografii, podává bibliografický popis a podrobné kulturně-historické analýzy každého dokumentu.

V následujícím článku bych ráda představila tuto příručku. Poprvé vyšla v roce 1971, sestavili ji: Borsa Gedeon, Holl Béla, Hervay Levente, Kelecsényi Ákos a Käfer István, poslední jmenovaný je slovakista. První svazek obsahuje tisky vydané od roku 1473 do roku 1600,² druhý od roku 1601 do roku 1635,³ třetí 1636 – 1655⁴ a čtvrtý obsahuje tisky z let 1656 – 1670.⁵ Na základě jejich dobře zavedených zásad jsme připravili pátý svazek a už pracujeme na šestém (1686 – 1700).

Vedle základních bibliografických informací obsahuje i žánr, údaje o rozměrech knihy, o historii jejího publikování, přesnou obsahovou analýzu, dále údaje o autorovi, tiskárně a místě uložení všech dochovaných exemplářů. Obsahuje-li tisk básně, uvádějí se i jména autorů každého verše, název, je-li znám, jazyk verše a číslo hárku, kde je možné najít konkrétní báseň. U maďarských veršů uvádí i incipit. U promočních nebo příležitostných tisků a u programů školních představení uvádí také všechna jména, která tisk obsahuje. U promočních tisků například jména studentů, učitelů a podporovatelů, u dramát jména účinkujících, u příležitostných tisků jména novomanželů a jejich příbuzných nebo jméno zesnulého a pozůstalých atd. U každého tisku také přesně uvádí zhromážděnou odbornou literaturu, maďarskou i zahraniční. Do roku 1700 je nám známo téměř 5 000 uherských tisků, přičemž 4 628 z nich je už publikováno v RMNy. V novém svázku je 932. Popis dochovaných exemplářů je uveden podle autopsie. Snažíme se empiricky ověřit každý exemplář a zjistit jeho celistvost.

Existují i tisky, o kterých máme informace díky výzkumům, ale exemplář se již nedochoval. Jestliže díky realizovaným výzkumům můžeme předpokládat jejich existenci, uděláme popis-záznam, ale označíme jej »...«. Při analýze vysvětlíme, proč předpokládáme, že byl vytištěn, přidělíme mu „číslo RMNy“ stejně jako exemplář známé knihy. Když po analýze pramenů nenajdeme pádný důkaz, že určitý tisk byl opravdu publi-

¹ HELTAI János, KOVÁCS Eszter, P. VÁSÁRHELYI Judit, PERGER Péter, SZVORÉNYI Róbert, TÓTH Anna Judit a V. ECESEDY Judit. *Régi magyarországi nyomtatványok 1671 – 1685*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2023. (=RMNy)

² BORSA Gedeon, FERENC HERVAY, Béla HOLL, István KÄFER a Ákos KELECSÉNYI. *Régi magyarországi nyomtatványok 1473 – 1600*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1971. (=RMNy)

³ BORSA Gedeon, FERENC HERVAY, Béla HOLL, JÓZSEF FAZEKAS, JÁNOS HELTAI, Ákos KELECSÉNYI a Judit VÁSÁRHELYI. *Régi magyarországi nyomtatványok 1601 – 1635*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1983. (=RMNy)

⁴ HELTAI János, Béla HOLL, Ilona PAVERCSEK a Judit P. VÁSÁRHELYI. *Régi magyarországi nyomtatványok 1636 – 1655*. Budapest: Akadémiai kiadó, 2000. (=RMNy)

⁵ HELTAI János, Judit P. VÁSÁRHELYI, Péter PERGER a Róbert SZVORÉNYI. *Régi magyarországi nyomtatványok 1656 – 1670*. Budapest: Akadémiai kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 2012. (=RMNy)

kován, na konci svazku, v „Appendix“ dostane „číslo App.“, a tam v popisu podrobně vysvětlíme, proč jsme jeho existenci vyloučily.

Protože RMNy může být základním pramenem i pro zahraniční badatele, kteří nemluví maďarsky, pro tyto uživatele jsou úvodní části a názvy kapitoly tříjazyčné – maďarské, anglické a latinské. Obsahový, kulturně-historický popis dokumentů je maďarský, ale jazykem redakce je latina.⁶

RMNy má i velmi podrobné registry, jako registr tiskáren, míst, jmen, názvů, předmětů, registr incipitů maďarských básní, konkordance a soupis knihoven, ve kterých jsme báдали. I když registr incipitů obsahuje jenom maďarské básně, slovenské a české incipity uherských tisků mají vlastní příručku.⁷

V patém svázku RMNy možno najít celkem 48 celých nebo částečně jazykově slovacikálních dokumentů, ale jsou mezi nimi i deziderata. Většina jazykových slovacikálních tisků jsou kalendáře. Podle exempláře je však znám velmi malý počet z nich. Vydávání kalendářů zajišťovalo tiskařům stálý a jistý příjem, ale vzhledem k jejich příležitostnému charakteru se dochovaly jen zřídka. Je tedy pravděpodobné, že žilinská tiskárna řadu kalendářů od roku 1669⁸ vydávala ročně, přestože jsou známé neporušené exempláře kalendářů vytištěných v letech 1680, 1681 a 1685⁹ a dva zkrácené z roku 1683,¹⁰ a pouze pár listů z kalendáře na rok 1679.¹¹ Kalendáře, ze kterých se nezachovaly žádné exempláře byly zařazeny jako hypotetické vydání.¹² Lze důvodně předpokládat vydávání dalších sérií slovacikovaných českojazyčných kalendářů v letech 1664 – 1674 v Levoči.¹³ Ze série z tohoto období se dochoval jediný kompletní exemplář z roku 1672 a jediný z roku 1674.¹⁴

Z hlediska náboženství je většina tisků v této době spojena s evangelickou církví. Z výše uvedených 48 tisků je pouze šest katolických. Trnavské vydání katolického katechismu a modlitební kniha *Světlo katolického učení...* z roku 1673 není v současnosti z exem-

⁶ viz. KOVÁCS, Eszter. Nové výsledky maďarské národní retrospektivní bibliografie ve středoevropském kontextu. In: DOMENOVÁ, Marcela, ed. *Z dějin knižní kultury východního Slovenska III*. Prešov: Štátna vedecká knižnica, 2013, s. 41-46. KOVÁCS, Eszter. Publikace a databáze Maďarské národní retrospektivní bibliografie (do roku 1800) jako prameny pro české literární historiky. In: KRUŠINSKÝ, Rostislav, ed. *Problematika historických a vzácných knižních fondů 2010*. Olomouc: ŠVK, 2011, s. 153-158.

⁷ KOVÁCS, Eszter. *Cseh és szlovák verses emlékek a régi magyarországi nyomtatványokban (17. század)/ České a slovenské veršované památky v starých uherských tiscích (17. století)*. Budapest – Esztergom: Szent Adalbert Közép – és Kelet – Európa Kutatásokért Alapítvány, 2022.

⁸ RMNy, odk. 1-5, nr. 3624A.

⁹ RMNy, odk. 1-5, nr. 4331, nr. 4391, nr. 4624.

¹⁰ RMNy, odk. 1-5, nr. 4506.

¹¹ RMNy, odk. 1-5, nr. 4287, nalezený ve vazbě další knihy.

¹² 1671 (RMNy, odk. 1-5, nr. 3776), 1672 (RMNy, odk. 1-5, nr. 3868), 1673 (RMNy, odk. 1-5, nr. 3934), 1674 (RMNy, odk. 1-5, nr. 3999), 1675 (RMNy, odk. 1-5, nr. 4057), 1676 (RMNy, odk. 1-5, nr. 4118), 1677 (RMNy odk. 1-5, nr. 4178), 1678 (RMNy, odk. 1-5, nr. 4228), 1682 (RMNy, odk. 1-5, nr. 4450), 1684 (RMNy, odk. 1-5, nr. 4561).

¹³ RMNy, odk. 1-5, nr. 3101.

¹⁴ RMNy, odk. 1-5, nr. 3832, nr. 3970.

pláře známo.¹⁵ O jeho existenci se můžeme přesvědčit z popisu Hadriána Radvaniho,¹⁶ zatímco jeho obsah lze rekonstruovat z pozdějšího (1729) pražského vydání.¹⁷ Úvodní slovo ve vydání z roku 1729 naznačuje, že byl vydán v Praze v roce 1670, a můžeme předpokládat, že toto mohlo být zdrojem trnavského vydání.

Pravidla náboženských společností spojených s františkánským řádem s modlitbami byla také vydána v roce 1674 v Trnavě s názvem: *Hora zlatá seraffinska...*¹⁸ Původní německá verze (Franziscaner Schatz Buchlein)¹⁹ byla poprvé vydána v maďarštině v roce 1660 v Levoči a v češtině v Praze v roce 1646.²⁰ Trnavské vydání vychází z druhého (1660) pražského vydání, je mírně zkrácené, ale báseň „*Hora zlatá Seraffinská...*“, která je mottem, je obsažena pouze ve trnavské verzi.²¹

V Trnavě vyšlo také dílo katolického učitele náboženství Jakuba Horčického z Tepence s názvem *Konfessý katolicka totižto wyznánij prawé wjry*,²² které je rovněž domácím přetiskem staršího českého díla (1609, Praha).²³

Tiskárna v Trnavě v té době vydávala také publikaci, která se jazykově liší od ostatních. Nejedná se o slovakizující český text, ale o pravý slovenský text s některými jazykovými bohemismy a na některých místech maďarským pravopisem, bez českých předchůdců, protože byl vydán pro konkrétní příležitost a byl určen právě místnímu obyvatelstvu. Jedná se o pozvánku trnavské společnosti Agonia Christi na pouť do Modran 5. května

¹⁵ »Swětlo katolického učenj. Užitečné těm, kteří v temnostech newěry a w stjnu smrti sedj, ... [Trnava: Akadémie, 1673]«. RMNy, odk. 1-5, nr. 3928.

¹⁶ RADVÁNI, Hadrián. *Jazykové slovaciká a polyglotné tlače obsahujúce slovenčinu vydané trnavskou univerzitou v rokoch 1648 – 1777*. Bratislava: Univerzitná knižnica, 2003, s. 4.

¹⁷ *Swětlo katolického včenj, vžitečné těm, kteří v temnostech newěry, a w stjnu smrti sedj...* Praha: Joachym Kamenický, 1729. HORÁK, František, Zdeněk TOBOLKA, Emma URBÁNKOVÁ a Anežka BARDUROVÁ. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století*. Praha: ČSAV, 1925 – 2010. (digit.: www.knihopis.cz); (=Knihopis) nr. 15816.

¹⁸ *Hora zlatá seraffinska aneb naučenj spolu bratrůw a sester arcy bratrstwa swatého ottce Francisska...* Tyrnaviae: typis Academicis, 1674. RMNy, odk. 1-5, nr. 3982; *Knihopis*, odk. 17, nr. 3149; ČAPLOVIČ, Ján. *Bibliografija tlači vydaných na Slovensku do roku 1700. Diel. 1-2*. Martin: Matica slovenská, 1972, 1984, nr. 2064.

¹⁹ Köln, 1629, *Das Verzeichniss der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts* = <http://www.vd17.de>(=VD17) 23:65 1466X.

²⁰ Maďarsky: [MANUALE confraternitatis chordae S. Francisci] magyarul. Sz. Ferencz kordaia viselök gyülekezetinek rend-tartasa...[Löcse]: [Brewer], 1660. RMNy odk. 1-5, 2916; Česky: *Hora zlatá seraffická, aneb naučenj spolu bratrůw a sester arcy bratrstwa S[vatého] Otce Frantisska...* Praha: w Jmpressy Akademické, 1646. (*Knihopis* odk. 17, digit. K03147); *Hora zlatá seraffinská, aneb naučenj spolu bratrůw a sester arcy bratrstwa Swatého Otce Frantisska*. Praha: v Urbana Goliásse, 1660. (*Knihopis*, odk. 17, digit. K03148).

²¹ KOVÁCS, 2022, odk. 7, nr. 520.

²² HORČICKÝ, Jakub z Tepence. *Konfessý katolicka totižto wyznánij prawé wjry krestianské...*Trnava: Matthiass Riettmiller (Akadémie), 1677; RMNy, odk. 1-5, nr. 4156, *Knihopis*, odk. 17, nr. 3159; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 2098.

²³ [HORČICKÝ, Jakub z Tepence]. *Konfessý katolická, totiž wyznánij prawé wjry křestianské...* Praha: v Kasspara Kargesya, 1609. *Knihopis*, odk. 17, nr. 3157.

1675.²⁴ Původní se nedochoval, zpráva a úplný popis textu vychází od Věvlada Gajdoše.²⁵

Nejen v Trnavě vycházela katolická díla v češtině a slovenštině. Tiskárna v Žilině vydala v této době česky dvě katolické publikace, obě v roce 1676. Jednou z nich je kniha perikop *Ewangelia a Epistoly...*, která vychází z Římského misálu.²⁶ Má také pražského předchůdce z téhož roku,²⁷ ale liší se od něj tím, že typické české světce (Vít, Prokop, Ludmila, Václav aj.) nahradili světci maďarští (István, Imre, László, Erzsébet).²⁸ Další tisk – *Pravidla Bratrství Blahoslavené Panny Marie* u piaristů v Prievidzi, je v současné době v nedohlednu, ale podle údajů Jána Čaploviče lze její vznik předpokládat.²⁹

Naprostá většina publikací je tedy evangelická. Podívejme se na některé z těch zajímavějších. V době vydání nového svazku RMNy prošla *Cithara Sanctorum* zásadním přepracováním a byla značně obohacena. Ročník 1674³⁰ obsahuje 96 nových zpěvů, ročník 1684³¹ dalších 64. Mezi těmito dvěma vydáními lze předpokládat, že v roce 1680³² vyšlo ještě jedno vydání, ale v současnosti není znám žádný exemplář tohoto vydání, takže nevíme, zda 64 nových zpěvů ve vydání z roku 1684 bylo jeho součástí, ať už vcelku, nebo zčásti. Pramenem nových písní je zčásti katolický zpěvník *Cantus catholici*, který byl mezitím vydán, a zčásti díla novějších slovenských autorů. Zvláště složitá historická situace (koneční fáze tureckých válek, odhalení Wesselényiho hnutí, „desetiletí smutku“ protestantů) způsobila, že osud Uher a utrpení protestantů se staly tématem mnoha nových písní, z nichž mnohé vyzývají k pokání a kajícínosti a prosí o odpuštění a prominutí trestu. Je také zřejmé, že se vytvořila vrstva slovenských intelektuálů, která je nejen vnímavá k české literatuře, ale také tvůrcem nových děl. Mezi nimi vynikají

²⁴ >>Krystus Gežyss, ktery skrze swe predywnne wskrysseny gest oslawen darugž wssechnem w Kristu Panu neymylegssymu Bratrstwu milost swu swatu a radost duchownu. Zwytežitel nassych wssech vkrutnych nepryteluw ... w Meste Trnawskem dne Leta Pane 16 ... *Congregationis Praeses*.« [Trnava: Akademie, 1675], RMNy, odk. 1-5, nr. 4042; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 2077.

²⁵ GAJDOŠ, Věvrad J. Neznáme trnavské tlačivo zo 17. storočia. In: *Kultúra*. Roč. 1944, s. 569-572.

²⁶ *Ewangelia a Epistoly s pěknými figurami na neděle a swátky přes celý rok...* Žilina: v Alžběty Dádanky, 1676. RMNy, odk. 1-5, nr. 4116; *Knihopis*, odk. 17, nr. 2293; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 2526.

²⁷ *Ewangelia a Epistoly na neděle a swátky přes celý rok...* Praha: v Danyele Michálka, 1676. *Knihopis*, odk. 17. nr. 2292.

²⁸ KOVÁCS Eszter. Néhány érdekes példa a cseh és a magyarországi lelkiései irodalom átfedéseire a 17. század végéről. In: *Átfedések. Szövegalkotás a 16. – 18. századi irodalomban*, ed. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest: MTA-PPKE BILK; MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019. s. 142-143.

²⁹ HAUSENKA, Nicolaus a Conceptione B. M. V.: Kratičke naučení o braterství blahoslavené Panny Marie Priviczi. Zolnae [Žilina: Dadanka], 1676. RMNy, odk. 1-5, nr. 4117; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 2526a; *Knihopis*, odk. 17. digit. K17655.

³⁰ TRANOVSKÝ, Juraj. *Cithara Sanctorum, Apocal. 5. Pijsně duchownij, staré y nowé...* Levoča: [v Samuele Brewera], 1674, RMNy, odk. 1-5, nr. 3972; *Knihopis*, odk. 17, nr. 16.307; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 1348; AUGUSTÍNOVÁ, Eva. *Cithara Sanctorum Bibliografia*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2011. nr. 8.

³¹ TRANOVSKÝ, Juraj. *Cithara Sanctorum, Apocal. 5. Pijsně duchownij, staré y nowé...* (Levoča: v Samuele Brewera, 1684.) RMNy odk. 1-5, nr. 4550; *Knihopis*, odk. 17, nr. 16.309; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 1437. AUGUSTÍNOVÁ, odk. 30, nr. 10.

³² [TRANOVSKÝ, Juraj. *Cithara Sanctorum Apocal. 5. Pijsně duchownij staré y nowé...* Levoča: Brewer, 1680.] RMNy, odk. 1-5, nr. 4316; *Knihopis*, odk. 17. nr. 16.308; ČAPLOVIČ, odk. 18. nr. 1386; AUGUSTÍNOVÁ, odk. 30, nr. 9.

Štefan Pilárik, Daniel Sinapius, Jeremiáš Lednický se svými hlubokými, mystickými básněmi a Juraj Zábojník, který opěvoval politické události své doby v pronikavě krásných básních. Některé z jeho hymnů byly zařazeny do vydání *Cithara Sanctorum* z roku 1684, ale vlastní svazek vyšel až po jeho smrti v roce 1686. Jeho popis bude součástí příštího svazku. V současné době pracuji na antologii nejkrásnějších básní těchto slovenských autorů v maďarštině. Pokud vše půjde dobře, vyjde ještě letos.³³

Další zpěvník vyšel v žilinské tiskárně. Je to krátký sešitek čtyř písní s názvem *Pisně jarní*.³⁴ Přestože je na titulním listu uvedeno, že se jedná o druhé vydání, nepodařilo se identifikovat zdroj ani svazku, ani jednotlivých písní. Autor prvního zpěvu (Václav Elám) se sice odvolává na český původ, stejně jako obsah poslední písně, který popisuje stravovací tradice spojené se svátky roku. Vyjmenované pokrmy a zvyky odpovídají spíše českému kontextu.

Evangelické modlitební knihy jsou zčásti překlady, zčásti psány původně česky. Do druhé kategorie patří dílo *Modlitby každodenní...* od Martina Wolffa, pravděpodobně exulanta z Moravy a faráře v Senici.³⁵ Exemplář žilinského vydání z roku 1673 se zatím nepodařilo najít, ale jeho existenci lze předpokládat podle předmluvy púchovské verze z roku 1729,³⁶ a lze rekonstruovat i jeho obsah.

Oblíbená a často vydávaná modlitební knížka Juraje Třanovského *Phiala odoramentorum...* vyšla v naší době jen jednou, a to v roce 1685 v Levoči.³⁷

Perlička, aneb dítek božích... od Sixta Palmy Močidlanského byla populární v Uhrách a zemích Koruny české. Levočské vydání z roku 1683³⁸ však bylo vydavatelem Danielem Sinapiem natolik pozměněno a doplněno, že Sinapius zde není uveden jako editor, ale jako autor, který dílo Palmy Močidlanského použil jako zdroj pro své vlastní dílo.³⁹ Evangelická náboženská díla jsou většinou překlady německých duchovních děl. V roce 1674 vyšlo v Levoči dílo Lewise Baylyho *Praxis pietatis...* po česky.⁴⁰ V předmluvě

³³ KOVÁCS, Eszter. A Cithara Sanctorum 1674-es és 1684-es kiadásainak új énekei (RMNY 3972, 4550). In: „Essentia in scientia“ konferencia, 11. 10. 2023. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár (v tisku); KOVÁCS, Eszter. A tisztességes és boldog élet titka. A *Cithara Sanctorum* életvezetési témájú verseinek változásai a 17. – 18. század folyamán. In: „Erkölc, etika és morál a magyar régiségben” konferencia, 13. 04. 2024. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (v tisku).

³⁴ *Pisně jarní od rozličných autorů složené...* (Žilina: v Alžběty Dádanky, 1683.) RMNy, odk. 1-5, nr. 4507; *Knihopis*, odk. 17, nr. 12950a; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 2537.

³⁵ WOLF, Martin. *Martina Wolfia Modlitby každodenní horliwé, z písem sw[atých] vybrané, všem stawům k užívání potřebné*. [Žilina: Dadan sen.], 1673. RMNy, odk. 1-5, nr. 3936; *Knihopis*, odk. 17, nr. 17.005; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 2524.

³⁶ WOLF, Martin. *Každodennj modlitby horliwé, z Pjsem Swatých vybrané...* Púchov: v Daniele Chrastiny, 1729. *Knihopis* odk. 17, nr. 17006; PETRIK, Géza. *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. III.* Budapest: Dobrowsky Ágost, 1891, s. 857.

³⁷ TRANOVSKÝ, Juraj. *Phiala odoramentorum Apocal.5. Modlitby křesťanské...*Levoča: [Brewer], 1685. RMNy, odk. 1-5, nr. 4617; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 1455, *Knihopis*, odk. 17, nr. 16338.

³⁸ [SINAPIUS-HORČIČKA, Daniel]. *Perlička dítek Božijich aneb pokladnice duchownj* Levoča: nakladem Samuele Brewera, 1683. RMNy, odk. 1-5, nr. 4494; *Knihopis*, odk. 17, nr. 17. 6777; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 1419.

³⁹ KOVÁCS 2019, odk. 28, s. 143-144.

⁴⁰ [BAYLY, Lewis]. *Praxis Pietatis. To gest o Cwičenij se w pobožnosti prawé knjžka milostná...* Levoča: v Samuele Brewera, 1674. RMNy, odk. 1-5, nr. 3965; *Knihopis*, odk. 17, nr. 1018; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 1341.

se píše: „v samém englickém jazyku nekolikrát, v franckém pak a nemeckém mnozstvíkrát, v českém pak aneb slovenském nyní ponejprve se na světlo podava, z nemeckého jazyku jsauc na slovensky přeložena“. To však není pravda. V překladu Jana Amose Komenského vyšla několikrát, a to v Lešně, Trenčíně a Amsterdamu. Doslovné shody dokazují, že editor byl s těmito vydáními obeznámen. Vložené „ponejprve“ má patrně sloužit k odlišení od českých vydání. Zdůrazňuje také, že jazyk tohoto díla je slovenština, i když se od dřívějších českých vydání téměř neliší. V textu úvodního slova však provedl drobné změny. Například: „Ó národe uherský, národe Boží! Nad tebou jest nejprvé oheň tento, kterýž se nadevšecky již národy rozhořel, pro hříchy tvé plápolati začal! Nad tebou tedy aby nejprv plápolati přestal ...“ V originále to byl „český národ“. Na jiném místě předmluvy Komenského editor nahrazuje slovo „český“ přídavným jménem „uherský“. Anonymní editor tak vytváří paralelu mezi katastrofou českého národa na Bílé hoře, kterou popisuje Komenského původní text, a osudem protestantů v Uhrách v té době, tj. „desetiletí smutku“ po odhalení Wesselényiho hnutí.⁴¹

Christof Löhner (uherský autor), inspirován „desetiletým smutkem“ a pronásledováním protestantských církví napsal svou knížku: *Verfolgter Christen Licht und Recht. Ist ein Gebet- und Gesangbuch für verfolgte Christen*, a pravděpodobně ji vydal v zahraničí. Tu přeložil do češtiny Samuel Tranovský a vydal s názvem *Křesťanův protiventství...* (Levoča, 1674).⁴² Exemplář původního německého díla dosud chybí, známe jenom norimberské vydání z roku 1675.⁴³

Modlitební kniha *Christliche Gebeth for alles...* od Johanna Habermanna byla poprvé vydána v roce 1639 v Trenčíně,⁴⁴ potom v 1656 v Levoči,⁴⁵ a v téže době byla vydána i v Žilině (1678).⁴⁶ Součástí vydání z roku 1678 byl i zpěvník. Většina písní je zde zaznamenána poprvé, některé z nich se nacházejí také ve vydání *Cithara Sanctorum* z roku 1674.

Je známo, že Juraj Babčáni přeložil z němčiny také *Cordiale Horologium a nebeské duchovní hodinky...*, ale původní zdroj není znám.⁴⁷ Ve Slovenské národní knihovně se dochoval jediný, zkrácený exemplář.⁴⁸

Je zvláštní, že ve stejné době vyšly dva české překlady z knihy *Zwölf geistliche Andachten* od Filipa Kegela. Jedním překladatelem byl Adam Plintovič, druhým Ján Krumholz.

⁴¹ KOVÁCS, 2019, odk. 28. s. 139-142.

⁴² LÖHNER, Christoph. *Křesťanův protjwenstwj snassegíčych, lux et veritas, swětlo a prawda...* [Levoča]: [Brewer], 1674. RMNy, odk. 1-5, nr. 3969; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 1343a, *Knihopis*, odk. 17, digit. K18468.

⁴³ WILL, Andreas Georg. *Nürnbergisches Gelehrten-Lexicon oder Beschreibung aller Nürnbergischen Gelehrten beyderley Geschlechtes...* Nürnberg, 1756, s. 506.

⁴⁴ HABERMANN, Johann. [Modlitby na každý den v týhodní.] (V Trenčíně: Václav Vokál, 1639). RMNy, odk. 1-5, nr. 1796; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 1716.

⁴⁵ HABERMANN, Johann. *Modlitby křesťanské za wsseliké potřeby každého cžlowěka...* Levoča: v Wawřince Brewera, 1656. RMNy, odk. 1-5, nr. 2648(1); *Knihopis*, odk. 17, nr. 2828; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 1021.

⁴⁶ HABERMANN, Johann. *Modlitby křesťanské za wsseliké potřeby každému člowěku...* Žilina: [Dadanka], 1678. RMNy odk. 1-5, nr. 4227; *Knihopis*, odk. 17, nr. 2830; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 2528.

⁴⁷ [BABČÁNI, Juraj]. *Cordiale Horologium a neb Srdečné duchownj hodinky...* Žilina: [Ján Dadan, jun.], 1684, RMNy odk. 1-5, nr. 4560; *Knihopis*, odk. 17, nr. 3168; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 2538.

⁴⁸ SNK SE 353.

Plintovicův překlad vyšel v roce 1677 v Žilině,⁴⁹ Krumholzův v Levoči v letech 1673⁵⁰ a 1677.⁵¹

Některé žánry jsou zastoupeny pouze jedním dílem. Taková je smuteční řeč Jana Andriacia na pohřbu manželky Eliáše Ladivera Heleny Sinapie. Smuteční řeč v biblické češtině uzavírá latinská a biblicko-česká smuteční báseň Daniela Sinapia, bratra zemřelé Heleny.⁵²

Nové vydání Daniela Löbrynuse Novoměstského: *Pohádky duchovní*, které je biblická čítanka s hádankami, vyšlo v roce 1675 v žilinské tiskárně⁵³ se stejným obsahem jako vydání z roku 1660 v Trenčíně.⁵⁴

V roce 1679 vyšlo v Žilině veršované mravní naučení pro dívky *Korunka aneb vínek panenský...*⁵⁵ Svazek sestavila ze tří českých děl tiskařka a pravděpodobně i redaktorka Alžběta Dadanka: 1. *Korunka, aneb vínek panenský...* (Praha, 1616),⁵⁶ 2. *Mravny ctostné* (Králice, 1578 – 1618),⁵⁷ 3. Jan Amos Komenský: *Přidavkové někteří...* (Trenčín, 1641).⁵⁸ Specialitou je také český překlad astronomického pojednání Fridricha Madeweise (*Tractatus cometographicus, to jest zjevení ...comety...*), vydaný žilinskou tiskárnou v roce 1681.⁵⁹ V tomto krátkém pojednání shrnuje vše, co bylo v té době o kometách obecně známo,

⁴⁹ [KEGEL, Philipp a Adam PLINTOVIČ]. *Dwanáctero přemyslowánj duchownjch, v nichžto se obsahuj welmi pěkné modlitby...* Žilina: Alžběta Dadánová, 1677, RMNy, odk. 1-5, nr. 4179; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 2527; *Knihopis*, odk. 17, nr. 3897.

⁵⁰ KEGEL, Philipp [a Ján KRUMHOLZ]. *Dwanáctero duchowné nábožné premyslowánj ... od Philippa Kegelja ... giž pak w yazyk narodu slowenského obracena...*Levoča: Brewer, 1673. RMNy, odk. 1-5, nr. 3911.

⁵¹ KEGEL, Philipp [a Ján KRUMHOLZ]. *Dwanáctero duchowné nábožné premyslowánj ... od Philippa Kegelja ... giž pak w yazyk narodu slowenského obracena...*Levoča: u Samele Brewera, 1677. RMNy, odk. 1-5, nr. 4144; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 1365; *Knihopis*, odk. 17, digit. KO3898.

⁵² ANDRICIUS, Ján. *Kazanij pohřebnij slawnem pohrebowanj urozene a sslechetne p[ani] Heleny Synapi...* Levoča: v Samuele Brewera, (1684). RMNy, odk. 1-5, nr. 4540; *Knihopis* odk. 17, nr. 223; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 1426; PAPP Ingrid. *Biblihus cseh nyelvű gyászbeszédek a 17. századi Magyarországon*, Budapest: Universitas, 2018. s. 156-157. Českou smuteční báseň „Zjáden kříž není sám, kříž kříží ruku dáva“ viz.: KOVÁCS, 2022, odk. 7. nr. 2251.

⁵³ [LÖBRYNUS NOVOMĚSTSKÝ, Daniel]. *Pohádky duchownj nebo ržečj w podobenstwj powěděné: Anobrz otázky zatměle s odpovědmi kratickýmu z Pjsem swatých Starého a Noweho Zákona sebrané...* Žilina: [Dadanka], 1675. RMNy, odk. 1-5, nr. 4058; *Knihopis*, odk. 17, nr. 14068; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 2525; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. CXCIII; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. CCLXIII [recte CCLXXXIII].

⁵⁴ LÖBRYNUS NOVOMĚSTSKÝ, Daniel. *Pohádky duchownj, nebo ržečj w podobenstwj powěděné...* Trenčín: w impressy Nykodema Czjžka, 1660. RMNy, odk. 1-5, nr. 2950; *Knihopis*, odk. 17, nr. 14.065; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 1873.

⁵⁵ *Korunka aneb wjnek panenský wssechném pobožným a sslechetným Pannám národu slovenského, a českého...* (Žilina: v Alžběty Dádanka, 1679). *Knihopis*, odk. 17, nr. 4337, ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 2530, RMNy, odk. 1-5, nr. 4288.

⁵⁶ *Knihopis*, odk. 17, nr. 4335.

⁵⁷ *Knihopis*, odk. 17, nr. 5964.

⁵⁸ [KOMENSKÝ, Jan Amos], *Přjdawkové někteřj k této knjžce wzdychánj nábožná...* [Trenčín, Václav Vokál], 1641. RMNy, odk. 1-5, nr. 1906, ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 1738. Modlitby z kapitoly *Krátké rytmovní modlitby...* jsou všechny odtud. *Korunka aneb wjnek panenský*, odk. 55, s. F₅a-G₁b.

⁵⁹ MADEWEIS, Friedrich. *Tractatus Cometographicus, to gest: O zgewenj a w nowé vkázanj, toho neobyčegně dlauhého a strašiwého comety*. Žilina: v Alžběty Dádanky, 1681. RMNy, odk. 1-5, nr. 4390; *Knihopis*, odk. 17, nr. 5138; ČAPLOVIČ, odk. 18, nr. 2534.

a uvádí přesná měření komety, která se tehdy objevila. Toto významné dílo vědecké historie bylo vydáno v českém originálním přepisu a v maďarském překladu v publikaci „Üstököst látni...“ (=Vidět kometu...).⁶⁰

V části *Staré uherské tisky (Régi Magyarországi Nyomtatványok)* jsme popsali také zahraniční publikace v maďarštině nebo částečně v maďarštině. Narazili jsme tak i na některé básně v biblické češtině vydané v zahraničí slovenskými autory. Jednou z nich je báseň neznámého kantora z Košic jménem János, začínající „Heslo radosti...“ ve sbírce pozdravných básní z Wrocławu (Lauream in alma Leucorea...) z roku 1676.⁶¹ V téže sbírce je zařazena i báseň v latině od Daniela Sinapia.⁶² Báseň Thomase Dentuliniho *Tuzení země Uhorské...* vyšla v roce 1676,⁶³ jeho další báseň na uvítanou bez názvu v 1677.⁶⁴ *Slovensky madrigal* od Christofa Mazaruse⁶⁵ a pohřební báseň Samuela Nikletzia názvem *Alloquium maestae matris et C. Mazarii* (česky) byla vydána ve Wittenbergu v roce 1677.⁶⁶

To vše ukazuje, že pátý svazek RMNy může být důležitým zdrojem informací nejen pro maďarské, ale i pro slovenské badatele. V každém čísle jsme se snažili shrnout poznatky ze slovenské i maďarské literatury. Upřímně děkujeme našim slovenským kolegům za veškerou pomoc, kterou nám poskytli, jmenovitě za to, že nám umožnili prohlédat své fondy, za kopie originálních tisků, za informace poskytnuté knihovnami o vlastních exemplářích, za jejich odborné postřehy a za veškerou podporu a poznatky, které nám pomohly v naší práci.

⁶⁰ „Üstököst látni.“ *Az 1680. évi üstökös művelődés- és tudománytörténeti emlékei*. ed. FARKAS Gábor Farkas, SZEBELÉDI Zsolt, VARGA Bernadett, ZSOLDOS Endre, Budapest: Jaffa-MTAK, 2017. (Lichniae ex Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae) s. 419-486.

⁶¹ *Lauream in alma Leucorea viro singulari eruditione conspicuo, domino m. Georgio Gassitio oblatam et collatam ex animo gratulanturuti praeceptores, ita condiscipuli antehac nonnulli Vratislavienses*. Wratislaviae [Wrocław]: in haeredum Baumannianorum typographia exprimebat Godofredus Gründer, [1676]. s. B, b. RMNy, odk. 1-5, nr. 4059(13); SZABÓ, Károly a Árpád HELLEBRANT. *Régi Magyar Könyvtár III (magyar szerzőtől külföldön 1480 – 1711. megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok, 1-2.)* Budapest, 1896 – 1898. (=RMK III) RMK III, nr. 2738.

⁶² *Lauream*, odk. 61. s. A₃a.

⁶³ MAJER, Joannes. *Gentis Hungaricae prima incunabula, quae ex clarissimis monumentis praeses m. Paulus Platani Muotova et autor respondens Johannes Majerus Alnovia-Hungariad diem XVI. Septembris, horis post meridianis a. o. r. MDCLXXVI. in auditorio philosophico publice repetent*. Wittenberg: typis Christiani Schrödteri, (1676), s. A₄a. RMNy, odk. 1-5, nr. 4114(11); RMK III, nr. 2785; VD17 3:009719K; Kritická vydání, analýze a maďarský překlad (překl. Kovács Eszter): IMRE, Mihály. *Incunabula Hungarorum – a magyar őstörténet olvasata Wittenbergben, a gyászévtizedben*. In: *MONOKgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*. NYERGES, Judit, Attila VERÓK a Edina ZVARA, eds. Budapest: Kossuth Kiadó, 2016, s. 303.

⁶⁴ *Viro clarissimo atque doctissimo dn. Jeremiae Pilarickio Teplicio-Hungaro, ss. ... favore ac promotione magnorum patronorum, applausu ac congratulatione amicorum ac bonorum omnium, munia collegae sexti in ... schola senatoria Witebergensi ...* (Wittenberg): typis Matthaei Henckelii, academ. typogr., (1677), s. B, b. RMNy, odk. 1-5, nr. 4176(10); RMK III, nr. 2880; VD17 125:025717H.

⁶⁵ *Bonum factum, dum ... dn. Esaias Pilarik St. Andrensis Hung., magni patris consummatiq(ue) persecutione utriusque Anti-Christi theologi filius semper idem...* Wittenberg: literis Matthaei Henckelii, acad. typographi, (1677). s.):):a. RMNy, odk. 1-5, nr. 4173(5); RMK III, nr. 2848.

⁶⁶ MAZAR, Christophorus. *Vade Daniel (a) et requiescas (b) a laboribus tuis (c) sive pretiosa mors in conspectu Dei (d) ... servi(ue) (f) Dei viventis, martyris Hungarici (g) ... viri Danielis Mazarii, olim cantoris Csetnekii...* Wittenberg: typis Joh. Sigismundi Ziegenbeins, (1677), s. A₃b. RMNy, odk. 1-5, nr. 4175A (6); RMK III, nr. 2879.

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZŮ

Prameny

- ANDRICIUS, Ján. *Kazanij pohřebnij slawnem pohrebowanj urozene a sslechetne p[ani] Heleny Synapi...* Levoča: v Samuele Brewera, (1684).
- [BABČÁNI, Juraj]. *Cordiale Horologium a neb Srdečné duchownj hodinky...* Žilina: [Ján Dadan, jun.], 1684.
- [BAYLY, Lewis]. *Praxis Pietatis. To gest o Cwičenij se w pobožnosti prawé knjžka milostná...* Levoča: v Samuele Brewera, 1674.
- Bonum factum, dum ... dn. Esaias Pilarik St. Andrensis Hung., magni patris consummatiq(ue) persecutione utriusqve Anti-Christi theologi filius semper idem...* Wittenberg: literis Matthaei Henckelii, acad. typographi, (1677).
- Ewangelia a Epistoly na neděle a swátky přes celý rok...* Praha: v Danyele Michálka, 1676.
- Ewangelia a Epistoly s pěknými figurami na neděle a swátky přes celý rok...* Žilina: v Alžběty Dádanky, 1676.
- HABERMANN, Johann. [Modlitby na každý den v týhodní.] (V Trenčíně: Václav Vokál, 1639).
- HABERMANN, Johann. *Modlitby křestánské za wsseliké potřeby každému člowěku...* Žilina: [Dadanka], 1678.
- HABERMANN, Johann. *Modlitby křestianské za wsseliké potřeby každého cžlowěka...* Levoča: v Wawřince Brewera, 1656.
- HAUSENKA, Nicolaus a Conceptione B. M. V. *Kratičke naučení o braterství blahoslaveni Panni Marie Priviczi.* Zolnae [Žilina: Dadanka], 1676.
- Hora zlatá seraffická, aneb naučenj spolu bratrůw a sester arcy bratrstwa S[vatého] Otce Frantisska...* Praha: w Jmpressy Akademické, 1646.
- Hora zlatá seraffinská, aneb naučenj spolu bratrůw a sester arcy bratrstwa Swatého Otce Frantisska...* Praha: v Urbana Goliásse, 1660.
- Hora zlatta seraffinska aneb naučenj spolu bratrůw a sester arcy bratrstwa swatého ottce Francisska...* Tyrnaviae: typis Academicis 1674.
- HORČICKÝ, Jakub z Tepence. *Konfessý katholicá totižo wyznánij prawé wjry krestianské...* Trnava: Matthiass Riettmiller (Akademie), 1677.
- [HORČICKÝ, Jakub z Tepence]. *Konffessý katholicá, totiž wyznánij prawě wijry křestianské...* Praha: v Kasspara Kargesya, 1609.
- [KEGEL, Philipp a Adam PLINTOVIČ]. *Dwanáctero přemyslowánj duchownjch, v nichžto se obsahuj welmi pěkné modlitby...* Žilina: Alžběta Dádánová, 1677.
- KEGEL, Philipp [a Ján KRUMHOLZ]. *Dwanáctero duchowné nábožné přemyslowánj ... od Philippa Kegelia ... giž pak w yazyk narodu slowenského obracena ...* Levoča: Brewer, 1673>
- KEGEL, Philipp [a Ján KRUMHOLZ]. *Dwanáctero duchowné nábožné přemyslowánj ... od Philippa Kegelia ... giž pak w yazyk narodu*

- slowenského obracena ... Levoča: u Samele Brewera, 1677.
- [KOMENSKÝ, Jan Amos]. *Přjawkové někteřj k této knjžce wzdychánj nábožná...* [Trenčín, Václav Vokál], 1641.
- Korunka aneb wjneč panenskj wssechném pobožným a sselechtným Pannám národu slovenského, a českého...* (Žilina: v Alžběty Dádanka, 1679).
- Krystus Gežyss, ktery skrze swe predywnne wskrysseny gest oslawen daruž wssechnem w Kristu Panu neymylegssymu Bratrstwu milost swu swatu a radost duchownu. Zwytežitel nassych wssech vkrutnych nepryteluw ... w Meste Trnawskem dne Leta Pane 16 ... Congregationis Praeses.* [Trnava: Akademie, 1675].
- Lauream in alma Leucorea viro singulari eruditione conspicuo, domino m. Georgio Gassitio oblatam et collatam ex animo gratulanturuti praeceptores, ita condiscipuli antehac nonnulli Vratislavienses. Vratislaviae* [Wrocław]: in haeredum Baumannianorum typographia exprimebat Godofredus Gründer, [1676].
- LÖBRYNUS NOVOMĚSTSKÝ, Daniel. *Pohádky duchownj, nebo ržečj w podobenstwj powěděné...* Trenčín: w impressy Nykodema Czjžka, 1660.
- [LÖBRYNUS NOVOMĚSTSKÝ, Daniel]. *Pohádky duchownj nebo ržečj w podobenstwj powěděné: Anobřz otážky zatměle s odpowědmi kratickýmu z Pjssem swatých Starého a Noweho Zákona sebrané...* Žilina: [Dádanka], 1675.
- LÖHNER, Christoph. *Křestianůw protjwenstwj snassegicých, lux et veritas, swětlo a prawda...* [Levoča]: [Brewer], 1674.
- MADEWEIS, Friedrich. *Tractatus Cometographicus, to gest: O zgewenj a w nowě vkázanj, toho neobyčegně dlauhého a strašliewého comety...* Žilina: v Alžběty Dádanky, 1681.
- MAJER, Joannes. *Gentis Hungaricae prima incunabula, qvae ex clarissimis monumentis praeses m. Paulus Platani Muotova et autor respondens Johannes Majerus Alnovia-Hungariad diem XVI. Septembris, horis post meridianis a. o. r. MDCLXXVI. in auditorio philosophico publice repetent.* Wittenberg: typis Christiani Schrödteri, (1676).
- [MANUALE confraternitatis chordae S. Francisci] magyarul. Sz. Ferencz kordaia viselök gyülekezetinek rend-tartasa, ...[Lőcse]: [Brewer], 1660.
- MAZAR, Christophorus. *Vade Daniel (a) et requiescas (b) a laboribus tuis (c) sive pretiosa mors in conspectu Dei (d) ... serviq(ue) (f) Dei viventis, martyris Hungarici (g) ... viri Danielis Mazarii, olim cantoris Csetnekii...* Wittenberg: typis Joh. Sigismundi Ziegenbeins, (1677).
- Pjsně jarnj od rozličných autorů složené...* (Žilina: v Alžběty Dádanky, 1683.)
- [SINAPIUS–HORČIČKA, Daniel]. *Perlička dijtek Božijch aneb pokladnice duchownj.* Levoča: nakladem Samuele Brewera, 1683.
- Swětlo katolického učenj. Užitečné těm, kteřj w temnostech newěry a w stjnu smrti sedj...* [Trnava: Akademie, 1673].
- Swětlo katolického včenj, vžitečné těm, kteřj w temnostech newěry, a w stjnu smrti sedj...* Praha: Joachym Kamenický, 1729.

- [TRANOVSKÝ, Juraj]. *Cithara Sanctorum Apocal. 5. Pijsně duchownij staré y nowé...* Levoča: Brewer, 1680].
- TRANOVSKÝ, Juraj. *Cithara Sanctorum, Apocal. 5. Pijsně duchownij, staré y nowé...* Levoča: [v Samuele Brewera], 1674.
- TRANOVSKÝ, Juraj. *Cithara Sanctorum, Apocal. 5. Pijsně duchownij, staré y nowé...* (Levoča: v Samuele Brewera, 1684.)
- TRANOVSKÝ, Juraj. *Phiala odoramentorum Apocal. 5. Modlitby křestianské...* Levoča: [Brewer], 1685.
- Viro clarissimo atque doctissimo dn. Jeremiae Pilarickio Teplicio-Hungaro, ss. ... favore ac promotione magnorum patronorum, applausu ac congratulatione amicorum ac bonorum omnium, munia collegae sexti in ... schola senatoria Wittebergensi...* (Witteberg): typis Matthaei Henckelii, academ. typogr., (1677).
- WOLF, Martin. *Každodennj modlitby horliwé, z Pjsem Swatých wybrané...* Púchov: v Daniele Chrastiny, 1729.
- WOLF, Martin. *Martina Wolfia Modlitby každodenní horliwé, z písem sw[atých] wybrané, všem stawům k užíwání potřebné.* [Žilina: Dadan sen.], 1673.
- Literatura**
- AUGUSTÍNOVÁ, Eva. *Cithara Sanctorum Bibliografia.* Martin: Slovenská národná knižnica, 2011. ISBN 978-80-89301-86-7.
- ČAPLOVIČ, Ján. *Bibliografia tlači vydaných na Slovensku do roku 1700. Diel. 1-2.* Martin: Matica slovenská, 1972, 1984.
- Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts =* <http://www.vd17.de>
- GAJDOŠ, Věslav J. Neznáme trnavské tlačivo zo 17. storočia. In: *Kultúra.* Roč. 1944. s. 569–572.
- IMRE, Mihály. *Incunabula Hungarorum – a magyar őstörténet olvasata Wittenbergben, a gyászévtizedben.* In: *MONO-Kgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára.*
- NYERGES, Judit, Attila VERÓK a Edina ZVARA, eds. Budapest: Kossuth Kiadó, 2016, s. 294-304. ISBN 978-963-09-8702-8.
- Knihopis =* HORÁK, František, Zdeněk TOBOLKA, Emma URBÁNKOVÁ a Anežka BADUROVÁ. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století.* Praha: ČSAV, 1925–2010. (digit.: www.knihopis.cz). ISBN 80-7050-181-2 (so-ubor); 80-7050-164-2 (díl I); 80-7050-182-0 (díl II, část I.); 80-7050-212-6 (díl II, část II.); 80-7050-255-X (díl II, část III.); 80-7050-310-6 (díl II, část IV.); 80-7050-355-6 (díl II, část V.); 80-7050-506-0 (díl II, část VI.); 978-80-7050-549-6 (díl II, část VII.); 978-80-7050-589-2 (díl II, část VIII a IX.).
- KOVÁCS, Eszter, A *Cithara Sanctorum* 1674-es és 1684-es kiadásainak új énekei (RMNY 3972, 4550). In: „*Essentia in scientia*” konferencia, 11. 10. 2023. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár (v tisku).
- KOVÁCS, Eszter, A tisztességes és boldog élet titka. A *Cithara Sanctorum* életvezetési témájú verseinek változásai a 17-18. század folyamán. In: „*Erkölc, etika és morál a magyar régiségben*” konferencia, 13. 04.

2024. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (v tisku).
- KOVÁCS, Eszter. *Cseh és szlovák verses emlékek a régi magyarországi nyomtatványokban (17. század)/ České a slovenské veršované památky v starých uherských tiscích (17. století)*. Budapest – Esztergom: Szent Adalbert Közép – és Kelet – Európa Kutatásokért Alapítvány, 2022. ISBN 978-963-89709-7-8.
- KOVÁCS, Eszter. Néhány érdekes példa a cseh és a magyarországi lelkiségi irodalom átfedéseire a 17. század végéről. In: *Átfedések. Szövegalkotás a 16. – 18. századi irodalomban*, KISS, Farkas Gábor, Ibolya MACZÁK, eds. Budapest: MTA-PPKE BILK; MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019. s. 139-144. ISBN 978-963-508-907-9.
- KOVÁCS, Eszter. Nové výsledky maďarské národni retrospektívni bibliografie ve stredoevropském kontextu In: DOMENOVÁ, Marcela, ed. *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska III*. Prešov: Štátna vedecká knižnica, 2013, s. 41-46. ISBN 978-80-85734-89-8.
- KOVÁCS, Eszter. Publikace a databáze Maďarské národni retrospektívni bibliografie (do roku 1800) jako prameny pro české literární historiky. In: KRUŠINSKÝ, Rostislav, ed. *Problematika historických a vzácných knižních fondů 2010*. Olomouc: ŠVK, 2011, s. 153-158. ISBN 978-80-7053-292-8.
- PAPP, Ingrid. *Biblius cseh nyelvű gyászbeszéddek a 17. századi Magyarországon*, Budapest: Universitas, 2018. ISBN 978-963-967-166-9.
- PETRIK, Géza. *Magyarország bibliographiája 1712–1860. III*. Budapest: Dobrowsky Ágost, 1891.
- RADVÁNI, Hadrián. *Jazykové slovaciká a polyglotné tlače obsahujúce slovenčinu vydané trnavskou univerzitou v rokoch 1648–1777*. Bratislava: Univerzitná knižnica, 2003, ISBN8085170434, 9788085170436.
- RMK III= SZABÓ, Károly a Árpád HELLEBRANT. *Régi Magyar Könyvtár III (magyar szerzőtől külföldön 1480–1711. megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok, 1-2.)* Budapest, 1896–1898.
- RMNy = BORSA, Gedeon, Ferenc HERVAY, Béla HOLL, István KÄFER a Ákos KELECSÉNYI. *Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1971. BORSA, Gedeon, Ferenc HERVAY, Béla HOLL, József FAZEKAS, JÁNOS HELTAI, Ákos KELECSÉNYI a Judit VÁSÁRHELYI. *Régi magyarországi nyomtatványok 1601–1635*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1983. ISBN 963-05-27-23-5; HELTAI, János, Béla HOLL, Ilona PAVERCSIK a Judit P. VÁSÁRHELYI. *Régi magyarországi nyomtatványok 1636–1655*. Budapest: Akadémiai kiadó, 2000. ISBN 963-05-77-27-5; HELTAI, János, Judit P. VÁSÁRHELYI, Péter PERGER a Róbert SZVORÉNYI. *Régi magyarországi nyomtatványok 1656–1670*. Budapest: Akadémiai kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 2012. ISBN 978 963 05 9036 5; HELTAI János, Eszter KOVÁCS, Judit P. VÁSÁRHELYI, Péter PERGER, Róbert SZVORÉNYI, Anna Judit TÓTH a V. ECSEDY Judit. *Régi magyarországi nyomtatványok 1671–1685*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2023. ISBN 978-963-200-731-1.

„Üstököst látni.“ *Az 1680. évi üstökös művelődés- és tudománytörténeti emlékei.* FARKAS Gábor Farkas, Zsolt SZEBELÉDI, Bernadett VARGA a Endre ZSOLDOS, eds. Budapest: Jaffa–MTAK, 2017. (Lichniae ex Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae). ISBN 978 963 475 020 8.

WILL, Andreas Georg. *Nürnbergisches Gelehrten-Lexicon oder Beschreibung aller Nürnberghischen Gelehrten beyderley Geschlechtes...* Nürnberg, 1756.

Dr.habil. Kovács Eszter, PhD.

Országos Széchényi Könyvtár,
Régi nyomtatványok Tára, 1827 Budapest,
Budavári Palota F épület
kovacs.eszter@oszk.hu

Vystudovala obor dějepis a bohemistika na Filozofické fakultě Katolické univerzity Petra Pázmáně v Budapešti. V současnosti je vědecká pracovnice na oddělení starých tisků v Národní knihovně Széchényiho. Věnuje se bádání česko-uherských souvislosti v 16. – 18. století a dějinám knižní kultury 16. – 18. století v Uhrách.

NERECENZOVANÁ ČASŤ

**NON PEER-REVIEWED
SECTION**

DEJINY GENERÁLNEHO KATALÓGU TLAČÍ 16. STOROČIA

Mária PITÁKOVÁ

Abstract

The topic of our article arises from the research project General catalog of preserved prints of the 16th century in Slovakia, which is part of a broadly conceived research into the history of book culture in Slovakia. The project was initiated in the 80s of the last century by the Slovak National Library of Matica Slovenská in Martin (now the Slovak National Library), with the effort to pay more attention to the questions of the history of book culture and the care for valuable book funds. The main aim of the general catalog of preserved 16th century prints on the territory of Slovakia is to provide records of 16th century prints located in all types of libraries, in museums, in galleries, in archives and in other cultural institutions in Slovakia, to be registered, processed and published, in the interest of making the valuable cultural heritage available to the expert and general public.

Keywords: General catalog of preserved prints of the 16th century, processing, book culture, the Slovak National Library

Abstrakt

Téma nášho príspevku vychádza z výskumného projektu Generálny katalóg zachovaných tlačí 16. storočia na Slovensku, ktorý je súčasťou široko koncipovaného výskumu dejín knižnej kultúry na Slovensku. Projekt iniciovala v 80. rokoch minulého storočia Slovenská národná knižnica Matice slovenskej v Martine (dnes Slovenská národná knižnica) so snahou venovať väčšiu pozornosť otázkam dejín knižnej kultúry a starostlivosti o cenné knižné fondy. Hlavným cieľom súhrnného katalógu zachovaných tlačí 16. storočia na území Slovenska je zabezpečiť evidenciu tlačí 16. storočia, ktorá sa nachádza vo všetkých typoch knižníc, v múzeách, v galériách, v archívoch a v iných kultúrnych inštitúciách na Slovensku. Eviduje, spracúva a zverejňuje v záujme sprístupnenia cenného kultúrneho dedičstva odbornej i laickej verejnosti.

Kľúčové slová: súhrnný katalóg zachovaných tlačí 16. storočia, spracovanie, knižná kultúra, Slovenská národná knižnica

V našom príspevku by sme chceli zhrnúť dejiny monumentálneho projektu s názvom: *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska* (GK), kde by sme chceli predostrieť jeho vznik a doterajšie výstupy. Projekt vychádza predovšetkým zo snahy podchytiť bohaté knižné dedičstvo zachované v pamäťových inštitúciách Slovenska. Výsledkom celosvetového záujmu o výskum tlačí 16. storočia je niekoľkoročná tradícia vydávania katalógov, súpisov a bibliografií. Na Slovensku sa tejto problematike do začatia výskumnej úlohy nevenovala dostatočná pozornosť. Až v polovici 70. rokov sa problémy knižnej kultúry na Slovensku začlenili ako výskumná úloha do ústavného, neskôr do rezortného plánu výskumu. Matica slovenská, konkrétne oddelenie fondov v roku 1981 začalo s prípravou GK. Projekt sa začal riešiť od roku 1986. Uvedený výskumný program v roku 1986 iniciovala Slovenská národná knižnica v Matici slovenskej v snahe venovať otázkam knižnej kultúry a starostlivosti o vzácne knižničné fondy zvýšenú pozornosť. Riešenie tohto projektu bolo naliehavé vzhľadom na to, že ostatné európske štáty mali už dlhoročné tradície so spracovaním tlačí 16. storočia. Podnetom boli aj predchádzajúce pokusy o katalogizáciu: *Katalóg tlačí 16. storočia Františkánskej knižnice v Hlohovci* (1970)¹ a *Katalóg tlačí 16. storočia v Čaplovičovej knižnici v Dolnom Kubíne* (1981).² Úloha bola prepojená na pasportizáciu historických knižničných fondov na Slovensku.³ Po jej vykonaní sa zistilo, že na území Slovenska sa nachádza takmer 20-tisíc tlačí 16. storočia, ktoré sú vo väčšine prípadov nespracované. Pri tvorbe GK sa vychádzalo zo snahy publikovať záznamy o všetkých tlačiach 16. storočia, ktoré sa dodnes zachovali na území Slovenska. Navrhovaný GK mal zahrňovať tlače 16. storočia domácej i zahraničnej produkcie.⁴ Cieľom projektu bolo predovšetkým registrovať, spracovať a publikovať záznamy o tlačiach 16. storočia, ktoré sú zachované na celom území Slovenska. Publikované katalógy sú východiskovým pramenným materiálom pre výskum a bádanie v mnohých vedných odboroch. A dnes musíme hovoriť aj o ich zverejnení prostredníctvom digitalizácie. Digitalizácia týchto dokumentov je nevyhnutná z hľadiska ich ochrany. Predbežný prieskum ukázal mimoriadne veľký počet tlačí 16. storočia, ktoré sú súčasťou fondov mnohých inštitúcií. Jednotlivé knižnice na území Slovenska realizovali úlohu na báze spoluriešiteľskej účasti. V roku 1987 sa do riešenia úlohy zapojili nasledujúce organizácie:

Ústredná knižnica SAV BA, Okresná knižnica (Diecézna knižnica) Nitra, ŠVK Prešov a Košice, Knižnica ev. zboru v Levoči. O rok neskôr to boli: Univerzitná knižnica Bratislava, knižnica Archívu hlavného mesta BA, Lyceálna knižnica v Kežmarku a Knižnica premonštrátov v Jasove. V roku 1989 Okresná knižnica (teraz Podunajské múzeum) v Komárne.⁵

¹ ŠTURDÍKOVÁ, Marta. *Katalóg tlačí 16. storočia františkánskej knižnice v Hlohovci*. Martin: Matica slovenská, 1970.

² SMETANA, Ján a Jozef TELGÁRSKY. *Katalóg tlačí 16. storočia v Čaplovičovej knižnici v Dolnom Kubíne*. Martin: Matica slovenská, 1981.

³ Správa z odboru fondov zo dňa 30.06. 1988. Č. 534-31-17-03-01/2/1. [nepublikovaná].

⁴ SAKTOROVÁ, Helena. Tlače 16. storočia na území Slovenska. In: *Bibliografický zborník*. Martin: Matica slovenská, 1988, s. 166.

⁵ Správa z dňa 09.07. 1987. Č. 534-31-17-03/2. [nepublikovaná].

V období máj 1987 – jún 1988 bol pripravený materiál, v ktorom boli formulované hlavné smery ďalšieho rozvoja úlohy. V projekte boli predložené dva varianty spracovania i publikovania záznamov o tlačiach 16. storočia zachovaných na území Slovenska: Záznamy o tlačiach 16. storočia publikovať postupne po zväzkoch, v ktorých bude premetnutá územná i inštitucionálna skladba fondov tlačí 16. storočia.

Vytvoriť centrálnu bázu všetkých záznamov o tlačiach 16. storočia zo všetkých fondov na Slovensku a až potom publikovať záznamy v súhrnnom katalógu bez ohľadu na inštitucionálne zloženie fondov.⁶

Na projekte sa nakoniec pokračovalo podľa prvého variantu. Členenie jednotlivých zväzkov malo byť podľa krajov a v nich podľa jednotlivých kultúrnych inštitúcií – v 14 zväzkoch mali byť popísané všetky tlače a 15. zväzok mal byť kumulatívnym zhrnutím, a mal predstavovať titulový register ku všetkým zväzkom. Hlavným koordinátorom danej úlohy bola Slovenská národná knižnica v Matici slovenskej v Martine.⁷ Hlavnými riešiteľmi boli: Helena Saktorová, Klára Komorová, Ján Agnet a Emília Petrenková. V záujme komplexného spracovania fondov tlačí 16. storočia na území Slovenska sa skoncipovala makroštruktúra GK tak, aby boli v ňom publikované záznamy o všetkých tlačiach 16. storočia zachovaných v knižničných fondoch inštitúcií SR (knižnice JSK,⁸ múzeí, galérií, archívov a i.). Vypracovaný časový harmonogram predpokladal postupné vydávanie jednotlivých katalógov tlačí 16. storočia a mali na ňom participovať všetky knižnice v SR, resp. správcovia fondov. GK mal okrem evidencie, spracovania a publikovania spĺňať aj dôležitú funkciu v oblasti ochrany fondov. Do teraz realizované prieskumy poukázali na to, že stav uloženia a ochrany týchto tlačí je na území Slovenska vo viacerých prípadoch nedostatočný a v každej inštitúcií iný. U viacerých správcov tlačí 16. storočia sa zistilo, že ochrane starých tlačí sa venuje malá pozornosť, na mnohých miestach tlače 16. storočia nie sú vôbec evidované, majú málo vyhovujúce inventáre a absentujú katalógy prístupné bádatelom a odborníkom.

Predpokladom spracovania GK mala byť jednotná metodika, ktorú malo zabezpečiť hlavné riešiteľské pracovisko formou osobitných metodických textov. Spoluriešiteľským organizáciám sa mala poskytnúť xerokópia rukopisu I. zväzku, ktorá mala byť opravená a doplnená podľa akceptovaných lektorských pripomienok. Tento rukopis mal predstavovať východiskový vzor pre jednotný metodický postup pri tvorbe záznamov pre ďalšie zväzky. Predmetom výskumu a publikovania mali byť všetky tlačene dokumenty ako produkty domácich a zahraničných tlačiarní v období rokov 1501 – 1600, ktoré sa zachovali v knižničných fondoch inštitúcií v sústave JSK.

Avšak po roku 1989 nastali zmeny aj v slovenskom knihovníctve a nebolo možné dodržať stanovené plánované termíny spracovávaní fondov a vydávania katalógov. Práce na príprave niektorých veľkoplošných zväzkoch plánovaného GK sa obmedzili alebo úplne zastavili. Jeho realizácia bola totiž náročná vzhľadom na personálne, finančné a kapacitné zabezpečenie.⁹ Pracovné tempo sa spomalilo a v začatom diele sa pokračovalo.

⁶ Správa z odboru fondov zo dňa 30. 6. 1988. Č. 534-31-17-03-01/2/1. [nepublikovaná].

⁷ Matica slovenská od svojho založenia venovala veľkú pozornosť zhromažďovaniu tlačných, rukopisných a iných materiálov o dejinách Slovenska a Slovákov.

⁸ Jednotná sústava knižníc.

⁹ SAKTOROVÁ, Helena. Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. In: *Bibliografický zborník 1996 – 1997*. [Martin]: Matica slovenská, 2000 s. 145-148.

čovalo najmä na pôde Slovenskej národnej knižnice. Preto sa hlavné riešiteľské pracovisko – Národný bibliografický ústav Slovenskej národnej knižnice v Matici slovenskej rozhodlo pristúpiť k dielčiemu vydávaniu katalógov tlači 16. storočia z menších knižničných súborov.¹⁰ Pre spoluriešiteľov sa uskutočňovali metodické školenia, metodické stáže a konzultácie priamo na jednotlivých pracoviskách, v knižniciach na Slovensku. V rokoch 1986 – 1990 sa celkovo spracovalo 6 698 tlači 16. storočia.¹¹ Prvoradou úlohou bola základná evidencia a katalogizačné spracovanie tlači 16. storočia, ktoré sa na Slovensku zachovali. Vypracovaný projekt úlohy bol koncipovaný tak, aby úroveň publikovaných záznamov o tlačiach 16. storočia korešpondovala s medzinárodnými bibliografickými a katalogizačnými popismi, normami a aby jednotlivé zväzky generálneho katalógu mapovali skladbu fondov v jednotlivých inštitúciách. Hlavnou zásadou popisu bolo podchytiť čo najväčšie množstvo údajov o popisovanej tlači, údajov, ktoré majú podávať čo najvernejší obraz o nej. Zorganizovali sa prípravné excerpčné práce, začal sa budovať fond príručnej odbornej literatúry zameranej na tlače 16. storočia, pričom sa uplatnili dlhoročné skúsenosti, vedomosti a osobné kontakty dr. Jozefa Telgárskeho¹² a Jána Agnetu¹³ s významnými domácimi i zahraničnými odborníkmi v oblasti starých tlači. Jozef Telgársky vychádzal z potreby venovať zvýšenú pozornosť starým a vzácnym tlačiam a poukázať na bohaté knižné dedičstvo nášho národa. Jeho snahou bolo začleniť Slovensko do celoeurópskeho výskumu v tejto oblasti.¹⁴ Okrem príručnej literatúry boli pri spracovaní tlači 16. storočia veľkým prínosom aj zahraničné databázy. Môžeme spomenúť portál Knihoveda,¹⁵ ktorý predstavuje časť základnej infraštruktúry pre výskum českej knižnej kultúry do roku 1800 v podobe integrovaných bibliografických zdrojov, výkladových textov a tiež nových výskumných nástrojov. Portál tvorí databáza bibliografických zdrojov, v ktorej sú integrované tri hlavné a dve pomocné databázy.¹⁶ Predovšetkým ide o dve vetvy českej retrospektívnej

¹⁰ SABOV, Peter. Historické knižničné fondy ako súčasť kultúrneho dedičstva. In: *Knižnice a informácie*. Roč. 32, č. 2, s. 70-71.

¹¹ Správa o riešení výskumnej čiastkovej úlohy Generálny katalóg tlači 16. storočia zachovaných na území Slovenska. [nepublikovaná].

¹² SAKTOROVÁ, Helena. Jozef Telgársky a dejiny knižnej kultúry na Slovensku. In: *Kniha 97 – 98*. Martin: Matica slovenská, 2000, s. 281-283.

¹³ Cennými radami a pripomienkami sa podieľal na koncepcnej príprave projektu, prispel k formovaniu metodických zásad popisu tlači 16. storočia a detailne popísal množstvo knižných jednotiek. SAKTOROVÁ, H. Ján Agnet a staré tlače. In: *Kniha 2001 – 2002*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 570-571.

¹⁴ KOMOROVÁ, K. Jozef Telgársky a Generálny katalóg tlači 16. storočia zachovaných na území Slovenska. In: *Kniha 97 – 98*. Martin: Matica slovenská, 2000, s. 284-286.

¹⁵ *Portál k dejinám českej knižnej kultúry do roku 1800*. [online]. [cit.2024- 11-4]. Dostupné z: <https://www.knihoveda.cz/>

¹⁶ V týchto databázach sú evidované všetky tlače vydané v tlačiarniach na území dnešnej Českej republiky, zahraničné vydanie jazykovo českých kníh a cudzojazyčných diel autorov pochádzajúcich z územia dnešnej Českej republiky. V neposlednom rade ide aj o spisy cudzích autorov vydané v zahraničí, ak svojím obsahom, miestom vzniku, osobou mecenáša a pod. preukazujú vzťah k českému prostrediu.

bibliografie *Knihopis českých a slovenských tlači* spracovávaný v Národnej knižnici SR¹⁷ a Bibliografia cudzojazyčných bohemikálnych tlači 1501 – 1800 v ČR.¹⁸

Ďalej je to GLN¹⁹ – bibliografická databáza kníh vydaných v Ženeve, Lausanne, Neuchâtel a Morges v 15. a 16. storočí alebo *Edít 16*²⁰ – národný súpis talianskych vydaní zo 16. storočia, ktorý má za cieľ zdokumentovať tlačnú produkciu v Taliansku a v iných krajinách od 1501 do 1600.²¹ Okrem spomínaných databáz sa využívali ešte nemecké, francúzske a poľské databázy.

Pôvodný plán projektu zahrňoval vydávanie jednotlivých publikácií v približnej periodicite každé dva roky, čo vzhľadom na rôzne okolnosti, ktoré sme spomínali, nebolo možné. K tomu sa pridali aj chýbajúce informácie o knihách, bibliografie a najväčším problémom sa javila identifikácia defektných exemplárov. Preto významnou súčasťou pri samotnom spracovávaní tlači a príprave jednotlivých zväzkov GK boli i pobyty v zahraničných knižniciach. Mnohé popisované dokumenty boli počas storočí poškodené, defektné a pri ich identifikácii bola potrebná konfrontácia s úplnými exemplármi, ktoré sa často nachádzali len v zahraničných knižniciach. Súčasťou heuristickej práce boli pobyty v maďarských knižniciach (v Budapešti – Országos Széchényi Könyvtár, Egyetemi Könyvtár), v nemeckých knižniciach (v Mníchove – Bayerische Staatsbibliothek, Universitätsbibliothek), v talianskych knižniciach (v Ríme – Vatikánska knižnica, Národná knižnica a iné menšie rímske knižnice) a v poľských knižniciach (Biblioteka narodowa vo Varšave).²²

V priebehu plnenia úlohy sa okrem problémov personálneho i organizačného charakteru, nedostatku príručnej literatúry, javilo budovanie generálnej kartotéky tlači 16. sto-

¹⁷ Knihopis je retrospektívna bibliografia starých výťažkov vydaných v rokoch 1501 – 1800 na českom historickom území a v zahraničí. V jeho rámci sú evidované českojazyčné tlače alebo tlače obsahujúce minimálne jedno české slovo. Základ tvorí podrobný bibliografický záznam zahŕňajúci napr. odpis titulu, obsahových častí, tlačiarskych, nakladateľských či ďalších pôvodcovských údajov a predovšetkým zoznam signatúr exemplárov dochovaných v našich a zahraničných knižniciach alebo vo vlastníctve súkromných zberateľov. Každý záznam má knihopisné číslo, ktoré slúži ako jeho jednoznačný identifikátor. Knihopis je stále nedokončeným dielom.

¹⁸ Bibliografia cudzojazyčnej bohemikálnej tlače do roku 1800 (BCBT) je elektronická databáza, ktorá eviduje a prístupňuje cudzojazyčnú tlačiarsku produkciu v latinkovom písme vydanú v českých krajinách do roku 1800. Od začiatku bola chápaná ako doplnok Knihopisu. V súčasnej dobe databáza BCBT eviduje cudzojazyčné bohemikálne prvotlače, tlačiarske bohemiká 16. – 18. storočia, obsahové a autorské bohemiká 18. storočia a dezideráta. Databáza BCBT sa stále dopĺňa o nové bibliografické záznamy aj ďalšie selekčné údaje vrátane signatúr dochovaných exemplárov v slovenských i zahraničných knižniciach. Sprístupnenie oboch databáz českej národnej retrospektívnej bibliografie pod spoločným vyhľadávacím rozhraním zásadným spôsobom zvyšuje bádateľský komfort. Umožňuje tiež zdieľanie bibliografických dát z oboch databáz.

¹⁹ GLN 15-16 [online]. [cit.2024- 11-4]. Dostupné z: <https://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/bge/gln>.

²⁰ Edít16 Edizioni Italiane del XVI Secolo [online]. [cit.2024- 11-4]. Dostupné z: <https://edit16.iccu.sbn.it/>

²¹ Databáza eviduje viac ako 68 900 bibliografických informácií, z ktorých viac ako polovica je doplnená obrázkami titulných strán a tiráží. Medzi participujúce inštitúcie patria rôzne knižnice (štátne, miestne, univerzitné, školské, cirkevné, súkromné knižnice, knižnice kultúrnych a výskumných ústavov a tiež netalianske knižnice vrátane Vatikánskej apoštolskej knižnice).

²² KOMOROVÁ, K. Výskum dejín slovenskej knižnej kultúry v zahraničných inštitúciách In: *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*. Roč. 12, č. 3, 2004, s. 11-14.

ročia v SNK, ktorá bola naplánovaná v projekte úlohy. Po konzultáciách so spoluriešiteľmi sa záznamy do generálnej kartotéky začali posielat' od roku 1991.

Vydané katalógy

Prvoradým cieľom pracovníkov Národného bibliografického ústavu SNK bolo spracovať tlač 16. storočia z tzv. základného fondu knižnice. V roku 1993 bol publikovaný prvý zväzok Generálneho katalógu pod názvom *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej*.²³ V uvedenom zväzku sa prezentuje 2 009 bibliografických záznamov, ktoré podávajú podrobný bibliograficko-katalogizačný popis tlačí. Išlo o knihy, ktoré boli získané z rôznych zdrojov počas pôsobenia Matice slovenskej, pričom to zahrňovalo aj nákupy. Dané knihy sa začlenili do základného fondu, z ktorého sa vyčlenili tlač 16. storočia pod správou Historických fondov a historických dokumentov SNK. Katalóg obsahuje sedem registrov.²⁴ Slovenská národná knižnica okrem základného fondu vlastní viaceré historické knižnice, ktoré sa viažu k osobnostiam, spolkom, korporáciám, cirkevným rádom, šľachtickým rodom a rodinám. Tieto predstavujú ucelečné, kompaktné súbory, v ktorých sa skrývajú cenné zdroje informácií z rozličných oblastí. Pracovníci Národného bibliografického ústavu SNK sa podieľali aj na spracovaní menších historických celkov, a tak boli publikované čiastkové súpisy, ktoré budú spomenuté v ďalšej časti príspevku.

Mimo GK katalógu bola v roku 1996 vydaná publikácia: *Tlače 16. storočia v zbierkach Ústrednej knižnice Slovenskej akadémie vied*. Pri jej spracovaní sa zistilo, že skutočný počet tlačí 16. storočia nekorešponduje s pasportizáciou z 80. rokov,²⁵ ktorá uvádzala počet 2 000 tlačí a jej reálny stav bol 67.²⁶ Séria GK pokračovala vydaním katalógu: *Tlače 16. storočia v piaristickej knižnici v Trenčíne* zaradený ako zväzok IX.a.²⁷ Katalóg obsahuje 155 titulov tlačí 16. storočia z piaristickej knižnice v Trenčíne. V roku 1997 bol vydaný II. zväzok, ktorým pokračovala séria katalogizácie a spracovania fondov SNK: *Tlače 16. storočia v piaristických knižniciach*.²⁸ Katalóg obsahuje 1 861 titulov tlačí 16. storočia z historických knižníc bývalej piaristickej rehole v Podolínci, Prievidzi, Sv. Jure, Krupine, Leviciach, Nitre a Ružomberku. Koncom roka 1998 vyšiel zväzok IX.b, ktorý zahŕňa *Tlače 16. storočia v trnavských knižniciach*.²⁹ Katalóg obsahuje 207 záznamov o tlačiach 16. storočia, ktoré sú v súčasnej dobe uložené v nasledovných inštitúciách: Múzeum

²³ SAKTOROVÁ, Helena, Klára KOMOROVÁ, Emília PETRENKOVÁ a Ján AGNET. *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej. Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska*. 1. zv. Martin: Matica slovenská, 1993.

²⁴ Register mien ostatných pôvodcov, register typografov a nakladateľov, posesorský, chronologický, jazykový, register osobných mien z úvodov, dedikácií a pozdravných veršov a register anonymných diel.

²⁵ Pasportizácia prebiehala v rokoch 1986 – 1987. [nepublikovaná správa]

²⁶ VIERIKOVÁ, Mária. *Tlače 16. storočia v zbierkach Ústrednej knižnice Slovenskej akadémie vied*. Bratislava: Ústredná knižnica SAV, 1996.

²⁷ STRELKA, Vojtech. *Tlače 16. storočia v piaristickej knižnici v Trenčíne*. Zv. 9. a. Martin: Matica slovenská, 1996.

²⁸ SAKTOROVÁ, Helena, Klára KOMOROVÁ a Emília PETRENKOVÁ. *Tlače 16. storočia v piaristických knižniciach. Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska*. Zv. 2. Martin: Matica slovenská, 1997.

²⁹ STRELKA, Vojtech. *Tlače 16. storočia v trnavských knižniciach*. Zv. 9. b. Martin: Matica slovenská, 1998.

knížnej kultúry, ktoré je súčasťou Západoslovenského múzea v Trnave (MKK), Spolok sv. Vojtecha v Trnave (SSV), Rímsko-katolícky farský úrad v Trnave (RK FÚ T), Západoslovenské múzeum v Trnave (ZSM) a Štátny okresný archív v Trnave (ŠOKA). Posledným katalógom tejto série v 20. storočí bol v roku 2000 vydaný IX. zväzok *Tlače 16. storočia v Diecéznej knižnici v Nitre*.³⁰ Prvým katalógom spadajúcim pod GK v novom miléniu je publikácia z roku 2003: XII. zväzok: *Tlače 16. storočia v knižnici Evanjelického kolégia v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove*.³¹ I keď vo fonde dominuje teologická literatúra, má univerzálny charakter a mnohé diela sú cennými prameňmi ku kultúrnym dejinám. O rok neskôr vyšli, opäť mimo GK, aj slovaciká zaoberajúce sa tlačami 16. storočia, ktoré boli z rôzneho hľadiska pričlenené ako slovenské tlače či už z hľadiska autorského, územného, obsahového a jazykového, pričom jeho hraničiacim rokom výskumu bol rok 2000. Ak by sme sa vrátili k sérii GK, tak v roku 2005 vyšiel katalóg: *Tlače 16. storočia v knižnici Antona Augustína Baníka*,³² ktorý bol očíslovaný ako zväzok III.a. Knižnica Antona Baníka patrí k najvýznamnejším a najbohatším historickým knižniciam vo fondoch SNK. Na prídoštiach tlačí sa nachádzajú rukopisné poznámky, ktoré obsahujú jeho informácie k reáliám o knihách a knižniciach. V jednotlivých knihách nachádzame aj informácie o slovacite daného dokumentu, často s uvádzaním i konkrétnych strán. Najviac sa sústredil na označenie slovacikálnych osobností a ich vzťahov so zahraničnými humanistami. Svoju knižnicu Baník venoval Slovenskej národnej knižnici Matice slovenskej v Martine v roku 1973.

V roku 2010 bol publikovaný XI. zväzok GK *Tlače 16. storočia v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach*.³³ Okrem historických fondov ŠVK v Košiciach sa ďalšie tlače 16. storočia nachádzajú aj v iných košických pamäťových inštitúciách – Verejnej knižnici Jána Bocatia, Východoslovenskom múzeu v Košiciach, Archíve Košického arcibiskupstva, knižnici Teologickej fakulty v Košiciach, prípadne v ďalších. Tie sú súčasťou druhej časti XI. zväzku Generálneho katalógu, ktorý sa plánuje vydať tento rok. Ďalší zväzok nasledoval v roku 2012 pod označením V. A.: *Tlače 16. storočia v banskobystrických knižniciach*.³⁴ Tlače sú uložené v Literárnom a hudobnom múzeu, Stredoslovenskom múzeu, Štátnom archíve a v Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici. V roku 2013 sa ku katalógom pridali: *Tlače 16. storočia v knižniciach nitrianskeho samosprávneho kraja a nitrianskej diecézy*, ako zväzok IX.d.³⁵ V tomto katalógu sú popísané tlače 16. storočia zo zámok, archívov, múzeí a fár, ktoré sa zapojili do výskumu. Okrem veľkých cirkevných knižníc ako diecézna knižnica a knižnica Kolégia piaristov môžeme spomenúť Aponiovskú knižnicu, zámok

³⁰ FÁBRYOVÁ, Lívia. *Tlače 16. storočia v Diecéznej knižnici v Nitre. Zv. 9 c.* Martin: Slovenská národná knižnica, 2000.

³¹ LACKO, Kamil. *Tlače 16. storočia v knižnici Evanjelického kolégia v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove.* Prešov: Štátna vedecká knižnica, 2003.

³² KOMOROVÁ, Klára, Helena SAKTOROVÁ a Emília PETRENKOVÁ. *Tlače 16. storočia v knižnici Antona Augustína Baníka. Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. Zv. 3. a.* Martin: Slovenská národná knižnica 2005.

³³ SZEGHY, Andrej. *Tlače 16. storočia v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach.* Košice: Štátna vedecká knižnica, 2010.

³⁴ BŔBOVÁ, Mária. *Tlače 16. storočia v banskobystrických knižniciach.* Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica, 2012.

³⁵ FÁBRYOVÁ, Lívia. *Tlače 16. storočia v knižniciach nitrianskeho samosprávneho kraja a nitrianskej diecézy.* Martin: Slovenská národná knižnica, 2013.

Topolčianky či Podunajské múzeum v Komárne. Publikácia *Tlače 16. storočia vo františkánskych knižniciach*³⁶ bola vydaná o rok neskôr ako III. zväzok. Fondy františkánskych knižníc sa okrem nákupu rozrastali aj darmi od cirkevných a svetských mecénov, čoho dokladmi sú rukopisné záznamy v zachovaných tlačiach. Zachovali sa tlače 16. storočia z kláštorov františkánov v Bratislave, Hlohovci, Skalici, Kremnici, Trnave a i. V knižných zbierkach rehole prevláda teologická literatúra a nájdeme 130 rôznych vydaní Biblie v hebrejskom, latinskom, nemeckom, českom a talianskom jazyku.

Výskumná úloha GK pokračovala aj v roku 2017, keď boli vydané *Tlače 16. storočia v šľachtickej knižnici rodu Zai*.³⁷ Knižná zbierka Zaiovcov je veľmi bohatá a patrí k významným šľachtickým knižným zbierkam. Zbierka dokumentuje vysokú vzdelanostnú úroveň členov rodu, v ktorej prevažuje dobová spisba 16. storočia. V roku 2018 vyšlo skombinované vydanie z viacerých knižníc s číslom zväzku IV., kde boli zahrnuté: *Tlače 16. storočia v knižnici evanjelického cirkevného zboru augsburského vyznania v Kremnici*,³⁸ *v Slovenskej pedagogickej knižnici v Bratislave*³⁹ a *v knižniciach Nitrianskej diecézy – dodatky*⁴⁰ V tom istom roku vyšla publikácia *Tlače 16. storočia vo fondoch Lyceálnej knižnice v Kežmarku*,⁴¹ ako X. zväzok.⁴² Nasledujúci rok, 2019, vyšiel katalóg *Tlače 16. storočia v Univerzitetnej knižnici v Bratislave* ako VI. zväzok.⁴³ Viac ako 80 % tlačí 16. storočia v tomto zväzku pochádza z tzv. starej jezuitskej knižnice. Fond poukazuje na vzdelanostnú úroveň a osobné záujmy vlastníkov kníh, ako aj na vysokú úroveň vtedajšieho školstva. Ako posledný zväzok vyšlo revidované a doplnené vydanie tlačí z františkánskych knižníc. Ide o knihy, ktoré boli objavené pri revízii kníh bývalých knižníc františkánov v roku 2015. Ide o 300 zväzkov kníh, medzi ktorými je množstvo konvolútov a viaczväzkových tlačí, ktoré predstavujú po kompletnom bibliografickom spracovaní 800 bibliografických záznamov.⁴⁴

³⁶ KOMOROVÁ, Klára a Helena SAKTOROVÁ. *Tlače 16. storočia vo františkánskych knižniciach III. zväzok*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2014.

³⁷ SAKTOROVÁ, Helena. *Tlače 16. storočia v šľachtickej knižnici rodu Zai*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2017.

³⁸ Obsahové zameranie tlačí zodpovedá akvizičnej činnosti charakteristickej pre fary, čiže väčšina kníh má teologické zameranie, nachádzajú sa tu aj tituly z oblasti histórie, filozofie, jazykovedy, práva či antickej literatúry.

³⁹ Tlače 16. storočia majú zložené typické pre školskú knižnicu. Prevládajú v nej knihy svetského charakteru, predovšetkým s prírodovednou, historickou a jazykovednou tematikou. Diel z oblasti teológie je skromne.

⁴⁰ FÁBRYOVÁ, Lívia. *Tlače 16. storočia v knižnici evanjelického cirkevného zboru augsburského vyznania v Kremnici, v Slovenskej pedagogickej knižnici v Bratislave a v knižniciach Nitrianskej diecézy – dodatky*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2018.

⁴¹ PITÁKOVÁ, Mária a Tomáš TOMO. *Tlače 16. storočia vo fondoch Lyceálnej knižnice v Kežmarku*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2018.

⁴² Lyceálna knižnica v Kežmarku je najväčšou školskou historickou knižnicou nielen na Slovensku, ale aj v strednej Európe. Na jej vytváraní, budovaní a raste sa zúčastňovali viacerí dejatelia, učitelia, žiaci, ich rodičia, obyvatelia mesta, predstavitelia evanjelickej cirkvi, literárni a kultúrni pracovníci, ako napr. Leonard Stöckel, Dávid Fröhlich, Ferencz Kazinczy, Hviezdoslav či Martin Schwartzner.

⁴³ SIBYLOVÁ, Michaela, Vlasta OKOLIČÁNYOVÁ a Zita PETRENKOVÁ. *Tlače 16. storočia v Univerzitetnej knižnici v Bratislave. Zväzok VI*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2019.

⁴⁴ PITÁKOVÁ, Mária a Tomáš TOMO. *Tlače 16. storočia vo františkánskych knižniciach uložených vo fondoch v Slovenskej národnej knižnici III. c zväzok. 2. vydanie – revidované a doplnené*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2023.

Súčasný stav výskumu a plány do budúcnosti

V súčasnosti prebieha spracovanie tlačí 16. storočia v Čaplovičovej knižnici v Dolnom Kubíne a Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach. V tomto roku začali pracovníci Slovenskej národnej knižnice spracovávať tlače 16. storočia v Spišskej Kapitule, ktoré by mali vydané ako XIV.a zväzok. Postupne by bol tento zväzok doplnený o tlače 16. storočia z ďalších východoslovenských knižníc. Po ukončení XIV.a zväzku bude prebiehať spracovanie tlačí 16. storočia zachovaných vo fonde evanjelickej farnosti v Levoči. V budúcnosti sa plánujú spracovať ešte tlače 16. storočia v kaštieli Betliar a tlače uložené vo fondoch SNK: Lontovská knižnica a knižnica Učenej spoločnosti malohontskej. Na Slovensku máme ešte množstvo nespracovaných a nevydaných tlačí 16. storočia. Spomenúť sa môže Šarišské múzeum v Bardejove, historický knižničný fond bývalého evanjelického lýcea v Banskej Štiavnici alebo tlače z biskupského úradu v Rožňave. Otázne sú rozsahom menšie knižnice a fondy, do ktorých spadajú aj fary, kde je komplikované zabezpečiť ich dostatočnú ochranu. Vydávanie daných katalógov môže spôsobiť zvýšenú kriminalitu a návod pre odcudzenie vzácných tlačí.

Záver

Matica slovenská od svojho založenia vykonala počas svojej vyše storočnej existencie v oblasti záchrany, získavania, uchovávanía a spracovávanía knižného bohatstva nesmierny kus mimoriadne záslužnej práce. Potreba slovenského koordinovaného výskumu tlačí 16. storočia bola a doteraz je naliehavá aj vzhľadom na skutočnosť, že susedné európske národy majú v tejto oblasti výskumu už dlhoročné tradície. Jednotlivé zbierky premietajú skladbu fondu tlačí 16. storočia v jednotlivých konkrétnych zbierkach a inštitúciách a zároveň mapujú celkovú situáciu na Slovensku. Predpokladom spracovania generálneho súpisu bola najmä jednotná metodika, ktorú zabezpečilo hlavné riešiteľské pracovisko formou osobitných metodických textov, formou inštruktáží a stáží. Jednotný metodický postup záväzný pre všetky spolupracujúce inštitúcie bol formulovaný v samostatnej metodickej príručke. Príručka vychádzala z domácich a medzinárodných platných pravidiel popisu starých tlačí. Publikované katalógy sa mali stať odrazovým pramenným materiálom pre všestranný výskum v oblasti dejín tlačiarní, dejín historických knižníc a pre ďalšie kultúrohistorické bádanie v mnohých vedných odboroch. Každý zväzok s detailne spracovanými záznamami obohatí fond európskej i domácej literatúry a kultúry novými neznámymi a vzácnymi vydaniaми, a tým prispeje novými poznatkami nielen do európskej, ale aj celosvetovej bázy tlačí 16. storočia. Je nevyhnutné poukázať na bohaté knižné dedičstvo nášho národa, a zároveň začleniť Slovensko do celoeurópskeho kontextu výskumu v tejto oblasti. Preto z bohatého fondu tlačí 16. storočia popri prevažujúcom počte diel inonárodných jazykov a literatúr majú pre nás osobitný význam slovacikálne tlače, ktoré dokumentujú rozvoj humanistickej literatúry na území dnešného Slovenska. Realizovaná úloha bude v neposlednej miere dôstojnou reprezentáciou nášho záujmu o vlastné kultúrne dedičstvo.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Katalógy

- BÓBOVÁ, Mária. *Tlače 16. storočia v bansko-bystrických knižniciach*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica, 2012.
- FÁBRYOVÁ, Lívia. *Tlače 16. storočia v knižnici evanjelického cirkevného zboru augsburského vyznania v Kremnici, v Slovenskej pedagogickej knižnici v Bratislave a v knižniciach Nitrianskej diecézy – dodatky*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2018.
- FÁBRYOVÁ, Lívia. *Tlače 16. storočia v Diecéznej knižnici v Nitre*. Zv. 9 c. Martin: Slovenská národná knižnica, 2000.
- FÁBRYOVÁ, Lívia. *Tlače 16. storočia v knižniciach nitrianskeho samosprávneho kraja a nitrianskej diecézy*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2013.
- LACKO, Kamil. *Tlače 16. storočia v knižnici Evanjelického kolégia v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove*. Prešov: Štátna vedecká knižnica, 2003.
- KOMOROVÁ, Klára, Helena SAKTOROVÁ a Emília PETRENKOVÁ. *Tlače 16. storočia v knižnici Antona Augustína Baníka. Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska*. Zv. 3. a. Martin: Slovenská národná knižnica, 2005.
- KOMOROVÁ, Klára a Helena SAKTOROVÁ. *Tlače 16. storočia vo františkánskych knižniciach III. zväzok*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2014.
- SAKTOROVÁ, Helena, Klára KOMOROVÁ a Emília PETRENKOVÁ. *Tlače 16. storočia v piaristických knižniciach. Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska*. Zv. 2. Martin: Matica slovenská, 1997.
- SAKTOROVÁ, Helena. *Tlače 16. storočia v šľachtickej knižnici rodu Zai*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2017.
- STRELKA, Vojtech. *Tlače 16. storočia v piaristickej knižnici v Trenčíne*. Zv. 9. a. Martin: Matica slovenská, 1996.
- STRELKA, Vojtech. *Tlače 16. storočia v trnavských knižniciach*. Zv. 9. b. Martin: Matica slovenská, 1998.
- SIBYLOVÁ, Michaela, Vlasta OKOLICĎÁNYOVÁ a Zita PETRENKOVÁ. *Tlače 16. storočia v Univerzitnej knižnici v Bratislave*. Zväzok VI. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2019.
- PITÁKOVÁ, Mária a Tomáš TOMO. *Tlače 16. storočia vo fondoch Lyceálnej knižnice v Kežmarku*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2017.
- PITÁKOVÁ, Mária a Tomáš TOMO. *Tlače 16. storočia vo františkánskych knižniciach uložených vo fondoch v Slovenskej národnej knižnici III. c zväzok. 2. vydanie – revidované a doplnené*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2023.
- SAKTOROVÁ, Helena, Klára Komorová, Emília Petrenková a Ján Agnet. *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej. Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska*. 1. zv. Martin: Matica slovenská, 1993.

SMETANA, Ján a Jozef Telgársky. *Katalóg tlači 16. storočia v Čaplovičovej knižnici v Dolnom Kubíne*. Martin: Matica slovenská, 1981.

STRELKA, Vojtech. *Slovacikálne tlače 16. storočia v katalógoch a knižniciach na Slovensku*. Trnava: Spolok Svätého Vojtecha, 2004.

SZEGHY, Andrej. *Tlače 16. storočia v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach*. Košice: Štátna vedecká knižnica, 2010.

ŠTURDÍKOVÁ, Marta. *Katalóg tlači 16. storočia františkánskej knižnice v Hlohovci*. Martin: Matica slovenská, 1970.

VIERIKOVÁ, Mária. *Tlače 16. storočia v zbierkach Ústrednej knižnice Slovenskej akadémie vied*. Bratislava: Ústredná knižnica SAV, 1996.

Literatúra

KOMOROVÁ, K. Jozef Telgársky a Generálny katalóg tlači 16. storočia zachovaných na území Slovenska. In: *Kniha 97 – 98*. Martin: Matica slovenská, 2000, s. 284-286.

KOMOROVÁ, K. Výskum dejín slovenskej knižnej kultúry v zahraničných inštitúciách In: *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*. Roč. 12, č. 3, 2004, s. 11-14.

SABOV, Peter. Historické knižničné fondy ako súčasť kultúrneho dedičstva. In: *Knižnice a informácie*. Roč. 32, č. 2, s. 70-71.

SAKTOROVÁ, H. Ján Agnet a stare tlače. In: *Kniha 2001 – 2002*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 570-571.

SAKTOROVÁ, H. Jozef Telgársky a dejiny knižnej kultúry na Slovensku. In: *Kniha 97 – 98*. Martin: Matica slovenská, 2000, s. 281-283.

SAKTOROVÁ, H. Tlače 16. storočia na území Slovenska. In: *Bibliografický zborník*. Martin: Matica slovenská, 1988.

SAKTOROVÁ, Helena. Generálny katalóg tlači 16. storočia zachovaných na území Slovenska. In: *Bibliografický zborník 1996 – 1997*. [Martin]: Matica slovenská, 2000, s. 145-148.

Mgr. Mária Pitáková, PhD.

Slovenská národná knižnica,
Nám. J. Cígera Hronského 1, 036 01 Martin
maria.pitakova@snk.sk

Autorka pracuje na oddelení spracovania HKD a HKF v Slovenskej národnej knižnici, kde sa dlhodobo venuje odbornému bibliografickému spracovaniu tlači. Momentálne sa venuje spracovaniu tlači 16. storočia uložených vo fondoch Spišskej Kapituly.

RESEARCHING DOCUMENTARY HERITAGE AT THE MARTYNAS MAŽVYDAS NATIONAL LIBRARY OF LITHUANIA

Viktorija VAITKEVIČIŪTĖ

Abstract

The Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, founded in 1919, is one of the three largest libraries in the country. It collects, preserves and makes relevant the national documentary cultural heritage and ensures its dissemination and integration into the European digital field. The National Library of Lithuania is the only institution in the country entrusted with the task of collecting and preserving the national archive of published documents, an archive of Lithuanian and other language documents on Lithuanian history and culture published in Lithuania and abroad. The paper discusses the work with the documentary heritage carried out at the National Library of Lithuania. The Rare Books and Manuscripts Unit actively participates in dissemination and presentation of documentary heritage by restoring and digitizing the documents, developing online catalogue, preparing exhibitions based on library collections, publishing catalogues of book collections, participating in research and dissemination projects, pre-

paring conference papers and publishing articles on research in book history and book culture. All these activities helps to reveal Lithuania's unique and distinctive character as an independent state with deep European roots.

Keywords: documentary heritage, researching, national library, Lithuania

Abstrakt

Litovská národná knižnica Martynasa Mažvydasa, založená v roku 1919, je jednou z troch najväčších knižníc v krajine. Zhromažďuje, uchováva a propaguje národné dokumentárne kultúrne dedičstvo a zabezpečuje jeho šírenie a integráciu do európskeho digitálneho priestoru. Litovská národná knižnica je jedinou inštitúciou v krajine, ktorá je poverená úlohou zhromažďovať a uchovávať národný archív publikovaných dokumentov, archív litovských a iných jazykových dokumentov o litovskej histórii a kultúre publikovaných v Litve a v zahraničí. Článok pojednáva o práci s dokumentárnym dedičstvom vykonávanej v Národnej knižnici Litvy. Oddelenie vzácných kníh

a rukopisov sa aktívne podieľa na šírení a prezentácii dokumentárneho dedičstva reštaurovaním a digitalizáciou dokumentov, tvorbou online katalógu, prípravou výstav na základe knižničných fondov, vydávaním katalógov knižných fondov, participáciou na výskumných a prezentačných projektoch, prípravou konferenčných príspevkov a publikovaním článkov o výskume knižnej histórie a knižnej kultúry. Všetky tieto aktivity pomáhajú odhaliť jedinečný a osobitý charakter Litvy ako nezávislého štátu s hlbokými európskymi koreňmi.

Kľúčové slová: dokumentárne dedičstvo, výskum, národná knižnica, Litva

The Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (hereinafter, the National Library of Lithuania), founded in 1919 in Kaunas, is one of the three largest libraries in Lithuania. In 1951, it was granted the status of the main library of the Republic of Lithuania. Due to the intensive growth of book stocks and the increasing number of readers and staff, the National Library of Lithuania faced the problem of space shortage; therefore, a decision was made to transfer it to Vilnius. In 1963, within four months, the National Library of Lithuania was moved to Vilnius to the new building, which was designed and built exclusively for the library. The National Rebirth of the 1980s and the restoration of Lithuania's independence on 11 March 1990 greatly influenced the library's activities. In 1988, the National Library of Lithuania was named after Martynas Mažvydas, the author of the first Lithuanian book, and in 1989, it was granted the status of a national library. Since 30 May of that year, the official name of the library has been the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania.¹ Currently, the library houses a total of 6.4 million physical items (1.8 million titles).²

The National Library of Lithuania is the only institution in the country entrusted with the task of collecting and preserving the national archive of published documents, an archive of Lithuanian and other language documents on Lithuanian history and culture published in Lithuania and outside of Lithuania. The main aim of the National Library of Lithuania is to collect, preserve and make relevant the national documentary cultural heritage and to ensure its dissemination and integration into the European digital field. The aim of this article is to discuss the work with the print documentary heritage at the National Library of Lithuania, focusing on the old and rare books. The Rare Books and Manuscripts Unit is part of the National Library of Lithuania's Documentary Heritage Research Department, which mostly focuses on the research and dissemination of documentary heritage. It consists of four units: the Lithuanian Studies Unit, the Judaica Research Centre, the Statehood Centre and the Rare Books and Manuscripts Unit (hereinafter, the Unit). Today, the Unit holds about 85,000 books from the 15th–19th centuries (books, periodicals, official letters, cartographic and other publications): Lithuanian-language books published from the 16th century to 1904; books on Lithuania published in Lithuania in foreign languages and books published in the Western Europe from the 16th century to 1830; old and rare European printing of the 15th – 19th centuries; also about 50,000 books from the private collections of the 20th – 21st centuries and about 100,000 manuscripts from the 14th century to this day, related to the Lithuanian history, culture, science and social life phenomena or events. The Unit also houses the doctoral dissertations and habilitation theses defended in Lithuanian education institutions from 1994.

In my article, I talk about the Unit's work related to the research of documentary heritage. The Unit actively participates in dissemination and presentation of documentary heritage by restoring and digitising the documents, developing online catalogue, preparing exhibitions based on library collections, organising conferences, publishing

¹ More about the history of the National Library of Lithuania see: History [online]. [cit. 2024-30-04]. Available from: <https://www.lnb.lt/en/about-library/main-information/history>

² MARKEVIČIŪTĖ, Vaiva and JARDA PAUKŠTIENĖ. *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka 100*. J. BIČKAUSKIENĖ and V. MARKEVIČIŪTĖ, eds. Vilnius: Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, 2019, p. 32.

catalogues of book collections, participating in research and dissemination projects, preparing conference papers and publishing articles on research in book history and book culture.

Restoration and Digitisation

The restoration and digitisation are very important in the field of old heritage. The Library's Document Conservation and Restoration Unit disinfects, conserves and restores documents from the library's holdings (manuscripts, engravings, lithographs, various plans, prints, maps, albums, leather and parchment covers of old books and their fittings), and also runs a document protection programme. Currently, all the 15th – 18th-century books have been going through the process of cleaning and putting into cardboard boxes.

The digitisation of documentary heritage is one of the most important activities in many Lithuanian memory institutions. A number of libraries, as well as various museums and the Office of the Chief Archivist of Lithuania take part in the documentary heritage projects. The Unit has also been involved in such projects. *ePaveldas*, which digitalisation comprises digitised prints and manuscripts from the 15th – 21st centuries, is one of the largest digitisation projects in Lithuania. *ePaveldas* is the largest digital cultural heritage portal in Lithuania, which has been in operation for more than fifteen years. At the moment, it contains over 500,000 items. Twenty-four Lithuanian institutions, including libraries, museums and archives, contribute to its content and new additions.³ This constantly augmented portal has greatly increased the possibilities of use and dissemination of unique Lithuanian cultural heritage objects. The usage of digital copies helps to preserve the originals for posterity. All the objects in the portal are labelled *Creative Commons*. This type of licence informs the user about the rights of use of a digitised object in question. At the moment, the collection of incunabula of the National Library of Lithuania is being digitised for *ePaveldas*.⁴ The digital collection of parchments is going through the same process.⁵ Also, the Unit has started scanning the Plantin-Moretus Printing House books, the most famous printing house in Europe in the 16th–19th centuries. All these documents are in public domain; therefore, they can be used without any restrictions.

This year, the National Library of Lithuania started a new digitisation project. In cooperation with nineteen other Lithuanian cultural institutions, it has set in motion an *eCulture* platform, a unified portal for digitised and digital cultural and audio-visual content, e-services and dissemination in Lithuania. The public launch of the portal, which is meant to bring together cultural resources on the Internet, is scheduled for April 2026. The platform will offer the public convenient access to quality digital and digitised content, new e-services, as well as relevant and engaging curated content products—carefully selected content items in different shapes and formats, grouped

³ More about this portal see: *ePaveldas*. [online]. [cit. 2024-30-04]. Available from: <https://www.epaveldas.lt/about>

⁴ See: *ePaveldas*. [online]. [cit. 2024-30-04]. Available from: <https://www.epaveldas.lt/collections/23>

⁵ See: *ePaveldas*. [online]. [cit. 2024-30-04]. Available from: <https://www.epaveldas.lt/collections/8>

together according to a common feature and designed to meet the needs and interests of different user groups.⁶

Projects

From the beginning of 2017, four Lithuanian libraries have been taking part in the creation of a database *Material Evidence in Incunabula* (MEI),⁷ which is specifically designed to record and search the material evidence of the 15th-century printed books: ownership, decoration, binding, manuscript annotations, stamps, prices, etc. MEI is linked to the *Incunabula Short Title Catalogue* (ISTC),⁸ provided by the British Library, from which it derives the bibliographical records and allows the user at last to combine searches of bibliographical records (extracted from ISTC) with copy-specific records. MEI is a great tool for exploring the book history, because it significantly extends the look to the first printed books and provides a possibility to examine the incunabula housed in Lithuania in a new light. The participation in the project has been very important for Lithuania, because it is a great opportunity to make the heritage of Lithuania more visible in the world. The National Library of Lithuania holds ninety-one incunabula. Almost all of them are recorded on MEI (only a few incunabula have been missing from the database). The participation in this project has enabled us to explore the collections of incunabula found in the Lithuanian memory institutions in more detail and to publish a few new publications about them.⁹

In 2009, the Unit created the website *The Provenances. Martynas Mažvydas National Library of Lithuania*.¹⁰ The project was funded by the Culture Support Fund. The aim of this website was to make the provenances available to the public through visual, graphic and textual means, and also to provide more information on the processes related with the provenances.¹¹ The website classifies the provenances into three groups: the provenances of the National Library of Lithuania, personal provenances and the provenances of institutions and organisations. It includes images of provenances and a brief history of the person, institution or organisation, also a bibliographical list of the books and articles about the former book owner. Despite the fact that the website requires tech-

⁶ More about this project see: *eCulture platform (a unified portal for digitised and digital cultural and audio-visual content, e-services and dissemination)*. [online]. [cit. 2024-30-04]. Available from: <https://www.lnb.lt/en/projects/programs-and-projects/electronic-services/eculture-platform-a-unified-portal-for-digitised-and-digital-cultural-and-audio-visual-content-e-services-and-dissemination?highlight=WyjIY3VsdHVyZSJd>

⁷ See: *Material Evidence in Incunabula*. [online]. [cit. 2024-30-04]. Available from: http://data.cerl.org/mei/_search

⁸ See: *Incunabula Short Title Catalogue (ISTC)*. [online]. [cit. 2024-30-04]. Available from: http://data.cerl.org/istc/_search

⁹ VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija and ZEMKAJUTĖ, Agnė. How provenance marks from Lithuanian incunabula are contributing to historical narrative. In: *Printing R-Evolution and Society 1450 – 1500. Fifty Years that Changed Europe*. C. DONDI, ed. Venezia: Edizioni Ca'Foscari, 2020, p. 431-462; VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija. Inkunabulų sklaidos ir funkcionavimo ypatumai: Lietuvos atminties institucijų rinkinių atvejai. In: *Knygotyra*. 2020, Vol. 74, p. 7-34.

¹⁰ See: *Proveniencijos*. [online]. [cit. 2024-30-04]. Available from: <https://proveniencijos.lnb.lt/>

¹¹ More about the website see: *Apie svetainę*. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available from: <https://proveniencijos.lnb.lt/apie-svetaine/>

nical updating, supplementing and editing, the information it contains is still relevant and worthwhile. In the future, we plan to edit and update the website.

Expanding Library's Holdings

The National Library of Lithuania has the opportunity to enrich its book collections. Purchases and donations are the main sources of document acquisition in the National Library of Lithuania. Every year, the Lithuanian Council for Culture supports the projects to buy valuable documents (prints, manuscripts and photos). Since 2018, the library have purchased eight rare books of importance to Lithuanian culture and history.¹² Two books from Plantin-Moretus Printing House,¹³ also the German translation of the first European work in Latin on artillery *Artis magnae artilleriae* (Amsterdam, 1650) by the military engineer, artillery theoretician, Lithuanian nobleman Kazimierz Siemowicz (ca. 1660 – ca. 1651),¹⁴ are the most significant. The latter was also translated and published in other languages, such as French, English, Dutch, Danish and Polish. In recent years, the National Library of Lithuania has welcomed a number of private libraries of prominent 20th-century Lithuanian cultural figures. The research of those private libraries will provide important information on the culture and history of the book in modern era.

Cataloguing

The Unit also maintains an online catalogue. When cataloguing the old books, their records are made as detailed as possible. The greatest attention is given to the provenances, such as inscriptions, stamps, ex libris and supralibros, and marginalia, because the bibliophilic value of an old book depends greatly on this information. The identification of different marks of provenances is one of the most reliable ways to restore old libraries; however, this work requires a lot of knowledge, effort and time.

¹² More about the old books purchased by the National Library of Lithuania see: *The National Library Obtained Valuable Items Significant for the History of Culture of Lithuania*. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available from: <https://www.lnb.lt/en/news/6120-nacionaline-biblioteka-isigijo-lietuvos-kulturos-istorijai-svarbiu-vertybiu-2>; *Nacionalinė biblioteka įsigijo dvi lituanistines senąsias knygas*. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available from: <https://www.lnb.lt/naujienos/7862-nacionaline-biblioteka-isigijo-dvi-lituanistines-senasias-knygas?highlight=WyjwdWZlBmRvcMzVlI0=>; *Nacionalinė biblioteka įsigijo dvi lituanistines senąsias knygas*. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available from: <https://www.lnb.lt/naujienos/9132-nacionaline-biblioteka-isigijo-dvi-senasias-lituanistines-knygas?highlight=WyJcdTAXMmZzaWdpam8iLCJcdTAXMmZzaWdpam90ZSJd>; *Nacionalinė biblioteka įsigijo Lietuvai svarbių dokumentų*. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available from: <https://www.lnb.lt/naujienos/10443-nacionaline-biblioteka-isigijo-lietuvai-svarbiu-dokumentu?highlight=WyJcdTAXMmZzaWdpam8iLCJcdTAXMmZzaWdpam90ZSJd>

¹³ SARBIEWSKI, Maciej Kazimierz. *Lycorum libri IV*. Antwerpen: ex Officina Plantiniana, Balthasaris Moreti, 1632 (sign. R.XVII:C.537, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIBIS000000234058>); MAGNUS, Olaus. *Historia de gentibus septentrionalibus*. Antwerpen: ex officina Christophori Plantini, 1558 (R.XVI:B.911; <https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIBIS000000497496>).

¹⁴ SIEMENOWICZ, Kazimierz. *Vollkommene Geschütz und Büchsenmeisterey Kunst...*, Frankfurt am Main: in Verlegung Johann David Zunners, 1676 (sign. R.XVII:E.340; <https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIBIS000000493640>).

If possible, every bibliographic record is given a fingerprint, a book recognition code of 22 symbols facilitating the identification of a damaged book or its variant.¹⁵ The fingerprints are especially helpful in cases where, due to numerous defects of the copy, there is no other possibility to correctly identify the year of publishing, edition, title and/or other data. For several decades, the fingerprint was favoured by many Western European libraries.

Scientific Research and Publications

The cataloguing of old books is accompanied by consistent research. As I mentioned earlier, only recently, the Unit researched the collection of incunabula housed in the National Library of Lithuania. The richly illustrated catalogue *The Incunabula of the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania*, published in 2014,¹⁶ introduces the features of the first printed book and its former owners. Over the past decade, the library's collection of incunabula has enlarged as new books have been identified.

In 2018, to celebrate the centenary of the restoration of the Lithuanian state and the centenary of the National Library of Lithuania, a book *Mstislavas Dobužinskis's Heraldry: Not Only a Science; It Is an Art* presenting heraldry, one of the most significant parts of Mstislavas Dobužinskis's (1875 – 1957) artistic legacy, was prepared.¹⁷ The Unit holds a large archive of Dobužinskis's, stage designer, painter and graphic artist, documentary heritage. This richly illustrated book introduces to the artist's contribution to the history of heraldry in Lithuania. Only a few know that in the early 20th century, Dobužinskis almost became the author of the official coat of arms and the flag of the Republic of Lithuania.

The collection of post-incunabula (books published between 1501 and 1550) has also been researched and several articles concerning it have been published.¹⁸ The books printed in Elzevirs' Printing House, which was active between 1583 and 1712, were identified and analysed (a total of 231 copies of 180 titles were found).¹⁹ The books published in Lithuania in the 16th – 17th centuries were also examined.²⁰

¹⁵ RAČIUS, Vidas and RANKELIENĖ, Sonda. Kam reikalingas fingerprintas? In: *Tarp knygy*. 2008, No. 7/8, p. 9-10.

¹⁶ *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos inkunabulai: katalogas*. V. VAITKEVIČIŪTĖ, ed. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2014.

¹⁷ *Mstislavo Dobužinskio heraldika: ne tik mokslas, bet ir menas*. M. KVIZIKEVIČIŪTĖ, D. NORKŪNIENĖ and J. K. PAČKAUSKIENĖ, eds. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2018.

¹⁸ VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus paleotipų rinkinys. In: *Knygotyra*. 2011, Vol. 56, p. 135-148; VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija. Paleotypy w zbiorach Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mažvydas. In: *Bibliotheca Nostra: śląski kwartalnik naukowy*. 2014, No. 4, p. 53-69.

¹⁹ MISIŪNIENĖ, Jadvyga. Elzevirų leidiniai Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Knygotyra*. 2006, Vol. 46, p. 101-117.

²⁰ MISIŪNIENĖ, Jadvyga. XVI – XVII a. LDK teritorijoje išspausdinti leidiniai Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Tarp knygy*. 2008, No. 5, p. 11-26; MISIŪNIENĖ, Jadvyga. Druki impresorów protestanskich wydane na terytorium Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1553 – 1656 (ze zbiorów Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mažvydas). In: *Bibliografia Polska Estreicherów. Rama wydawnicza, studia i źródła*. Vol. 2: Libri Nostri Omnes Studia i źródła. W. WALECKI, T. NASTULCZYK and S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, eds. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2022, p. 269-293.

For several years, the research has been carried out on the cultural heritage of Lithuanian manors. Actually, the books from the manor libraries formed the basis of the old and rare collections of the National Library of Lithuania. The research is based on the surviving catalogues of personal libraries from the mid-19th and the early 20th centuries and the book collections, which have remained. A number of books that belonged to noble families have been identified in the library: the Kossakowski, Oginski, Tyszkiewicz, Hutten-Czapski, Koncza, Plater, Radziwill, Tyzenhauz and Rönne.²¹ Also, the Unit holds many collections from various monasteries shut down in the late 19th century. The identification of those books makes it possible to reconstruct the peculiarities of monastic reading. Currently, we have been intensively researching the books of several monastery collections. Our research is usually presented at the conferences and published in scientific journals.

It is important to note that in 2022 we finished a long-running project. Over the last few years, the books of *Officina Plantiniana* housed in the National Library of Lithuania have been identified and catalogued. This printing house (operated in 1555 – 1876) was the most successful and popular printing house in early modern Europe, known throughout the world for its high quality books. Upon receiving the funding from the Research Council of Lithuania, we published the catalogue of those books.²² The National Library of Lithuania holds 283 titles (386 copies) of *Officina Plantiniana* printed between 1564 and 1755. It is the second largest collection in Lithuanian memory institutions. The catalogue groups the records according to the representatives of Plantin-Moretus dynasty, who headed the printing house during the period. A brief biographical and historical information is also provided. The introductory article that accompanies the catalogue focuses on the surviving different signs of ownership. The catalogue is in English, whereas an introductory article and short annotations on publishers are in Lithuanian and English. The catalogue is an open-access publication and is freely available to the public.²³

Exhibitions

We also organise exhibitions and collaborate with other memory institutions (libraries and museums) in Lithuania and abroad, preparing the joint exhibitions of relevant old documentary heritage. We hold small-scale exhibitions in the Rare Books and Ma-

²¹ Some publications are published: MACKEVIČ, Teresa. Šaltinių liudijimai apie grafų Kosakovskių bibliotekas ir archyvus (Iš Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fondo). In: *Bibliografija 2010 – 2011*. 2013, p. 84-91; MILTENYTĖ, Asta. Baronų Rönne bibliotekos. In: *Renavas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2001, p. 133-142 (*Žemaičių praeitis*, Vol. 9); MISIŪNIENĖ, Jadvyga. Mykolas Kleopas Oginskis ir jo palikimas Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje. In: *Tarp knygų*. 2016, No. 1, p. 20-25; MISIŪNIENĖ, Jadvyga. Mykolo Kleopo Oginskio ir jo palikuonių asmeniniai knygų rinkiniai: Zalesė, Rietavas, Plungė. In: *Žemaičių saulutė*. 2015, October 30, p. 2-4.

²² *Officina Plantiniana knygos Nacionalinėje bibliotekoje: katalogas = The Officina Plantiniana Collection at the National Library of Lithuania: A Catalogue*. M. KVIZIKEVIČIŪTĖ, E. PRAŠKEVIČ and V. VAITKEVIČIŪTĖ, eds. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2022.

²³ See: *Officina Plantiniana knygos Nacionalinėje bibliotekoje: katalogas = The Officina Plantiniana Collection at the National Library of Lithuania: A Catalogue*. M. KVIZIKEVIČIŪTĖ, E. PRAŠKEVIČ and V. VAITKEVIČIŪTĖ, eds. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2022. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available from: <https://journals.lnb.lt/dokumentinio-paveldo-tyrimai/article/view/821/784>

nuscripts' Reading Room, usually five or six a year, also one-item exhibitions, where we showcase particularly valuable and interesting books. In this way, we draw visitors' attention to the most interesting and important documents kept in our library. Every two years we prepare a large-scale exhibition, generally linked to a specific event or theme. In 2023, the exhibition *Urbs: People and Books*, dedicated to Vilnius, the capital of Lithuania, which celebrated its 700th anniversary, invited to a journey through the history of Vilnius press. In the exhibition, Vilnius was presented as the most important centre of book printing and dissemination in the Grand Duchy of Lithuania, shaping the city's cultural, religious and economic life. During the exhibition, we invited visitors to take part in public lectures and guided tours. Based on this exhibition, a virtual exhibition *Book Dissemination in Vilnius: Urbs et Libri* was published on the Google Arts & Culture platform in English,²⁴ making old documentary heritage more accessible to a wider audience. The interactive virtual details of the exhibition are more engaging and attract the visitors.

Conferences

In order to bring together the community of specialists and researchers interested in old books, it was decided to organise international conferences every other autumn. The first conference *Experiences of Documentary Heritage Research and Dissemination in European Libraries* took place on 9 October 2019. It was dedicated to the centenary of the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania. The researchers and scientists from Great Britain, Poland, Latvia, Belarus and Lithuania shared their research and ongoing projects on documentary heritage collections housed in various European memory institutions. The second conference *Theatrum libri: The Press, Reading and Dissemination in Early Modern Europe* took place on 1–3 December 2021. It was dedicated to the centenary of the establishment of the first archive in the Republic of Lithuania. The conference brought together live and virtual researchers from Europe, Asia and the United States, who presented over thirty papers and shared their insights on the history of the book and application of digital humanities and computational history. Last year, on 5–6 October, we organised the conference *Printing Centers and Peripheries in the Early Modern Period*, dedicated to the 700th anniversary of Vilnius. The conference featured a plenary lecture and 33 presentations, both live and virtual, by the researchers from fourteen countries: Belgium, Czech Republic, Estonia, Germany, Greece, Italy, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia, Sweden, Ukraine, the United Kingdom and the United States. The plenary lecture *Centres and Peripheries, Large and Small, Public and Private, Religious and Secular: The Equalizing Role of MEI* was given by Oxford University researcher Cristina Dondi. In autumn 2025, we plan the fourth conference, also dedicated to the old book, but this time focusing on the Baroque epoch. In addition to organising conferences, we have set ourselves a goal of producing collections of articles. In 2022, we published an open-access collection of articles in English, *Theatrum libri: Book Printing, Reading and Dissemination in Early Modern Europe*.²⁵ The

²⁴ See: *Book Dissemination in Vilnius: Urbs et libri*. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available from: <https://artsandculture.google.com/story/0wXhdpfHMGsCLA>

²⁵ *Theatrum Libri: Book Printing, Reading and Dissemination in Early Modern Europe*. M. KVIZIKEVIČIŪTĖ and V. VAITKEVIČIŪTĖ, eds. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2022.

collection is based on the papers presented at the international conference mentioned earlier. The peer-reviewed collection includes fifteen articles by the researchers from the universities and libraries in Lithuania, Poland, Great Britain, France, Italy, Portugal and Spain. Currently, we have been working on a new collection of articles, which will be available by the end of 2024. The book will also be an open-access publication and freely available to the public.²⁶

All these different National Library of Lithuania's activities on researching old documentary heritage discussed in this article help to reveal Lithuania's unique and distinctive character as an independent state with deep European roots, as well as the tendencies of certain cultural, political and social processes that are characteristic of the entire region.

²⁶ See: *Theatrum Libri: Book Printing, Reading and Dissemination in Early Modern Europe*. M. KVIZIKEVIČIŪTĖ and V. VAITKEVIČIŪTĖ, eds. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2022. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available from: <https://journals.lnb.lt/dokumentinio-paveldo-tyrimai/article/view/798/773>

LIST OF BIBLIOGRAPHIC REFERENCES

- MARKEVIČIŪTĖ, Vaiva and JARDA PAUKŠTIENĖ. *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka 100*. J. BIČKAUSKIENĖ and V. MARKEVIČIŪTĖ, eds. Vilnius: Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, 2019. ISBN 978-609-405-184-5.
- Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos inkunabulai: katalogas*. V. VAITKEVIČIŪTĖ, ed. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2014. ISBN 978-609-405-101-2.
- MACKEVIČ, Teresa. Šaltinių liudijimai apie grafų Kosakovskių bibliotekas ir archyvus (Iš Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fondų). In: *Bibliografija 2010 – 2011*. 2013, p. 84-91. ISSN 1392-1991.
- MILTENYTĖ, Asta. Baronų Rönne bibliotekos. In: *Renavas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2001, p. 133-142 (*Žemaičių praeitis*, Vol. 9). ISBN 9986-571-71-5.
- MISIŪNIENĖ, Jadvyga. Druki impresorów protestanskich wydane na terytorium Wielkiego Księstwa 6. Litewskiego w latach 1553 – 1656 (ze zbiorów Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mažvydasa). In: *Bibliografia Polska Estreicherów. Rama wydawnicza, studia i źródła*, Vol. 2: *Libri Nostri Omnes Studia i źródła*. W. WALECKI, T. NASTULCZYK and S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, eds. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2022, p. 269-293. ISBN 978-83-233-5186-3.
- MISIŪNIENĖ, Jadvyga. Elzevirų leidiniai Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Knygotyra*. 2006, Vol. 46, p. 101-117. ISSN 0204-2061.
- MISIŪNIENĖ, Jadvyga. XVI – XVII a. LDK teritorijoje išspausdinti leidiniai Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Tarp knygų*. 2008, No. 5, p. 11-26. ISSN 0868-8826.
- MISIŪNIENĖ, Jadvyga. Mykolo Kleopo Oginskio ir jo palikuonių asmeniniai knygų rinkiniai: Zalesė, Rietavas, Plungė. In: *Žemaičių saulutė*. 30 October 2015, p. 2-4. ISSN 1822-6817.
- MISIŪNIENĖ, Jadvyga. Mykolas Kleopas Oginskis ir jo palikimas Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje. In: *Tarp knygų*. 2016, No. 1, p. 20-25. ISSN 0868-8826.
- Mstislavo Dobužinskio heraldika: ne tik mokslas, bet ir menas*. M. KVIZIKEVIČIŪTĖ, D. NORKŪNIENĖ and J. K. PAČKAUSKIENĖ, eds. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2018. ISBN 978-609-405-171-5.
- Officina Plantiniana knygos Nacionalinėje bibliotekoje: katalogas = The Officina Plantiniana Collection at the National Library of Lithuania: A Catalogue*. M. KVIZIKEVIČIŪTĖ, E. PRAŠKEVIČ and V. VAITKEVIČIŪTĖ, eds. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2022. ISBN 978-609-405-232-3.
- RAČIUS, Vidas and Sondra RANKELIENĖ. Kam reikalingas fingerprintas? In: *Tarp knygų*. 2008, No. 7/8, p. 9-10. ISSN 0868-8826.

Theatrum Libri: Book Printing, Reading and Dissemination in Early Modern Europe. M. KVI-ZIKEVIČIŪTĖ and V. VAITKEVIČIŪTĖ, eds. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2022. ISBN 978-609-405-227-9.

VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija. Inkunabulų sklaidos ir funkcionavimo ypatumai: Lietuvos atminties institucijų rinkinių atvejai. In: *Knygotyra*. 2020, Vol. 74, p. 7-34. ISSN 0204-2061.

VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus paleotipų rinkinys. In: *Knygotyra*. 2011, Vol. 56, p. 135-148. ISSN 0204-2061.

VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija. Paleotypy w zbiorach Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mažvydasa. In: *Bibliotheca Nostra: śląski kwartalnik naukowy*. 2014, No. 4, p. 53-69. ISSN 2084-5464.

VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija and ZEMKAJUTĖ, Agnė. How provenances marks from Lithuanian incunabula are contributing to hiustorical narrative. In: *Printing R-Evolution and Society 1450 – 1500. Fifty Years that Changed Europe*. C. Dondi, ed. Venezia: Edizioni Ca'Foscari, 2020, p. 431-462. ISSN 2610-9883.

Viktorija Vaitkevičiūtė, Ph.D.

Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, Gedimino Ave. 51, LT-01109 Vilnius, Lithuania, viktorija.vaitkeviciute@lnb.lt, +370 5 239 8586

My research interests include the culture and history of the book of the 15th – 18th centuries, as well as the religious Baroque and Enlightenment literature of the Grand Duchy of Lithuania. My most important publications are the monograph *Baroque Catholic Sermon in the Grand Duchy of Lithuania: Between Ars Vivendi and Ars Moriendi* (2008) and the catalogues, *The Incunabula of Martynas Mažvydas Lithuanian Library of Lithuania* (2014) and *The Officina Plantiniana Collection at the National Library of Lithuania* (2022, co-authored with Eva Praškevič and Milda Kvizikevičiūtė).

RECENZIE

REVIEWS

PALENČÁROVÁ, RADKA. ŽENY PRED SÚDOM. HRIEŠNE ŽENY Z ABOVA V 18. STOROČÍ. RUŽOMBEROK: SOCIETY FOR HUMAN STUDIES, 2023.

Vydávaním vedeckej a odbornej literatúry sa na Slovensku zaoberá predovšetkým akademické prostredie a štátne pamäťové inštitúcie. V Ružomberku sa viacero odborných a vedeckých pracovníkov združilo v platforme Society for Human Studies (S4HS), ktorej cieľom je, ako uvádzajú na svojej stránke, „podpora vzdelávania a poznania v oblasti humanitných vied“. Okrem organizovania prednášok sa realizujú hlavne v publikovaní literatúry z oblasti histórie, etnografie, sociológie, pedagogiky a ďalších príbuzných odborov. V ich vydavateľskom portfóliu okrem dejín obcí nájdeme aj vydarenú edíciu neznáme príbehy (*Neobyčajné príbehy novinárov, Neobyčajné príbehy žien, Neobyčajný život farára, Neznáme príbehy*).

V minulom roku vyšla v spomínanom vydavateľstve publikácia *Ženy pred súdom* s podtitulom *Hriešne ženy z Abova v 18. storočí*, od Radky Palenčárovej. Ako autorka uvádza v predslove, kniha je upravenou verziou dizertačnej práce a čiastočne vychádza aj z čiastkových prác publikovaných počas doktorandského štúdia. K historiografii problematiky kriminality žien v Uhorsku autorka pripomína odborné články zaoberajúce sa touto témou v regiónoch Slovenska (Bratislava, východné Slovensko) či problematiku čarodejníctva. No podrobnejšie a s ohľadom na pramene sa v takom rozsahu ako ponúka predstavovaný titul touto problematikou doposiaľ nezaoberal žiaden autor.

Pramene v podobe súdnych spisov boli hlavným zdrojom informácií. Autorka čerpala predovšetkým z fondov Štátneho archívu v Košiciach z inventáru Súdne písomnosti Abovskej župy. Predmetom štúdia boli aj archívne materiály začlenené do spisov všeobecno-správnych, ďalej autorka analyzovala urbárske investigácie a kanonické vizitácie z roku 1746. Čerpala aj zo zbierok cirkevných matrik uložených v národnom archíve v Budapešti. Pre uvedenie analyzovaných informácií do kontextu pomerov a právnych noratívov daného obdobia sa autorka opierala aj o legislatívne pramene v podobe zákonov, zákonníkov a štatútov, ktoré mali byť aplikované počas súdnych procesov. Patrí sem dolnorakúsky zákonník Ferdinanda III. S názvom *Neue peinliche Landgericht-sordnung* z roku 1656 (tzv. Praxix Criminalis), ďalej autorka menuje súdobé právne príručky: Ján Kitionič *Directio Methodica a Constitutio Criminalis Theresiana* a zbierky uhorských zákonov *Corpus Iuris Hungarici* a *Allgemeine Gesetzbuch uber Verbrechen und derselben Bestrafung*. Pri štúdiu sa opierala aj o prepisy prípadov čarodejníctva z uhorských stolíc od Jozsefa Bessenyeiho, Andora Komáromyho, Ferenca Schrama a ďalších maďarských kolegov, ktorí pripravili sériu publikácii z týchto archívnych dokumentov. Autorka už v úvodnej časti publikácie venovanej metodologickému postupu uvádza, že vzhľadom k zachovaniu neúplných spisov z niektorých prípadov súdnych konaní a absencii alebo medzerám v archívnych prameňoch s chronologicky následnou postupnosťou neprispela k objektívnemu pohľadu na problematizovanú tému, čo poukazuje na isté

limity pri výskume a práci s archívnymi prameňmi. Práca so zachovanými dokumentmi navyše predstavuje vyhodnocovanie a komparáciu materiálu s cieľom zovšeobecniť skúmaný jav. Je pozoruhodné, že cieľom nebola len interpretácia samotných skutkov žien v sledovanom období z pohľadu štatisticky vyhodnotiteľných deliktov, priestupkov či obvinení prostredníctvom percentilu, ale čin samotný predstavený v kontexte morálnej, sociálnej, ekonomickej či politickej situácie a reakcie prostredia.

Práca je rozdelená do kapitol, v ktorých autorka postupne uvádza čitateľa do problematiky súdnej praxe v prostredí súdobého Uhorska (kapitoly *Fenomén kriminality v dejinách, Súdnictvo v Uhorsku v 18. storočí, Administratívne, hospodárske a náboženské pomery v stolici*) a ďalej pokračuje kapitolami už zameranými na vzťah súdnej moci a ženy (kapitola *Ženy v zrkadle prameňov abovskej stolice v 18. storočí*). Hlavná časť práce *Delikty žien v abovskej stoličnej súdnej praxi v 18. storočí* predstavuje najrozsiahlejšiu časť, v ktorej sa už konkrétne venuje samotným archívnym materiálom v analyticko-kritickej rovine s vyhodnotením. Uvádza konkrétne delikty spolu s trestnou praxou, pričom ich kategorizovala podľa už zavedenej štruktúry (Jaroslavom Pánkom) na delikty proti životu a zdraviu, delikty proti mravnosti, delikty proti cirkevnej ideológii a delikty proti majetku. K najviac v súdnej praxi pertraktovaným deliktom vo vzťahu k ženskej kriminalite (či skôr kriminalizácii) patria, a to aj v súvislosti s vyššie uvedenou kategorizáciou: infanticída, nasledujú vražda, čarodejníctvo a bosoráctvo, mravnostné delikty (cudzoložstvo, smilstvo, incest) a majetkové delikty. Autorka rozoberá aj spôsoby vyšetrovania a právne normy – zákonník platný a používaný na stanovenie spôsobu vyšetrovania deliktov. Bližšie sa zaoberá spôsobom vyšetrovania, zvlášť smrti novorodencov – infanticidy a úlohou babíc či lekára v procese stanovenia príčin úmrtia, ako aj dôkazov proti obvineným ženám. Zo spôsobov vyšetrovania neobchádza ani mučenie, ktoré vyplýva aj z postupov určených na vyšetrovanie deliktu uvedených v súdobých nariadeniach. Penologická časť v práci sa zaoberá typom trestu. Od hrdelných trestov cez prevýchovu žien až po odňatie slobody. Ako autorka uvádza, ženy boli v abovskej stolici v prípade väzenia potrestané odňatím slobody alebo odňatím slobody a verejnými prácami. Tabuľky s uvedením mien odsúdených žien, ako aj typom trestu sprehľadňujú a deklarujú zaužívané spôsoby uplatňovania trestov v praxi. Pálenčárová ďalej porovnáva kriminalitu žien a mužov v 18. storočí. Na percentuálnom vyhodnení podielu mužských a ženských deliktov možno porovnať prevládajúci typ zločinu podľa pohlavia. Rovnako v práci využíva komparáciu súdnictva v stoličnom a mestskom prostredí. V monografii nechýbajú ani prílohy, ktoré obsahujú prepisy zachovaných listov adresovaných predstaveným miestnej správy.

Publikácia *Ženy pred súdom – hriešne ženy z Abova v 18. storočí*, ponúka pohľad na súdnu moc a jej výkon v prostredí súdobého Uhorska, na príklade regiónu. Relevantné materiály, z ktorých autorka čerpala, poskytli primárne informácie na vytvorenie syntézy analyzovaných dát s tabuľkovo vyhodnotiteľnými údajmi. Tieto údaje podávajú prehľad o typoch deliktov, spôsobe dokazovania viny či nevinu, ako aj treste uplatňovanom na ženách. Zaujímavé výstupy poskytujú čitateľovi komparácie v intenciách kriminality podľa pohlaví a porovnania o typoch deliktov podľa regiónov (stolíc). Archívne materiály tvoria zásadné informačné zdroje pre vedecké bádanie s nespochybniteľným potenciálom pre poznanie dejín spoločnosti. Abovské hriešne ženy tak možno vnímať cez prizmu každodennosti života sociálnej skupiny a kultúrneho prostredia v ťažkých pod-

mienkach konvenčného, sociálne presne definovaného zázemia istého regiónu Uhorska 18. storočia. Autorke Radke Pálenčárovej sa tak podarilo vyniesť na svetlo archívne zdroje v kontexte reality života ženy z málo prebádanej a problematizovanej stránky kriminality či skôr kriminalizácie „nežného“ pohlavia.

PhDr. Stanislava Knapčoková, PhD.

VOIT, PETR. BOJ O VOLNOU PLOCHU. SLEPOTISK NA ČESKÉ KNIŽNÍ VAZBĚ 16. STOLETÍ DLE DATABÁZE NUSK A STRAHOVSKÉ KNIHOVNY V PRAZE. PRAHA: KRÁLOVSKÁ KANONIE PREMONSTRÁTŮ, 2023, 703 S.

Pre laika v oblasti knižných dejín môže obal knihy, respektíve knižná väzba predstavovať iba sekundárnu záležitosť, ktorá má chrániť fólia s vytlačeným vzácnym textom pred poškodením. No výskum v oblasti historickej knižnej väzby označovaný aj ako tegumentológia už preukázal, najmä v zahraničí, svoju opodstatnenosť.

Medzi najzjavnejšie dôkazy významu podrobného výskumu knižných väzieb patrí monografické dielo *Boj o volnou plochu. Slepotisk na české knižní vazbě 16. století dle databáze NUSK a Strahovské knihovny v Praze*, ktorého autorom je doc. Petr Voit. Autora netreba pre odbornú verejnosť predstavovať, keďže je tvorcom početných štúdií, monografií a katalógov z oblasti knižnej kultúry. Ako samotný autor v úvode prezrádza, monografia je: „*logickým pokračovaním zverejnené databáze NUSK, i když v třetíetm projektu NAKI z kapacitních důvodů neplánovaným*“ (s. 13). Otázkou je, čo ponúka táto databáza, že jej výsledky prinútili autora pustiť sa k písaniu vyše 700-stranovej monografie?

Projekt začal roku 2020 s podporou ministerstva kultúry ČR (NAKI II DG20P02O-VV016) a nesie názov *Slepí svědkové doby. Slepotisková výzdoba knižních vazeb*. Dal si za cieľ spracovať početný archív prof. Bohumila Nusky. Ten najmä v 50. rokoch 20. storočia realizoval výskum v archívoch, knižniciach, múzeách a zvozových knižniciach so zameraním na české knižné väzby 16. storočia. V online databáze s možnosťou vyhľadávania dielní alebo konkrétneho náradia bolo zahrnutých viac ako 2 000 obťahov kníhtlačiarskych náradí vyhotovených prof. Nuskom. Autor recenzovanej publikácie bol súčasťou výskumného tímu, pričom pre potreby projektu vyhotovil *Galerii motivů valčekov, kolkov a platní*. Obdivuhodné je množstvo spracovaných exemplárov úradných rukopisov a starých tlačí v tomto projekte, zaznamenaných je viac ako 4 000 exemplárov, identifikovať sa podarilo 113 kníhviazačských dielní. Druhým podstatným zdrojom pre monografiu bol výskum samotného autora, ktorý publikoval okrem iných výstupov aj dielo o vzácných väzbách uložených v Strahovskej knižnici (VOIT, Petr. *Vzácné knižní vazby Strahovské knihovny v Praze: od gotiky na práh baroka*. Praha: Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2020).

Monografia v úvodných kapitolách sumarizuje a aktualizuje viaceré segmenty výzdoby knižnej väzby. Sleduje trendy vo vývoji kolkov a valčekov alebo kompozície výzdoby, pričom dokáže definovať a odôvodniť zmeny vo výzdobe väzieb. Príkladom je „vítazstvo“ dominantnej kompozície nad rámovou, na ktorej sa podieľala hlavne aristokracia

(s. 31). Ocenit' je potrebné aj pozorovanie vývoja v rámci knižnej väzby v zahraničí a jej vplyv na tvorbu v českej krajine (s. 55). Pomerne odvážne znejú niektoré tvrdenia autora o malých rozdieloch medzi kníhviazačmi z prostredia utrakvistov, katolíkov alebo Jednoty bratskej. Pričom, ako sám tvrdí: „Slepotisk totiž nesmím odtrhávať od knižní kultúry, v níž se působení autorů, překladatelů, ilustrátorů a tiskařů řídilo ziskem“ (s. 56). Bolo by možno prospesné takéto tvrdenie doplniť o prostredie, v ktorom má platiť. Iné výsledky by sme mohli totiž predpokladať v oblastiach mimo mestských stredísk v prostredí s väčším podielom kníhviazačských dielni pracujúcich pre cirkevné inštitúcie. Zaujímavé je aj tvrdenie o chýbajúcich zobrazeniach Jana Husa, a to až v 70 % percentách českých kníhviazačských dielni. Tu je potrebné oceniť až exaktný prístup autora pri rozbere použitých slepotlačových náradí. Vďaka databáze NUSK sa v monografii nachádza presné vyjadrenie množstva využívania toho či onoho náradia. Tieto údaje následne dokázal doc. Voit interpretovať v kontexte doby pôsobenia jednotlivých kníhviazačov.

Autor otvára v texte aj viacero tém súvisiacich s vývojom kníhviazačstva v predošlom období. Príkladom je upozornenie na podrobné spracovanie kníhviazačských dielni z konca 15. storočia lokalizovaných len všeobecne do prostredia Čiech (s. 285). Pre pochopenie viacerých súvislostí z pohľadu pôsobenia kníhviazačov v Čechách by bolo cenným počínom podobne systematicky spracovať aj obdobie 15. storočia a staršie.

Pri rozsiahlom rozbere jednotlivých kníhviazačských dielni rozdelených podľa lokácie a obdobia pôsobenia, autor často vychádza zo zachovaných rukopisných mestských, stavebných alebo pozemkových kníh, uložených v rôznych českých archívoch. Tento zdroj môže slúžiť ako inšpirácia pre výskum aj v našom prostredí. Rovnako v slovenských archívoch sú početne zachované rukopisné úradné knihy s potenciálom ozrejmiť nám činnosť jednotlivých kníhviazačov pomocou rozboru ich slepotlačového náradia. Celkovo pre výskum kníhviazačstva by bolo prínosné aj za riekou Moravou viacej analyzovať aj po obsahovej stránke takéto úradne pramenné materiály. Účtovné knihy rôznej povahy najmä v mestách nám môžu odhaliť aj mená, cenu práce alebo dobu pôsobenia daných kníhviazačov. Príklad použitia archívnych materiálov pri rozbere kníhviazačskej činnosti pozorujeme aj v recenzovanej publikácii (napr. s. 445).

Vo viacerých prípadoch sa autor mohol aspoň čiastočne oprieť o základný výskum v jednotlivých lokalitách, ktorý vykonali iní kolegovia. No množstvo údajov získaných rozborom použitého náradia a zachovaných diel osvetľuje mnohé skutočnosti, ktoré doteraz neboli známe. Preto môže recenzovaná publikácia dopomôcť k pokračovaniu výskumu jednotlivých kníhviazačov. Ten by mohol byť doplnený o rozšírený pramenný výskum, výskum rukopisných zlomkov použitých druhotne pri viazaní, používaných kovových prvkov alebo priesvitiek papiera, konkrétne predsádok.

Monografia obsahuje početnú obrazovú prílohu zobrazujúcu jednotlivé knižné väzby a zmieňované tlače, množstvo frotáží jednotlivých náradí a nákresy typológie výzdoby väzieb. Cenné sú početné registre najmä nie bežne používaný ikonografický a vecný register.

Autor vydaním tejto monografie dobehol a dá sa povedať aj predbehol v mnohých ohľadoch výskum knižnej väzby v stredoeurópskom prostredí. Výrazným pomocníkom pri písaní bol okrem vlastného početného výskumu aj unikátny projekt NUSK. Ten čiastočne kopíroval nemeckú EBDB, ale odbúral aj niektoré jeho nedostatky. Dlhoročný

výskum autora v oblasti knižnej kultúry už priniesol mnoho obsiahlych diel (vedomosťami aj objemom), ktoré výrazne rozširujú naše poznanie z tejto oblasti. Recenzované dielo *Boj o voľnú plochu* je pokračovaním línie týchto diel, pričom veríme, že nebude posledným.

Mgr. Martin Baloga

KNIHA I / 2024

Acta Culturae Librorum / Časopis pre výskum dejín knižnej kultúry

Zostavila a redigovala: Mgr. Daniela Škulová

Vydala

Slovenská národná knižnica,
Nám. J. Čigera Hronského 1, 036 01 Martin,
v Martine roku 2024.

Zodpovedný redaktor: PhDr. Agáta Klimeková, PhD.

Technický redaktor, autor obálky a grafickej úpravy: Ing. Monika Struharňanská, PhD.

Jazykový redaktor: Mgr. Ľubica Hroncová, PhD.

Obálka je inšpirovaná väzbou uhorskej (pravdepodobne bratislavskej) proveniencie patriacej inkunábule: Hugo de Sancto Victore. De sacramentis Christianae fidei. Strasbourg, Georg Husner, 30.7.1485.
Signatúra: SNK Inc B 126.

Počet strán 209.

* Slovenská
národná
knižnica

